

Emanuel Linderholm

De stora häxprocesserna i Sverige. Bidrag till svensk kultur- och kyrkohistoria. Första delen. Inledning. Bohuslän

Uppsala. J. A. Lindblads förlag 1918. Allt som utkom – endast del I publicerades.

[– Läs mer om verket här](#)

Det avbildade exemplaret tillhör Umeå universitetsbibliotek.

Detta verk är fritt från kända upphovsrättsliga restriktioner. Vid användning ber vi att du hänvisar till Umeå universitetsbibliotek och Litteraturbanken.se.

Ytterligare information om upphovsrätt för detta verk finns hos Litteraturbanken:

<https://lb.se/författare/LinderholmE/titlar/DeStoraHäxprocesserna/faksimil?om-boken>

Permanent länk (URN):

<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb466583-faksimil>

UMEÅ UNIVERSITETSBIBLIOTEK

3327919

De stora häxprocesserna i Sverige

Av

EMANUEL LINDERHOLM

Första delen

Inledning. Bohuslän

Uppsala

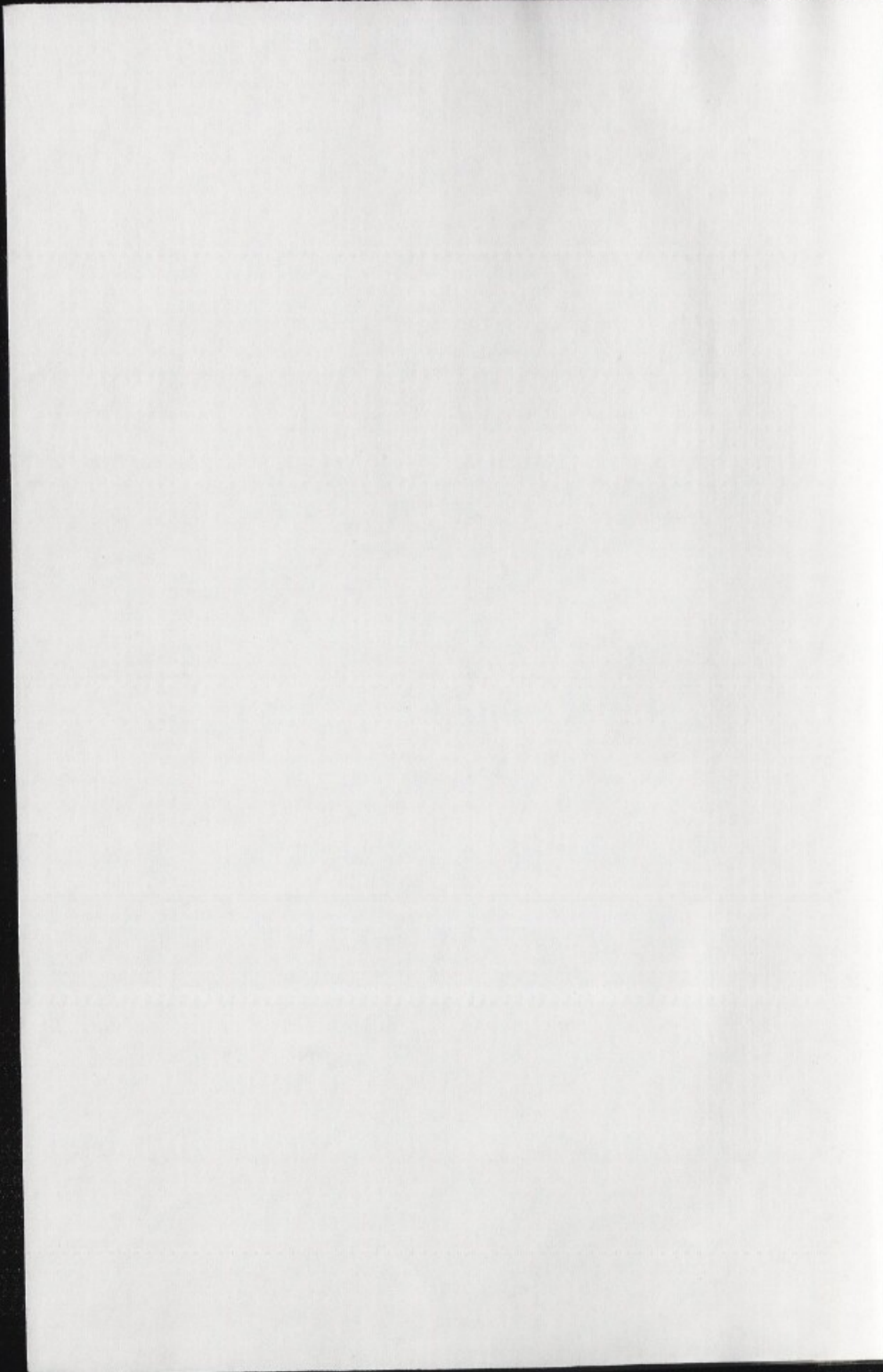
J. A. Lindblads Förlag

18190

UNIVERSITETSBIOTEKET
UMEÅ

18190

De stora häxprocesserna i Sverige

Bidrag till svensk kultur- och kyrkohistoria

av

Emanuel Linderholm

Teol. dr., docent vid Uppsala universitet

Första delen.

Inledning. Bohuslän

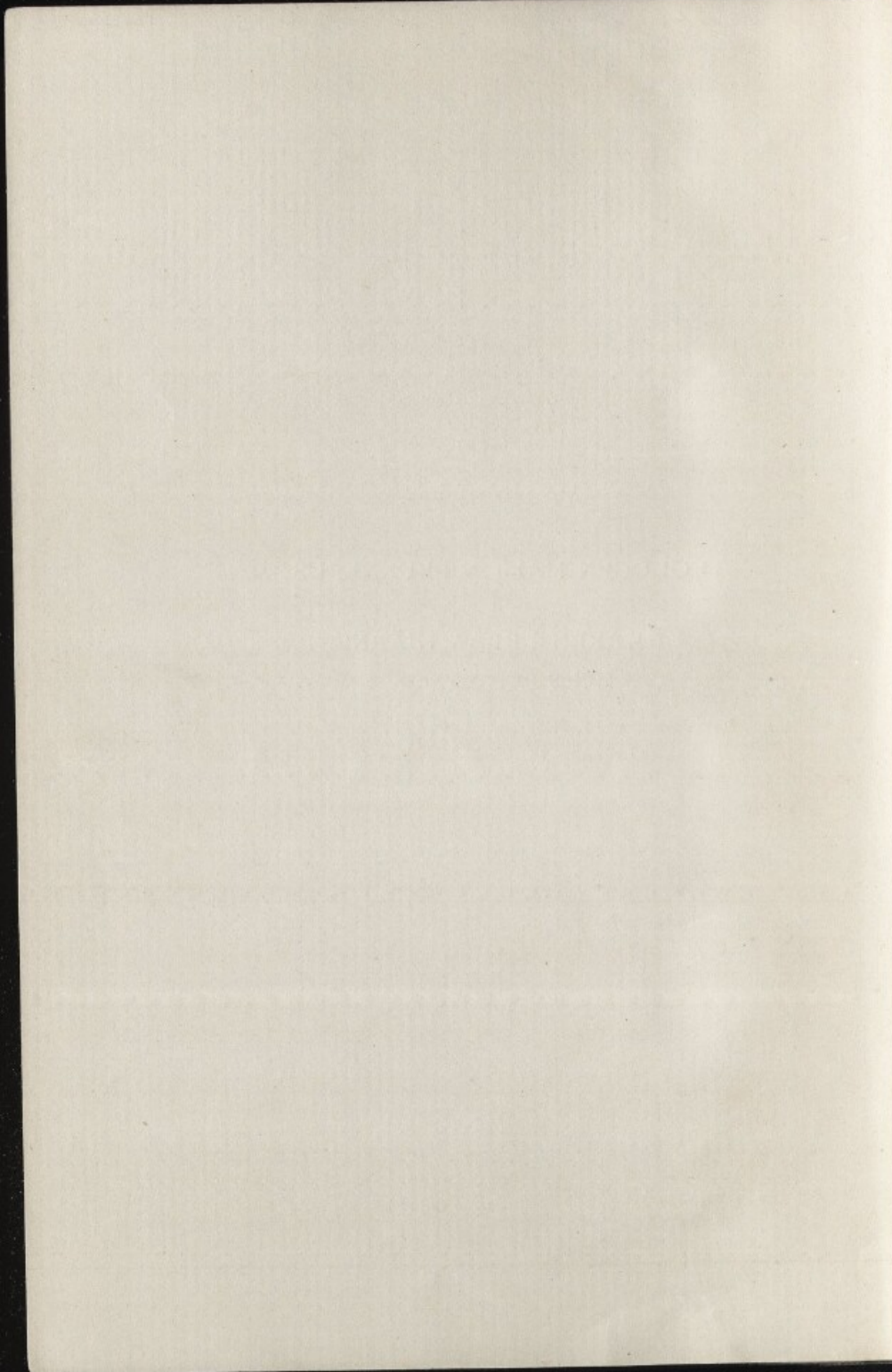

Uppsala

J. A. Lindblads Förlag

Uppsala 1918
Appelbergs Boktryckeri Aktiebolag

ÅT MINNET
AV
TEOLOGEN MARTIN BRUNNERUS
OCH
LÄKAREN URBAN HIÄRNE
ÄGNAS DETTA VERK

FÖRORD.

De stora svenska trolldoms- eller häxprocessernas dystra historia under 1660- och 1670-talet är liksom trolldomens historia i Norden ännu oskriven. Smärre bidrag hava tidigare publicerats av Nyquist — det bästa, — Billengren och Björlin, för att icke tala om Gadelius' från historisk synpunkt mycket otillfredsställande verk. Ävenledes hava smärre urkundspublikationer utgivits av Kröningssvärd och Adlersparre. Samtliga dessa arbeten blott understryka behovet av en grundlig och ingående utforskning av hela det bevarade materialet och dess bearbetande efter modern historisk kritisk metod.

Hithörande företeelser måste inordnas i det stora kultur- och religionshistoriska sammanhang, där de få sin naturliga förklaring, utan skattande åt den vanliga sensationella tendentiösa eller kuriositetsmässiga betraktelsen. Utan en grundlig orientering ända längst tillbaka i den kulturella och religiösa utvecklingen blir varje försök till en behandling av den kristna tidens trolldoms- och häxväsen vetenskapligt värdelöst och kommer man blott att ställa kyrkoutvecklingen i en belysning, som saknar tillbörlig historisk rättfärdighet och objektivitet. Även kyrkan har, huru beklagligt än dess åskådning i dessa ting verkat, dock rätt att få denna åskådning och sitt därav bestämda handlande betraktade i den kultur- och religionshistoriska situationens och utvecklingens fulla ljus. Å andra sidan kräver den historiska sanningen, att dess verkliga ansvar och skuld icke fördöljes och av rädsla eller oärlighet förnekas eller slätas över.

Så djupt och så ödesdigert ingrepp i sin tid de med trolldoms- och djävulstron förenade föreställningarna i både kyrkans, samhällets och de enskildas liv, att en ingående utforskning av dessa ting i längden icke kan underlåtas, allraminst av en kyrkohistorisk forskning, som sätter sig till uppgift att klarlägga den gångna tidens verkliga liv i sedligt och religiöst hänseende.

Det var min ursprungliga plan att för tillfredsställande av detta vetenskapliga krav på den svenska kyrkohistoriska forskningen låta den uttömmande framställningen av de stora svenska trolldomsprocesserna, föregås av en längre religions-, rätts- och kyrkohistorisk inledning, skildrande dessa tings äldre historia i förkristen tid såväl i den gamla världen som i Norden och sedan i den kristna medeltiden.

Jag har heller icke uppgivit denna plan. Men frånvaron av varje slags vetenskapliga förarbeten av översiktlig och syntetisk art till trolldomens eller magiens mångförgrenade historia i Norden, som för äldre tider måste i sin helhet behandlas, när källmaterialet icke medger en separat behandling av enbart svenska förhållanden, tvang mig snart till långvariga förstahandsundersökningar över hela det nordiska området. Omsider blevo dessa under årens lopp så omfattande, att den fullständiga bearbetningen omöjligen kan ställas såsom en inledning till 1660- och 1670-talets stora svenska trolldomsprocesser, utan måste förbehållas för ett större översiktsarbete, som torde komma att bli föga mindre än detta. Detta översiktsverk kommer att få titeln *Nordisk magi*, varav inledningen och första delen: *Ur nordisk magi intill 800 år under utgivning i Svenska Landsmål*. Jag hänvisar till denna framställning med hänsyn till den allmänna översikten, som skall fullföljas efter den plan och de principer, som följts i arbetets första del.

Här kan jag förutskicka blott en preliminär inledning, upptagande dels en kortare systematisk överblick av trolldomens väsen och arter, dels några väsentliga huvuddrag av dess tidigare historia till nödtorftigt förstående av den följande framställningen.

Det hade varit min avsikt att samtidigt med min egen framställning utgiva själva akterna. Genom 1912 erhållet statsanslag, som tvenne gånger förnyats, har det med hjälp av mina tidigare förarbeten blivit mig möjligt att uppsöka och förteckna hela det bevarade källmaterialet, som går på närmare 10,000 foliosidor.

Av detta är ungefär hälften avskrivet och tryckfärdigt. Men jag har icke trott det vara lämpligt att under de nuvarande tiderna med exceptionellt höga tryckningskostnader söka trycka dessa akter, som beräknats gå till 4 à 5 band å 450—500 trycksidor. Jag nödgas därför nu låta min egen framställning tills vidare utgå utan dessa handlingar.

Det nu påbörjade verket om de stora trolldomsprocesserna i Sverige kommer att omfatta en systematisk och historisk inledning och därefter de stora processerna i: 1. Bohuslän, 2. Dalarna, 3. Hälsingland, Gävle och Gästrikland, 4. Jämtland, Medelpad och Ångermanland jämte spridda fall i Västerbotten och Lappland. Därefter skall 5. följa framväxande kritisk åskådning och 6. rättegångarna i Uppland, Uppsala och Stockholm, vartill allra sist skall läggas en kortare avslutning om dessa fenomenens psykiska förklaring.

I framställningen av de olika landskapens processer skall blott så mycket av materialet medtagas, som är behöfligt för ett förstående av händelseförloppet och sammanhanget enligt dåtida uppfattning, samt det därav beroende rättsförfarandet. Det har dock varit nödvän-

digt att i denna grundläggande undersökning tillvarataga alla detaljer av betydelse och noga pröva varje särskilt fall för sig. Att upprepningar förekomma är jag väl medveten om, men dessa bero på materialets egen art och kunna icke i en grundläggande vetenskaplig framställning förekommas. De äro också ett viktigt vittnesbörd om enheten och likheten med hänsyn till traditionerna, föreställningarna och det psykiska förloppet i de tusentals enskilda fallen. För öfrigt har det varit mig svårt att förgäta, hurusom det i de flesta fall gällt ett människoliv och dess öde. — Att icke desto mindre högst märkliga avvikelser och säregenheter förekomma och giva exempelvis Bohusläns, Dalarnas och Norrlands trolldomsväsen en i mycket olika prägel, skall såsom jag tror, också bli uppenbart.

Vad framställningen i öfrigt angår, kan jag icke underlåta att göra ett par anmärkningar. Det har ständigt visat sig nog så svårt att giva en för offentligheten lämpad framställning av dessa ting. Utan en viss censur skulle framställningen av dessa ohyggligheter bli alltför stötande och sensationell. Med alltför starka strykningar åter skulle den bli sakligt otillfredsställande. Kyrkliga och världsliga myndigheters betraktelse och domstolarnas handlingssätt skulle bli alldeles oförklarliga och svagare motiverade, än de i verkligheten voro i det givna historiska läget. Jag har sökt att härutinnan gå en medelväg, där intet för sakens förstående uteslutits men betydelselösa obsceniteter uteslutits.

Med tanke på svagheten för det sensationella i folkföreläsningssamheten och av egen erfarenhet underkunnig om de yngres intresse för ämnen som dessa, tillåter jag mig varna alla för ett alltför intimt ingående på den dämonistiska trolldomens ofta sedligt anstötliga och nutidsungdom skälligen ovidkommande föreställningar i för ungdom avsedda föredrag och böcker, utan må dessa ting förbehållas det mogna omdömet. Det är, om trolldomens värld skall i populära ungdomsföreläsningar behandlas, lämpligare att välja den naturliga magiens oräkeliga, tämligen oskyldiga, men lika intressanta föreställningar och handlingar. Särskilt ges det ett stort antal vackra läsningar från den katolska tiden, som äro fullkomligt oskadliga för en dylik publik. Jag hänvisar här till mitt samlingsverk *Svenska signelser och besvärjelser i Svenska Landsmål*.

Det är icke i det sensationella, som det historiska värdet i en skildring av trolldomens gamla, snart döda värld ligger. I och för sig äro dessa rysligheter alldeles likgiltiga. Det historiska värdet ligger i den belysning, som dessa föreställningar och handlingar i sin helhet kasta över gångna tiders verkliga liv och, vid en jämförelse med nutiden, över den utveckling, som under loppet av de sista 200 åren försiggått i religiöst och kulturellt hänseende. Knap-

past på något livsområde kan man konstatera en så radikal förändring som här.

De företeelser, som här skola taga vårt intresse i anspråk, säga oss, att den gammalprotestantiska eller gammallutherska åskådningen ännu var bunden i en mångfald föreställningar och i en religiös åskådning, som krävde en djupgående inre rening och nyfödelse för att varda en rätt evangelisk, en andlig och human religion. Denna förändring har kommit.

Det är nog också så, helst i dessa obeskrivligt tunga tider, då det ser ut som om all ädlare mänsklig strävan skulle vara förgäves och inga verkliga framsteg möjliga, att det kan äga icke blott ett vetenskapligt, utan ock ett direkt praktiskt värde, att kunna på en bestämd punkt konstatera ett ostridigt framsteg i tänkande, tro och handlande. På denna framställnings område är ett sådant alldeles uppenbart, därom lärer väl icke mer än en mening numera kunna råda. Det hela är som en ny uppenbarelse till andlig frigörelse från mångtusenåriga vanföreställningar.

Omätliga vinster ha därav skördats för det religiösa livets sundhet och friskhet. Oändligt renare kan det levas, sedan det ej mer behöver besmittas med dämon- och djävulstrons alla ohyggliga fantasier. Tryggare är det nu, då vi befriats från fädernas fruktan, för en satanisk makt i naturen och dess företeelser och i det mänskliga själs- och kroppslivets sjukliga, abnorma eller ovanligare yttringar.

I den antydda stora totalutvecklingen se vi klarare än eljes den utvecklingens stora huvudlinje, som i det religiösa livets värld skiljer ut det oväsentliga och främmande från det väsentliga och för religionen karaktäristiska och i evangelisk kristendom för alltid skapat en radikal skillnad mellan magisk och etisk-andlig religiositet.

INNEHÅLLSÖVERSIKT.

I. Inledning.

	Sid.
I. Trolldomens väsen och huvudarter	3
II. Trolldom och häxväsen i Sverige under hedna- och medeltiden	17
III. Trolldom och häxväsen i Sverige efter reformationen intill de stora häxprocesserna	39
IV. De stora trolldomsprocessernas orsaker och allmänna karaktär	54

II. Trolldomsprocesserna i Bohuslän 1669—1672.

De bohuslänska processernas säregenheter och allmänna gång	67
--	----

Första skedet.

Sommaren 1669—våren 1670.

I. Förberedande rannsakingar sommaren 1669	86
1. I Marstrand	86
2. Förberedelser för rannsakingar å andra orter	110
3. Rannsakingen i Kungälv	111
4. Rannsakingen i Mollösund	113
5. Rannsakingen i Stångenäs härad.....	118
II. Första bohuslänska trolldomskommissionen i september 1669	120
III. Fortsatta rannsakingar inför de ordinarie domstolarna hösten 1669 och midvintern 1670	125
1. I Kungälv	125
2. På Orust.....	139
3. I Stångenäs härad.....	159

	sid.
IV. Göta hovrätts domar hösten 1669	165
V. Den andra bohuslänska trolldomscommissionen och de första avrättningarna i april 1670	171

Andra skedet.

Sommaren 1670—midvintern 1672.

VI. Förberedande rannsakingar sommaren 1670—sommaren 1671	181
1. Förberedelser	181
2. Rannsaking med Elin och Iiver i Staxäng och deras dödsdom	183
3. Rannsaking i Uddevalla	188
4. Rannsaking i Marstrand	193
VII. Tredje bohuslänska trolldomscommissionen i juni och juli 1671	200
1. Rannsakingen i Kungälv	200
2. Rannsakingen i Marstrand	211
3. Fortsatt rannsaking i Kungälv	227
VIII. Rannsakingar i norra Bohuslän hösten 1671	233
1. Rannsaking i Kvistrum september 1671	233
2. Rannsaking i Hede, Tanum, september 1671	241
3. Fortsatt rannsaking i Kvistrum	251
IX. Göta hovrätts domar i nov. 1671 och avrättningarna i norra Bohuslän januari 1672	258
X. Göta hovrätts domar och avrättningarna i södra Bohuslän midvintern 1672	262
XI. Rannsakingarnas avslutning, resultat och allmänna betydelse	269

KÄLLOR OCH FÖRKORTNINGAR.

I det allra närmaste hava samtliga viktigare akter till de stora trolldomsprocesserna i Bohuslän kunnat återfinnas i Riksarkivet, Göta Hovrätts Arkiv, Jönköping, och Göteborgs Landsarkiv. Att Göteborgs och Bohuslans länsstyrelses registratur för det mesta av år 1670 gått förlorat är beklagligt, likaså att protokollet för Marstrands rådsturätts rannsaking ej kunnat återfinnas. Förlusten torde dock inskränka sig till visserligen önskvärda men ej alltför outhärliga detaljer. Rannsakingarnas gång, avgörande förhandlingar och slutliga domar hava utan luckor kunnat klarläggas, vilket ej minst från rättshistorisk synpunkt är av vikt.

Till det här anförda materialet komma åtskilliga arkivalier, som genomgåts med negativt resultat, varav må nämnas Riksarkivets riksregistratur och diarium, skrivelser från Göta hovrätt, guvernören i Bohuslän och domkapitlet i Göteborg samt motsvarande hos dessa av registratur och skrivelser m. m., vilket långt ifrån alltid bevarats.

För identifiering av en del förekommande personer har jag använt särskilt A. E. Holmberg, *Bohuslans historia och beskrivning*, I—III, 2:dra av G. Brusewitz genomsedda och rättade uppl., Örebro 1867. Vidare C. W. Skarstedt, *Göteborgs Stifts Herdaminne*, Lund 1885. I några fall har det visat sig omöjligt att vinna någon närmare upplysning.

Namn å gårdar m. m., vilka på grund av akternas ålderdomligare och växlande skrivning och bristande uppgifter, som naturligtvis förutsattes såsom bekanta, mycket ofta varit nog så svåra att återfinna, hava identifierats med hjälp av Generalstabens kartor, *Post- och telegrafortförteckning 1909 med supplement*, samt Holmbergs nyss anförda verk.

Annan mera sällan anförd litteratur är utförligt angiven i noterna. I citaten har handskriften bokstavstroget återgivits i längre stycken såsom i själva domarna. I kortare citat har en varsam modernisering skett, där svensk eller något så när svensk text förelägs. Där texten varit mer eller mindre dansk skulle en modernisering inneburi en så stark omskrivning, att den icke kunnat anses

tillrådlig. Full konsekvens har icke kunnat uppnås. I fråga om namnen, som för samma person oftast skrivs på flera olika sätt, har det, för att förekomma en fullkomlig villervalla, varit nödvändigt att välja en bestämd namnform för varje person. Tidsfärgen blir ju också starkare om språket bevaras oförändrat. De rikliga citaten avse ock att ge uttryck åt tidsfärgen.

B. = Bohuslän.

CB. = Criminalia, Bohuslän, i GHRA.

CRIM. = Criminalia.

GBLSA. = Göteborgs och Bohusläns länsstyrelses Arkiv, i GLA.

GBLSR. = Göteborgs och Bohusläns länsstyrelses Registratur,
i GLA.

GDKA. = Göteborgs Domkapitels Arkiv, i GLA.

GHRA. = Göta Hovrätts Arkiv (Jönköping).

GLA. = Göteborgs Landsarkiv.

KJT. = Kommissioner, Justitie, Trolldom, i RA.

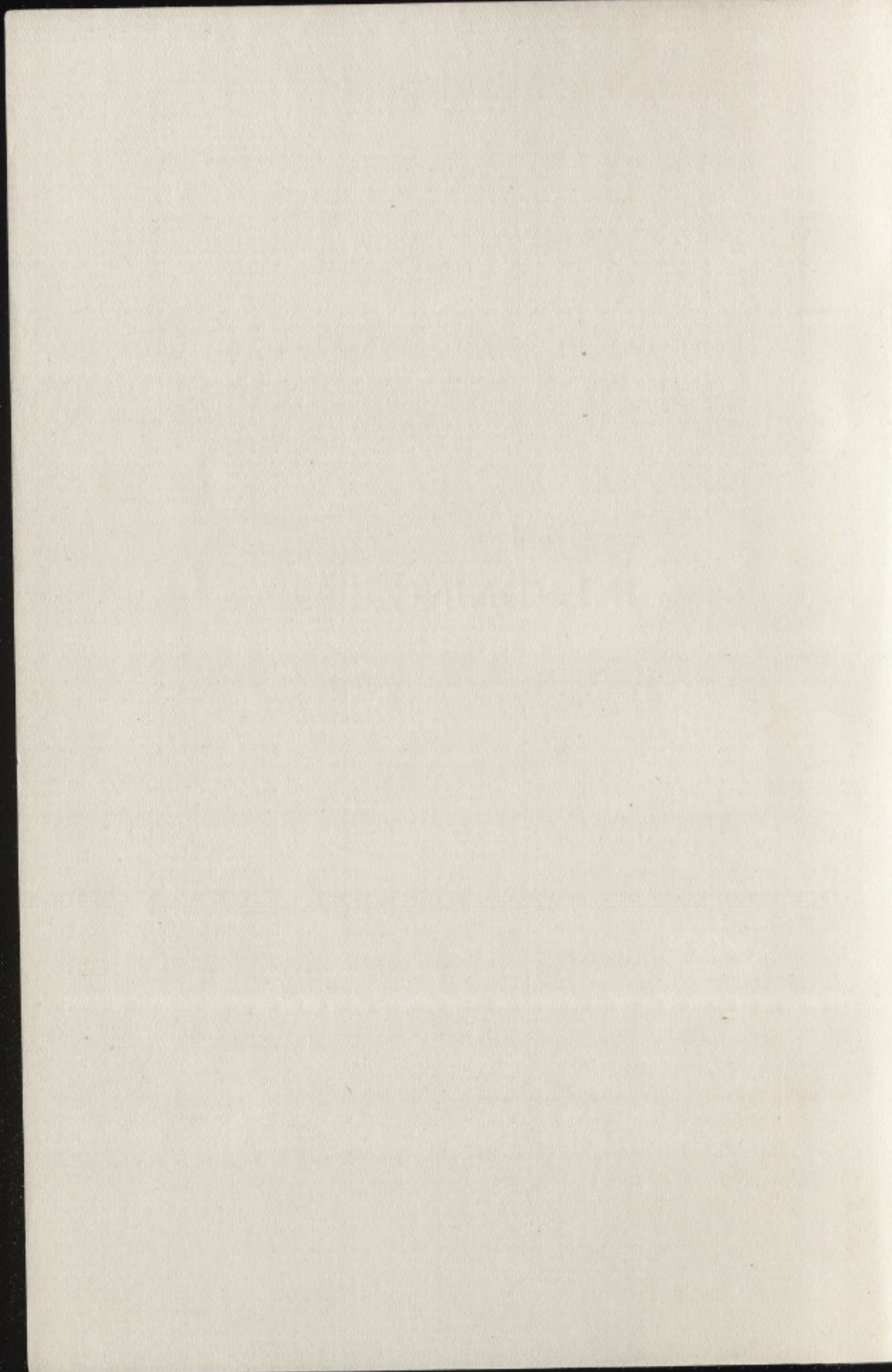
KRRP. = Kungälv's Rådsturätts Protokoll, i GLA.

RA. = Riksarkivet.

RR. = Riksregistraturet, i RA.

I.

INLEDNING

I Trolldomens väsen och huvudarter.

De stora svenska trolldoms- eller häxprocesserna ingå såsom ett nära nog sista led i en lång rad av sådana från äldre tider på den allmänna liksom på den nordiska kultur- och kyrkoutvecklingens område. Det är en lång kulturell och religiös utveckling, som, med djupa rötter både i den gamla och i den germanska världens förkristna historia, leder till den kristna senmedeltidens och slutligen till den gammalprotestantiska tidens stora häxprocesser, först på kontinenten och slutligen hos oss.

Att här giva en utförlig genetisk framställning härav anser jag, som förut är sagt, varken görligt, då det samlade materialet är alldeles för stort för en kort inledande framställning, eller för vårt ändamål behöfligt. Här skall därför givas blott några allmänna upplysningar, vilka äro av nöden för att förstå den följande framställningen.

Enligt våra fäders terminologi var det trolldom, som föröfvats av de stora 1600-tals-processernas många dödsdömda och än flertaligare anklagade. Det är därför nödvändigt att här nämna några ord om trolldomens väsen och viktigaste huvudformer. Då jag emellertid utförligt behandlat detta ämne i inledningen till mitt i förordet angivna verk om den nordiska magien, kan jag här nöja mig med några huvuddrag.

Den nordiska trolldomen är, vad man i modernt vetenskapligt språk kallar magi. Denna åter representerar en åskådning och praxis, som förutsätta och röra sig med hemlighetsfulla övernaturliga krafter, kända blott av de invigda, av magikerna. Med sådana krafter räknas även i religionen, och det är i allmänhet svårt att på ett lägre kulturstadium göra den skillnad mellan magi och religion,

som på ett högre kulturellt och religiöst stadium är möjligt. Vad som då visar sig förnämligast skilja dessa båda åt, det är dels de högre makternas utpräglat etiska natur, dels den religiösa människans villighet att frivilligt underordna sig och lyda gudomens vilja eller genom ödmjuk bön söka vinna dess hjälp. I magien är det fråga om tvång och makt. De högre makternas natur är likgiltig. Detta medger även de ondas anlitande, vilket magikern vill och menar sig också kunna, liksom han råder över naturens lagar och krafter och bevisar det genom de märkvärdigaste mirakler. »Det paradoxala, absurda och naturvidriga i de magiska konsterna skilja dessa från de i egentlig mening religiösa undren.»

Inför den högre kulturen och religionen blir magien superstitio, d. v. s. vidskepelse eller övertro, först länge betraktad såsom i och för sig möjlig, men skadlig och straffbar, sedan helt enkelt ansedd som omöjlig och hemfallande blott åt föraktets brännmärkning, där icke genom yttre åtgöranden skada å liv och lem vållas eller bedrägeri övas.

Vidskepelse eller övertro blir därför ett mycket relativt begrepp, vars innebörd ständigt förfinats och vars gränser ständigt flyttats, allt eftersom en rationell uppfattning av naturens och själslivets lagar framväxt. Mycket, som nu är vidskepelse, var det — historiskt sett — icke förr, enär det då ingick såsom ett naturligt led i vad som då var en allmän rationell världs- och livsbetraktelse.

Objektivt sett förstå vi dock med magi eller trolldom varje åskådning eller strävan, som medelst hemliga övernaturliga makter och krafter söker tvinga sig till en förmåga eller en makt, som övergår en människas vanliga naturliga förmåga.

Äro dessa krafter av opersonlig natur, liv- och väsenslösa, förefintliga i natur- och människovärld, uppstår vad man kan kalla en natural eller naturlig magi. Äro de åter av personlig beskaffenhet, väsensartade, mer eller mindre personifierade, uppstår en animistisk magi. Inom båda dessa huvudformer kan man skilja mellan ett gott och ett ont syfte, mellan goda och onda medel eller krafter, följaktligen mellan s. k. vit och svart magi.

Gränsen mellan den animistiska och naturala magien är flytande. Det ena slaget går omärkligt över i det andra. Även i den rent naturala magiens övning är det oftast ett högre, merendels ont väsen, som givit insikten i de ockulta medlens och krafternas bruk eller förlänat dessa deras effektivitet och verkan.

Enligt den naturala magiens åskådning existera dessa opersonliga magiska krafter överallt i tillvaron: i himmel och på jord, i tingen omkring oss, särdeles i de mera säregna, ovanliga eller hemlighetsfulla och okända. De finnas ock i människan själv, i hennes olika organ och sekret, i hennes namn, hennes ord och blickar.

Alla dessa krafter och lagar finnas väl överallt i naturen och tingen, men de äro icke att uppfatta såsom identiska med den rationella, moderna åskådningens naturlagar eller naturkrafter, utan måste betraktas såsom hemlighetsfulla, övernaturliga eller, som vi nu kunna säga, magiska krafter och lagar.

Det existerar ock enligt den naturala magiens mening ett slags hemlighetsfullt kraftsamband mellan tingen omkring oss och mellan dessa och oss själva. Allt förhåller sig antingen sympatetiskt eller antipatetiskt till vartannat. Sammalunda ges det ett hemlighetsfullt samband mellan de olika händelserna i världen. Det är ett dunkelt anat orsakssammanhang, en sorts naiv kausalitetskänsla, som opererar med en alltför primitiv observation och framför allt med en alltför hastig och kritiklös kombination av de i verkligheten mest skilda ting och tilldragelser. Det är en den ytterligt lösa och godtyckliga analogiens metod.

Man kan inom den naturala magien skilja mellan en divinatorisk och en operativ huvudform.

Uti den divinatoriska bygger man på det nyss antydda ockulta händelsesammanhanget, som avslöjar framtiden för den, som kan skåda in i densamma genom aktgivande på förebudet. Allt efter de olika medel, som tagas i anspråk, kan man skilja mellan flera olika slag av divinatorisk verksamhet.

Då emellertid denna divinatoriska trolldom litet eller intet förekommer i de stora häxprocesserna hos oss, förbigås dessa arter här.

Av ojämförligt större betydelse än den divinatoriska är i äldre tider den operativa, den skapande och verk-samma, naturala magien, och det är företrädesvis denna, som kommer i fråga, när man hos oss talade om trolldom. Om vi bortse från de bohuslänska, är det dock mera sällan som den operativa naturliga magien förekommer i våra stora trolldomsprocesser. De bohuslänska nödga oss dock att något belysa även den operativa trolldomen och dess arter.

För oss te sig ett flertal av den operativa eller »effektueLLa» magiens åtgärder såsom blott symboliska handlingar eller utsagor. Men enligt den ifrågavarande magiens egen uppfattning är det alls icke så, ty i en magisk handling av här åsyftat slag ligger en omedelbar effekt. Av handlingen följer med nödvändighet det åsyftade resultatet, för så vitt allt gått riktigt till, varpå sålunda ligger den allra största vikt. Blott det allra minsta fel eller förbiseende, ett felaktigt grepp, en oriktig tidpunkt eller ett oriktigt ord, är nog för att komma det hela att misslyckas. Men går allt, som sig bör, så är den magiska handlingen s. a. s. autoeffektiv eller självverkande. När alltså exempelvis en trollknut upplöses, så medför detta i ty fall utan vidare ett lösgörande av t. ex. vindens bundna makter och en storm uppstår. När en knut slås med trolldomsbanden eller dessa bindas samman, så medför detta, att den åsyftade personen blir liksom bunden och oförmögen att röra sig. Rum och avstånd betyda här föga. Lappen träffar med sitt avlossade trollskott på milslånga sträckor.

Den operativa magien bygger i sitt handlande ofta på iterationens (uppreparandets) eller imitationens (efterlikningens) idé. Den sistnämnda är den lättast fattbara och därför närmast liggande. Ett förfarande, som en gång visat sig verksamt, bör naturligtvis vara det fortfarande. Därför efterliknar man det, och därför heter det i en 1679 upptecknad urgammal besvärjelse från Blekinge efter relaterandet av det tidigare förfarandet i slikt fall: »Som hon gjorde, så skall jag göra, jag skall binda», etc.

Men bakom den lättfattliga imitationsidéen ligger ofta den glömda, oförstådda och svåråtkomliga iterationens eller återupprepnings idé, som vi klart och tydligt möta, sär-

skilt i den gammalegyptiska magien. Det är här icke så mycket fråga om trollkarlens eget handlande eller direkta användning av starka, synliga medel, utan det gäller att åter sätta i rörelse de osynliga krafter, som tidigare vid ett givet tillfälle varit verksamma. I de stora häxprocesserna se vi blott ett fåtal exempel på episka besvärjelser. Rikliga exempel på denna magi givas däremot i min samling Svenska signaler och besvärjelser.

Det magiska handlandet avser emellertid icke alltid en så att säga progressiv positiv verkan, utan en profylaktisk eller retroaktiv. Det gäller att förhindra något, som väntas inträda antingen till följd av tingens vanliga naturliga ordning eller till följd av en iscensatt trolldomsakt. Det kan ock vara fråga om att omintetgöra något, som redan trätt i verksamhet och existerar. Operationer av detta slag utföras ganska ofta, rimligt nog, på det sättet, att allt göres bakvänt, ansyls eller motsols. Att man så gör i den dämonistiska magien betingas utan tvivel också av begäret att karrikera t. ex. de kristnas sedvänjor och gudstjänst genom att döpa i satans namn, äta bröd i hans namn o. s. v. och genom att ge deras böner ett rakt motsatt innehåll samt av den i den svarta magien framträdande lusten till det onaturliga och vidriga. Därför åker man också till satans möte eller till Blåkulla baklänges och sitter där till bords med ryggen emot bordet, hälsar med aviga handen, står på huvudet o. s. v., o. s. v. Allra ytterst — innan det s. a. s. blivit ärvd tradition — kan det bero på psykiska defekter och sjukdomstillstånd.

Inom den operativt-effektueella naturala magien kan med hänsyn till dess olika medel talas dels om en material, dels om en verbal sådan.

I den materiala användas en massa yttre medel, av de mest olika och otänkbara slag, vilka förmenas i sig innesluta starka ockulta krafter, ehuru de intet märkligt betyda för en nutidsmänniska. Men i äldre tider trodde man fullkomligt, att det kunde finnas t. ex. en sten eller ett plagg, som kunde göra sin bärare osynlig, eller pipor, som man kunde blåsa vind med o. s. v. Hit hör ock an-

vändningen av en lång rad ofta onaturliga och vidriga medel ur djur- och människovärlden.

Till denna materialt operativa magi hör i allmänhet hela vårt gamla löfjeri. Namnet kommer av isl. lyf, lif, fsv. lif (leff), som ursprungligen torde ha betytt läkemedel, såsom ännu ordet lyv i Älvdalens socken av Dalarne, senare även »trolldomsmedel». Löfjeriet var vår gamla läkekonst och arbetar i själva verket med en blandning av efter tidens uppfattning dels naturliga, dels magiska medel och åtgärder. Det kunde användas än till bot, än till sot. I förra fallet betraktades det länge såsom en tillåten eller ock mindre förkastlig konst. Men i senare fallet, då den blev den vanliga formen för förgörning och vanligen förbands med en inlärd hemlig djävulskonst, betraktades den såsom »maleficium». Före de stora trolldomsprocessernas tid är det icke alltid, men oftast fråga om denna sorts magi och icke om det egentliga häxväsendet, då det talas om trolldom.

Inom den operativa naturala magiens sfer hava vi vidare och till sist att beakta den högeligen intressanta verbala magien, eller ordets magi.

Såsom redan av den benämning, vi här valt, framgår, arbetar denna magi med ordens hemlighetsfulla makt. I många fall äro den verbala magiens besvärjelser ursprungligen att betrakta såsom en form av animistisk magi, för så vitt högre goda eller onda väsens namn utgöra kraft och maktmedlet. Enligt den urgamla, särdeles i orienten starkt framträdande namntron, är namnet ingenting likgiltigt utan ett uttryck för själva väsendet och innesluter i sig dess kraft och makt till godo eller ondo. Den gamla formeln »in nomine» får härav sin belysning. Känner jag alltså ett högre väsens namn, kan jag bruka det och draga fördel därav. När jag nämner det, så utlöser sig och liksom exploderar dess inneboende kraft. Därför är det vid en exorcism nödvändigt att känna namnet på ett tillräckligt mäktigt väsen för att med dess nämmande kunna utdriva dämonen eller djävulen. Även det ondas namn måste man känna för att kunna behärska det. Därför nämnas ock för säkerhets skull ett flertal höga gudar eller långa rader av t. ex.

sjukdomsbringande okända dämoner¹. Till följe av namnets kraft och sammanhang med själva väsendet bör man icke heller använda onda väsens eller farliga varelsers verkliga, rätta namn. Därför bör man icke nämna trollen eller djävulen, ej svärja vid den senare, ty då kan han, såsom vi skola se i ett fall från Bohuslän, liksom trollen infinna sig livslevande i ett ögonblick. Fördenskull bör man kalla djävulen »Hin Håle», »Gammel-Erik» — i motsats till helge kung Erik — »Skam» e. d. Av motsvarande skäl bör man icke nämna döden, ej heller skadedjur som varg och björn. I stället bör man säga »bliva all» eller »sluta sina dagar» o. s. v. Och vargen bör kallas »gråben», björnen »godfar» eller »nalle» o. s. v. Av enahanda skäl nämner man ej gärna ett ord som Blåkulla, utan ersätter det med ett eufemistiskt uttryck.

Det spiritualistiska eller dämonistiska elementets betydelse är emellertid ofta förgäten i besvärjelserna. Namnet har liksom frigjorts, isolerats och blivit något i och för sig mäktigt och verkar såsom en formel. Det kan därför vara till sin innebörd alldeles främmande och okänt. Även här verkar dragningen till det besynnerliga och okända. Därför vandra och vandra t. ex. orientens och isynnerhet judendomens gamla hemliga gudsnamn och andra heliga namn från folk till folk och leva från tid till tid. Liksom i antiken, anses ock dylika främmande okända namn som de kraftigaste². Stundom gå de igen uti de namn, som bäras av de speciella tjänsteandar, som de med djävulen förbundna få.

I en del besvärjelser finnas icke alls några högre makters namn. Här hava själva orden, vilka ofta möta oss i bunden form, en hemlighetsfull magisk makt. En synnerlig kraft ligger i de ord, som äro uttryck för en särdeles stark och bestämd önskan, såsom välsignelsen och förbannelsen². Starkast verkar den sista, starkast alltså det onda ordet, hotet eller, såsom det hos oss hette, undsäjelsen. Det var därför straffvärt att »jätta nå-

¹ Se de antidämoniska formlerna i mina Svenska signelser och besvärjelser, Uppsala 1918.

² Se »Ephesia grammata» i Svenska signelser etc.

gon ont». Tusen och åter tusen voro de fall, där man mente sig ha fått skada och olycka, ja döden, till följd av sådan undsäjelse. Särskilt i de bohüsländska processerna skola vi ofta möta denna tro.

Men besvärjelsen har, som bekant, ofta en episk karaktär och består då till sitt huvudsakliga innehåll av en relation i obunden eller oftast i bunden form om vad tidigare en gång i världen skett i ett fall liknande det, som nu är å färde. Det berättas t. ex., huru Oden eller i kristen tid Jesus botade sin egen eller en följeslagares häst för vred¹. Detta är hela besvärjelsen. Själv menar man nog, att det är imitationen, som skall verka. Men utan tvivel är det, såsom förut sagts, på iterationens eller återupprepningens, från orienten härstammande magiska idé, som den episka besvärjelsen ursprungligen byggt. Allt går igen, allt återupprepas. Nämnas i ord, vad en gång hänt, när höga gudar eller mäktiga väsen verkade, så sättas åter samma krafter i rörelse och sker detsamma, som då skedde.

Även i den verbala magien förekommer den retroaktiva formen, såsom då en bön, t. ex. Fader vår, läses baklänges.

Hos oss möter den verbala magien i det länge jämförelsevis mildt bedömda signernet — av signa, jämför signum, tecken. De hos oss bevarade läsningarna¹ stamma till någon del från förkristen tid, men träffas nu oftast i mer eller mindre kristianiserad form. De flesta äro från kristen tid och visa sig vara dels inlånade latinska, av präster och munkar i sin tid brukade »benediktioner», stundom nödortfigt försvenskade och spridda bland folket, dels inhemska eller inlånade svenska, vilkas poetiska innehåll och bundna form säga oss, att de danats av den urgamla folkdiktningen, som ofta här förråder en storslagen skönhet och vild kraft.

Emellertid är även den verbala naturmagien rätt sparsamt representerad i de stora svenska trolldomsprocesserna.

Det är icke utan skäl, som dessa här blivit kallade h ä x processer. Den senmedeltida häxan, och det är henne,

¹ Se min samling: Svenska signelser och besvärjelser: Episka formler.

vi i de stora svenska trolldomsprocesserna möta, utövade icke blott den naturala magiens konster. I de nordsvenska stora häxprocesserna är det ytterst sällan fråga om dessa konster. De stora svenska trolldomsprocessernas förmenta förbrytelser ligga på den dämonistiska magiens område.

Man kan nämligen inom den huvudform av magi eller trolldom, som här kallats den animistiska, skilja mellan en spiritualistisk och en dämonistisk magi.

I den förra tillkallas högre eller lägre goda väsen, ofta under former, som komma den religiösa bönen nära. Hit höra i kristen tid många läsningar, vilka nämna Kristi, änglars och helgons namn. Såväl de påkallade makternas karaktär som det merendels goda syftet göra, att dylika magiska handlingar fått namn av »vit magi».

I den dämonistiska magien åter tillkallas onda makter, i hednisk tid underjordens makter, onda gudar eller dämoner av olika slag, i judendomen och likaså senare inom kristendomen satan eller djävulen. Hos oss i Norden svara särskilt de mytiska onda väsen, som nämnas troll, emot orientens och i allmänhet den gamla världens dämoner och ge ända in i senaste tid åt ett flertal magiska handlingar hos oss namnet trolldom, vilket alltså egentligen och ursprungligen betytt en blott med trollens makt och hjälp möjlig gärning.

Det är denna dämonistiska magi, vilken såsom präglad ej blott av ett ont syfte, utan också av onda medel, företrädesvis blivit kallad »svart magi». Den har därför ock av gammalt betraktats och straffats såsom »maleficium» såväl i hednisk som kristen tid.

Gäller det åter, såsom i exorcismen, være sig i förkristen eller senare i kristen tid, att fördriva dämoner och andra onda väsen eller djävulen medelst besvärjelser vid höga gudar eller genom andra magiska medel, så uppstår åter ett magiskt handlande, men magien är här spiritualistisk och antidämonistisk, följaktligen »vit» och därför länge icke straffvärd eller avgjort förkastlig ens inom den kristna kyrkan, där den småningom silade in redan i den gamla kyrkans tid.

Äldre tiders förmenta förbindelser med onda

makter äro såväl i hednisk som sedermera i kristen tid av flera olika slag. Det ges ofrivilliga sådana, såsom spökeriet, där rummet, och besättelsen, där människan mot sin vilja tages i besittning av dämonerna eller — senare — av djävulen. Detta betraktas, såsom naturligt är, i regel icke såsom en förbrytelse, utan såsom en hemsökelse, därest det icke är ett brott, som är orsaken. De höra sålunda icke till den dämonistiska magien, ehuru de röra sig på dess allmänna föreställningsområde och giva en livlig föreställning om de onda makternas fruktansvärda natur.

Men det ges även frivilliga förbindelser med onda makter, i hednisk tid med onda gudamakter och dämoner eller såsom hos oss med trollen och senare med djävulen. Det är inom kretsen av dessa frivilliga dämonistiska förbindelser, som vi redan i urgammal hednisk tid finna det mycket omtalade, men till sitt väsen sällan klart fattade häxeriet. Gå vi till kristen tid, finna vi emellertid under senmedeltiden tvänne huvudformer av frivillig djävulsförbindelse eller dämonistisk magi. Den ena föreligger uti det s. k. satanspaktum och den andra i häxväsendet sådant det blivit i sin senmedeltida gestalt.

Satanspaktum, känt redan i den gamla kyrkans tid, ingicks regelbundet av män och grundades vanligen på ett ofta med den mänskliga kontrahentens eget blod skrivet kontrakt, vilket nedlades å något lämpligt ställe, såsom å en kyrkogård. Förbindelsen går vanligen ut därpå, att satan skall garantera en summa pengar, lycka och framgång i livet mot villkor, att han i sin tid får själen. Mest berömt blev i nyare tid det satanspaktum, som ingicks av d:r Faust.

Den andra huvudformen av frivillig dämonistisk förbindelse avser redan i gammal hednisk tid inlärande av förveten kunskap och konst för att därmed åvägabringa eljes omöjliga ting, mest till död och fördärv för andra. Det är det centrala gebitet inom magiens vidsträckta område. Både män och kvinnor, men icke minst de senare, ingå dessa förbindelser.

I Norden slötos dessa förbindelser, såsom redan antytts, med trollen och kanske oftare av kvinnor än av

män. Den som lärt den nedärvda trollkonsten, som en gång i uräldsta tid lärts av trollen, också hos oss betraktad såsom förgörningskonst, kallades trollkarl eller trollkvinna, trollpacka. Redan i hednisk tid anses denna kunna i och för utövningen av sina förgörningar och skadegörelser skifta hamn och fara omkring i luften under natten, och det ges kanske redan då ett »trollens ting», där trollkärningarna eller häxorna samlas.

Sin klassiska form, som sedan blir bestämmande runt om i Europa, får häxväsendet först under den senare medeltiden. Vid mitten av 1400-talet är det senmedeltida häxbegreppet tämligen färdigt. Det finner sin påvliga bekräftelse genom Innocentius VIII:s beryktade bulla *Summis desiderantes* av 1484, vilken på ett ödesdigert sätt gav auktoritet åt vantron för ett par århundraden. Sin kvasivetenskapliga och lärda och samtidigt praktiskt juridiska behandling fick häxtron i det likaledes beryktade verk, som 1487 under titel *Malleus maleficarum* eller *Häxhammaren* utgavs i Tyskland av de båda inkvisitorerna *Heinrich Institoris* och *Jakob Sprenger*¹. Detta verk blev dess värre normerande för dessa sakers rättsliga handläggning.

Det är senmedeltidens krassa och tillspetsade djävulstro, som sätter sin stämpel på det dåtida häxväsendet. Likvisst kan djävulstron icke sägas ha verkat i egentlig mening nyskapande, ty i det nya kumulativa häxbegreppet upptagas och samlas allsköns från hednisk tid, särskilt i alpländerna bevarade dämonistiska föreställningar, med vilka förenas åtskilliga litterärt fortplantade former av senantikens svarta magi. Det nya är sammanfattningen, anhopningen av en mångfald magiska föreställningar och operationer, varigenom häxan — det är nu mestadels alltid fråga om kvinnor — blir ett inbegrepp av all tänkbar ondska och gudlöshet. Det nya ligger, det bör kanske tilläggas, vidare däri, att den onda andevärldens mäktige furste själv nu kommer att spela den roll, som heden-

¹ Det närmast följande efter J. Hansen, *Zauberwahn, Inquisition und Hexenprocess im Mittelalter*, 1900, s. 36 ff. Bästa nu förefintliga framställning, antikverar alla tidigare om samma sak.

domens många olika smådämoner tidigare innehaft i denna värld av villor. Onekligen innebär detta ett förvärrande, men något principiellt nytt tillkommer icke. Det är blott det gamla som samlas, koncentreras och systematiseras.

Det ligger i sakens natur, att även senmedeltidens trollkvinna eller häxa, såsom ordet nu lyder, skall med djävulens hjälp utöva den naturala magiens många olika maleficia: Hon dödar djur och människor eller åsamkar dem svåra sjukdomar, åstadkommer genom trolldrycker och andra medel sexuell impotens och sterilitet, skiljer och förenar i hat och kärlek, som hon vill, vållar allsköns olyckor och hemsökelse av storm och hagel och oväder samt förövar all sorts skadegörelse. Men allt sådant var av ålder trollkarlens och trollkvinnans hantverk. Detta kompletteras nu ur de gamla folkföreställningarnas värld och halvt glömda hedniska sedvänjor med varjehanda drag, som förut mindre betonats vid bestämmandet av trolldomens begrepp, men nu under inflytande av vissa tidsförhållanden få större betydelse och äro av synnerlig vikt för förståndet av 1500- och 1600-talens häxväsen även hos oss.

Det var under förföljelserna mot kätteriet i alpländerna, som man mente sig ha kommit under fund med ett häxväsen, vars verklighet kyrkan i väsentliga punkter nekat tro på i den gamla kyrkans dagar och under den tidigare medeltiden. Man hade icke velat tro på tillvaron av de häxor, för vilkas tillvaro man nu menar sig ha fått säkra bevis. Vissheten om kätteriets djävulska ursprung och fullkomliga avfall från den sanna kristna tron och konsaterandet av en av satan beroende magi bland kättarne får avgörande betydelse för den konsekvent utbildade teologiska uppfattning av häxväsendet, som nu utvecklas och sedan under de stora processernas dagar på tusen dölda vägar sprides runt om i Europa bland folken, formande deras gamla, lika eller besläktade traditioner från hednisk tid till en enhetlig bild av trollkvinnan, av häxan och hennes yrke.

För senmedeltidens teologiska liksom snart nog för dess folkliga åskådning står det fast, att häxan ingått ett särskilt förbund med djävulen och att hon därvid avsvurit sin kristna tro och ingått i ett samfund, som dyrkar och

tillbeder djävulen såsom sin gud. Vid upptagningen i detta samfund har hon fått ett märke på sin kropp, det s. k. »stigma diaboli», och avlagt en trohetsed, vars brytande genom bekännelse eller annorledes medför den svåraste misshandel av djävulen och hans trogna, och vidare har hon lovat att verka för samfundets utvidgande.

Allt detta försiggår vid samfundets hemliga sammankomster i natt och mörker på vissa mytiska platser såsom höga berg, vilka stundom torde ha varit gamla hedniska kultorter. Tack vare sin förmåga att skifta hamn kan häxan lätt flyga dit eller ock rida dit i luften på en stång, ett djur eller på den lede själ, sedan hon först smort sig med den hemlighetsfulla, verksamma trollsalvan. Den s. k. häxsabbaten firas i närvaro av djävulen själv, som visar sig i skepnad av en bock, hund eller annat djur eller ock såsom en stor svart man med glödande ögon. I sällskap har han en hel del såväl manliga som kvinnliga dämoner eller mindre djävlar. Ohyggliga orgier präglade den nattliga festen. Den kristna gudstjänsten och särskilt dess nattvard skändas. De medförda barnen överlämnas åt satan, en del förtäras, en del kokas till den omtalade trollsalvan — föreställningar, vilka synas bottna dels i den gamla vampyrtron, dels i dunkla minnen av hedendomens gamla människooffer m. m.

Det hela slutas med vilda sexuella utsvävningar, som höra till dessa festers fasta program och passera dels mellan gästerna, dels mellan dessa och värden. Man står här inför det allra ohyggligaste i senmedeltidens häxväsen och häxbegrepp. Var mannens satanspaktum av affärsmässig art, så är häxans av mera intim natur och får en utpräglat sexuell och i allmänhet lustbetonad prägel.

I viss mån förklarlig blev denna vanföreställning genom den urgamla hedniska tron på möjligheten av sexuella förbindelser mellan människan och högre väsen, framför allt med dämoner eller, såsom i Norden, med trollen eller, — såsom hos oss ännu under 1600-talet, — med andra dämonartade väsen såsom skogsjungfrun eller havsfrun. Häriifrån var steget icke långt till tron på möjligheten av en sexuell förbindelse mellan en kvinna och djävulen och frukt därav. Ännu bevarade hågkomster av gammal hed-

nisk osedlig sexuell kult kunna ock antagas hava medverkat till den folkliga tron på häxornas sexuella nattliga orgier, där djävulen insatts i de gamla fruktbarhetsgudomligheternas ställe. Till tron på häxmötet bidrar med- eller omedvetet såväl hos folket som hos de lärde den övertygelsen, att djävulen självklart strävade att karrikera de kristnas tro och kyrkans gudstjänst. Slutligen hade han redan förfört kättarna, mot vilka man också riktat anklagelsen för onaturlig otukt och detta med sådant eftertryck, att ordet Ketzerei, hos oss kietteri får betydelse av blodskam.

Det är sålunda, av allt att döma, en lång och invecklad historisk utveckling bakom senmedeltidens och gammalprotestantismens häxbegrepp och häxväsen.

II. Trolldom och häxväsen i Sverige under hedna- och medeltiden.

Blir nu vidare fråga om den dämonistiska magiens utveckling i Norden och speciellt i Sverige, så gäller, att det även där är möjligt att påvisa samma utveckling, som förut antytts.

I min framställning av den urnordiska magien intill år 800 i mitt förut omnämnda verk tror jag mig hava visat, att såväl den naturala som den dämonistiska magien på grund av hellenistiskt inflytande redan under denna tidiga period florerat i Norden. Av synnerlig vikt är, att det redan för folkvandringstiden är möjligt att påvisa föreställningar om den på en varg farande häxan. Redan i den tiden känner man enligt Ynglingatal också den genom sitt maleficium skadande, dödande häxan. Dämontron är redan stadd i en påvisbar utveckling och rör sig med föreställningar om troll och jättar av fruktansvärd art. Den känner också tron på den eldsprutande, hela orter behärskande draken¹.

Under vikinga- och omvändelsetiden möter oss såväl den naturala som den dämonistiska magien i synnerligen rika former².

Särskilt må betonas, att de dämonistiska föreställningarna av förkristen härkomst äro helt enkelt fasaväckande. Berättelserna om gengångare som den svenskfödde Glámr, Thóroflr Bægifótr och andra på Island samt om den gränslösa fruktan, dessa dämoner väcka, äro av den art, att till

¹ Se min framställning i *Nordisk Magi*, s. 115 ff.

² Ur de tusentals belägen i den fornisländska och fornnorska litteraturen måste jag här nöja mig med några få belysande exempel och hänvisar i övrigt till den utförliga framställningen i nästa del av *Nordisk Magi*.

² *De stora härprocesserna i Sverige*

och med den medeltida djävulen och hans framfärd te sig tämligen bleka och ofarliga.

Inför dessa fakta, som det vid den utförliga bevisningen torde bli en smula svårt att jäva eller komma ifrån, skall det visa sig omöjligt att låta kristendomen och kyrkan stå såsom upphovet till de dämonistiska föreställningarna och därav följande förvillelser. Magiens hela värld och alla konstner liksom dämonismen voro fullt färdiga före kristendomen i den gamla världen och hade hunnit sin fulla utveckling även hos oss i förkristen tid. Djävul och djävlar äro ofta, sakligt sett, blott nya namn på väsen, som man redan kände i lika eller förfärligare gestalt och makt, ehuru det är tydligt, att medeltidskyrkans djävulstro icke förbättrar saken, utan ger nya bidrag till vidskepelsen.

Den isländska litteraturen överflödar av vittnesbörd för nämnda tid om både den naturala och dämonistiska magien. Där förlägges till 900-talets slut och det förkristna Island Nordens äldsta mig kända trolldomsprocess, som tillkom med anledning av ett begånget maleficium, bestående däri, att trollpackan red en man till döds. Motivet var svartsjuka¹. Den i natten genom luften på en varg eller annat fordon kringridande häxan möter oss flera gånger i litteraturen, framför allt i Sämunds Edda, och likaså i bild å det berömda s. k. Hunnestadsmonumentet i Skåne från 1000-talets början². I andra fall skiftar häxan liksom sejdmannen hamn, ligger som död på stället, medan hennes »själ», som vi skulle säga, antar annan skepnad i gestalt av djur eller människa och i denna far åstad att utspaña förhållandena eller skada någon. Häxan är, såsom redan av Eddans sånger framgår, högeligen fruktad, om också den trolldomskunnige kan en rad av galder, d. v. s. trollsånger, som betvinga henne. Klar och tydlig är i denna tidigare period den åskådningen, att allt sådant är trolls natur och konst och människor möjligt blott genom förbindelse med trollden. Man är även övertygad därom, att vissa människor med eller mot sin vilja äro »trolska» eller utrustade med dessa en häxas eller trollkvinns egenskaper,

¹ Eyrbyggjasagan, kap. 15, 16.

² Se Nordisk Magi, s. 146 f.

kunna skifta hamn o. s. v. Det är något, som präglar både män och kvinnor av vissa släkter, — en ganska skarp och av skäl, som vi i vår avslutning skola framlägga, utan tvivel riktig iakttagelse.

Den mycket hemlighetsfulla sejden stod med hänsyn till sin metod och sina symptom denna dämonistiska trolldom mycket nära. Så vitt jag förmår se, försökte man i denna genom varjehanda suggestiva hypnotiserande medel försätta sig i ett tillstånd av djup hypnos eller trance, varunder själen ansågs frigöra sig från kroppen, skifta hamn och göra liknande resor, som nyss omförmäls rörande häxorna.

Såväl det vanligen onda syftet som själva aktens uppörande och skrämmande natur gjorde denna art av trolldom till den mest fruktade, men också till den mest föraktade. Redan Harald Hårfager skall också ha sökt utrota sejdmännen.

Vad särskilt Sverige angår, äga vi mycket få vittnesbörd om trolldomens arter och utövning under vikinga- och omväandelsetiden. Det ges emellertid åtskilliga uppgifter därom i den isländska och norska litteraturen. Uppsala konungar nämnas såsom trollkarlar. Hälsingland betraktas såsom synnerligen begåvat med trolldoms-kunnigt folk. Säkerligen löper man ingen risk att antaga, det trolldomen i Sverige och Danmark gestaltade sig på samma sätt som i Norge och på Island. Även hos Saxo finna vi stöd för en sådan slutsats, som ju för övrigt redan av allmänna grunder har sannolikheten för sig.

Gå vi nu vidare till den kristna medeltiden i Norden, så möta vi en ganska vidlyftig lagstiftning mot trolldomen dels av världslig, dels av kyrklig lags natur. Det är ett synnerligen intressant kapitel i den nordiska rättshistorien. Redan i förkristen tid torde trolldomen, där den tagit form av förgörelse, ha blivit straffad med döden genom stening, eld eller bådadera. Elden blev senare medeltidens vanliga straff i de nordiska länderna liksom å kontinenten, då trolldomen bestått i förgörning eller maleficium, som medfört döden. Antagligen kom detta straffmedel ytterst från orienten. Den romerska lagen känner det icke förrän på 200-talet. För bevisningen av skuld eller oskuld tillgreps

eller erbjöds i tvivelaktiga fall även hos oss i Norden den genom främmande, ytterst orientaliskt, inflytande införda gudsdomen, vanligen järnbörd, senare också »kitteltaget» eller det varma vattenprovet, varvid den anklagade kvinnan med blottad arm upptog ett föremål ur en kokande kittel. Genom kyrkans inflytande upphävdes dock järnbörden. Därmed följde även kitteltaget. Vanlig bevisning trädde i stället. Dock har, såsom 1600-talets praxis visar, det kalla vattenprovet, sådant vi skola finna det särskilt i Bohuslän, införts eller bevarats. Rätten att fria sig genom ed av sex, tolv eller flera män, resp. kvinnor, torde kunna förutsättas redan i förkristen tid. Detta rättsinstitut verkade som en jury. Där sådan ed icke kunde presteras, var den anklagades skuld given.

Mot medeltidens slut finna vi, att kyrkan både i Sverige och Danmark och ungefär samtidigt (t. ex. 1412 och 1425) å synodalmöten vidtager åtgärder för att bekämpa yttringarna av en hel del gammal, men då här liksom i Sydeuropa åter modern natural magi av dels divinatorisk, dels operativ natur.

Allt det sagda gäller mestadels den naturliga magien eller trolldomen och dess förgöringar av olika slag. Svårare är att vinna upplysning om det egentliga häxväsendet, om tillvaron av häxor eller trollkvinnor, som kunna utöva den urgamla hedniska konsten att med eller utan hamnskifte flyga omkring i luften i skydd av nattens mörker för att utspana hemligheter, skada folk och fä och deltaga i de stora hemliga sammankomsterna.

Frågan är nu, om vi i Norden redan under medeltiden kunna konstatera senmedeltidens typiska häxbegrepp från de stora kontinentala processerna, där häxan enligt inkvisitionens mening jämte nyss nämnda förbrytelser gjorde sig skyldig till förbund med djävulen och trädde i sexuell förbindelse med honom.

Enligt min mening kan det knappast betvivlas, att kontinentens kumalativa häxbegrepp med allt vad därtill hörde redan under senmedeltiden, allra sist under loppet av 1400-talet, fann ingång också i Norden, i varje fall i Sverige.

Att de för denna utveckling nödvändiga hedniska

traditionerna funnos, det ha vi redan sett. En annan förutsättning var djävulstron. Att konstatera denna i den svenska medeltiden är ingen svårighet, och sådan den var hos oss, var den i kraft av kyrkans enhetliga åskådning och förkunnelse hos våra grannar.

Överallt i litteraturen träffa vi på denna tro och i en konkretion och styrka, som sedan står öoverträffad, emedan den helt enkelt icke kunde överträffas. Det är sant, att djävulstron, hemsk och skrämmande, levde också efter reformationen. De stora häxprocesserna hos oss äro bevis nog. Och likväl kan dessa tiders djävulstro icke mäta sig med medeltidens i naivitet eller i intensitet. Och framför allt: den intog i den ganska nyktra, dogmatiska och fantasilösa lutherska predikan ett ojämförligt mindre rum än i medeltidens drastiska exempelpredikan. Det är, vetenskapligt sett, ett hopplöst företag att såsom en del katolska författare söka förlägga djävulstrons högsta flor till reformationens och ortodoxiens dagar. Att man också inom protestantismen kom att bränna häxor, det berodde icke på något annat, än att man icke förmådde frigöra sig från den senmedeltida kyrkans traditioner i detta hänseende.

Övertygande vittnesbörd om den medeltida djävulstrons styrka och betonade plats i den religiösa åskådningen givas i överflöd av de svenska medeltidskyrkornas rika bildmaterial med deras många djävulsbilder, vilka i verkan och fantasibildande kraft vida övergingo det talade och skrivna ordet. Ej sällan är djävulen den bild, som bonden först möter i sin kyrka — redan i vapenhuset. Eller är han så placerad i kyrkan — såsom i Edsbro, Uppland, — att ingen med bästa vilja kan undgå att se honom och hans medhjälpare, där de jaga människor in i det som ett gapande vilddjur framställda helvetet — ett vanligt framställningssätt. Man sparade icke på dessa bilder, som dessutom framställde just de situationer, där folkets tro lät djävulen spela en stor roll. Sålunda ser man honom hjälpa till med smörkärning. Naturligtvis har han till de gamla gudarnas försmädande stundom utrustats med deras gudomlighetsattribut, hornen. För övrigt sprutar han oftast eld som folkvandringstidens gamla argsinta drake och är i allmänhet så skrämmande svart och veder-

styggligt utrustad som möjligt, med svans, klor eller klövar m. m. — Att överdriva dessa vederstyggliga djävulsbilders inflytande på folktrons och folkfantasiens nedsmutsande och sinnenas förvillande, helt visst i oräkneliga fall ända till vansinne, är en omöjlighet.

Sylvans framställning i Antikvarisk tidskrift och Mandelgrens stora bildsamling tala här ett språk, som icke kan jävas. Att den medeltida djävulsfiguren icke är en blott kopia av de gamla trollen ses av de samtida bilderna av dessa.

Även om själva den nattfarande häxans tillvaro under medeltiden äga vi tillräckliga vittnesbörd. Sålunda heter det i det bekanta stället (Retl. B. V: 5) i äldre Västgötalagen, upptecknad på 1200-talet: »Detta är okvädingsord, när någon säger till en kvinna: 'Jag såg, att du red på en qui-grind med upplöst hår och upplöst gördel i trolls hamn, då båda voro jämnstarka natt och dag'».

Detta ställe innehåller en god beskrivning på den gammalnordiska häxan, stadd på g a n d ritt, d. v. s. s t a v- eller s t å n g ritt. Också det upplösta håret var typiskt för henne. Kvigrind betyder fållgrind, vilket här torde betyda fåll s t å n g¹. Ritten på en stång var vanlig i Sverige under 1600-talet, churu man lika ofta red å ett djur eller en människa, utan försyn vare sig för prästen eller länsman. Om föreställningens spridning annorstädes i Norden vittnar den omständigheten, att domkyrkan i Schleswig har en målning från 1300-talets början, tydligen framställande en häxa, som rider å en kvast med långt skaft². En annan bild låter henne rida å ett katt- eller kanske varg-

¹ Se härom Evald Lidén i Svenska Studier tillägn. Gust. Cederschiöld 1914, s. 413 ff. Då Lidén uppfattar kvigrind kollektivt såsom (den för övrigt flyttbara) fållhägnaden i dess helhet, så må väl det vara rent språkligt möjligt, men i detta fall sakligt sett icke sannolikt, utan torde här avses en stång ur hägnaden. Denna uppfattning bestyrkes av det synonyma träboog r i n d, från 1670-talet, brukat i Uppland av kvinnor, som också uppgåvo sig ha ridit på »folck, boskap och gierdzlestenger». Se Nordisk Magi, s. 141.

² Zeitschrift für christl. Kunst, 1897, s. 209 ff. För kännedomen om dessa bilder har jag att tacka fil. d:r frih. Carl af Ugglas.

liknande djur. Häxritt å en munk synes mig möjligen föreligga i en initialfigur ur Magnus Erikssons landslag¹. Tiden för resan är också enligt Västgötalagen natten. Som det vill synas, åsyftas där närmast daggroningen, alltså hemkomsten, vilken även senare synes ha varit lättast att »observera».

Platsen, dit trollkvinnorna redo, fick redan under medeltiden i Sverige namnet Blåkulla, medan detta synes ha blivit alldeles främmande för Danmark och i det allra närmaste även för Norge. I Bohusläns stora häxprocesser förekommer det blott en enda gång, och då på gränsen till Dai och tydligen inlånat från detta landskap. Icke heller i skånska och blekingska trolldomsprocesser från 1600-talet har jag påträffat detta namn. Det synes alltså vara till sitt ursprung svenskt. Om det inlånats utifrån och utgjorde en ombildning av det tyska Blocksberg, så borde denna vandring ha efterlämnat några spår under vägen hit upp. För övrigt finnes ordet Blåkulla så tidigt i Sverige, att Blocksberg ännu icke hunnit bli ryktbart ens i Tyskland, mycket mindre i Sverige.

I svenska trolldomsprocesser har jag funnit Blåkulla och resor dit tidigast på 1590-talet, men då på mycket vitt skilda orter inom vårt land, nämligen 1597 i Stockholm, samma år i Hälsingland och 1598 i Umeå. Vidare påträffas ordet Blåkulla i ett brev från Barksäter, Östra Vingåker i Södermanland, 1587, där det i förbigående säges, att två kvinnor, vilka tydligen förutsätts vara allmänt kända såsom häxor, hade rest dit².

Denna vidsträckta spridning av namnet och därtill knutna föreställningar från Södermanland ända upp till Västerbotten redan på 1590-talet förutsätter en lång, säkert mer än 100-årig spridningstid. Föreställningarna hava också, såvitt jag kan se, redan hunnit bli i huvudsak lika överallt. I Stockholm förutsättes, att det ges en hel del av den sort, som brukade rida. Överallt är det tydligen fråga om gamla väl kända saker.

¹ Atergiven av Schück i Ill. Sv. Litt. Hist.² I, s. 252—253.

² Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift, II, h. 6—7, s. 116.

Också kan namnet konstateras så långt tillbaka som till 1409—14¹. Det är då liksom senare hos flera författare under 1600—1700-talet fäst vid den i äldre tider av de sjöfarande fruktade ön Jungfrun i Kalmarsund.

Jag skall icke här inlåta mig på någon synnerlig diskussion av namnets uppkomst och betydelse, då materialet är alltför stort för att detta skulle vara möjligt här, utan nöjer mig med några få antydningar². Men först några ord om själva saken, alldenstund denna är av synnerlig vikt också för frågan om namnets ursprung.

Blåkulla är i de svenska trolldomsprocesserna en ort, som liksom helvetet tillhör den mytiska geografien. Det kan därför ligga överallt. Det kan ligga på — aldrig i — ett nära eller fjärran beläget berg, men också på en annan öppen plats, på ett gärde, på en hed, en klippa, på en känd mindre höjd, såsom Ottarshögen i Vendel, på skansen till Marstrands fästning eller på torget i en norrländsk småstad. Föreställningarna om intagning i berg höra till en annan idékrets.

Helst synes man dock, åtminstone vid resorna till de större och högtidligare stora årsfesterna som vid påsken, i fantasien och traditionen ha förlagt det långt, långt fjärran i yttersta Norden, varvid resan i nordligare Sverige gick över Trondhjem, där man vilade på den 1328 och 1432 avbrända domkyrkans tak — en detalj, som förråder sin uppkomst från den tid, då man ännu vallfärdade till Trondhjem och såsom ett för folkminnet oförgätbart drag bevarade bilden av den avbrända domkyrkan. Från Trondhjem gick resan vidare norrut till Blåkulla, vars läge alltså bestämmes av den gammalnordiska tradition, som förlade helvetet längst i norr. Det var samma tradition, som gjorde, att man i medeltiden läste evangeliet vänd mot norr för att därmed rikta sig mot djävulen.

Visst synes vara, att man med förkärlek tänkte sig Blå-

¹ Se Gottfr. Carlsson, Blåkulla som namn på ön Jungfrun i Namn och bygd, 1916, s. 158 ff.

² Materialet hittills bäst samlat av J. Sahlgren i hans Blåkulla och Blåkullafärderna (Namn och bygd 1915). Även detta material har dock icke varit tillräckligt för lösningen av det uppställda problemet.

kulla såsom beläget långt bortom eller på de blånande eller svartnande bergen i fjärran. Det kan då, såsom Tamam hållit före, ha legat nära till hands att redan av detta skäl kalla trollkvinnornas och trollens mötesplats den blå, det vill säga svarta kullen. I Bohuslän, där mötesplatsen dock sällan bär något namn, heter också en sådant Blåkullen — den låg på Brattön i Hakefjord¹. Ävem hos Olof Broman i Hudiksvall finnes Blåkullen i början av 1700-talet såsom biform till Blåkulla, men detta kan dock hos denne spekulative rudbeckian vara en egen lärd etymologi.

Emellertid torde det givas också andra omständigheter än det tänkta geografiska läget, som medverkat vid namnets bildande eller slutliga form, och det är möjligt, att dessa varit än viktigare.

Blåkulla är i de stora nordsvenska trolldomsprocesserna helt enkelt en gård, mestadels stor och ståtlig, någon gång som ett medeltida fast hus, men merendels som en gammaldags svensk bondgård. Ser man på Blåkullamötenas karaktär, så utmärkas dessa, särskilt de rent svenska, mindre de bohuslänska mötena, som ju ock sakna namnet, oftast av stora festligheter och stor prakt, liksom Blåkulla självt merendels ter sig såsom en stor, välbyggd och präktig gård med en rik och förmögen ägare. Där ätes och drickes mycket gott, spelas och dansas och hålles bröllop, då någon viges vid husets herre. De flesta besökande äro kvinnor. Deras förhållande till gårdens husbonde är, om de äro än så lastgamla, ofta av intim art. Vi förbigå en del widriga detaljer, som höra till den psykiska förklaringen, ej till den historiska, som här intresserar oss. Huvudsaken är här, att Blåkulla för resenärerna själva ter sig stort, härligt och festligt och att dess ägare icke alltid tänkes så hemsk och förfärlig, som i bekännelserna och talet inför domarbordet, utan ofta som en fin och rik man. Blåkulla är för sina gäster egentligen alls intet helvete, utan tvärtom en dejlig glädjens och fröjdens ort.

Annorlunda ter det sig för de utomstående, för an-

¹ Den är enligt Holmberg, Bohusläns historia², II, s. 104, den första landkänning av Södra Bohuslän, som visar sig för den från Skagen kommande seglaren.

klagare, för präster och domare, liksom för Blåkullafarare, som ångrat sig och bekänt sina resor. För dessa är Blåkulla en styggelsens ort, där djävulen själv är herre och husbonde.

Så kunde det vara ock för verkliga utövare av denna svarta magi. Den kristna betraktelsen hade segrat också i deras medvetande. För 1600-talets folk i allmänhet var Blåkulla helt enkelt detsamma som helvetet, såsom man ser klarast av biskop Svedbergs berättelse i sin levnadsteckning om en dröm från sina gossår under 1660-talet före de stora dalaprocesserna. Så vitt jag kan se, var denna dröm i realiteten intet annat än en Blåkullafärd. Det är blott det, att vägg i vägg med detta helvete låg ett paradis, ett »Vitkulla» med änglar, en föreställning, som man ofta finner i de stora häxprocessernas år hos de norrländska barnen. Att 1600-talets kristna människor sålunda ansågo Blåkulla vara detsamma som helvetet, det framgår också av ett speciellt uttryck: Att resa till Blåkulla kallades också att »fara till helvetes». Många verkliga trollkärningar, som foro dit, voro även av denna mening, men reste icke desto mindre på grund av ställets förut nämnda företräden.

Vad betyder nu detta? Säkerligen intet annat än att tvenne konträrt motsatta föreställningsserier och religiösa åskådningar stött samman, delvis korsat varandra och blandats samman. Det är också tämligen tydligt, vilka båda religiösa världar, som här drabbat samman.

Blåkullamötena återspegla väl, såsom naturligt är, i mångt och mycket samtidens bondeliv och bondesed, och berättelserna äro därför i många hänseenden förträffliga källor för kännedomen om äldre tiders seder bland allmogem. Men där äro också drag av ålderdomligare art. Och ålderdomligt, ja uråldrigt och förkristet är utan tvivel det huvuddraget, att dessa redan som satansmöten och av varjehanda vidrigheter präglade sammankomster, trots all ovedersäglig fruktan för kyrkans djävul, präglas av allt annat än de fador, som höra medeltidens helvete till. Blåkullamötenas festlighet och glans, deras sång och musik och dans och rika förplägnad töra väl närmast vara att tolka såsom reminiscenser från de gamla glada hedniska

kultmåltiderna, — t. o. m. den urgamla hornblåsningen håller i sig. Men det synes vara särskilt en kult, som starkast går igen, och det är den gamla oanständiga dyrkan av fruktbarhetsguden Frey eller Frö, vilkens namn också bevarats i ett fall. Då en mycket ung flicka vid en trolldomsprocess i Värmland 1720 tillfrågades av domaren, vad de kallade husbonden i Blåkulla, kom det märkliga svaret, att de kallade honom Frö. Någon sorts lärd tradition hos denna allmogeflicka är otänkbar. Det måste vara en med de libidinösa Blåkullafesterna förbundna folktradition bakom en uppgift som denna. Tillvaron av en sådan på denna punkt är ej märkvärdigare än 1670-talets socken-tradition i Vendel, som fullt riktigt betecknar Husbyhögen därstädes såsom Ottarshögen.

Men icke blott Frökulten synes ha spelat in. Vi torde i hednisk tid även hos oss, likaväl som i Orienten och särskilt i Mindre Asien och Tessalien, trakter, som icke voro goterna och folkvandringstidens nordgående kulturström synnerligen avlägsna, hava att räkna med orgiastiska eller ekstatiska kultövningar, förbundna med varje handa magiska konst och övningar till uppnående av en säker gemenskap med gudomen.

Det torde vara skäl att överväga, om icke Odinskulten är att förstå ur ett religionshistoriskt inflytande från nys antydd håll och att kulten varit av någon sorts magisk-ekstatisk eller orgiastisk natur. Icke för intet var Odin trolldomens även av hans dyrkare fruktade gud.

Det låg i sakens natur, att kristendomen skulle bekämpa hela den gamla kulten, alla dess former och utövningssätt samt allt vad med denna stod i sammanhang, framför allt då varje slag av trolldom, helst den redan för hedendomen avskyvärda sejden, och likaså hamnskiftet i allmänhet. Känt är ju också, att kristendomen genom sitt dop och dess kraft ansågs kunna bota för hamnskiftets frukttansvärda ödesmakt, — rimligt nog, om man tänker på den nya, renare andliga och religiösa värld, som den, till en omedveten suggestion i annan riktning, införsatte dem nyomvända uti.

Emellertid blevo ju icke alla verkligen omvända. Lagarna måste förbjuda övningen av den gamla hedniska

kulten. Ännu på 1500- och 1600-talen ges det icke få exempel på verklig hednisk tro och hemlig kult. Kristendomen segrade såsom det upplysta och kultiverade mindretallets religion. De lägst stående stannade kvar i sin gamla tro och sin trolldom av alla slag. Så skedde framför allt i bygdernas utkanter och i avlägsnare landskap och obygd. Men nu upprepas också hos oss, vad överallt eljes skett och sker, då en högre religion segrar över en lägre. Den gamla religionens föreställningar, kult, riter, gudar o. s. v., förvandlas till djävulskap och lyckas leva sitt underjordiska hemlighetsfulla liv blott i trolldomens och vidskepelsens form, dit alltsammans sjunker ned och blir föremål för strängt straff.

Så småningom börja ock de hedniska och magiska gamla traditionernas hemliga bärare och utövare att värja sig in i denna tankegång. Deras gudomsmakter och kultövningar förlora ej sin styrka, ej sin makt och lockelse och njutning, men sin ursprungliga karaktär av tillåtlighet och hederlighet. De bli brottsliga och onda, men tjänas och dyrkas i alla fall av en och annan, och särskilt i vissa släkter, där dels den gamla kunskapen, dels det gamla psykiska anlaget för tidigare släktleds hamnskifte m. n. går igen och nu ger oss den egentliga förklaringen till att kvinnor kunde brännas som häxor dotter efter moder i flera led. Och att dyrkan levat kvar trots de gamla gudarnas allmänna omvandling, det beror väl ofta också därpå, att denna icke blivit fullständig, varför folktron här och där låter djävulen vara en god man.

Så mycket lättare kunde denna ofrivilliga omkastning i betraktelsen inträda, som otvivelaktigt bland dessa människor också den gamla hedniska trolldomen bevarades och övades i av gammalt erkänd förbindelse med de gamla hedniska dämonerna, främst trollden. Men att dessa hade sina fester, där de bodde i bergen, det var medeltida folketro, såsom man kan se t. ex. av den kända berättelsen i Orvar Odds mot slutet av 1200-talet skrivna saga om Odds besök hos jättarna på färden från Bjärmland. Det är icke långt från dess skildring av dessa fula trols församling till en medeltidskristen bild av häxornas samlingsplats hos satan.

Och dock torde just denna föreställning ha medverkat rätt litet till skapande av Blåkullamötet. Här hava orgiastiska och sexuella kultminnen, rester av den gamla höjdkulten samt hedendomens svarta magi med dess hamnskifte starkare medverkat. Intet torde mera ha bevarat den historiska kontinuiteten på detta villornas mörka område än just den starka psykiska dispositionen för det gamla hamnskiftets hemlighetsfulla, skrämmande tillstånd av medvetlöshet och skenbar livlöshet, som man i 1600-talets Blåkullaresor igenkänner från den gamla sejden, vars övning förvisso levat kvar i den svarta magien.

Så hava i ett brokigt och svårutredbart virrvarr en myckenhet av hedniska, av kristendomen såsom onda och djävulska betraktade föreställningar och konster flutit samman i de medeltida Blåkullaresorna, där sådana av trolldomskunnigt och för de nödiga psykofysiska tillstånden disponerat folk verkligen försöktes. Att så i åtskilliga fall skett då liksom under 1600-talet, det kan ej gärna betvivlas, liksom icke heller, att det gavs folk, som hade både mod och vilja att inlåta sig på saken, även om den innebar ett förbund och en förbindelse med satan själv.

Alltså blir resultatet detta: I det svenska Blåkullamötet hava skilda förkristna och medeltidskristna traditioner flutit samman. Där kunna spåras reminiscenser av den sexuella Frökulten, där ingå framför allt starka element av den urgamla sejden och svarta trolldomen och antagligen även andra orgiastiska element. Alla dessa föreställningar, bruk och övningar hava i kristen tid förbjudits, undertryckts, förvrängt och tillsatts med djävulstrons föreställningar. Om än motvilligt och icke fullt konsekvent har denna förändrade betraktelse också av trolldomens och Blåkullatraditionernas bärare delvis antagits och godkänts, så att en gång tillåtna saker även av dem själva ju längre desto mer blivit betraktade såsom förbjudna ting och djävulskap.

Men i äldre kristen tid voro Blåkullafesterna antagligen intet annat än ett slags folkminnets och folktrons i fantasi och undermedvetet själsliv fortsatta, så att säga virtuella firning av de gamla glada hedniska festerna och särskilt av kvinnornas Frödyrkan i fruktsamhetens intresse. Nu, när höjdkulten var förbjuden och de

gamla gudahoven voro borta, söktes med hjälp av den gamla trolldomens ekstatiserande medel en ersättning. Gemenskapen söktes i dessa Blåkullaresors ekstas eller trance, under antagna resor till någon höjd långt i fjärran, där den gamla kultens fröjder kunde njutas.

Efter denna utvecklingslinje torde det bli möjligt att förklara också de sexuella fantasier, som knyta sig till livet i Blåkulla, till och med hos utgamla 80-års kvinnor och småbarn, vilkas egna fantasier icke torde kunna förklaras såsom helt enkelt uttryck för en abnorm sexualitet, ehuru jag ej förbiser, att sjukliga och abnorma böjelser förefunnits hos många av de verkliga trollkvinorna. Men i regel är det icke så. Det är helt enkelt tradition, att så skall vara, varvid det naturligtvis går så, att de sexuellt abnorma lättast afficieras av dylika nedärvda föreställningar. Men av det oerhörda antalet Blåkullaresande kvinnor och barn under de stora nordsvenska trolldomsprocesserna torde ytterst få höra till denna kategori. Det är helt enkelt traditionens och det ändlösa pratets och fruktans suggererande inverkan.

Det var nämligen en ganska allmän tro, att en sexuell förbindelse med högre och främmande väsen var möjlig. Det förkristna Norden hade trott på dylika förbindelser både med gudar, alfer, troll och andra väsen. Den anika världen hade gjort sammalunda, och i medeltiden tillkommo nu dess incubi och succubi. I stället för de gamla gudarna och trollen trädde nu djävulen. Det var blott ett rytt namn på en gammal hednisk tro, vars riktighet var så självklar, att man på 1660-talet kunde bränna en fiskare på Hernön för umgänge med havsfrun och senare dösdöma en västgöträng för umgänge med en skogsjungfru.

Dylika fiktiva eller inbillade förbindelser med ten lede, även utan Blåkullaresor, voro i äldre tider icke ovanliga hos allmogens barn under pubertetsåren, då de av traditionens många berättelser närda föreställningarna utlösa sig i visionära eller hallucinatoriska fenomen, vilka som vanligt äga sådan styrka, att det sedda, upplevda ter sig såsom full verklighet. Vanligen tillgår å kvinnosidan därmed så, att flickan under vallgång i skogen eller anmrledes möter en vackert klädd herreman, som bjuder heme

»allt det i världen är», om hon vill tillhöra honom, vilket hon då naturligtvis vill. Det är riddarsagans herre, som lånat sin gestalt åt den kommande. En sådan händelse blev ofta inledningen till utövningen av trollpackans yrke och ett helt liv i villa. Det är fruktansvärda blad ur äldre tiders liv. Jag har själv 1915 på en resa i Norge varit i tillfälle att tala med en gammal 90-årig kvinna, klar och redig, som själv vid omkring 15 års ålder, alltså vid 1840, i sin avlägsna, av allsköns forntro genompyrda hembygd upplevat just en sådan historia. Hennes berättelse bekräftade till fullo den teori, jag förut på grundval av en rad fall från 1600-talet utarbetat till förklaring.

Man förstår under nu angivna förhållanden också, huru lätt en motsvarande tro kunde vara möjlig med hänsyn till Blåkullaförbindelserna och huru kvinnor med abnorma och hysteriska anlag verkligen någon gång i god tro kunde avlägga dylika bekännelser, ehuru jag tror, att Blåkullafärden själv mycket sällan försöktes. Ej heller behövde vederbörande vara sinnesrubbade för att avlägga dylika bekännelser. Det mesta i de stora häxprocesserna är blott prat och ren eftersägning, så i synnerhet där bekännelsen genom vattenprov, tortyr eller hot tvingats och pressats fram. Där alla dessa saker såsom i de tiderna voro så oändligen berättade och allmänt kända och fantasi eller inbillning så lätt hänförda, kunde även andligt sunda människor lätt nog förvirras.

Klart är, att kyrkan och det kristna samhället i sitt omdöme måste betrakta, vad i trolldomen förehades, och särskilt dessa på ett naturligt sätt för dåtiden oförklarliga, hemlighetsfulla och skrämmande resor, såsom något syndigt och fördömligt. Det låg i sakens natur, att alla dessa i mörkret föröfvade och noga dolda tankar och förehavanden, som väl voro till sitt ursprung och innebörd outredda, men som instinktivt uppfattades såsom gammal antikristen hedendom, skulle tolkas såsom ett djävulens verk och såsom bevis för ett förbund med honom. Liksom magiens och trolldomens olika former i hednisk tid betraktats såsom en konst och makt, som egentligen utmärkte trollen, så förvandlas nu det mesta av trolldomen till djävulskonst. Egentligen och först genom djävulens hjälp och bistånd

möjlig, tillägnas denna konst, — såsom man ansåg och som förut sagts, — genom ett formligt förbund, under förnekande av kristen tro och avfall från Gud.

Trolldomen ställes alltså alltmer under en sedligt-religiös betraktelse och blir straffvärd, även om den icke leder till maleficia eller förgörelser, folk eller få till skada eller död. Därför visar det sig redan under 1500-talet, som härvid helt säkert blott tog arv av medeltiden, att också Blåkullafarandet, ehuru i och för sig ingen annan till skada, betraktas såsom syndigt och straffvärt. Därför var det också, såsom vi sett, redan i den äldre Västgöotalagen från 1200-talet med straff belagt okvädingsord att skylla en hederlig kvinna för att ha gjort en sådan resa. Så mycket mera hade man anledning därtill, om man redan i medeltiden var av den meningen, att de nattfarande trollkvinnorna kunde taga andra med sig dit och förföra dem, en föreställning som alldeles behärskar de stora nordsvenska trolldomsprocesserna under 1600-talet.

Efter vad nu sagts om häxväsendets historiska ursprung, verkliga innebörd och allmänna bedömande av det kristna samhället och kyrkan kunna vi från en ny synpunkt återupptaga frågan om betydelsen av namnet Blåkulla.

Blott det bör emellertid tilläggas, att detta namn i trolldomsprocesserna icke gärna nämnes av de anklagade och icke brukats av de i denna trolldom förfarne dem emellan. Man sade icke: »Jag skall resa till Blåkulla». Man frågade icke: »Vill du med till Blåkulla?» För dessa är Blåkulla tabu. De invigde emellan talades om att resa »till gästabud», eller ock valdes något annat eufemistiskt uttryck. Däremot användes det gärna och ogenerat av alla utom de i resorna inblandade. Blåkulla är ett ord av bestämt fördömande innebörd, naturligt nog, då det, såsom vi sett, betydde detsamma som helvetet. Men detta är religionshistoriskt sett intet annat än en karrikatyr och kännes av det äkta trollfolket som en sådan, vilket framgår också därav, att Blåkullas husbonde stundom förklarar, att han icke är så ond eller farlig, tvärtom. Det är alldeles samma tal, samma hedniska tradition, vilken enligt Peringskiöld återgivits å en målning i Tensta kyrka, Uppland.

I dess vapenhus fanns en bild, där satan i förargelse över det vanliga, ej alltför smickrande sättet att framställa hans person, sitter och skriver: »Ego sum bonus homo, omnes pictores mali scriptores sunt». Det är: »Jag är en god man, alla målare äro dåliga skribenter». Över dörren var målat ett »djävlagästabad», och detta var sannolikt intet annat än ett Blåkullagille, liksom de anförda orden torde betyda en karrikatur av den hedniska traditionens försvar för sin sed och kult, som kyrkan här förklarar hava själva djävulen till föremål.

Blåkulla är sålunda efter det sagda att fatta såsom ett smädnamn, som man med full avsikt använde för att brännmärka de hemlighetsfulla och ekstatiska nattfärderna och säga, att de helt enkelt hade mörkrets boning, satans hemvist eller helvetet till sitt mål. Man erinre sig också, att djävulen själv betecknades som blamad, blaman, alltså såsom blåman eller »svartman», liksom både han och trollen målades gruvligt svarta och satan sedan brukade komma i svarta kläder eller som en svart hund eller annat svart djur. Blå betydde i medeltiden och långt därefter svart. »Blå mörkret» har jag funnit ännu på 1700-talet. Det låg därför nära för folksatiren och folkhumören, som sannolikt skapat namnet Blåkulla, att använda ordet blå, d. v. s. svart, för att kort och dräpande angiva arten av trollresornas mål.

Valet av namnets andra del låg också nära, dels emedan folket i sin tradition helt visst ännu, — vi röra oss här åtminstone så långt tillbaka som på 1300-talet, sannolikt än tidigare, — dels kände, att den gamla hedniska kulten företrädesvis varit en höjdkult och alltså firats på berg, högar och kullar, dels hörde, att de föregivna resorna ställdes till de i fjärran blånande eller svartnande bergen, där man följaktligen tänkte sig, att trollpackorna slogo sig ned på någon höjd eller kulle. Möjligt är därför, såsom redan antytts, att man allra äldst sade, att trollkvinnorna foro till de blå bergen eller kullarna, eller — där det var fråga om någon genom sitt läge och utseende allmänt känd sådan — till Blåkullen, såsom vi se ännu i Bohusläns stora processer. Sannolikt är det ännu i Bohuslän brukade uttrycket »på» Blåkulla — en vändning, som jag

aldrig funnit i det övriga Sverige, där det alltid heter i — ett vittnesbörd om det äldsta uttrycket, eller i varje fal om den föreställningen, att man samlades högst uppe på ett berg, en hög eller en kulle, ej inne i en sådan eller i ett berg. Kulttraditionen är starkare vid namnbildningen än troll-traditionens berättelser om jättars och trolls bonngar inuti bergen.

Namnbildningen tog emellertid ännu ett steg. När man fick klart för sig, att trollpackorna samlades till gästbud på ett ställe, som av allt att döma var en gård av samma utseende, byggnad och inrättning som en vanlig större sådan, så fixerades namnet — ifall det icke jut på detta stadium med de givna natur- och trosförutsättningarna på en gång skapades — i enlighet med den allmänna gårdsnamnsbildningens gång på närliggande område — icke utan en skämtsam bismak. Av ett möjligen ursprungligt Blå kullen blev Blå kulla på samma sätt som t. ex. av Berg blivit Berga, av Kullen blivit Kulla.

Äger nu detta försök till förklaring av det mångomstridda namnets uppkomst och betydelse sin riktighet, så vore någon anvisning given också om den ursprungliga orten för namnets uppkomst inom Sverige. Ortnamnen på kulla äro nämligen — att döma av ett hastigt överslag — vanligast i de svenska götalandskapen och framför allt i Småland, medan de starkt avtaga i Svealandskapen och slutligen längre mot norr alldeles upphöra. Det är därför icke sannolikt, att namnet uppkommit i Nordsverige eller i Svealandskapen, utan i något av Götalandskapen. Och då namnen på Kulla äro talrikare i östra än i västra Sverige, alltså i Östergötland och Småland, så kanske det icke är någon tillfällighet, att namnet Blåkulla tidigast och redan i början av 1400-talet nöter oss, fäst vid den utanför Smålands kust belägna ön Jungfrun såsom samlingsplats för trollpackorna. Det dytra, skrämmande intryck, som denna ödsliga, höga och mörka eller svarta ö enligt många vittnesbörd gjort på våra fider från gamla tider långt in på 1700-talet, ägnade sig väl för att med densamma förbinda just dylika föreställningar. Liksom Blåkullen på Västkusten var den också frappant och vida synlig. Att den redan i början av 1400-talet nämnes

Blåkulla av sjöfarande tyder på att namnet redan då var gångbart och allmänt känt.

Då man tänkt sig, att kulla i öns namn skulle vara att fatta såsom kvinna, flicka (jfr dalkulla) och att öns andra namn Jungfrun därför skulle vara den eufemistiska motsvarigheten till Blåkulla i betydelse av blåkvinna, det vill säga trollkvinna, ursprungligen Hel, döds gudinna, så må härtill anmärkas:

1) I de svenska trolldomsprocesserna förekommer, så vitt jag vet, icke ett enda drag, som kan ge något stöd för att Blåkullatraditionerna i något som helst hänseende skulle ha haft något med Hel-föreställningarna att göra. Intet spår av hennes gestalt är bevarat. Blåkulla hör ursprungligen icke till dödsrikesföreställningarnas områden. Att det är helvetet, är en kristen uppfattning. Ej heller hör det till Valhallströms idékrets. Dessa glada festers urbild är den gamla nordiska kultfirningen omkring livs-alstringens gud Frö, ehuru därmed förenats en massa idéer och handlingar, som hörde till trolldomens, till sejdens och hamnskiftets väsen och övning.

2) Är det visserligen tänkbart, att namnet Jungfrun givits åt ön såsom en eufemistisk omskrivning av ett Blåkulla i betydelse av »Svartjungfrun», men det är då troligt, att detta namn skapats av nordsvenska sjöfarande, som icke känt ordets verkliga betydelse å dess bildningsort, utan förväxlat dess andra led med det dem mera bekanta kulla i betydelse av kvinna eller flicka, vilken betydelse åter torde ha varit okänd eller i varje fall obruklig i folkspråket på Öland och i nordöstra Småland, alltså omkring ön i fråga, där man har att söka denna namngivning. Jungfrun är ju för övrigt ett ganska sent inlånat tyskt ord. Enklast är det antagandet, att man tyckt denna ö, dit trollpackorna reste, mörk och skrämmande resa sig som en sådan, fruktade att kalla den så och därför valde det eufemistiska Jungfrun, som ej nödvändigt beror av Blåkulla.

Så mycket om Blåkulla och föreställningarna om detta i medeltiden. Tillvaron av ett dylikt namn och behovet av ett speciellt sådant för att känneteckna trollkvinnornas resor torde få anses tyda på en ganska utbredd övning av

dessa ting, vilket åter i realiteten, så ofta det var fråga om det tillstånd, som på detta sätt förklarades, betyder en också för det religiösa livets förutsättningar och gestaltning viktig upplysning om särskilt det kvinnliga själslivets karaktär och faror i dessa tider.

Man föreställer sig ofta äldre tiders människor såsom själiskt starka, med ett nervsystem av järn. Ingenting kan, för så vitt jag av ett icke alldeles obetydligt material får döma, vara felaktigare. Det är sant, att forntidens människor icke hade så hårt slitna nerver som nutidens människor, men på ett annat sätt voro de i långt högre grad än vi sensibla och suggestibla, utsatta för de våldsamaste och hastigaste psykiska skakningar och kriser, inbillningar och villor. Hela den märkvärdiga, irrationella värld de levde i, där så gott som allt var möjligt och allt kunde hända, var, — jämte avsaknaden av så gott som all rationell insikt om det egna kropps- och själslivet, — ägnad att främja denna psykiska labilitet. Men därav följde också, att religionen både i heden och kristen tid fick möjligheter, fick uppgifter och svårigheter av en säregen art. Även bland kyrkohistorici torde det vara få, som verkligen gjort sig förtrogna med konsekvenserna härav för det religiösa livet i dessa tider.

Redan under senmedeltiden hava vi alltså konstaterat tillvaron av den senare bättre kända Blåkullaföreställningen. Vad angår medeltidens föreställningar om livet där, så torde väl dessa i stort sett ha gestaltat sig på samma sätt som i slutet av 1500-talet och under loppet av 1600-talet. Efter reformationen torde väl få nya moment ha tillkommit och knappast några nya tillskott från kontinenten, ty med reformationen avbröts den tidigare livliga förbindelsen, förmedlad ej blott genom präster och munkar, utan ock genom många resande pilgrimer av folket, vilka alla kunde medföra varjehanda förut okända föreställningar också på detta område. Reformationen betyder även i detta hänseende en isolering.

En viktig detalj ur de medeltidssvenska föreställningarna om trollkvinnornas förhavanden vid vissa möten torde kunna påvisas, nämligen tron på umgänget med djävulen och frukter därav. Man finner nämligen, att

även hos oss ordet kätteri, liksom Ketzerei i Tyskland, under senare delen av 1400-talet får samma betydelse av incest, som det fick i kontinentens stora häxprocesser. Ännu Magnus Erikssons landslag känner icke denna betydelse av »kiätteri», men i Christoffers landslag (additamenta) sammanställas trollkarl, ketterska eller trollkona, och senare finner man ordet under 1500- och långt fram på 1600-talet såsom fastslagen juridisk term i svenskt lag-språk.

Ännu en viktig föreställning från de senare trolldoms-processerna, särskilt de nordsvenska, kan konstateras under medeltiden. Det är den av de flesta trollkåringar brukade puken, trollkatten, eller mjölkharen, som bl. a. kunde stjäla mjölken från grannarnas kor. I Ösmo kyrka — liksom i Thingsteds på Falster i Danmark — framställer en målning djävulen såsom hjälpande en kvinna att kärna smör. Bredvid synas i Ösmo just två stinna mjölkharar, av vilka den ena sprutar ut den stulna mjölken i en bytta. Detta mystiska trolldomsdjur, som spelat en fast otrolig roll i det gamla allmogelivet vid tillstötande olyckor med kreaturen och som kostat så många kvinnor livets förlust, åstadkoms på 1600-talet med trolldomskonst, och så var sannolikt fallet redan under medeltiden. Detta är så mycket sannolikare, som de isländska traditionerna från hednisk tid förmåla om andra magiskt-mytiska väsen av liknande ursprung.

Slutligen bör anmärkas, att man också i medeltiden hyste stor rädsla för trollkvinnorna och trollkarlarna — även sådana funnos. Mycket omtalade voro de av Olaus Magnus nämnda Gilbertil och Kettil Runske å Visingsö. Rädslan för häxan har fått ett synnerligen dråpligt uttryck i den medeltida kyrkobilden (i Tensta och Edebo), som låter djävulen själv av rädsla för en trollpacka räcka henne ett par skor på en lång stång till lön för gjord ogärning, som varit honom själv omöjlig.

Denna fruktan torde i någon mån ha gjort, att man drog sig för att sakföra trolldomens utövare, utom där mycket svåra och påtagliga maleficia förelågo. Att trolldomsmål förekommo under medeltiden, det kan tagas såsom en självklar sak. Lagstiftningen skulle icke ha syssel-

satt sig så ingående med dessa saker, om det icke befunnits nödvändigt att inskrida med straff. Blott från Norge synes emellertid en senmedeltida trolldomsprocess vara känd, nämligen 1325 i Bergen, där biskopen i anledning av försök att medelst förgöring vålla en man äktenskaplig impotens pålade en kvinna kyrkligt straff av fasta m. m. Förfarandet var mildt. Den världsliga maktens straff påkallades icke för den ånrande¹.

Att det icke i Nordens länder redan under senmedeltiden kom till stora trolldomsprocesser av samma art som på kontinenten, ehuru dessa slutligen kommo oss så nära som i Tyskland och en lika god naturlig mark fanns också i Norden, det berodde på två ting. Dels kommo de stora epidemiska, smittande processerna i Tyskland alltför sent till stånd för att hinna genom folklig påverkan smitta, innan reformationen kom, dels hade inkquisitionen, som tog hand om kontinentens häxprocesser, ingen anledning att hos oss taga någon sorts heretiska meningar eller hemliga sekter såsom förevändning för ett ingripande. Kät-
tar- och häxförföljelser kunde icke i det rättrogna Norden kombineras med varandra. Sedan kom reformationen och ställde andra frågor i förgrunden, varjämte de långa krig-
gen och särskilt det svenska befrielsekriget under Sturarna länge lade beslag på allt intresse och gav kyrkans män annat att göra än att uppsåra trollkvinor.

¹ Se Samlinger til det norske folks sprog og historie, V, Christiania 1838, s. 479 ff.

III. Trolldom och häxväsen i Sverige efter reformationen intill de stora häxprocesserna.

Att det även på protestantiskt kyrkoområde under 1500- och 1600-talet kunde komma till nya trolldomsprocesser såväl på kontinenten som i Norden alldeles som på katolsk mark, det berodde ytterst därpå, att Luther och de övriga ledande reformatörerna icke förmådde frigöra sig ifrån den urgamla djävulstron. Såsom jag anorstädes framhållit, betydde eljes Luthers reformation även med hänsyn till vidskepelsen en hel revolution, för så vitt han och hans efterföljare rensade bort en otrolig massa av allehanda religiös magi och införde och orienterade den kristnes liv i en uti väsentliga stycken ny och rationell, pliktens och det sedliga livets, i stället för legendens och miraklens villsamma värld.

Detta är så mycket märkligare, som det skedde inom ramen av den gamla totalt obrutna kulturen och världsbilden. Det ligger ingen rationalistisk kritik bakom. Lika litet som i den samtida renässansen föreligger en rationell naturbetraktelse. Vad som verkar på detta sätt, är, märkligt nog, en rent religiös kritik, en ny, märkligt fördjupad känsla för vad evangelisk kristendom eller religiositet egentligen är för något, en skarp blick för dess andliga art och etiska natur.

Icke desto mindre översteg det även en Luthers förmåga att frigöra sig från en hel del av den primitiva övertro, som gick längre tillbaka än både romersk kyrka och kristen tro såsom hela den gamla kulturvärldens mer eller mindre gemensamma egendom. Förlossningen från denna övertro, som hängde nära samman med hela den gamla natur- och världsbetraktelsen, kunde vinnas blott genom en ny rationell betraktelse av naturens lagar och män-

niskans sjäsliv samt i allmänhet av det historiska skeendets verkliga betingelser. Så visar det sig, att vidskepelens övervinnande var icke blott en religionens, utan också en den högre kulturens sak.

Av nu antydda skäl är det ingenting att förvåna sig över att Luther såsom barn av sin tid delade den folkliga, för övrigt av kyrkan visst icke bekämpade fantastiska djävulstro, som han tidigt blivit förtrogen med i sin barn-dom. Alltså finna vi hos Luther den medeltida tron på en ond andevärld, på trolldom och häxväsen, på djävulens mångfaldiga konstler och makt. Han reproducerar helt enkelt den senmedeltida åskådningen¹. Att överträffa den var varken behövt eller möjligt. Såsom jag redan anmärkt, fick djävulstron i den nya förkunnelsen småningom en blygsammare plats än i den medeltida exempelpredikan. Den blir mindre konkret och realistisk, mera teoretisk, ehuru djävulens makt och verksamhet alltfort äro så starkt och ofta betonade i uppbyggelselitteraturen, att den tro, som medeltidskyrkan inplantat hos folket, kan oförminskat leva kvar.

Hos 1500- och 1600-talets svenska teologer gör sig helt naturligt samma uppfattning gällande beträffande djävulens makt som hos deras samtid i allmänhet. Våra svenska 1500-talsteologer följa den allmänna utvecklingen. Olaus och Laurentius Petri följa Luther. Ännu biskop Paulinus Gothus, slutligen ärkebiskop, reproducerar den gamla medeltida djävulstron och sammalunda (i sin *Ethica Christiana*), trots en hel del dock i realiteten mindre betydande restriktioner, även den senmedeltida häxtron.

Av den kyrkliga lagstiftningen framgår, att tron på trolldomens och särskilt på den svarta magiens möjlighet lever oförminskad kvar.

Så voro hos oss liksom i utlandet överallt på protestantisk likaväl som på katolsk mark de allmänna förut-sättningarna för trolldomsprocesser och straff av medeltida natur alltfort för handen.

Sannolikt såsom en eftersläng av 1400-talets sista stora processer i Tyskland fick det närmare liggande Dan-

¹ Se min framställning: *Ur fädernas tros- och tanke-värld i Bibelforskaren* 1907.

mark redan under 1500-talet en lång rad processer¹, medan vi i Sverige tyckas av förut angivna skäl fortfarande ha gått tämligen fria, såvitt nu är känt. Möjligen är det dock bristen på källor, som vållar skillnaden. För övrigt är materialet ännu icke fullständigt känt.

Mot mitten av 1500-talet ges det emellertid några exempel på enstaka trolldomsfall, och möjligt är, att dessa måls upptagande i södra Sverige stodo i samband med dessa sakers aktualisering i de samtidiga danska trolldomsprocesserna. Sålunda dömdes i Småland under åren 1540—1560 14 personer till böter för trolldom. År 1550 halshöggs en kvinna för trolldom i Kalmar, och 1560 brändes en annan i Växjö för samma sak, och 1562 avrättades en man i samma stad för signelse, trolldom och vidskepelse, vartill han förfört andra och »kommit dem från den rätta tron». Av vad art trolldomen i dessa fall varit, säges icke. Sannolikast är, att den bestått i maleficia. I det sist nämnda fallet synes djävulsförbund ha tillkommit, alldeles som det i de stora häxprocesserna förutsattes enligt äktmedeltida uppfattning.

Vad lagstiftning och rättskipning angår, kvarstodo under 1500-talet dessa oförändrade. Straffet var i svårare fall, såsom även senare mål ge vid handen, elden. Av 1600-talets äldsta mål framgår, att tortyren också bevarats från medeltiden för framtvingande av bekännelse — allt i överensstämmelse med kontinental och allmän dåtida praxis i högmålsbrott. Av 1600-talets tidigaste trolldomsfall är också klart, att vattenprovets gudsdöm under 1500-talet bevarats. I mindre svåra och tvivelaktiga fall kunde den anklagade, där han ej var notoriskt känd för trolldom, fria sig genom edsgårdsinstitutet, som här verkade som ett slags folklig jury och utan tvivel räddat många från bålet. Så gick i Kalmar 1550 en kvinna lag, »själf tolfte» mot beskyllning för trolldom. Var den anklagade åter allmänt känd för trolldom var denna utväg praktiskt taget stängd. Flera fall under 1600-talet visa här den största samvetsgrannhet, och detta var nog gammal tradition.

Märkligt nog röjes hos allmogen stundom en viss obe-

¹ Se V. Bang, *Hexevæsen og Hexeforfølgelser især i Danmark*, 1896, s. 55 ff.

nägenhet mot eldstraffet och villighet till betydande uppoffringar för att lösa ifrån det. Dock synas vidskepliga föreställningar hava medverkat till denna mildhet.

Det säger sig självt, att nya fall av trolldom skulle komma, sådan åskådningen nu en gång var. Blott ett fåtal hava dock kommit till eftervärldens kännedom. Några av de bevarade äro emellertid av desto större intresse, enär de visa, att det i dessa ting ännu icke gavs någon som helst skillnad mellan högre och lägre, mellan präster och allmoge. Alla stodo utan åtskillnad kvar på samma medeltida och forntida ståndpunkt. I stort sett förblir det därvid under hela den gammalprotestantiska tiden.

Av Erik XIV:s anteckningar i fängelset på Stockholms slott framgår, att han betraktade sig såsom utsatt för trolldom och därför önskar, »att hvar man», såsom det heter, »vill lofva att ransaka så mycket som med godt samvete ske kan, hvem som trolldom och djäfvulskonst på mig, min broder Magnus och Herr Nils Börjeson bedrifvit hafver».

Enligt en gammal anteckning i Palmsköldska samlingarna har Johan III 1585 ålagt en adlig dam, Kerstin Gabrielsdotter till Husaby, gift med ståthållaren över Småland, Ulf sax, att med 12 adliga kvinnors ord värja sig mot beskyllningen att ha genom trolldom vållat hans dotter Lucretia Gyllenhjems död.

Om sådant i följd av den gemensamma åskådningen kunde förekomma ända högst upp i samhället, så är det klart, att dylika saker skulle ännu mera förefalla bland allmogen. De angivna småländska fallen ha redan styrkt detta.

Redan under Gustav Vasas tid hade i Dalarna up-
pats ett trolldomsväsen, som förefaller hava varit av mera omfattande beskaffenhet. Den 30 januari 1551 skriver nämligen Gustav dels till biskop Henrik i Västerås, dels till länsmännen i Västerdalarna om några trollkvinno-
dirstädes. »Vi hafve», heter det i det sista brevet, »förnummit, det uti Eder landsände äre några trollkvinno-
som med allehanda vidskepelse umgå, därigenom de mycket ondt åstadkomma, dragandes den enfaldige allmoge med deras trolldom både ifrån Gud och allt det kristligt ir.

Så tviflar oss intet, att I väl af Edra predikanter förnummit hafva, hvad skada och fördärf utaf trolldom (hvilket icke annat är än uppenbart afguderi) komma plägar, så att Gud allsmäktig straffar sådant både här uppå jorden och sedan till evig tid.» Alla brottsliga skulle nu föras till biskopen och av denne åtföljas till konungen.

Brevet är av vikt även därför att konungen ger uttryck åt den vanliga kyrkliga åskådningen, att trolldomen innebar avfall från Gud och därmed förbund med djäfvulen. Utöware av trolldom och av signelse skulle nu hållas efter. Vad undersökningen ledde till, är icke känt. Snart synes ett nytt trolldomsväsen ha yppat sig i Dalarna. År 1669 yttrade nämligen riksdrotset greve Per Brahe vid behandlingen av det nya stora trolldomsväsendet i Dalarna, att man icke borde förfara alltför skarpt, emedan »den skarpa exekutionen lär öka trolldomen, som i R. Johans tid skedde». Sålunda synes Dalarna under Johan III:s dagar ha haft ett eljest okänt större trolldomsväsen av ungefär samma art som 100 år senare samt än senare vid mitten av 1700- och slutligen (i mindre skala) vid mitten av 1800-talet i Gagnef.

Till följd av trolldomens nya yttringar låg det i sakens natur, att myndigheterna skulle söka bekämpa det onda. Såväl i den världsliga som kyrkliga lagstiftningen givas under 1500-talet nya stadganden, som dock icke innebära någon skärpning av straffen. De betyda blott, att man nu börjar se det som en uppgift att söka utrota all den vidskepelse, som tämligen fritt fått leva och i vissa hänseenden, såsom i fråga om den verbala magien, rent av främjats av den gamla kyrkan. Utremsningen av en myckenhet magiska bruk ur kult och kyrkobruk gjorde en fortsättning in på den rent folkliga mycket naturlig. Medlen rättade sig efter tidens art och åskådning, så länge man utgick ifrån de beivrade företagens möjlighet.

Sålunda ålades biskoparna i 1571 års kyrkoordning (p. LXXV) att beivra och förekomma all slags vidskepelse. De skulle alltså vid sina visitationer förhöra, »om någon bedriffuer truldom, svartekunst, leffian eller andra sådana dieffvuls handlingar» (p. LXXVI). Orden giva också upplysning om de olika arter av trolldom, man ansåg före-

ligga. Men de säga också, att det ena som det andra nu betraktades såsom djävulskonst, och att denna dom drabbade icke blott den egentliga svarta eller dämonistiska magien utan också signeriet och löfjeriet.

Vidare göres på kyrkomötet i Uppsala 1572 följande uttalande: »Alle lyfvie käringar och gubbar skola excommuniceres, och skal pastor tilsäije af predicostolen, at hvar sådane menniskior icke afleggia sit lyffieri, så skal them ingen rede vederfaras i thet yttersta på theres sotteseng. Hvar dhe och dö, skole dhe bortkastas uthi dy och kiär och icke komma til de chrestnes lägerstäder». Det sista är antagligen en reminiscens av det ursprungliga germaniska sättet att bestraffa trolldom. Man skred emellertid icke genast till det yttersta, och man påkallade icke genast den världsliga maktens och lagens ingripande. Enligt Örebro stadga av 1586 skulle detta ske, först när prästerskapets alla ansträngningar icke kunnat förmå till frivillig kyrkoplikt, bot och bättring. Vid synoden i Uppsala 1595 fann man sig av förhållandena bland folket nödsakad att åter besluta om åtgärder till trolldomens bekämpande — noga rannsaking om trollkonor och löfjerskor — för slutlig anmälan till överheten. Hertig Karl biföll detta. I sin berömda stora visitation strax därpå i Linköpingsstiftet rannsakade också ärkebiskop Abr. Angermannus med nit om trolldomsförseelser och uppdagar en betydande trolldomsövning hos befolkningen. Klockarna voro icke främmande för konsten och synas, liksom under 1600-talet, genom sin skrivkunnighet ha varit förmedlare av den mera lärda utländska magi, som spreds genom från Tyskland komna trolldomsböcker m. m.

I många fall stammade konsten från de gamla katolska munkarna och prästerna. Åtskilliga ungefär samtidiga mål inför Uppsala domkapitel visa, att icke heller de lutherska prästerna lyckats frigöra sig från dessa traditioner. Det var så även i Danmark under 1500-talet. Särskilt synas de svenska, av andra fall att döma, ha bevarat åtskilliga läsningar. Av folket blevo många långt in på 1600-talet och längre betraktade såsom trollkarlar, särskilt om de studerat i Wittenberg — föga underligt, om man betänker, huru fin gränsen ofta var mellan undret och det magiska

miraklet och huru Jesus, Maria och apostlarna i besvärjelserna figurera såsom mäktiga i magiens konst¹.

I de flesta fall nöjde sig Mäster Abraham med kyrkotuktsåtgärder och på sin höjd med spöslitning och några ämbar kallt vatten för att släcka trolldomslågan hos den skyldige. Även ett par klockare undergingo detta straff. I svårare fall hänvisades saken till världslig rätt.

Det är sannolikt denna nya strävan å kyrkans sida att få slut på den djupt ingrodda vidskepelsen, som gjort, att vi på 1590-talet få en rad trolldomsprocesser, vilka äro synnerligen upplysande för kannedomen om 1500-talets och — av skäl, som redan anförts — också för senmedeltidens häxbegrepp. Det är de delvis redan nämnda trolldomsprocesserna på Visingsö 1596, — föranledda av Mäster Abrahams visitation, — i Stockholm 1597 och vidare i Söderala, Hälsingland, samma år samt slutligen i Umeå 1598.

I dessa trolldomsakter föreligger mer eller mindre utförligt senmedeltidens kumulativa häxbegrepp med maleficia av olika slag samt djävulsförbund, Blåkullafärder till större möten och sexuell förbindelse, i Hälsingland också bruket av mjölkharen.

Det var fruktansvärda bekännelser, som i dessa trolldomsfall avlades, särskilt av de tre i Hälsingland lagförda kvinnorna. »Till det första bekände de alla tre», heter det, »att då de togo vid sådan djävulskonst, försvuro de Gud, sin skapare, frälsare och återlösare och besvuro sig djävulen i händer med liv och själ. Och strax, när de sig så besvuro, sprack deras hud sönder, den enas på högra armen, den andras på högra axeln, och den tredjes hud sprack sönder bakemellan axlarna, så att allan blodden lopp av dem och djävulen gav dem så en annan ny blod igen, varav de kunde flyga över både berg och dalar, väder och vatten».

Desslikes bekände hustru Britta och hustru Karin vidare, att de nu i samfält 40 år — alltså sedan 1557 — hade brukat samma trollkonst och tre gånger om året

¹ Se de episka formlerna i Svenska signalser och besvärjelser.

brukade rida till sin plats i Blåkulla, varvid de — såsom en slags skatt — var gång medförde två fjärdingar smör. — Också trollkvinnan på Visingsö gav smör i skatt. — Men kalven, som de redo på, var deras mästare, satan. Vidare bekände alla tre, att de måste rida tre gånger till Blåkulla, »förrän deras mästare satan dem belägrar». Men sedan belägrade han dem alltid »och hafver så beställa och beskaffa med dem lika som en annan äkta gift man med sin hustru, det dem tyckes».

Dessa kvinnor bekände jämväl, att de i kraft av sitt djävulsförbund kunde göra »trollkattor». Därtill brukade de »smör, mull, aska, som är bränd av spånor, som de hugga av andras fähusgluggar, sopkvastar, mjölvispar, grötkräcklor, grankvistar och det de skaffa av klockorna och mycket annat fick-fack». Allt detta lägga de tillhoppa, »skära sig så i fingret och låta bloden löpa där neder uti. Sedan taga de en lefvande orm och lägga honom där midt uti och så blifver det en lefvandes katt». Dessa sina kattor sända de ut »hvar och en uti sina förläningar, och han drager så mycket mjölk tillhoppa, så att de få 3 marker smör af hvar ko bonden äger om veckan».

Samtliga hade var sin djävul eller mästare med eget namn, och nu stodo dessa inför rätten och sade, att de icke skulle bekänna.

Sannolikt är det bekännelserna i dessa och andra samtida trolldomsmål, som också hos oss skulle föranleda strängare åtgärder mot trolldomen. Det blir en parallell till vad som hände på kontinenten, när medeltidskyrkan utan kritik tog dylika bekännelser i alpländerna för goda såsom återgivande en verklighet, icke blott tomma inbillningar och dåraktiga försök.

Det kan icke betvivlas, att man verkligen inlåtit sig på dylika förvetna konster och försökt sig på förbindelser med djävulen. Att redan detta från sedlig och religiös synpunkt sett var något betänkligt, det behöver icke sägas. Här utgick man ifrån och var av hela den vanliga uppfattningen och traditionen tvingad att betrakta avsikten såsom möjlig att förverkliga. Nu hade man fått bevis till överflöd. Så blir det begripligt, att vi nu finna en strängare räfst med trolldomen. Grunden lägges i lag-

stiftning och rättsskipning för 1600-talets stränga framfart med trolldomens utöware.

Hertig Karl hade ännu 1597 visat en klok betänksamhet, då några trollkonor angivits för honom, påtagligen såsom skyldiga till förbindelser med djävulen. »Den onde anden», svarade hertigen, »inbillar dem ock mycket, som dock intet är värddt.» Därför borde noggrant rannsakas.

Men med åren blir Karl mindre betänksam i dylika ting. År 1607 befaller han kort och tvärt, naturligtvis efter noga prövning av målet, att en trollkona, som varit vållande till sin sons död, »i det hon hafver låtit en trollkarl suga all makten och bloden af honom, såsom han i sitt yttersta bekänt», skall uppbrännas. »Och där du finner honom» — trollkarlen —, skriver Karl till fogden, »så haf honom för rätta med och efter dom och ransakning låt honom gå samma vägen.» Följande år befallde han, att en kvinna som bragt en bonde om livet, skulle förmås bekänna, »huru och på hvad sätt hon trollat bonden ihjäl».

Men detta var blott tillfälliga bestämmelser av mera symptomatisk betydelse. En allmännare sådan av stor räckvidd skulle snart komma. Lutherdomen gled ju längre dess mer in i den gammaltestamentliga lagreligionen. Bibeln blev en lagkodex. Strängnässtiftets präster tala 1586 om »Gudz egin lagbook biblien»¹. Det låg därför intet för tiden märkligt eller främmande däri, att Mose lag jämte Sveriges landslag genom Karl IX:s kungl. stadfästelse av denna 1608 till vissa punkter införes i den svenska strafflagstiftningen såsom formlig lag för en hel del svårare brott av sedlig-religiös natur. Det heter nämligen i denna stadfästelse: »I lijke måtto wele wij och, at man uthi högmåhls och andre sådane grofwe saker, som äre meenedh, Gudz lastande, swärjande, dråp, hoor, frändsämio spield, ocker, falsk witne och annat sådant, rätter sigh efter Gudz lagh, som j then helighe Skrift är författat och här efter skal varda infördt».

Denna åtgärd skulle få en vidgående betydelse under 1600-talet. Icke få hädelseomar avkunnades på grundval

¹ Se min undersökning Om norrländska kyrkostadgar, s. 9 f.

av Mose lag. Och dödsdomarna för trolldom avkunnas nästan regelbundet, stundom uteslutande, utan åberopande av svensk lag, efter Mose lag, där man i Exod. 22: 18 läste: En trollkona skalt tu icke låta lefva. Jfr Lev. 20: 6, Devt. 18: 10, 11.

Huru väl Karl IX:s nämnda åtgärd stod i samklang med den tongivande kyrkliga åskådningen, synes av biskop Paulinus Gothus' ord i hans likpredikan över Karl IX den 5 januari 1612. En konungs plikter vore »att afskaffa all falsk gudztienst, straffa och förhindra Gudz nampns missbruk, utthränsa och fördrifwa allehanda wid-skepelse, spåmän, teknatyddare, daghawäl-iare, swartkonstige effter Guds stränga befallning och monge gudfruchtige Konungars exempel i Skrifftene».

Märkliga och betydelsefulla för den, såsom naturligt var, av kyrkan på detta område ännu dominerade rätts-åskådningens preciserande och utveckling, äro tvenne auktoritativa kyrkliga uttalanden av 1619 och 1620.

Den 6 mars 1619 hade Uppsala domkapitel före ett mål (K. 38 i UUB.) rörande två signerskor, vilket ärende man väl fann världslig dom tillkomma, men dock icke ville underlåta att yttra sin mening om. Dylika signerskors och lötjerskors brott — alltså trolldomen — vore av tre slag:

»1:o. Är ett slag, som uppenbarligen finnes trolkonor, ther med att the hafwa gjordt förbund med satan och hafwa med honom åtskillig gemenskap, på thet the kunna göra andra menniskior skada till lijf och hälsa, godz och ägendom i boskap och hvad mera, them tillkommer, allenast för sin egen nytto och fördehl skull. Om these hafwe wij Gudz ord Exod. 20, Levit. 19 och 20, Devt. 18. Item Canones conciliorum, ius civile. Constitutiones Imperatorum et Principum, Sweriges beskrefne lag, at the till lijfwet skola straffade blifwa. Och ther om tänka wij icke hafwa någon twifwelsmål».

Det är blott sällan, ytterst sällan, det är möjligt att utforska, vilka allmänna rättsliga förebilder, som i den äldre strafflagsstiftningen följts i de mål, som här äro i fråga. Här angivas dessa. De äro, som man finner, den kanoniska rätten, den romerska och den så kallade kejsar-rätten, vilka vid denna tid åtnjöto anseende såsom ett

slags allom förbindande folkrätt för hela den kristna västerländska världen.

Det andra slaget av trolldom vore undsäjelsen och förgörelsen, vilka alltfort borde bestraffas enligt kap. 13 och 15 i högmålsbalken av Sveriges landslag.

Det tredje slaget av trolldom utgjordes av signeri och löfjeri, där man med läsningar i salt och malt — såsom dessa kvinnor gjort — eller med åtskilliga medel sökte hindra trolldom på boskap, bota sjukdomar, skaffa igen stulet m. m. Dessa, sannolikt i Apostlagärn. 19 åsyftade saker vore vidskepelse och dödlig synd inför Gud. Men vad själva straffet anginge, hänvisade man till Constitutiones Imperatorum etc., som innehölle »att så framt icke kan bewijsas, at the hafwa gjordt någon skada med sitt signeri, kunna the icke straffas till lijfwet», utan med fängelse, ris m. m. och isynnerhet med uppenbar skrift i församlingen. Så borde också dessa kvinnor straffas, om icke maleficium tillkommit.

Av samma huvudinnehåll blev det betänkande¹, som den 6 december 1620 på Kungl. Maj:ts befallning avgavs av ärkebiskop Kenicius samt biskoparna Jon. Kylander i Linköping, Paulinus i Strängnäs, Joh. Rudbeckius i Västerås samt praeses i Stockholms stads konsistorium, Petrus Erics, i närvaro av Lindorm Ribbing och Erik Jöransson jämte en fiskal. Anledningen till hörande av en så utomordentlig och auktoritativ samling var den, att några män och en djäkne vid Söderköping »läsit några gossar i syne, som skulle see dem ut nedersatte och fördolde skatter i jordene, brukandes ther till någre otillbörlige och ochristelige exorcismis et adjurationibus såsom och ceremonier och åthäfwor, effter som af deras svartbook är till at see och förnimma».

I det nu angivna yttrandet betonas först, under hänvisning till förutnämnda ställen i Moseböckerna samt de israelitiska konungarnas exempel, att »Herren befalt utj sin egen politie straffa svartkonstige, beswärjare och andre sådane theras wederlijker». »Men», heter det i fortsättningen, »in constitutionibus Imperatoris et Regum för-

¹ Uppsala domkapitels arkiv: J. IV: 1, s. 761 ff.

nimme wij, at the allenast blifwa straffade till lifwet, som af berådde mode wedersaka Gud och sin christendom och manciperasig satan både till lif och siäl... Men de andre, som af oförstånd och owettigheet bedrifwa löfjeri, signeri och annan sådan flärd, de pläga straffas exilio, carcere, mulcta pecuniaria etc., helst när icke något maleficium der med är bedrifwit.»

Då nu dessa anklagade troligen felat av fåkunnighet och begärde förlåtelse, så tillråddes det skonsammare förfarandet.

Rättsprinciperna för bedömandet och beivrandet av vidskepelsens många skiftande former kunna vid denna tid härmed sägas ha vunnit en viss stadga och avslutning för 1600-talets vidkommande. Laurentius Paulinus Gothus gav nu i sitt stora verk *Ethica Christiana* den teologiska, det svenska 1600-talsprästerskapets allmänna åskådning bestämmande betraktelsen av trolldomen. Trots en och annan restriktion verkar hans totalframställning konserverande på den gamla åskådningen.

Ytterst belysande för den medeltida åskådningens styrka även vid universiteten äro de bekanta trolldoms-målen vid Åbo akademi på 1640- och 1650-talet, varvid dels professorn Martin Stodius, dels studenten Eolenius anklagades för satansförbund. Till och med en eljes så upplyst man som biskop Terserus fann det betänkligt, att Eolenius bl. a. »en torsdagskväll börjat lära sig hebreiska och syriska och då, första gången han tog pennan i hand, skrev syriska så vackert, som det någonsin finnes tryckt». Eolenius dömdes av konsistoriet till döden, men frikändes av kanslern Pehr Brahe.

En allvarsam bräcka i den gamla fasta muren av trolldomstro hos högre och lägre kom först i samband med de stora trolldomsprocesserna till följd av Martin Brunnerus' och Urban Hjärnes kritik. En vändning och förändring i rättsåskådning och rättsskipning visar sig nu snart i de stora, även på detta område betydelsefulla förarbetena till 1734 års lag. Men först rådets utförliga, märkliga diskussion av de stora värmländska trolldomsprocesserna 1720 ff. skulle komma med den definitiva, av upplysningens idéer bestämda brytningen i svensk rätts-

åskådning med den äldre betraktelsen av trolldomen såsom ägande realitet och beroende av ett verkligt djävulskap. Jag tvekar icke att beteckna denna okända rådsdiskussion som ett av de viktigaste rätts- och kulturdokumenten från äldre tid.

Om de svenska trolldomsprocesserna under 1600-talet intill det stora epidemiska trolldomsväsendet under 1660- och 1670-talet kan jag efter det sagda fatta mig kort.

Av det knappa hundratal fall av trolldom från denna tid, som kommit till min kännedom, röra sig de allra flesta, såväl inför världsligt som inför kyrkligt forum, om olika slag av naturlig magi, av verbal eller materiell natur. Det är signeri och — oftast — löfjeri till bot eller sot, alltså i senare fallet till förgörning. Målen handlades regelbundet av de vanliga domstolarna i övlig ordning och med de traditionellt stränga kraven på bevisning, särskilt då saken gällde förgörning. Straffet blir härvid oftast förvisning från häradet, hudstrykning, fängelse och böter, men vid bevisligt förgörande döden. Edsgärdsinstitutionen kommer fortfarande till användning. Tortyren är sällsynt och vattenprovet desslikes.

Dock hava båda i svårare fall samt vid satansförbindelse och Blåkullaresor kommit till användning. Tortyren synes dock icke ha varit mycket invecklad eller raffinerad, instrumenten enkla. På en kvinna filar bödeln mellan fingrarna med en laddeten, då hon strax bekände. På en annan ryckte han av håret. I de flesta fall verkade lika bra ett mindre smärtsamt, men i sin egenskap av gudsdom desto allvarsammare medel, vattenprovet. Detta utgick alltfört från den förutsättningen, att en vanlig människa räddningslöst sjunker, när hon kastas i vattnet, men att en häxa genom djävulens bistånd flyter.

Det kalla vattenprovet kunde ske såväl i »fri» som i »bunden» form. I förra fallet avkläddes den anklagade — stundom med avrakat eller avsvett hår för att förekomma alla möjligheter till räddning — och kastades av bödeln naken och obunden i vattnet. I senare fallet band bödeln korsvis samman högra handen och vänstra foten över bröstet och på samma sätt vänstra handen och högra foten i en knut, varifrån gick ett längre stycke av repet.

Medelst detta kunde han sedan både kasta ut och draga upp delinkventen och i varje fall förekomma en drunkning, ifall provet mot förmodan skulle — misslyckas.

I andra fall går man en medelväg. När Elin i Horsnäs av Sunnerbo härad i Småland 1610 prövades på vattnet, ikläddes hon ett långt och som det vill synas vidlyftigt och tättvävt linne, som knöts samman nedanför fötterna. Hon flöt, och man kan ej förtänka henne, att hon beklagade sig. »Hade jag haft min egen särk på och bundit bröstet åt mig med en lista, så hade jag ej flutit», sade hon.

Regelbunden är uppgiften, att de prövade flutit. Jag väljer en berättelse från Uråsa i Småland 1618. När Ingeborg Bogesdotter, som var en vida beryktad häxa och anklagades för Blåkullaresor, bruk av mjölkharar m. m., icke ville bekänna, blev hon prövad på vattnet. Mästermannen sade i förväg, vad tecken hon skulle bära på bröst eller skuldror, och fann genast hennes stigma diaboli eller djävulsmärke, vadan alltså även denna medeltida metod från kontinentens stora processer upptagits och bevarats. »Sedan hon kom på vattnet», heter det nu, »flöt hon lättare än en gås, så att mästermannen henne två gånger nedstoppade. Men hon flöt genast med hast upp igen och låg på vattnet som ett torrt trä. Det nämnden och öfver hundra människior åsågo. Och hon fick intet vatten i mun, näsa eller öron som andra människor och kunde näppeligen bli våt, utan när hon kom upp, stod hon lika frisk och var genast torr.»

Vi skola senare i Bohuslän finna en lång rad av dylika prov med samma utgång. Det synes mig knappast vara antagligt, att dessa uppgifter, som äro från svenska domstolsprotokoll, samtliga skulle bero på förvanskning av verkliga förhållandet eller på blott synvilla och inbillning hos åskådarna.

Huru skola då dessa notoriska flytningar förklaras? Utan att göra anspråk på att kunna lösa gåtan, skulle jag dock vilja hålla för troligt, att saken är ganska enkel. Det är ju i allmänhet så, att människokroppen utan större svårighet med rak och sträckt hållning flyter i vattnet. När nu dessa anklagade kastades ut, måste hos dem en stridig strävan göra sig gällande. För att gå fria för an-

klagelsen måste de sjunka, men löpte då, helst om de voro obundna, fara att drunkna. Åtskilliga sägas ha försökt sjunka, men icke kunnat det. Helt naturligt. Döden stod dem i varje fall före. De väja ofrivilligt inför den närmast hotande döden genom drunkning, när faran blir kännbar, och så flyta de. Hos många av de skyldiga torde medvetandet om den skuld, de också enligt sin egen tysta mening hade och om den sökta djävulshjälpen, ha verkat starkt suggererande i riktning till den för flytandet behöfliga kroppshållningen.

Men dylika naturliga förklaringsförsök voro tiden främmande. För domare och folk, stundom också för de anklagade, var det hela en gudsdom i ordets egentligaste mening och i mål som dessa ett avgörande bevis likaväl som i medeltiden.

Härmed har jag i största korthet ur den tidigare kulturutvecklingen angivit det allra viktigaste för att historiskt förstå 1600-talets stora epidemiska trolldomsväsen i Sverige.

IV. De stora trolldomsprocessernas orsaker och allmänna karaktär.

De stora svenska trolldomsprocesserna infalla under åren 1666—1676 och hava en oerhört större omfattning, än man hittills föreställt sig. Vanligen är det tal blott om processerna i Dalarna och Ångermanland samt Stockholm. Men om de ångermanländska processerna vet man dock så gott som intet. Dalarnas äro genom Kröningsswärds gamla publikationer av de flesta akterna de enda, som jämte huvudstadens äro någorlunda kända. Och dock äro de något så när kända stora trolldomsprocesserna blott en ringa del av de dåtida trolldomsrannsakingarna. Dessa börja i själva verket redan 1666 på Åland. Dock stå varken dessa, vilka såsom av finska författare behandlade här kunna förbigås, eller Bohusläns omfattande rättegångar 1669 och de följande åren i direkt sammanhang med de nordsvenska, liksom de icke heller i allo dela dessas karaktär.

Den stora nordsvenska epidemien började i Härjedalen och Dalarna 1668 och rasade där under de närmaste åren, framträdde från 1671 i Hälsingland, något senare i Gävle och Gästrikland, där den härjade 1672—1675. Längre norrut märka vi den 1673 och följande år i Medelpad, Jämtland och Ångermanland, där den nådde sin kulmen 1674—1675 med icke mindre än 71 avrättade blott inom Torsåkers pastorat. Samtidigt och något senare berördes Västerbotten och Lappland. Från Västerbotten kastade den sig över till Österbotten, där dock blott några få avlivades. Från Dalarna och Gästrikland gick epidemien söderut till Västmanland, där den dock, redan mot sitt slut, energiskt undertrycktes genom andliga och världsliga myndigheters kloka åtgärder, och vidare till Uppland, där vi i landska-

pets nordliga delar ända ned till Uppsala, som även hemsökes, under åren 1674—1676 få en rad av rannsakingar på 10—15 olika platser. Samtidigt spreds smittan direkt från Gävle till Stockholm, där äntligen hösten 1676 en gräns sattes för eländet.

Såvitt jag hittills kunnat beräkna, hade då icke mindre än 275—300 personer — med blott få undantag kvinnor — blivit avrättade för trolldomssynd. Ett ännu större antal hade i underrätterna dömts till döden. De anklagade och misstänkta torde böra räknas i tusental. De bortförda voro än flera. Det gavs i Norrland församlingar, där snart sagt intet hus förskonats. Till de dödsdömda och avrättade kommo ett betydligt större antal, som belades med lägre straff eller kyrkoplikt. Vad förlust, ohälsa och olycka i övrigt följde, låter sig icke beräknas, men väl anas vid studiet av akterna. Helt visst måste det hela betraktas såsom en synnerlig svår hemsökelse över det nordliga Sverige.

Onekligen förefaller detta plötsliga trolldomsväsen och dessa rättgångar av sådant omfång rörande dylika ting ganska överraskande, helst efter den föregående tidens rättgångar av sporadisk natur och föga omfattning. Icke som om häxprocessernas dagar redan varit förbi. De pågingo ännu längre än hos oss på utländsk botten, dels å protestantiskt, dels och framförallt och längst på katolskt område. Men den närmast föregående tidens lugn hos oss låter icke ana en sådan storm. Dess angelägnare är det att undersöka orsakerna, såväl de allmänna som de särskilda, vilka här kunna föreligga.

Om de allmänna orsakerna behöver icke mycket sägas efter den förut givna framställningen. De ligga, såsom envar torde inse, helt enkelt uti den förut påvisade, ännu obrutna medeltida djävulstron, i dess realistiska fattning och i den från heden och katolsk tid nedärvda tron på trolldomens och namneligen den svarta trolldomens realitet såväl med hänsyn till syftet att förgöra och skada på rent magisk väg som med hänsyn till medlet: djävulens direkta och personliga bistånd i följd av ingånget förbund och avfall från Gud. Det är denna hos höga och låga, lärda och olärda, präster och lekmän hos oss ännu obrutna medeltidstro, som är den allmänna orsaken, förutan vilken

dessa stora processer vid en så sen tid eljes skulle ha varit en omöjlighet på protestantiskt område.

Svårare är frågan om de särskilda orsaker, som framkallade dessa stora processer med hundratals döds-offer på några få år. Det är också en viktig fråga.

Nära till hands ligger då den tanken, att dessa processer skulle bero på en vid denna tid framträdande starkare utövning av trolldomens konster. Så vitt jag kunnat finna vid en genomgång av hela det samlade materialet giva icke rättegångshandlingarna anledning till en sådan slutsats. Trolldomsövningen var vid denna tid och under dessa år, så vitt jag kunnat förstå, icke i något hänseende större än förut. Visst fanns det — därtill kan man sluta sig vid en prövning av materialet i dess helhet från 1500- och 1600-talet liksom ock av senare hithörande saker — landet runt här och där en hel del trollfolk av båda könen, utom det att lite var brukade åtskilliga oskyldigare magiska medel, men så hade det alltid varit, och blott i jämförelsevis få fall kom det till rättsliga åtgärder.

Icke heller kan det, så vitt det varit mig möjligt att se, sägas, att vare sig kyrkliga eller världsliga myndigheter, i känsla av eller med erfarenhet av trolldomens tilltagande bland folket, beslutit sig på förhand, liksom den senmedeltida inkquisitionen, att till varje pris uppspåra, lagföra och exemplariskt avstraffa och utrota alla trolldomens utövare. Därav saknas varje spår. Snarare kan man säga, att både kyrkliga och världsliga myndigheter alldeles överraskas av detta plötsliga trolldomsväsen, som i ett aldrig inom rikets gränser försport omfång i ett nu utbreder sig på ett ohyggligt hemlighetsfullt sätt. Man var icke beredd på något sådant, och man hade, så vitt jag kan se, under loppet av 1600-talet, då sannerligen viktigare ting togo konung, råd och folk, jurister, lärde och präster i anspråk än ett fall än här och än där av trolldom, så litet sysselsatt sig rättsligt och teologiskt med de ting, som hit hörde, att ingen ägde någon egentlig insikt i dessa. Ingen hade någon känning med de kritiska tankar, som i utlandet uttalats under 1500- och 1600-talet¹.

¹ Se min framställning i Hist. Tidskr., 1913, s. 175.

De fall av trolldom, som kommit inför domstolarna, hade avgjorts utan många tvivel och utan principiella undersökningar efter gammal lag och nedärvd tradition. Huru litet man sysslat med dessa ting, det märkes under de stora processernas förlopp också därpå, att även de principiella diskussionerna förråda ringa eller ingen beläsenhet. Man levde egentligen på tradition. Icke ens de senmedeltida auktoriteterna, vilkas åskådning och praxis man dock närmast följde, kände man stort till. Jag har för några år sedan undersökt Kungliga bibliotekets och Uppsala Universitetsbiblioteks exemplar av *Malleus maleficarum*. Intet exemplar synes vara från svensk medeltid eller reformationstid, utan torde mestadels utgöras av under de stora krigens erövringar förvärvade exemplar från Polens och Tysklands kloster och andra samlingar. Vad man i allmänhet tyckes ha sökt en viss ledning i, det var gamle Paulinus' verk, som visserligen icke heller saknade tillbörlig lärdom, helst i fråga om kyrkofäderna, men icke var ägnat frigöra från den gamla åskådningen.

Vad nu påvisats, styrker ytterligare det faktum, att vi i de stora svenska trolldomsprocesserna icke ha något på förhand planlagt. Att kyrkan ju längre dess mera bekämpade trolldom och vidskepelse, det är sant och var i och för sig något, som den måste känna som sin plikt. Men därmed hade kyrkan nu hållit på rätt länge, utan att det kommit annat än till enstaka rättsliga åtgärder, och för övrigt började nu strax efter mitten av 1600-talet strängheten i kyrkotuktshänseende något avtaga.

Så förvånar det en icke längre, då man faktiskt finner både kyrkliga och världsliga myndigheter överraskade och vid sakens oväntade vidlyftighet ganska rådvilla och handfallna. Man sökte helt enkelt skydd i den gamla traditionen och i de nu urgamla lagarna och mente sig kunna reda upp dessa mål ungefär som vanliga kriminella saker. Det kunde icke lyckas. Därtill var saken alltför invecklad. Men var ha vi då under sådana förhållanden att söka den eller de särskilda orsakerna till de stora svenska trolldomsprocesserna?

Såsom jag efter en ingående och förnyad prövning håller före, ha vi att söka dessa endast och allenast uti den

oförutsedda verkan av de begynnelsemål, vilka å ena sidan i Bohuslän, å andra sidan i Dalarna, Norrland och Finland samt vidare i Uppland, Uppsala och Stockholm var på sitt håll gävo upphov till hela den följande utvecklingen. Detta är det första, det primära.

Det andra är de kyrkliga och världsliga myndigheternas oförmåga att förutse verkan av ett fortsatt strängt beivrande, sedan de första fallen bestraffats, och allra ytterst — naturligtvis — deras oförmåga att inse det orimliga i de anklagelser och bekännelser, som framkommo. Men med en sådan anmärkning lämna vi den historiska synpunkten ur sikte. Det är oförmågan att inse och beräkna följderna, som vållat den största olyckan, ty klart är, att man skulle ha betänkt sig mer än en gång, om man varit lika vis i början som i slutet. Tron på djävulens existens och makt behövde ej offras vid en varsammare metod. Det gjorde varken Brunnérus eller Urban Hjärne. Hans plats i det teologiska systemet såsom det ondas upphov hade i alla fall en över hövan riklig bevisning, dessa förbindelser och konster förutan, ehuru jag gärna skall medge, att de bigotta både bland präster och lekmän skulle komma att betrakta de mera betänksammias tvivel därpå, att djävulen var med i spelet, såsom en nog så betänklig förnekelse av ett trons huvudstycke. Men så är det och så förblir det mutatis mutandis antagligen alla tider i kyrkans liksom i alla religioners historia. Emellertid kan det icke nekas, att prästerskapet bär sin dryga skuld. Icke blott att präster framträda i församlingarna som angivare. Såsom folkets andliga ledare, med en utomordentlig makt i allt, som rörde religionen, hade det naturligtvis i främsta rummet varit deras och isynnerhet biskoparnas uppgift att giva behöflig upplysning och ledning. Mot biskopars och prästers veto skulle dessa processer ha varit omöjliga. Men lutherdomens lika väl som kalvinismens ortodoxi hade snart visat sig oförmögen att i sin teologi och allmänna åskådning draga konsekvenserna av reformationens nya grundtankar och sjunkit tillbaka i medeltida åskådning i mer än ett hänseende. Ortodoxiens gestaltning under 1600-talet visar, huru oavvislig och nödvändig en nyreformation av djupgående art i själva verket var.

Emellertid ligger även den relativa ansvarsfrågan något olika i de bohusslänska och i de nordsvenska stora trolldomsprocesserna.

I de förra beror spridningen mera än i de senare på myndigheternas efterspanande av så många trolldomsutövare som möjligt, med ledning mest av de redan anklagades och dömdas egna angivelser eller av snart uppdykande rykten. De bohusslänska trolldomsprocesserna äro icke i samma mening epidemiska som de nordsvenska, bero icke på någon psykisk smitta med ständigt nya fall. Det är nästan idel gamla saker, som rivas upp, och de förmenta brotten äro i varje fall i början mera av förgörningens natur än i de nordsvenska. De äro, om man så vill, av mera ålderdomlig art, ehuru de ju längre dess mer av domarne pressas in i den senmedeltida häxprocessens schema med dess satanspaktum och sexuella vedervärdigheter.

De stora nordsvenska trolldomsprocesserna äro helt enkelt Blåkullamål. De handla från första till sista stund, med ytterst få undantag, uteslutande om Blåkullafärder, det avfall och de vidriga sedliga förseelser, som stodo i samband därmed. Om signeri, löfjeri och förgörelse är mera sällan tal, och förekommer det något sådant, har det underordnad betydelse. Den förmenta »förgörelse» av folk och få, som här kom i fråga, bestod i att trollpackorna mot deras vilja under sömnen togo andra och särskilt ett oräkneligt antal barn, stora och små, med till Blåkulla och lärde dem dess styggelser. Eller ock redo de människor och kreatur halvt till döds på sina luftfärder, skonande varken präst eller länsman, låtande dem vakna badande i svett och fullkomligt förstörda.

Att man återigen efter några få Blåkullaresors första beivrande i Älvdalen, Dalarna, år 1668 började tala om dylika resor först i grannsocknarna och sedan i allt vidare kretsar bort till Hälsingland, Gästrikland, upp åt Norrland och ned till Uppland o. s. v., under anklagelser mot tusentals personer, ja mot en stor del av befolkningen, för en dylik försyndelse alldeles som om en plötslig djävulskult hade brutit ut, — detta kom av en egendomlig, på psykisk väg ytterst smittsam, hemlighetsfull sjukdom, som följde

det förfärande ryktet om djävulens nya oerhörda raseri. Det var ett egendomligt psykiskt-fysiskt tillstånd, som man icke kunde förklara annat än som ett verk av trollkvinnor, vilka med djävulens makt förde människor med eller mot deras vilja till Blåkulla, barn och äldre om vartannat, stundom hela byar och hus.

Denna sjukdom, om vilken blott tvenne blad av ett 10,000-tal sidor lämna en något så när säker upplysning, kännetecknades därav, att den angripne, oftast under tal om dessa saker — stundom med några flaxande armrörelser — helt hastigt liksom svimmade av och försjönk i en dvala eller i ett tillstånd av trance. Denna synes ha varit mer och mindre djup, stundom lätt övergående, stundom åter djup och långvarig, trotsande gjorda väckningsförsök, tills uppvaknandet efter någon timma skedde av sig självt. I de båda bäst beskrivna fallen, det ena omtalat av en präst, det andra av en annan akademiskt bildad man, och båda på grund av personlig observation, uppgives det, att varken puls eller andedräkt kunde förnimmas.

Vid ett sådant uppvaknande omtalade nu hundraden med fullaste övertygelse, att de varit i Blåkulla och deltagit i där vanliga förehavanden, som vi redan känna.

Så äro de stora nordsvenska processerna samtliga ett utslag av en enda stor psykisk epidemi, som griper befolkningen och från sin ursprungliga härd sprides från ort till ort, från landskap till landskap över hela det nordliga Sverige. Blott sällan är det här fråga om försökta trolldomsförbrytelser. De stora trolldomsprocesserna betyda ingen ökning av den gamla trolldomsövningen i något hänseende, utan det är här fråga om en suggestion av massorna, vållad och närd dels av deras egen vidskeplighet, dels av den fruktan och den förstärkning av tron på sakens möjlighet och verklighet, som blevo en följd av de andliga och världsliga myndigheternas stränga åtgärder i traditionell anda.

Till förklaring av den sjukdom, som spelade in, må det tills vidare vara nog med att antyda, hurusom vi uppenbarligen ha att göra med ett utslag av det undermedvetna själslivets yttringar under inflytande av ett genom tradition och allmän åskådning på visst sätt

bestämt föreställningsliv. Vad minnet bevarade av det undermedvetna själslivets fortsatta verksamhet, under inflytande av de Blåkullaföreställningar, som nyss förut, med en hypnotiserande och suggererande skräck behärskat hela sinnet och det vakna medvetandet, det berättas vid uppvaknandet såsom något verkligt. Det kunde icke heller vara annorledes, alldenstund det hela tedde sig såsom en verklig upplevelse. Bäst kan man göra sig en föreställning om den subjektiva förnimmelsen vid uppvaknandet, om man erinrar sig känslan vid en mycket livlig dröm, där man vid uppvaknandet först icke riktigt vet, om man blott drömt eller om det varit något verkligt. Stundom förefaller det också, som om vederbörande blott drömt. I många fall tillkomma andra själsliga fenomen, vilka liksom den mera ingående psykiska detaljundersökningen torde böra sparas till slutet av framställningen i dess helhet.

Blott det skall jag tillägga, att den samtida och senare folkliga religiositeten inom olika landskap företer en rikedom av de företeelser, som man i religionspsykologiskt hänseende brukar sammanfatta under namn av ekstas. Dessa ekstatiske företeelser framträda också icke minst å samma norrländska orter som de stora trolldomsprocesserna. De äro också psykologiskt sett i mycket lika. Men folkets tolkning av dessa det undermedvetna själslivets rörelser behärskas icke längre av den hemska, sedligt fördärvande och nedsmutsande djävulstron och blåkullaorgiernas fantasier, utan av den ljusa och upprättande tanken, att det är den helige Anden, som på detta sätt verkar i dem.

Sålunda är det klart, att man i de stora nordsvenska trolldomsprocesserna faktiskt har att göra med en andlig smitta, med en av den tidens hela föreställningsliv och labila, starkt suggestiva själsliv beroende och nu genom en måttlös, fullkomligt obeskrivlig skräck främjad och framkallad, men av ingen förstådd psykisk smitta.

Efter denna linje sprider det sig, såsom mig tyckes, ett försonande ljus också över dessa olyckliga händelser, även om den som känner saken icke kan låna sig åt ett osant bortförklarande av särskilt kyrkans skuld. Man måste förvåna sig över den andens styrka, det kritiska sinne, det

ljusa förstånd, liksom också det mod, som läto män som främst Brunnérus och Hjärne, men också andra, mitt i allt detta mörker, mitt i alla dessa oriktiga föreställningar, bryta sig en väg ut till en rimligare förklaring och en skonsammare rättsskipning.

Men det var blott småningom och först mot slutet av dessa processer, när det mänskliga medlidandet och den kristliga kärleken pockade på en äntlig lösning, som befrielsen ur en flertusenårig vantro kom¹. Tillsvidare rådde i sakernas rättsliga behandling den gamla åskådningen, vars traditioner i beskriven lag och gällande rättspraxis nu därtill kompletterades med nyheter, som blott förvärrade saken.

I fråga om rättsförfarandet under de stora processernas dagar är därför åtskilligt att anföra, som torde äga ett icke obetydligt intresse för den svenska rättshistorien, vare sig man tänker på domstolarnas sammansättning eller på bevisningen.

Vad det första angår, så handlades dessa massmål icke blott av de ordinarie domstolarna från härads- och lagmansrätt upp till hovrätterna och i vissa fall Kungl. Maj:t, utan ock av e. o. domstolar, stora kommissioner å ort och ställe av lekmän, mestadels jurister och präster. Dessa kommissioner eller kommissiorätter ägde i flera, om icke i de flesta fall, karaktär av överdomstolar, som utan vädjan till hovrätt eller Kungl. Maj:t ägde att ådöma även livsstraff och genast exekvera detta. I sin verksamhet erhöilo de särskilda instruktioner för sitt förfarande, icke alltid i full överensstämmelse med den gamla svenska lagens bokstav och anda, helst sådan den senare med en för sin tid sällsynt humanitet framträtt i de svenska domarreglerna. I viss mån kan man jämföra dessa stora kommissioner med senmedeltidens och reformations-tidens liknande domstolar å utländsk botten. Hos oss arbetade kommissiorätter i Bohuslän, Dalarna, Hälsingland, Ängermanland, Gästrikland och Gävle samt slutligen i Stockholm och Uppsala. I universitetsstaden blev rätten en veritabel professorskommission.

¹ Se härom min framställning i Hist. Tidskr. 1913.

De stora trolldomsprocessernas andra karakteristikum i rättshistoriskt hänseende, nämligen bevisningen, äger onekligen sitt särskilda intresse. Det var här, som samtidens mera kritiskt anlagda andar skulle se sin främsta uppgift och därunder framlägga tankar, som torde få anses innebära betydande framsteg.

Under de stora processernas första tid hade man i allmänhet utan större skrupler vid rannsakande och dömande följt gammal oskriven tradition från medeltidens slut. Så isynnerhet i Bohuslän, där den dansk-norska rätts-traditionen medförde en riklig och fruktansvärd användning av gudsdom och tortyr, utan tanke på det betänkliga i det traditionella förfarandet. Icke ens Göta hovrätt visade här någon tvekan. Dock ryggade den tillbaka för att låta bränna de dömda levande. Man må väl anse det som en lycka, att Kungl. Maj:t på dess hemställan den 17 februari 1670 resolverade, att de dödsdömda icke skulle brännas levande, utan först halshuggas och sedan å båle brännas¹, ty detta blev, såvitt jag kunnat finna, sedermera under de stora processernas hundratal av avrättningar regel.

På gammalt svenskt rättsområde tillgreps icke, utom genom enskilda övergrepp i enstaka fall, någon egentlig tortyr eller gudsdomar. Borgmästare och råd i Gävle, som uttryckligen medgåvo, att Sveriges lag och processordning icke kände något sådant och klagade däröver, att deras dåvarande präster ogillade dylika »prober», anhöllo därför 1674 hos Kungl. Maj:t att få använda de på åtskilliga orter vanlige medel, såsom att »hafva dem i vatten, på våg och låta dem väga, item syna deras kroppar, om icke på dem något särdeles märke och kännetecken, af den onde gifvit, måtte finnas, och hvad mera kan vara»². Av Kungl. Maj:ts skrivelse till Uppsala domkapitel den 31 mars 1674 framgår, att Kungl. Maj:t med hänsyn därtill, att svensk rätt icke kände dylika probationer, droge i betänkande att bifalla den gjorda ansökan, innan Uppsala-

¹ Göta hovrätts arkiv. Kungliga brev och resolutioner i civila mål m. m. 1660—1670.

² Uppsala domkapitels arkiv. E. I: 4, N:o 36.

kapitlet avgivit sitt »consilium och råd»¹. Detta blev avböjande², och därför kan också Kungl. Maj:ts slutliga svar med säkerhet antagas hava blivit nekande.

Men även om sålunda i det gamla Sverige såväl toryt som vidskepliga bevisningsmedel undvekos, kom rättsförfarandet under de stora trolldomsprocesserna att till följd av de oskrivna medeltidstraditionernas inverkan i fråga om bevisningen förete de betänkligaste avvikelser från den svenska rättsskipningens vanliga normer. Sålunda upptogos »bekännelser», d. v. s. vittnesmål, dels av barn ända ned till 4 år och därunder, dels av complices, d. v. s. i trolldomen — mestadels i Blåkullafärderna — delaktiga, och dels av illa kända personer, av »skälmar och bofvar», såsom en kommissionsledamot yttrat³. Barnens och de medskyldigas bekännelser medförde så ofta dödsdom över personer, som nekade in i det sista. Mycket i detta förfarande stod alltså i den mest flagranta strid med svensk lag och rättstradition⁴.

Huru detta hos rättens mera upplysta vårdare måste framkalla betänkligheter och huru de stora processernas fortgång till slut öppnade väg för en bättre insikt, har jag i min nyssnämnda framställning visat och skall under framställningens gång ytterligare belysas.

¹ Uppsala domkapitels arkiv. E. I: 4, N:o 35.

² Uppsala domkapitels prot. den 15 april 1674.

³ Uppsala domkapitels prot. den 8 febr. 1675.

⁴ Se min framställning i Hist. Tidskr. 1913.

II.

TROLLDOMSPROCESSERNA
I BOHUSLÄN

1669-1672

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1900

De bohushlänska trolldomsprocessernas sär- egenheter och allmänna gång.

I det stora hela äro åskådningarna i Bohuslän och det övriga Sverige till följd av gemensam förkristen nordisk tradition och gemensamt arv från medeltidskyrkan ganska lika beträffande trolldom och vad därtill hör. Rättsåskådningen är också i stort sett densamma.

Folkåskådningen förefaller dock vara av ålderdomligare art, särskilt i det avskilda norra Bohuslän, såsom senare skall i detalj påvisas. Stundom är det, som om man helt plötsligt vore försatt till den gammalisländska litteraturen och till den äldsta striden mellan hedendom och kristendom.

Jag har icke varit i tillfälle att företaga några särskilda forskningar efter tidigare trolldomsprocesser i Bohuslän och kan därför här blott nämna några få fall av trolldom för de stora rättegångarna. Emellertid omtalas en trollkona från Tjörn 1590, anlitad av ingen mindre än den mäktige borgmästaren Olof Larsson i Nya Lödöse i och för förgörning av hans antagonister. Utanför sitt hus synes hon ha haft en röd kanna hängande. Hon bodde i närheten av Kyrkesund¹, d. v. s. sundet mellan Tjörn och Herrön², och det synes rätt sannolikt, att hon bott just på Herrön. Egendomligt nog skola vi i de följande rannsakingarna just på Herrön finna en av de äldsta och mest ryktbara trollkärningarna, som också synes ha tillhört en för trolldom känd släkt³. Och detta är icke det enda exemplet från äldre tid. I Kungälv anklagas nu och dödsdömes den gamla Malin i Viken, vilkens mor bränts för trolldom

¹ Se W. Berg, Samlingar till Göteborgs historia, I, Gbg 1882, s. 31 ff., s. 35 f.

² Holmberg, a. a., III, s. 3.

³ Se nedan sid. 114 ff.

därsammastädes omkr. 1597¹. Börta Crämars i Mollösund hade redan 1601—1604 ingått sitt satansförbund². Karin Skiöttis i Kungälv bekände, att hennes mor blev bränd 1629³.

Sålunda voro trolldomsprocesserna icke heller i Bohuslän någon nyhet. Det gavs en tradition och ett levande minne av dylika.

Svårare trolldomsfall och rannsakingar gåvos också 1594, 1654 och 1667 i Nya Lödöse och Göteborg⁴. Själve kyrkoherden i Tyska församlingen, Thomas Hacker, som var sjuklig och levde i oenighet med sin hustru, medger, vid konsistoriets förfrågan 1669, om hon vore skulden därtill, »att han haft de presumptioner att genom trolldom är kommet honom ondt uppå»⁵.

Vad vidare angår rättsskipningen i de stora bohuslänska processerna, företer denna vissa drag, som skilja den från den genuint svenska, ehuru landskapet nu tillhörde Sverige. Detta berodde därpå, att det vid föreningen i fredstraktatens nionde artikel medgivits landskapets inbyggare att få åtnjuta sina gamla rättigheter, lagar, privilegier och friheter, utan varje hinder och störande, för så vitt de icke stode i strid med Sveriges fundamentallagar.

Detta var i de mål, som här sysselsätta oss, ett ganska tivelaktigt privilegium, emedan tortyren genom 1500-talets danska lagskipning fått en säkrare och mera konsekvent användning än hos oss. I en mycket märklig trolldomsprocess i Ronneby 1679 kom också tortyren till användning och det in amplissima forma, i det att en av de anklagade kvinnorna utsträcktes i sträckbänken, tills hon blev okänslig, ett vanligt fenomen i den stora inkquisitionens tid, och tolkat — naturligtvis — såsom ett synnerligt tecken till bistånd av satan, som här visade sin makt att skydda även i den svåraste tortyr. Vidare ingår, i kraft av nedärvd dansk rättstradition vattenprovet *reg el b u n d e t* i rannsaking

¹ Se nedan sid. 112.

² Se nedan sid. 114.

³ Se nedan sid. 113.

⁴ Berg, a. a., I, s. 223 ff.

⁵ Berg, a. a., I, s. 230.

ningarna såsom avgörande bevisningsmedel, så snart någon drabbats av allvarlig angivelse, särskilt av complices eller medskyldiga, som också här få vittna. Rätten förordnar då utan skonsmål vattenprov, ifall vederbörande icke vill bekänna.

I det stora hela var, som förut sagts, lagstiftningen och rättsskipningen i fråga om trolldom lika i de tre nordiska länderna vid den nya tidens ingång. Trolldom, som innebar dödlig eller svårare förgörning, straffades med döden å bålet, medan utövningen av signeriets och löfjeriets liksom i allmänhet av vidskepelsens ofarligare former straffades lindrigare eller icke alls eller blevo föremål för blott kyrklig beivran. Vad bevisningen angår erinra vi oss, att järnbördens gudsdom avskaffats, men att vattenprovets på grund av oskriven rätt bevarats. Den anklagade ägde göra bruk av det gamla edsgårdsinstitutet, som gav honom rätt att, där han det förmådde, värja sig med ett visst antal — vanligen tolv — personers ed, med eller utan sin egen. I Danmark gavs det en s. k. kirkenefn, d. v. s. sockennämnd, för dylika fall¹. Pinliga medel voro i grövre brottmål vanliga på grund av allmän dåtida praxis och förutsattes i rätten.

För att förstå de bohuslänska trolldomsprocessernas handläggning är det nu vidare nödvändigt att kasta en blick på den danska resp. norska lagstiftningen och rättsskipningen i hithörande ting under 1500- och 1600-talet.

Allra först märka vi då redan i Kristian II:s Ordinals av 1521², vanligen kallad Kristian II:s Gejstlige Lov³, att dödsstraffet förutsattes vid förgörning och desslikes tortyr eller pinliga medel, där ryktet för trolldom styrkts med edliga vittnesbörd⁴. Under år 1540 brändes

¹ Se Waldemar II:s lag, Kphmn 1643, tredje boken, kap. LXIX. Om trolldom. Vidare Den Kallundborgske reces af 1576, § 8, Secker, Corpus Institutionum Daniæ, II, Kphmn 1889, s. 33. Jfr i allmänhet om bevisningen i äldre tid H. Matzen, Om Bevisreglerne i den ældste danske Proces, Kphmn 1893, s. 88 ff., 106 ff.

² Se E. Hertzberg, De nordiske retskilder, 1890, s. 73.

³ I. Kolderup-Rosenvinge, Samling af Gamle danske Love, Kphmn 1824, s. 1 ff.

⁴ Kap. 77 och 78, a. a., s. 41, 42.

tvenne kvinner for trolldom, den ena den 29 juni, den andra den 5 juli. Även dessa mål handlades av härads- och bytingen eller birketingen, med landstinget som högre och herredagen resp. konungen och rådet som högsta, men tämligen otillgängliga och mindre ofta anlitade instans¹. Det vill synas, som om de lägre rätterna tämligen summariskt och hastigt under 1500-talets förra del avgjort dessa mål och exekverat sina domar.

Rörande bevisningen märkes, att »udedske» människor eller sådana som förvunnits till någon »oärlig» sak, såsom tjuvar, trollkarlar och trollkvinor enligt Kristian III:s recess av 1547, § 8, icke skulle »stå till troende» såsom vittnen², ett stadgande, som förnyas i Kristian III:s Koldingske recess av 1558, § 18³. Detta lagrum skulle egentligen hava inneburit förbud också mot att låta complices eller medskyldiga i trolldomsfall vittna mot andra, men så skedde icke varken i dansk eller i svensk rätt, emedan man i dessa mörka mål betraktade trolldomens utövare såsom speciellt sakkunniga och de enda, som egentligen kunde giva fullt besked i dessa ting.

Vidare stadgades i § 17 av 1547 och i § 19 av 1558 års recess, att ingen fick pinligen förhöras, förr än han var lagligen förvunnen till döden för någon ogärning, ett lagrum, som dock i förevarande mål svårligen strängt iaktogs, åtminstone icke i de bohuslänska processerna. Rättskipningens praxis visar sig här som ofta eljes starkare än lagens bokstav. Därför användes tortyren just för att framtvunga en önskad och för domen behöflig bekännelse.

I § 8 av Fredrik III:s Kallundborgske recess 1576 föreskrevs, emedan kyrkonämnderna och andra visat sig ofta ha fällt oskyldiga genom sin ed, att den edfällde icke skulle strax avrättas, såsom förut skett, utan hänvisas till landstinget⁴, ett stadgande, som måste betecknas såsom mycket

¹ Hertzberg, a. a., § 32 och 33. Jfr Koldingske reces af 1558, § 7, Corpus Institutionum Daniæ, I, s. 12, 13.

² Kolderup-Rosenvinge, Gamle danske Love, IV, s. 219.

³ Ibidm, s. 262. Corpus Institutionum Daniæ, I, s. 18.

⁴ Corpus Institutionum. II, s. 33.

välbetänt, låt vara, att upplysningen å högre och högsta ort stod föga högre än nere bland folket.

Med 1600-talets ingång kommer det även i Danmark till en mera detaljerad lagstiftning angående trolldomen, som nu först, i fullt tydlig anslutning till senmedeltida åskådning, skiljer skarpare mellan olika arter av trolldom och skilda straff allt efter trolldomens art. Framför allt märka vi, att trolldomen betraktas från en allt mera religiös synpunkt, så att den i sin egenskap av satansförbund och *crimen laesae divinae majestatis* straffas redan och framförallt såsom sådan, oberoende av tillkommen förgöring, som icke längre, såsom i nordisk medeltid, betraktas såsom högsta grad av trolldomsbrott. Det gick, som vi sett, så i Sverige, och det gick så i Danmark-Norge. Utan insikt i denna märkliga förändring förstår man icke det egenartade i de dåtida stora trolldomsprocesserna vare sig i det ena eller det andra landet.

Vad nu Danmark och Norge angår, blev Kristian IV:s märkliga förordning av den 12 okt. 1617¹ grundläggande för den danska lagstiftningen och rättsskipningen i trolldomsfall under hela 1600-talet, Kristian V:s lag av 1683 icke undantagen. I denna förordning särskiljas trolldomens olika arter och beläggas med olika straff.

Först nämnas de konster, som vi betecknat såsom *signeri* och *löfjeri*, samt andra vidskepliga bruk såsom val av vissa dagar. För utövning av sådant skulle adliga familjer straffas av konungen och rådet efter gottfinnande men oadliga mista sitt gods (boeslod) och landsförvisas. Adliga »medvetare» och inblandade skulle första gången beläggas med uppenbar kyrkoplikt och böta 1,000 daler till närmaste hospital, oadliga undergå uppenbar skrift och böta efter förmåga. Andra gången skulle alla straffas som själva förövarna.

Med egentligt trollfolk, d. v. s. sådana, »som med diefvelen sig bebundit hafver eller med hannom omgaaits», skulle förfaras efter lagen och recessen, varmed avses att de skulle straffas till livet. Likaså gäller, att »de som sig med saadanne folk indvikler och ved deris troll-

¹ Corpus Institutionum Daniæ, III, s. 517.

dom noget sig understaar at lade forrette, skal straffis paa deris hals uden al naade».

Slutligen befallas, — och detta är väl att märka, — alla andliga och världsliga ämbetsmän strängeligen, »at de enhver epter sin condition, strax de derom videndis vorder, alle dennom, om hvilke denne vor forordning formelder, andgifver, tiltaller och straffe lader», så vitt de ej vilja stå till rätta som deras »medvetare».

I den för hela det danska rikets rättsutveckling viktiga Kristian IV:s recess av den 27 febr. 1643¹ upprepades samtliga dessa bestämmelser från 1617.

Härmed känna vi den lagstiftning, på vilken de bohuslänska trolldomsprocessernas rättsskipning närmast vilar.

Om den rådande rättsuppfattningen i hithörande ting hos Danmarks högsta rättslärdé något efter århundradets mitt, och alltså samtidigt, vinner man en förträfflig uppsynning i förarbetena till Kristian V:s lag².

Vad trolldomens väsen angår, bör märkas, att detta i »Det förste Projekt» till lagbok 1669—72³ bestämmes redan genom trolldomens sammanställning med villfarande lära och gudsbespottelse. Än starkare kommer detta betraktelsesätt till uttryck i lagkommissionens processlagförslag av 1663⁴, där trolldomen upptages såsom »crimen laesae majestatis divinae».

Fortfarande skiljes⁵ mellan satansförbund och andra magiska konster, av vilka de senare indelas i svårare — maleficia eller förgörningar — och lindrigare, såsom signeri m. m. Satansförbundets innebörd angives nu närmare på ett sätt, som vi senare skola oupphörligen möta hos Bohusläns ännu gemenligen i dansk rättstradition och åskådning uppfostrade domare. Vi finna nämligen förbundets väsen uttryckt i denna expressiva straffbestämmelse: »Beindes nogen nogen Troldmand eller Troldkvinde at have for-

¹ Corpus Constitutionum, V, s. 325 ff.

² Se Forarbejderne til Kong Kristian V:s Danske Lov, udg. ved V. A. Secher og Chr. Stöchel, I, II, Kphmn 1891—1894.

³ Bok V, kap. 1, a. a., II, s. 183 ff.

⁴ A. a., I, s. 130 f.

⁵ I »Det förste Projekt», a. a., II, s. 185.

soerit Gud oc sin hellige Daab oc Christendom oc hengifved sig til Dievelen, den bör levendes at kastis paa Ilden oc opbrendes».

Försök till förgörelse straffas med egendomens förlust och livstidsarbete i järn eller på spinnhuset. Signeriet drabbas av egendomsindragning och landsförvisning. Medskyldiga och tillitare fingo lindrigare straff, i det närmaste som förut.

I fråga om bevisningen inträder i 1663 års processlagsförslag någon skärpning i rent formellt hänseende. Vattenprovet »og deslige Superstition og Overtroe» medgives icke¹.

Tortyren bibehölls och reglerades genom följande vittgående bestämmelse i »Det förste Projekt»: »Ingen skal pinlig forhøres, uden hand tilforn er forvunden til døden for nogen Ugierning, med mindre det er crimine laesae majestatis i højeste Grad, hvor Sagens Beskafenhed icke lider, at den almindelig Landsproces kand fölgis»². Enligt denna i rättsskipningen säkerligen gamla grundsats var tortyren i trolldomsmål en given sak. I de stora bohüsläniska processerna se vi också domarne motivera tortyrens tillgripande med denna rättstradition.

Processlagförslaget stadgade väl fortfarande, att »udædisk» person icke fick vittna någon till skada, och en livdömd stode »ikke til troende, med mindre hand udi pinligt Forhör paa nogen sin Medvidere bekiender og derpaa til Døde gaaer»³. Men ehuru icke ett sådant vittnesmål skulle få lända någon till skada, utan allena »til Eftertænkning og Underretning», var det just denna rättstradition, — av allt att döma också den gammal, — som utgjorde den rättsliga grunden för de bohüsläniska domarnes flitiga användning av tortyren. Den för trolldom anklagade behandlades icke efter samma grunder som andra förbrytare. Det är medeltidens religiösa betraktelse av saken, som lever och först nu får sin uttryckliga formulering i rätten.

¹ Forarbejderne etc., I, s. 130 ff.

² A. a., I, s. 449.

³ A. a., I, s. 119.

Härmed torde vi rätt väl känna icke blott den lag, utan också den rättsåskådning, som vi ha att förutsätta sisom grundval för de bohuslänska domarnes förfarande.

Såsom redan är antytt, hade nämligen den svenska rätten ännu icke införts i Bohuslän, ehuru betydelsefulla steg i denna riktning tagits, i det att den svenska hovrätten blivit högre rättsinstans, som hade att pröva och avdöma alla kriminella mål. Även om den svenska rätten varit till fullo införd, skulle icke de omänskliga straffen ha varit undanröjda, men vattenprov och tortyr skulle ha förebyggts och förhören skulle sannolikt mindre än nu ha inriktats på att konstatera den danska rättens satansförbund med dess vidlyftiga och ohyggliga ceremoniel. I ett hänseende betydde den svenska rättens eller kanske rättare den högsta rättsskipningens ingripande ett väsentligt framsteg i human riktning och det låg, såsom vi skola se, däri, att den gamla seden att bränna de dömda levande upphävdes av Kungl. Maj:t.

Vad de lägre domstolarna i Bohuslän angår, så gick deras verksamhet under övergångsåren intill början av 1680-talet i sina nedärvda dansk-norska former¹.

Lägsta instansen på landet var häradstinget och i städerna rådhusrätten, andra var lagtinget. Herredagen var i och med erövringen borta. Städernas rådhusrätt bestod av borgmästare och rådmän. Marstrand hade liksom Göteborg dels en justitie-, dels en handelsborgmästare, den förre också nämnd president. Ämbetet innehades vid denna tid av Lars Roman. Den dömande myndigheten på häradstingen tillkom lagrätten, som intill 1680 utsågs av konungens länsherre eller fogde bland häradets bönder. Dessa lagrättsmän, som motsvara våra nämndemän, hade sedan 1500-talets slut haft en lagfaren och ansvarig ordförande i tings- eller sorenskrivaren, som också utnämnts av länsherren. Varje härad hade sex lagrättsmän, utom Sörbygdens, som hade sju. I livssaker krävdes tolv, vadan närliggande häraders lagrättsmän tillkallades eller andra dannemän adjungerades. Varje härad hade intill 1682 sitt eget ting och sin egen lagrätt, men delade

¹ Se härom C. O. Arcadius, Om Bohusläns införlifvande med Sverige, Sthlm 1883, s. 17 ff.

sorenskrivare med fögderiet. Under övergångstiden funnos i Bohuslän fem sorenskrivare. Intill 1680-talet behölls i stort sett den gamla ordningen, utom i Norr- och Sunnerviken, som fingo en gemensam domare i den svenske häradshövdingen Gustaf Farther. I de bohuslänska trolldomsprocessernas akter se vi dock redan den svenska titeln häradshövding använd även för andra domhavande. Sålunda är Petter Dragman eller Drachman, förut borgmästare i Marstrand, häradshövding över Orust och Tjörn¹.

Ordinarie ting hölls på landet vanligen tre gånger om året. Tingsställena skiftade. Landshövdingen brukade närvara en gång om året. För övrigt närvaro även kronans fogdar eller befallningsmän, som under sig hade en länsman i varje härad.

Lagtinget, som var högre instans både för landsbygden och städerna bestod av två tolfter lagrättsmän, som länsherren utsett bland häradstingens, med lagmannen såsom rättens ordförande. Landskapet ägde tvenne lagting, Bohus' och Vikens, som dock hade lagmannen gemensam. De sammanträdde under övergångstiden tre gånger årligen i Kungälv och Uddevalla. Lagman var 1665—1676 riksrådet och amiralen frih. Klas Stjernsköld, men blott nominellt, enär ämbetet förvaltades av underlagmannen. Dennes ämbete innehades under trolldomsprocessernas år av Nils Thomesen Feman, förut landskrivare² eller chef för länets kameralväsen. Av Bohusläns domare var det ingen, som fick så mycket att skaffa med trolldomsmålen som Feman, vilken själv håller ett stort antal rannsakingar. Ett kanske ännu större allmänt inflytande även i dessa mål tillföll landskapets högsta styresman, riksrådet och guvernören eller landshövdingen, generalen, friherre Harald Stake³. Hurudant detta blev skall framgå av det föl-

¹ Riksregistraturet 1666 den 13 okt., fol. 608.

² Riksregistraturet 1666 den 19 juli, fol. 749. Han erhåller här, under beröm för »sina trogna och flitiga tjänster», kronogården Grimås på Hisingen i förläning.

³ Född å Hösäter, Kinnekulle 1598, tidigt i hovtjänst, sändes av Gustav II Adolf att lära sig krigets konst under Moritz av Oranien och deltog med stor utmärkelse i de följande krigen, ej minst de danska, då han under Karl X Gustav ledde försvaret mot Norge.

jande. Långe och med berömmelse i krigarens yrke, har han uppenbarligen icke haft anledning att sysselsätta sig med ting som dessa, och hemfaller därför åt det vanliga ödet att kritiklöst följa traditionen. För övrigt var han redan en gammal man med alltför starka rötter i det tidigare 1600-talets liksom i 1500-talets åskådning för att kunna ha en mera upplyst mening.

I vad mån de stora bohuslänska trolldomsprocesserna handlades enligt de vanliga formerna, skall av det följande bli klart. Liksom i det nordliga Sverige tillkommo även här utomordentliga domstolar och rannsakar underlagmannen själv med hjälp av häradshövdingar och fogdar, utan att lagting alltid synes vara avsett. Några betänkligheter mot den gamla åskådningen och rättsförfarandet märka vi i allmänhet icke hos rättens vårdare i Bohuslän. Blott presidenten Roman i Marstrand visar en tydlig vilja att hellre fria än fälla och förhåller sig snart ganska reserverad emot detta slags anklagelser, även där de andra äro övertygade. Därmed begränsade han i någon mån eländet i Marstrand.

Jämte rättens vårdare blev det helt naturligt kyrkans män, som kommo att beröras av de stora rannsakingarna, enär de såsom de anklagades själasörjare i regel äro med vid förhören för att med sin betydande auktoritet förmå de anklagade att bekänna. I ett och annat fall vill det synas, som om prästen icke stått främmande för angivarens roll. Vi märka å prästerskapets sida ingen som helst kritik av dessa gamla vidskepliga föreställningar.

Ringa eller ingen roll synes biskop och domkapitel ha spelat i Bohusläns stora trolldomsprocesser. Nu kan ju detta intryck delvis bero av bristande källor, men betydligt kan biskopens och domkapitlets ingripande icke ha varit, enär detta i sådant fall skulle framgå av det bevarade materialet. Biskop i Göteborg var redan 1665 *Zacharias Klingius*, adlad *Klingenssterna*, lärjunge till *Abraham Calovius*, teol. d:r i Wittenberg 1647, efter hemkomsten hovpredikant, 1650 generalsuperintendent över Lifland, se-

Nämndes 1658 till guvernör över det nyförvärvade Bohuslän, för vilket han var en kraftfull styresman. Han dog 1677. Se vidare Nord. Fam.-Bok. Äldre biografi i Gjörwells Sv. Bibl. 1759, s. 67 ff.

nare detsamma över hären, kyrkoherde i Riddarholmen och 1659 efter erövringen av Danmark pro tempore biskop över Själland. Klingenstierna var en av dåtidens strängaste ortodoxer och kan därför icke gärna misstänkas för att ha hyst någon mera upplyst mening om de ting, som förelupo i trolldomsprocesserna eller ha företrätt någon mildare ståndpunkt. Född 1603 var han nu gammal, sannolikt sjuklig och dog redan under rannsakingarnas gång den 3 sept. 1671¹.

Ett undantag utgör i viss mån den för sitt svenska sinnelag berömde unge magistern Fredrik Nilsson Bagge², som då för tiden var adjunkt åt sin svärfader kyrkoherden Lars Paschasius³ i Marstrand. Det var sannolikt börjande beskyllningar av de anklagade mot hans egen moder, änka efter stadens förmögne förre borgmästare, Nils Fredriksson Bagge, som förmått den unge, blott 23-åriga prästmannen att taga till orda i Ett lithet sendebreff. Om måthan att procedera medh trollfolck, skickadt magistraten uthi Marstrandh från M. F. N. B. A:o 1669⁴. Att dessa initialer ange Bagge som författare kan ej vara tivelaktigt. Sannolikt har betänkandet ingivits under den första rannsakingen.

Bagges betänkande har sitt intresse dels såsom ett motstycke till dem, som framlades av Martin Brunnerus i Uppsala och Urban Hjärne i Stockholm⁵, dels såsom ett nytt vittnesbörd om den danska uppfattningen.

Inledningsvis erkännes, att den världsliga överheten i

¹ Kirke-Leksikon for Norden, II, s. 811.

² Född 1646, stud. i Köpenhamn och Uppsala, mag. i Wittenberg 1667, präst i Marstrand från 1669 till sin död 1713. För sin tid lärd och även som författare produktiv. Stod högt i gunst hos Karl XI för sitt modiga förhållande vid Marstrands återerövring av danskarna och erhöll Solberga pastorat som personligt prebende. Prost sedan 1680, riksdagsman från s. å. vid flera riksdagar. Skarstedt, a. a., s. 583 samt Nord. Fam.-Bok.

³ Möter ock med namnet Päscheson Wandelin, prästvigd i Oslo 1644, khde i Marstrand 1648. Skarstedt, a. a., s. 582 f.

⁴ Detta aktstycke har i avskrift återfunnits i Riksarkivet, Skoklosters arkiv, I, 4:o n:r 93.

⁵ Se min framställning i Historisk Tidskrift 1913, s. 190 ff., 200 ff.

skriftställen som Ex. 22: 18, Deut. 13: 13 f., 17: 4 f. och 18: 10 ff. om trolldomens och avguderiets efterspanande och bestraffande har välgrundad rätt att bestraffa särskilt en sådan missgärning som satansförbundet, vilket ofta skrives med blod och upphäver döpelseförbundet. Beträffande modus procedendi borde emellertid den kristliga och andliga rätten icke förbigås. Såsom ung präst återoppar sig författaren här på biskop Klingensstiernas bemödande, varom likvisst intet nu är bekant.

Tydligen i polemiskt syfte upptar Bagge därefter frågan om det kunde förlikas med den kristliga plikten enligt Mt. 18: 15 att angiva trollfolk. Bagge anser detta vara fallet, emedan trolldomen hörde till de utomordentliga brotten. Trollfolken äro icke värda att kallas människor, än mindre kristna, utan böra efter kejsar Konstantini föredöme betraktas såsom människosläktets och kristendomens fiender. Enligt Deut. 13: 2 ff. är var och en skyldig att angiva, sedan må det drabba make eller föräldrar och barn. Att icke uppenbara Guds fiende är att göra sig själva till hans ovän.

Beträffande bevisningen gäller emellertid, att denna icke får bygga på sannolika utan endast på ofelbart riktiga skäl och grunder. Eljes kunde den onde ljuga på den fromme (Syr. 19: 5). Även om man såge någon göra ett och annat, som syntes vara emot naturen, så vore detta intet uppenbart indicium, ty kan satan förvandla sig till en ljusets ängel, kan han också presentera en from människas gestalt utan hennes medverkan, såsom vi se i 1 Sam. 28: 14. Härav borde blott vidare undersökning och hemlig anmälan följa.

Överheten bör rannsaka, men med försiktighet, emedan satan är hos de verkligt skyldiga även i fångelset och styrker dem att icke bekänna: Skulle de än komma på bålet, skall han skydda dem, så att de liksom de tre männen i den brinnande ugnen bli räddade. De kunna icke bekänna »för den de ha bak örat». Därför borde sådana först behandlas som besatta — heter det nog så riktigt — och satan drivas bort, dock icke med påvlig vidskepelse, utan genom brinnande böner. Sedan skulle de förhållas såväl sina grova synder som Guds nåd, att de ej må förtvivla.

Vid prövningen av de anklagades angivelser erinrar Bagge riktigt om behovet av olyckskamrater enligt det gamla ordstävvet: »Solatium est miseris socios habuisse malorum» och att förty en trollkona gärna skulle vilja se hela världen brinna. Vål hade varit, om man i de bohusslänska processerna tagit denna även då påtagliga sanning ad notam. Emellertid upprätthåller dock icke ens Bagge konsekvenserna av denna insikt, utan finner flera samstämmiga men av varandra oberoende vittnesbörd bevisande. Beryktades infamia jävade i sådant fall icke deras vittnesmål, ty det förelåge i dessa mål nödtvång. Sålunda samma betraktelsesätt som i den danska rätten.

Vad återigen angår vattenprovet, förkastar Bagge detta avgjort. Där Skriften tiger, böra vi hellre följa förnuftet än satan. Enligt förnuftet är det emot naturen, att människan flyter. Men nu ha vi dock sett, att de flutit¹. Då detta nu ej kan vara av naturen, måste det vara antingen av Gud eller av djävulen. Intet exempel i Skriften eller i erfarenheten talar för, att det är av Gud. »Därför», yttrar Bagge, »följer det nu, att det må vara av djävulen och är så intet till att tro, ty han är en lögnare af begynnelsen; han är en excellent physicus och kan därför lätteligen, med Guds tillstånd, antingen förblinda folks ögon eller göra det, att en trollkona sjunker och en ärlig kvinna flyter.» Men även om detta experiment vore bevisande, vore det dock otillåtligt, emedan det enligt Rom. 3: 8 icke är tillåtligt att göra det onda, att gott må komma därav. Därför vore det bättre, att överheten i en dylik mörk sak ville bedja Gud om råd, som lovat bringa det fördolda i ljuset.

För denna förkastelse av vattenprovet återoppar Bagge den lutherske teologen Wolfg. Franzius (1564—1628), prof. i Wittenberg. Denne har också i sitt verk: *Animalium historia sacra*² i förbigående jämfört det i Tyskland brukliga vattenprovet med det hos libyerna i Afrika förekommande bruket att pröva hustrurnas trohet

¹ Detta uttryck talar för att betänkanudet skrivits först efter den första Marstrandsrannsakningens vattenprov i juli 1669.

² Se 5:te uppl., Amsterdam 1653, s. 513.

genom att kasta de nyfödda barnen — för ormar! Det ena som det andra hade utan tvivel uppfunnits av honom, som är en mandråpare av begynnelsen, och vore oförsvarligt inför Gud. — Skada, att Bagge icke refererade dessa kraftiga ord.

Vidare hänvisar Bagge till en annan luthersk teolog Phil. Henr. Friedlieb, prof. i Greifswald († 1663), som i sin *Medulla Theologiae*¹ förkastar vattenprovet. Eljes visar sig denne teolog rätt oinskränkt dela den gamla trolldomstron och tror på satansförbundets realitet. Häxorna förmådde väl ej med sina konster t. ex. stjåla mjölken av människor och djur, men satan kunde det dess mer. Det är icke uteslutet, att Bagge påverkats av denne teolog och av honom styrkts i trolldomstron.

Visshet om de hårdnackades missgärningar kunde man utan vattenprovet få, om man ej ginge alltför strängt tillväga, genom att taga i betraktande angivarnas trovärdighet, den anklagades tilläventyrs dåliga rykte, som dock blott kunde anklaga, ej bevisa, vidare eventuell härkomst från skyldiga och umgänge med misstänkt folk.

Detta var nu intet nytt, utan gammal tradition, som slutligen leder Bagge att med åberopande av ett oförsiktigt uttalande av Luther² om »Noth- und Blitzenrecht» godkänna tortyren, om det sagda icke förslår — naturligtvis med försiktighet, emedan somliga hellre lida allt än bekänna, medan andra, såsom de svaga kvinnorna vore så blödiga, att de kunde tvingas bekänna, vad de ej visste. »Med tortyr kan man så snart trycka lögn av en oskyldig som sanning av en skyldig.» Dock borde blott sådana torteras, som man hade tillräckliga bevis på, för att av dem vinna bekännelser om andra. — Så hamnar Bagge till sist i det gamla förfarandet.

Egen bekännelse vore icke nog enligt Jes. 7: 18—20. Indicier måste därtill, emedan bekännelsen kan gå av fruktan eller tortyrens smärta. Av Gen. 44: 16 kunde man se, att Josefs bröder erkände sig ha stulit, ehuru de voro oskyldiga. Yttermera kunde en bekännelse ske av djävu-

¹ Se 5:te uppl., Frankfurt 1683, s. 232.

² Werke, Jena VII, 362.

lens bedrägeri och vållas genom hans illusionskonst, i det att många ej visste annat än att de gjort det eller det, ehuru de icke gjort det.

Teologerna skilde ju också mellan tre olika slag av trollkonor. Det första omfattade melankoliska personer, som blott inbillade sig ha gjort förbund med satan och hållit bröllop med honom. Efter dessas ord vore det farligt att döma. Det andra omfattar sådana, som ingått förbund, men i övrigt intet ont utträttat. Det tredje slaget hade därtill gjort ont på folk och få.

Då somliga menade, att trolldomen såsom blott en melankolisk och naturlig sjukdom icke borde bestraffas, kunde Bagge ej gilla en så narraktig mening. Frågan är icke, huruvida utan blott huru de skyldiga skola straffas. Landsförvisning vore icke nog. Enligt Ex. 22: 18 skola de straffas till livet, enligt Lev. 20: 7 genom stening. Men då de kristna vore befriade från judarnas politiska lag, hade man frihet att följa var och en sin landslag och följaktligen hade man här rätt att bränna dem levande.

Men alla borde ej ha samma straff, utan man borde mildra efter omständigheterna. Allt för stränga straff gjorde förtvivlan, alltför milda gjorde flera synder. Det rätta låge i mitten. Havande kvinnor borde i varje fall skonas till efter födseln.

Så mycket ur Bagges betänkande, som helt och hållet rör sig i den gamla vidskepliga trons banor, även där en ansats till kritik av det praktiska förfarandet göres, såsom i fråga om vattenprovet. När allt kommer omkring, innebar den unge prästens betänkande litet eller intet, som gick utöver den traditionella uppfattningen. En reformators uppgift var han icke vuxen, och hans kritik av vattenprovet stod alltför isolerad mitt i allt det andra, som fick bestå, för att kunna betyda något i de följande processerna. Bagges skrift har emellertid sitt stora intresse såsom belysande för det sätt, varpå man i gemen handskades med problemet och sökte försvara traditionen.

Att det emellertid bland befolkningen vaknade varje-handa tvivel på den gamla tron, det lyser då och då under processernas gång igenom, och särskilt vänder sig det sunda förnufts tvivel emot vattenprovet. I Marstrand

skulle det sålunda till sist under den tredje bohusslänska trolldomskommissionens verksamhet komma till en i gudsdomarnas historia ytterst märklig opposition hos befolkningen mot dessa vattenprov med deras hustrur och döttrar. Man gick till experiment för att bevisa provens orimlighet.

Det är i den tredje trolldomskommissionens protokoll för den 28 juni 1671 som denna för bevisningen genom vattenprov synnerligen ömtåliga casus omförmåles.

På grund av de många flytningarna hade bland befolkningen utspritts den meningen, »som vore det intet under eller tecken, utan att alla människor skulle väl flyta på vattnet». Så starkt hade tvivlet och sannolikt än mera den naturliga medkänslan och medlidandet med de många arma offren blivit, att några män, såsom nu kommit för kommissionens öron, »hade proverat sig och låtit af andra binda och utkasta sig» den 22 juni. Därtill hade ett par borgare på begäran av sina hustrur underkastat dem samma prov. Ja, några kvinnor hade själva utan manlig hjälp skridit till samma försök, när det talet utspriddes, »att alla kvinnfolk skulle flyta». Men alla dessa hade samt och synnerligen sjunkit!

Detaljerna i dessa företag äro icke utan sitt intresse. De båda borgarna voro Anders Sandersson Key och Anders Nilsson på Lilla Tullen. Av dessa lät den senare först kasta sig i vattnet »bunden korsvis, både händer och fötter tillhoppa, då han strax är gången till grund med huvudet och ansiktet, till dess de honom uppdrogo». När Anders Key därefter på samma sätt lät kasta ut sig, sjönk även han. När han skulle dragas upp, bar det sig emellertid icke bättre, än att tåget oförvarandes halkade ur händerna på medhjälparen, vadan Key för andra gången kom under vattnet, »då Nils Lim griper efter honom i vattnet och fick vända huvudet upp, till dess de kommo samtliga till hjälp och finga honom upp i båten». Efter den betan synes ingen av männen ha velat utsätta sig för detta prov. Provkandidaterna själva och jämte dem medverkande åsyna vittnen bekräftade med ed dessa uppgifter.

De män, som proverat sina hustrur, voro Nils Lim och Per Krukemakare, och betygade nu dessa inför rätten, att deras hustrur »ävenväl hava sjunkit under vattnet till

botten, till dess de strax hämtade dem upp igen». Nils Lims hustru hade varit så illa, att hon på en lång tid icke kunnat tala, och Peter Skomakares hustru hade legat till sängs några dagar. Anders Börjeson och hans hustru, som varit närvarande, betygade med avlagd ed, att det verkligen tillgått så, som de båda männen berättat.

Vad kvinnornas eget prov angick, vittnade »med deras ed och uppräclda fingrar» deltagarna i detsamma, att Börta Fredrik Hanssons hustru med hennes eget samtycke bundit och utkastat pigan Johanna Bengtsdotter i närvaro av två andra kvinnor. Ingrid Rasmusdotter, som kastade sig själv i, hjälptes upp av Henrik Sifvers hustru och Ingrid Augustinus. Båda hade sjunkit, tills de blevo hulplna upp igen.

Så slutade detta märkliga försök å folkets sida att på experimentell väg jäva den gamla tron på vattenprovets karaktär av gudsdom med en lamslående bekräftelse på dess riktighet. Alla, som nu försökt saken, hade ohjälpligen sjunkit. Och som de själva voro medvetna om sin oskuld och denna likaledes stod fast för befolkningen, så var slutsatsen tydlig nog.

Vad vidare angår den allmänna karaktären hos de bohuslänska trolldomsprocesserna, så må ytterligare erinras därom, att de icke såsom de nordsvenska följa såsom utslag av en psykisk folkepidemi. De äro mera lika de danska och norska rannsakingarna under 1500- och 1600-talen liksom ock de äldre svenska. Men de gå längre än dessa. Man tar sig för att uppspåra så många trolldomsutövare, man kan komma åt. Det är som i den medeltida inkquisitionens verksamhet. Man vill utrota hela detta släkte. Landshövding Harald Stake ger gång efter annan order om räfst. Det går också lätt för sig att komma detta folk på spåren. De först anklagade skylla på andra, som lärt dem konsten, och draga undan för undan in nya personer. Rykten börja gå. Från den ena trakten till den andra börjar talet om trolldom spridas, synnerligen efter de första skräckinjanade avrättningarna. Gamla olyckor och gamla trolldomsbedrifter grävas upp och synas nu med större allvar. De rannsakande myndigheterna, såväl kommissionerna som de ordinarie domstolarna, göra med hovrättens begi-

vande sitt yttersta, alldeles som i senmedeltidens inkquisition, för att med hjälp av de redan dömda spåra upp nya förbrytare och pressa de livdömda ända in i dödsminuten till angivelser eller »bekännelser», såsom det hette. I andra fall är prästen angivare. Däremot förmärkes icke någon folkstämning, vilken såsom i Dalarna och Norrland ropar på myndigheternas ingripande.

Det var också i de stora bohuslänska processerna ursprungligen mera fråga om vanliga förgörningar och andra arter av naturlig magi. Det var icke nattfarande och satansmöten, som satte dessa processer i gång, ehuru dessa ting ju längre dess mer pressas fram i förgrunden. Ej minst i norra Bohuslän blir det dessa saker, som behärska undersökningen, ehuru, såsom förut är sagt, själva namnet Blåkulla blott förekommer en enda gång och då på Dalslandsgränsen. Resorna erbjuda också vissa olikheter, jämförda med de genuint svenska.

De bohuslänska trolldomsprocesserna 1669—1672 fingo av nu anförda skäl en betydande omfattning. Sin början taga de av en skäligen obetydlig anledning i Marstrand och sprida sig sedan från det sydliga Bohuslän upp till dess nordligaste socknar.

Processernas första skede kan sägas sträcka sig från deras första början i juni 1669 till våren 1670, då de första avrättningarna skedde. Dessa hade föregåtts av rannsakingar sommaren 1669 inför de vanliga domstolarna i Marstrand med omnejd, i Kungälv, i Mollösund samt i Stångenäs härad. Därpå följde den första stora bohuslänska trolldomskommissionen, som sammanträdde i Kungälv under presidium av landshövding Harald Stake i september 1669. Därpå kommo nya rannsakingar i Kungälv, på Orust och i Stångenäs. Sedan Göta hovrätt i november avkunnat sina domar, följde i april 1670 den andra stora trolldomskommissionen, som under presidium av presidenten Magnus Gripenklou i Göteborg rannsakades i Kungälv. Samtidigt inföllo de första avrättningarna. Härmed var det första skedet avslutat. Det största och allvarsammaste återstod.

Det andra skedet räcker från sommaren 1670 till midvintern 1672 eller, om man så vill, till i november samma år, då Göta hovrätts sista domar följde.

Vi märka här de nya sydbohuslänska rannsakingarna 1670—1671, även nu inledda med en serie förberedande undersökningar inför de vanliga domstolarna i Inlands härad, i Uddevalla och Marstrand och avslutade genom den tredje stora trolldomskommissionen under presidium av Västgöta-häradshövdingen Chr. Gyllengripp, varvid nya undersökningar höllos i Kungälv och Marstrand sommaren 1671.

Till någon obetydlig del samtidigt, men huvudsakligen under hösten 1671 följde nu de nordliga Bohuslänsprocesserna i Kvistrum och Hede (Tanum) med anklagade från dessa trakter.

Avslutningen på det andra skedets rannsakingar både i södra och norra Bohuslän kom genom Göta hovrätts i november 1671 avkunnade domar, som nästan genomgående bekräftade underrätternas och kommissionens dödsdomar. Så följde i januari 1672 och något senare en lång rad av nya avrättningar både i norr och söder. En samtidig kortare rannsaking i norr fick ingen svårare påföljd, tack vare Göta hovrätts sista domar i november 1672.

Därmed voro Bohusläns stora trolldomsprocesser avslutade. Landskapets avskilda läge, kortvariga förbindelser med det egentliga Sverige och därav härflutna isolering i förening med det epidemiska elementets frånvaro gjorde, att processerna, som alls icke stodo i sammanhang med de nordsvenska, icke överskredo landskapets gränser. Eljes voro förutsättningarna i södra Sverige för en liknande historia som i det nordligare Sverige utan tvivel lika goda. Nu förskonades götalandskapen och Småland, Dal och Värmland från en hemsökelse av den art, som samtidigt övergick det nordliga Sverige.

Huru det tillgick i Bohuslän, skall nu bli föremålet för vår framställning.

Första skedet.

Sommaren 1669—våren 1670.

I. Förberedande rannsakingar sommaren 1669.

1. I Marstrand.

Den 8 juni 1669 började i Marstrand den trolldoms-rannsaking¹, som skulle komma att bli inledningen till de stora häxprocesserna i Bohuslän.

Även här är det, liksom så ofta i de stora senmedeltida häxprocesserna på kontinenten och hos oss både tidigare och senare, en förment förgörning, maleficium, som vållar själva begynnelsen. Också i Bohuslän är det jämväl de stora medeltidsprocessernas ofta omtalade impotentia e maleficio, som föranlett den första anklagelsen.

Inför Marstrands rådsturätt anklagade nämligen sagda dag Sören Murmästare en i staden bosatt kvinna, Anna i Holte², för det hon en kväll kort förut kommit in i hans stuga, sedan han gått till sängs, och genom en intim manipulation, som icke ägnar sig för närmare beskrivning, gjort, att han »strax miste sin mandom». Av Sören hotad med »en fanens färd» — ett vanligt uttryck i äldre tid — med eld och bål samt ansatt jämväl av dennes hustru, fann sig Anna föranlåten att redan samma natt komma tillbaka för att genom en ny strykning bota den olycklige, och »strax blef han frisk och fick sin mandom igen».

Det är i all sin dårskap blott ett nytt bevis för män-

¹ GHRA. Crim. Bohuslän, 1669, s. 271—306.

² Sannolikt bar Anna detta namn efter sin födelseort, som alltså var den strax intill Marstrand i nordost belägna socknen Holta på fastlandet. Om kyrkoherden Hans Rasmussons häxäventyr på vägen till Holta kyrka en långfredag under 1630—40-talet, se Holmberg, a. a., III, s. 110.

niskornas starka suggestibilitet i äldre tider. Vi skola i detta verk finna oräkneliga exempel därpå och, som jag tror, övertygas om denna suggestibilitets stora betydelse också för den religiösa föreställningsvärldens gestaltning.

Sören var nu, ehuru botad, nog otacksam att draga Anna inför rätta, och trots sitt nekande till det angivna brottet, under försäkran, att hon, såsom sannolikt är, blott skämtat, sattes hon i fängsligt förvar.

Den 10 juni fortsattes rannsakingen, och nu hopas mot Anna den ena anklagelsen efter den andra. Sålunda vittnade en kvinna, att Anna nyligen uttalat hotelser emot henne om olycka. Strax därpå hade hennes dotter blivit sjuk och låg där nu »som en metmask» och vissnade bort. Det är den gamla vanliga historien hos oss i äldre tid. »Undsäjelsen» är en mycket fruktad sak. Det onda ordets, den onda önskans, makt betraktas överallt såsom farlig.

En annan kvinna berättade, hurusom Anna en gång, när hennes ugn vid bakning brunnit som hetast, blott genom att blåsa tre gånger in i ugnen alldeles släckte elden. En annan gång hade Anna kommit »uthi een broket katte lijknelse och welle rijfua strupen uth» på hennes dotter och senare även på hennes man. En tredje kvinna betygade, det Anna 8 år tidigare förgjort hennes man, som sedan ej hade någon hälsodag intill sin död. En fjärde kvinna, Bengta, hade samma anklagelse att göra mot Anna. Denna hade nämligen i anledning av ett klammeri mellan deras män, varvid kommit på tal, att Anna »warit till Bohuus laghting», bragt Bengtas man, Lars Speleman, om livet. Dagen efter trätan rodde nämligen Lars med tre andra i följe ut på fiske. Då blev båten kastad omkull, och den ende av de fyra, som räddades, var Annas syster-son». »Elliest kom alle de andre båter här för byn well hem fulle med sill och dheras redskap vell behållen». Samma morgon kom Anna, innan olyckan blivit någon kunnig, för att trösta Bengta med ett krus öl och visste sålunda därom. Det var beviset. Vid rannsakingen den 21 juni kunde en hustru meddela, hurusom Anna tvenne gånger kommit hennes brännvinsbrännande att misslyckas, men sedan, efter allvarsamt tilltal, nästa gång givit henne färsk jäst och lagat, att det gick väl för sig. Att det här var den färska

jästen och icke Annas trolldom, som verkade, skulle ha ansatts enfaldigt att påstå.

Nyssnämnda dag tillhölls Anna allvarligen att »effter som så många grofue beskyldningar öfuer henne ähr inkombne» bekänna sina bedrifter, så att man »icke wid bödelens pinsell skulle tuinge henne dertill». Men Anna nekade och påstod sig vara oskyldig, varjämte hon det »med store eedher och bepliktelser stadfestedhe, så at man sigh dher öfuer måtte grufua och förundra». Icke heller stadens kyrkherde, herr Lars Paschasius, kunde förmå Anna till bekänneelse, varför rätten beslöt, att hon »skulle af mestermanden försökes på wattnet, om hon dher kunne uthstå sitt prob». Den 22 juni blev Anna också »tre ganger kastet på watnet af bödelen». Hon kunde icke sjunka, »uthan blef flytandes som en swan».

I fängelset kastade Anna snart ut anklagelser mot andra. När hennes piga och en annan kvinna nästa söndag kommo med mat till henne, yttrade Anna, att om icke Ragnill Jens Svenses fasttoges samma dag, »så rymmer hon fahnen i wold, thy hon ähr en argh trolquinna». Läte icke överheten fasttaga henne, finge den »alldrig nåde hoos Gudhi». Annas ord buros, såsom beräknat var, genast fram, och även Ragnill, som oklokt nog sökte gömma sig, sattes i fängelse, antagligen samma dag, den 27 juni.

Vid nästa dags rannsaking yttrade Anna, att Ragnill lovat henne ont och sade, »at hon wille anname sacramentet och gå till sin död på at Ragnill war skyldig uthi truldoms gierninger». Även Ragnill hade varit beryktad.

Den 1 juli hölls ny rannsaking med Anna, som erinras om att hon flutit på wattnet och därför måste vara skyldig. Hon tillspörjes nu, »när och på huadh tijdh, hon först sig så medh diefuelen hadhe bebundhet, och [af] huadh orsaak sådant skedde, eller huem, som hafuer bracht henne dher till; item om hon hafuer förneket sin doop och christendomb?»

Det är allt frågor, som röja den senmedeltida uppfattningen av häxan, såsom den där förbundit sig med djävulen, avsvurit sin kristna tro och därigenom vunnit sin övernaturliga makt att efter behag gagna och skada genom sitt förfogande över naturens och livets krafter.

Anna bedyrade emellertid, trots vattenprovets resultat, sin oskuld. Detta var på torsdagen. På söndagen, den 4 juli, befanns Anna, som tvivelsutan var medveten om sin försökta utövning av åtskillig trolldomskonst, länge varit beryktad och sannolikt insåg det hopplösa i sin ställning, ha gått rättvisan i förväg, i det att hon »förmedelst satans ingivelse» under högmässan hängt sig i fängelset. Den 6:te dömde rätten, som fann, det Anna skulle ha undergått dödsstraff, att hennes kropp skulle av mästermannen nedskäras och å båle brännas.

Det var det första dödsoffret av de många, som skulle följa. Anna i Holte var icke den enda, som hellre skulle dö för egen hand än utstå en törhända pinlig rannsaking och slutligen döden på bålet. De tragedier, som därunder i hem efter hem, släkt efter släkt skulle utspelas, skola vi blott ofullständigt lära känna. Men väl skola vi trots materialets knapphet härutinnan kunna förstå, att en död uti vanära då som alltid var bitter.

Under den sista rannsaktionsdagen hade Anna utfarit i häftiga beskyllningar mot Ragnill Jens Svenses, som nu träder i förgrunden och genom sina anklagelser genast indrager en lång rad av kvinnor inom och utom Marstrand. Man kunde nästan känna sig frestad att tro, det dessa häxor utgöra liksom ett skrå, vars medlemmar äro varandra och samhället i dess helhet tämligen väl bekanta.

Mot Ragnill talade från början Clemet Väktares vittnesmål av innehåll, att hon vid häktandet sökt gömma sig. Vid förhöret den 1 juli hade Ragnill »skällt» Anna i Holte för »en satans lemb». Men denna hade svarat med de orden: »Du est en trolldiefuell och hafuer diefuelen medh dig, och du hafuer gådt lönligh om medh din trolldom, det swär iag wed min Gudh». Och då Ragnill åter nekade, fortfor Anna: »Dett sees i dine ögon, du äst lijka så goodh en trolldiefuell som jag, thi du est min cammerat». Då Ragnill nu genmälte: »Du haffuer diefuelen under din tunge», svarade Anna lika skarpt: »Du togst honom nu in med digh». När Ragnill vidare på tillfrågan sade sig vara rädd för Anna, replikerade denna vasst och målmedvetet, inseende det fåfänga i att för egen del undkomma: »Den eene diefuell ähr

intedt räddh för den andre». Efter dessa utsagor av Anna, som vittna om det språk, som fördes i dessa mål, var Ragnills öde i själva verket redan avgjort.

Annas vittnesmål eller rättare anklagelser emot Ragnill bygger på den allmänna, från medeltidens stora häxprocesser kända och nedärvda uppfattningen, att dylika utsagor av complices eller medskyldiga måste — något som eljes stod i strid med det svenska rättsförfarandet i allmänhet — tillmätas den största och, vid brist på egen bekännelse eller bevisning, avgörande betydelse. Vi skola i det följande se, huru man i de bohüsländska processerna, liksom i de övriga dåtida stora svenska häxprocesserna, i största möjliga utsträckning begagnar sig av medanklagades eller medskyldigas vittnesbörd. Redan Annas vittnesmål ger oss ett exempel på de otaliga fall i häxprocesserna, där en anklagad ser sig hopplöst förlorad och på ett sätt, som är psykologiskt mycket naturligt och förklarligt, ger luft åt sin förtvivlan och sin förbittring genom att draga sina personliga fiender eller avundade personer, i konsten kunniga eller okunniga, skyldiga och oskyldiga, med in i sitt olycksöde. Ragnill själv skulle härutinnan i sin tur gå längre än de flesta.

Mot Ragnill hopades snart en lång rad av besvärande vittnesmål, och slutligen kom därtill efter all påtryckning hennes egen bekännelse.

Redan den 1 juli hade ett i fängelset för horsbrott insatt »löske kvinnfolk», Maren Olsdotter, vittnat, det hon nattetid »hört en liten hund skälla» hos Ragnill, som satt i det inre fängelserummet. Mot morgonen hade hon vidare alla nätter hört »lika som några små grisser pipet inne hoos Ragnille», som lovat Maren »en fahnens färdh», då hon hörde henne tala om detta, vars sanning av Ragnill förnekades. Vid förnyad rannsaking den 6 juli erinrades Ragnill om de utsagor, som fällts om henne av Anna i Holte, och förmanades allvarligen att godvilligt bekänna, »på dhet hon kunde frelse sin arme siäl ifrån den evige döden». Ragnill blev nu förvunnen att under Annas fängelse-tid ha gått in i hennes hus och visat ett alltfört stort intresse för Annas öde.

Då Ragnill, trots det att hon manades att bekänna

av kyrkoherden Paschasius, som också förut förhört henne, fortfarande nekade, underkastades hon den 7 juli vattenprovet och flöt därvid, liksom förut Anna. Då hon det oaktat icke ville bekänna, fortsattes rannsakingen med henne den 8 juli. Nu bekänner hon omsider, att hon lärt hos Anna i Holte. När hon en torsdag kommit till denna och bett om mat, hade Anna lovat henne sådan, om Ragnill ville lyda henne. Vid löfte härom hade Anna tagit henne med till brygghuset, där Anna under ett kar framtog ett halvt tjog kattor, som »spelade» på golvet för dem. Därpå tog Anna fram några sölvgarn, hackade dem små, lade dem i ett järnspann och stekte dem i smör samt bad Ragnill äta av dem. När hon ätit två bitar, smakade det så beskt, att hon ej förmådde förtära mera, »och strax svulnade hennes mage upp och blef så tjock som en tunna»¹. När hon kom hem, gick hon upp på loftet. Då »kom sathan uthi en liten kollede gosses lijknelse uthsmittandes under sängen uth på golfwet och spurde henne, om hon hade någon maat at giffua honom. Sade hon: 'Neij, gieff du mig någon!' Då sade han: 'Du skalt weel få maat'. Och der med gick han uth ifrån henne. Och samma affton, effter at sohl war neder, kom han uthi lijke gestalt, som han war tilförende, in uthi hennes stugo och togh twenne halfue swendske cro-ner och kastede på gulfuet och sagde: 'Kiöp digh nu maat, når du feihl, skall du få mehr'. Följande torsdag kokade Anna ärter och fläsk åt Ragnill, men även denna rätt smakade »ondt och beskt lijke som sölfuegarnen». På aftonen efter solens nedgång kom satan åter till henne som förut och gav henne en riksdaler. Sammalunda den tredje torsdagen, då han kom med 2 1/2 »penge». Men då talade han icke något med henne, »utan stogh och grinde åth henne. Dermed försuan han bort, och då meente hon det war en tomptebesse».

Det är givetvis icke lätt att döma om realiteten av en berättelse som denna. En psykiater skulle troligen betrakta Ragnill såsom sinnessjuk och anse hennes utsagor som rena fantasier. En annan skulle måhända hålla före, att Ragnill dukade upp denna historia på fri hand för att äntligen ställa sina på förhand om hennes skuld övertygade domare till

¹ Jfr vidare den 3/8.

freds. Sådana fall förekomma otvivelaktigt i de svenska liksom i de utländska stora häxprocesserna. Men man glömmar nu allt för lätt det faktum, att det även hos oss i äldre tider verkligen övats en svart magi med allsköns hemliga konster och manipulationer, där även lärmoderns och läromästarens suggestion och egen självsuggestion spelat en stor roll. Det låg vidare i sakens natur, att upplevda hallucinationer skulle betraktas såsom verkligheter. Sedan blandas i en bekännelse som denna egna trolldomsrön och suggererade tillstånd i en outredbar röra samman med vad man kände från det starkt utbroderade allmänna talet om hithörande ting.

För egen del betygade Ragnill senare, den 19 juli, inför rätten, att hon aldrig gjort eller låtit göra någon ont.

Den 27 juli lyckades man förmå Ragnill till ytterligare bekännelse, resulterande uti en berättelse om en Blåkullafärd. Ragnill bekände nämligen, »att fahnen togh henne en skärstorsdagh natt af sängen och redh på henne, at hon der öfuer blef liggendes sedhen wäll uthi otte dager och intet orkadhe, och när hon kom dijt han wille wara, ladhe han henne emillen någre steener; item sadhe, at den samme fahnen war lijke sådan som den grå kollede gässen, der pläge bära penger till henne, och den samme tijdh dette skiedde, war Malin Ruthz och Marit Byskrifuers med uthi huijte getters lijknelser. Wijdere bekändhe hon och, att når dheer så ähre sambladhe, så ropar fahnen dem upp den ene effter den andhre, och tekner dem uthi sin book medh dheres eget blodh och den tijdh han teknadhe hennes namn, tog han blodhet med een knibetang af hennes kinnebeen, och det giordhe aldeles intet ondt, och blodet låth han löpa uthi en skohl, och skref så sedhen dher medh».

Liksom nästan alltid i Bohuslän saknas även här namnet Blåkulla såsom beteckning för satans mötes- och gästbudsplats. Andra uråldriga, från svensk tradition skiljaktiga drag föreligga, då häxan här skiftar hamn och själv blir ett djur och icke blott rider ett sådant, eller då hon själv rides av djävulen — en tydlig erinran om sammanhanget med maran och alltsamman av en säreget gammalnordisk prägel, ehuru man samtidigt finner starka inslag

av senmedeltidens kontinentala häxmötesföreställningar. Följderna av Ragnills nattliga färd tyder på samma sjukdomstillstånd som i det nordsvenska häxväsendets Blåkullaresor.

Till Anna i Holta och Ragnill Jens Svenses såsom de mest komprometterade kommo snart, förnämligast genom den senares anklagelser, en lång rad av andra kvinnor, äldre och yngre, som i de flesta fall skulle få svårt att undgå en fällande dom, sedan de en gång anklagats av complices.

Hit hörde i första hand den gamla väl 80-åriga änkan Malin Ruths, om vilken Ragnill den 7 juli sade, att hon varit en trolldjävul, så länge världen stått. Den 8:de infördes Malin, som trots allvarlig förmaning att bekänna »nekade hårdt». Hon konfronterades därför med Ragnill, som ger oss ett livligt intryck av det språk, som dessa människor föra inför rätta, ehuru protokollen helt naturligt ge blott en svag föreställning därom. Mot Malin brister hon ut: »Du är en trolldiefuell och hafuer kunnet trolldom, alt siden du ähr kommen hijt till byen» och sade som förut, »at Malin hafuer skapt sig uthi en katte liknelse och satt på brunnen, huar hennes egen mand slogh till henne med en spann, så hon falt i brunnen. Och dher hennes mand kom in i stugen, då lågh Malin i sengen och hadhe draget den wååte serk af sigh och hadhe slaget sig tu hohl på sinne been och ett i huffuedet». Märkligt nog förnekar Malin icke denna historia, utan invänder blott, »at det war lenge sedhen, at det skede». Då Malin naturligtvis ej kunde underlåta att i sin ordning kalla Ragnill trolldjävul, genmålde denna skarpt och förkrossande: »Du äst een trolldiefuell och min cammerat, som Anna i Holte sade till mig och långdt werre, ty du est een af dem, som holler fisken ifrån landet och hafuer warit med att nedsette kopperheste i wattenet för dem». Då Malin nu sade, »att hon lög och hennes Gudh skulle wäll frij henne», bedyrade Ragnill, att hon ville dö på denna »bekännelse». Därtill bad hon, att Malin måtte sättas ned i det hål, där hon suttit. Upplysningen om kopparhästarna fann rätten så allvarlig, att Ragnill snart ytterligare tillspordes, »om de ingen fisk kan få, så lenge de kopperhäster ståhr uthe i siöön». Ragnill försäkrade,

att så var, och mente, att man skulle låta de angivna taga upp dem igen.

Vi ha här ett vittnesbörd om att den tidigare vinstgivande sillfiskesperioden vid denna tid nått sitt slut¹. Historien om kopparhästarna var i själva verket gammal, fast den nu drogs fram igen. Den berättas nämligen av den berömda norske prästen Peder Claussön Friis (1545—1614) i hans *Norges Beskrivelse* såsom en medeltida legend om en långt tidigare period².

Den 9 juli fördes gamla Malin åter inför rådsturätten, nekade fortfarande och upplyste, att snacket om katten icke gällde henne, utan att en gammal kvinna Malin Mickels sagt, att detta skett på Jutland — alltså en gammal historia. Malin Ruths begärde vidare, att bli prövad på vattnet samt desslikes, »at henne måtte gifues så krafftigt bref, så huarken hon eller hennes barn dherföre skulle hafua något näsekast». Rätten resolverade också, »at så framt hon kundhe gå sin döllgd effter lagh och sig förskaffe elloffue ehrlige och uberyctede danequinner, som icke henne ähre enten beslechte eller besvägredhe och sielffwer den tollffte, som welle suärgia henne fri för sådan gierninger, skulle dhet stå henne fritt».

Den 19 juli fann rätten efter Ragnills vidhållande av sina anklagelser och ett märkligt vittnesmål av vakten tiden åter inne för ett nytt förhör med Malin Ruths, som under tiden legat i fängsligt förvar och belagd med bojor! Vaktmästaren Hans Zachrisen meddelade nämligen, att han vid en nattlig inspektion av bevakningen — det var mellan kl. 10—11 — funnit Malin »liggendes så godt som död och anden war alt ifrån henne. Då ropte han på hende det högste, han kunde. Men då hon svarede intet, låth han reise henne op, tog henne i näsan och ströch watn på

¹ Se Holmberg, a. a. III, s. 194 ff. Det kan tilläggas, att de olyckliga trolldomsprocesserna nog i viss mån sammanhörde med stadens ekonomiska misär i följd av konkurrensen med Göteborg och Uddevalla samt andra omständigheter. I den redan under 1660-talet ingångna tiden av betryck och fattigdom försöktes och misstänktes även den gamla vidskepelsens övning mera än i stadens välmaktstid.

² Se Samlade Skrifter av P. Claussön Friis, Chr: a 1881.

henne — då war hon all kall — och slogh henne i ryggen med näfuen det hårdaste han orkadhe och fick någon äticke och slogh i hennes halls. Men dhet kunde intet hielpe, uthan hon låg wäll en heel quarters timme, som de intet lijf såg i henne, intill de giordhe kors öfuer henne. Då begynte hon at gorra litet i halsen, och strax fick lijf i sigh igen». Sedan hade hon »snacket så friskt igen», som om det aldrig hade skett henne något. Fyra väktare intygade, att vaktmästarens uppgifter voro riktiga.

Då rätten tillsporde Malin, »hvi hon så war dånet och anden war ifrån henne», förnekade hon emellertid bestämt, att något sådant skett, »uthan hon war blefuen något heet, alltså togh Clemmetz quinne något watn och slogh på henne». Malin har tydligen klart för sig, att ett tillstånd som det skildrade innebar något betänkligt. I själva verket synes också gamla Malin ha hört till dem, som av anlag och kanske därtill av övning föllo i detta egendomliga dvalliknande tillstånd av trance, som vi uti inledningen berört och funnit i det nordliga Sverige tolkas såsom Blåkullaresor. I varje fall påminner Malins tillstånd mycket starkt om dessa. I Bohuslän är man tydligen mindre van just vid dessa uppskakande yttre fenomen till satansresorna, som äro så vanliga i det nordliga Sverige, rör sig mera med gammal sägen, och i rätten med lärd medeltida och boklig tradition. Rådsturätten utnyttjar icke heller denna sak.

Större vikt lade den vid en annan historia, där den lede tusenkonstnären tydligen haft sin hand med. Vaktmästaren yttrade nämligen, att Malin strukit av sig handklovarne, som varit fastlåsta på henne. Då Malin nu åter förmanas, »at hon skulle gå till bekenneelse, uthan något tuång eller pijnsell, effter som hon war en gammel bedaget quinna, då nekade hon högelig». Hon var ej skyldig »uthi någre truldoms gierninger och sadhe sig så oskyldig som det barn, dher bleff födt i natt». Hon visste icke av, huru handklovarna kommit av, enär hon då låg och sov. Men »då framträdde» — heter det — »Niells på Kalfuen, som samma tijdh hadhe wacht öfuer henne tillijka med Willum Chrestophersens drängh Olof Rasmussen och berättadhe, at det skedde wid kläckan war 12 om dagen, dher Malin lågh, lijka som hon hadhe sofuet och war fast med

den ene hand i järnen. Och som hon lågh allerbäst, begynte hon at gnöla lijtet» — ett ganska betänkligt förhållande! — »och wred på sigh. Och i det samma strök hon medh dhen löse handen handklöfuerne aff den andre, lijke som man hade draget en handske af sigh».

Men hade icke detta sin naturliga förklaring? Nej, nej! Man hade nog tänkt sig om. När väktarna sedan försökte, »om de kunde få handen på samma wijs i handklöfuerne igen, war det dem ganske omögeliget». Saken var klar!

När Malin ej heller vid nytt förhör den 27 juli ville bekänna, trots Ragnills nu av Marit Byskrifvers understödda vittnesmål, beslöt rätten, att Malin skulle av mästermannen pröwas på vattnet, vilket också skedde den 28, då hon befanns flyta som en gås. Följande dag nekade Malin likväl »med store förplichtelser», och trots »månge bewekelige ordh» blev resultatet detsamma vid förhöret den 2 aug. Det var blott få av de anklagade, som voro mäktiga ett sådant genomfört nekande som denna 80-åring.

Ett lika ingående förhör som med Malin hade under tiden företagits även med Marit Byskrifvers¹, som av Ragnill den 7 juli utpekats som »en argh trolldiefuell». I sin förbittring ber Ragnill hatfullt: »Lad henne lijde det samme, som migh ähr öfwergådt, så lærer hon wähl at bekänna flere medh sigh» — en utsaga, som även då för tiden borde ha gjort en domstol något betänksam. Rätten frågar emellertid, om Marit gjort något ont, och Ragnill tövade icke att svara: »Ja, hon hafuer giordt mycket ondt, kanskie hon tör wara orsak till at folck ähre omkompne på watnet. Låter kalla henne och Malin Ruthz här opp för retten, då will iagh stå dem begge till mundz och seija dem sådanne ord, så de skolle skielfua och grufue sig dher widh. Jagh will dö der på, at de begge ähre myket wärre än jagh, kanske för sådanne och fleres skulld hafuer wij det wij hafuer, at fisken er gången ifrån landet». Även Marit hade varit med om att sätta ut kopparhästarna för att hålla fisken från land och var den »argaste» trolldjävul näst Malin Ruths. Då hon lovat folk ont, hade de fått det.

¹ Som det vill synas änka efter by. d. v. s. stadsskrivaren Jörgen Carstensen. Prot. fol. 289.

Hon borde provas på vattnet liksom de gjort med Ragnill själv.

Den 9 juli togs Marit åter i förhör och blev på det allvarligaste förmanad att gå till bekännelse, men nekade. Nu tillkom dock en mycket besvärande omständighet. Marit nekade också till att tidigare ha varit beryktad. Men då framstod borgaren Gilbert Willumsson och hans hustru Margretha och gav Marit »fullkomlig sak», att hon enligt en nu »insinuerad» vidlyftig och bevitnad skrift den 9 april 1663 kl. 9 e. m. skjutit in en »trollpose» under hallen över rännen i Gilberts port och sedan av fruktan för upptäckt hela natten förgäves sökt skölja bort den med vatten. Påsen, som snart hittades, »war aff gråt pappier till sammen sydd med nye hampegarns stingh... Och när de opskar denne posse, fantz der uthi åtskilligt tygh, både någler, håår och annat mehre». Berättelsen styrktes ytterligare med det för tidens hela betraktelsesätt typiska meddelandet, att Gilberts hustru, som just vid den tiden »redde sig till barsel», då »önskade sikh uthi sitt barnefenge aldrigh at blifua wäll förlöst med sitt foster, om det icke war sannt, som hon hadhe sagdt om Marit Byskriffuers, huilket jordemoderen Ingeborgh Bengdtz med flere andre ehrliche quinner nochsamt hadhe hördt. Men den tijdhen giordhe Gudh dhets så lindrigt med henne, at hon aldrigh tillförendhe hafuer haft någon lindrigare barselseng». Det var ett vittnesmål, som utan tvivel gjorde ett starkt intryck.

Men icke nog härmed. Marit hade också gjort sig skyldig till andra försök med dåtidens blott alltför vanliga magiska företag av sympatetisk natur. Agnete, Peter Wefvers hustru, vittnade »wid sin högste eedh», att hon såsom barn av Marit, som då fattat ett likvisst obesvarat tycke för ingen mindre än kaplanen och skolmästaren i Marstrand, Herr Hans Jensen, förmåtts att »bära upp een knuta» i kyrkan, då Herr Hans skulle predika och lägga den i vägen för honom. För sitt omak fick hon löfte om ett stycke bröd. »Agneta», heter det, »effterkom hennes begäran och tog knuten och bar den upp i kyrkian och lade'n på golfuet, och i detsamma kom icke Herr Hans, uthan den andre cappellanen Hr Tilleman, som gifft war»! Andra dylika ärenden hade av Agnetas mor förhindrats.

Gilberts Margretha yttrade också, att Marit en lång tid varit beryktad för att hava förgjort borgaren Per Olsson, som länge varit sjuk, något som hela staden visste om.

Då Marit trots allt detta och trots kyrkoherdens förmaningar icke ville bekänna, dömdes hon till vattenprovet, vilket hon undergick följande dag. Hon flöt »som de andre», men nekade lika bestämt som förut.

Åter förekallad först den 19 och sedan den 27 juli och strängeligen tillhållen att bekänna, förklarade Marit fortfarande, att hon var »alldeles oskyldig». Dock erkände hon till hälften »trollknutan» mot kaplanen. Likaså vidgick hon, att hon som flicka gav den nu döda Gunelle i Kungälv två mark »för det hon skulle göra så widh Per Olsson, at han skulle få kierligheed till henne, men icke wille hon tillstå, at hon haffuer låtet giöra ondt på honnom, som honnom lijkwäl är wederfaret». Det är mycket möjligt, att Marit här talade sanning. Kärleksmagien hade visserligen intet ont syfte, tvärtom, men dess medel voro ofta av sådan art, att sjukdom vid medlens intagande blev följd.

Steg för steg hade emellertid Marit nu drivits att blotta sig och rätten släppte icke taget. »Langdt omsijder», heter det, »kom Marit till denne bekendelse, at dher hon en natt lågh och soff, så drömbde hon, at dher kom een dække för henne, den beet hon huffwudhet af och swälgde nedh», — en drömlifvets fantastiska operation med föreställningen om satansförbundets sakramenterliga ätande, som vi senare skola till överflöd lära känna. »Och som hon lågh i sengen», heter det vidare, »kom dher henne sådan gissningh på, at hon töckte, som hon war högt i wädret». Alltså åter det typiska tillstånd, som i nordliga Sverige regelbundet tolkades som Blåkullafarande, och knappast uppdyktat av Marit. Även norrut betecknade man ofta det hela som en dröm.

Rätten gick nu vidare med Marit, »och till närmere bekännelse tillstodh hon, at hon redh på fahnen uthi ett brunt lambs lignelse, huilcken förde henne på en grön backe såsom på Biörn Engen. Och dher war Rangnela Jens Swenses före henne, Malin Ruthz, Karen Klockers och Skätte Gunnele, som förleden währ är blefuen dödh. Och

dher gaf fahnen dem maat, smör och bröd sampt öhl, och elliest war der två små dåker, som dantsade för dem. Mehr(!) bekändhe hon intet, uthan sade, att hon redh på samme diefuell hem igen, huilcket effter hennes bekennelse skall wara skedt för sex och tiugo år sedhan». Det var alltså 1643.

Den 31 juli medgav Marit åter, att hon varit på Björnängen. I övrigt vore hon oskyldig. Marit ger vidare, under betygande av sin tacksamhet mot stadens förre kyrkoherde Herr Björn — det var Björn Helgessen, död 1646 — den märkliga upplysningen, att hon avlagt bekännelse för honom och att han »hade hiulpet henne ifrån dee ledhe sathans gierninger, som hon då war inweklet med». Vad hon då bekänt, skulle hon bekänna för kyrkoherden.

Den 2 aug. togs Marit åter i strängt förhör med tillsägelse att avlägga en fullkomlig bekännelse, återtar sina tidigare uppgifter, men förmås att åter stå vid dessa och jämväl att yppa några mycket belysande detaljer, som förefalla vara riktiga och icke hopljugna efter det vanliga enformiga schema, vi senare skola till överflöd lära känna.

Marit bekände nämligen, »att alt det wellerij¹, som hon är kommen i, det hafuer Skätte Gunelle, som död är, bracht henne uthi, ty hon kom till henne uthi hennes huus och förorsakadhe den gissningh, som henne på kom de tvänne gånger, hon red på det brune lamb, när de war samlat på Biörn Engen... Skätte Gunelle hadhe warit hoos henne om dagen, förrän som den dåka kom till henne om natten, och sporde henne, om hon wille lähra trolldom. Suaradhe hon nej och sade: Iag är rädd, det är synd. Skätte Gunelle suaradhe henne nej, det war ingen synd. Wijdhere sade Marit, at den tijdh, den skielfningen war henne på kommen, då hon beet hufudet af den dåken. då sade hon det till Skätte Gunelle. Svarade Skätte Gunelle: Dhet går well öfuer». Men då Marit sade, att hon ämnade gå till Herr Björn, bad Gunelle, att hon icke skulle nämna hennes namn. För Herr Björn hade hon också uppenbarat »gissningen» och »han laas uthaf Skrifften för henne, och dher på gick hon till skriff och togh absolu-

¹ Också weling (se sid. 102) = »förtrollning», jfr det urnordiska vel. Se mitt arbete Nordisk Magi, s. 89 ff.

tion». Denna hindrade dess värre icke, att Marit sedan föll på det orådet att med konst vinna Per Olsson. Den 3 aug. tillägger Marit, att Gunella lovat henne, att hon, ifall hon ville lära sig trolldom, »skulle få allt, hvad hon ville hafva».

Marits berättelse är av synnerligt intresse, emedan den mer än de tusenfaldiga trolldomshistorierna efter gammal sägen, i någon mån avslöjar, huru det verkliga kunde gå till, vad man nere bland folket mente med riktig, otilllätlig trolldom eller satanskonst och huru man lärde sig denna. Det är blott alltför sannolikt att Gunella genom sitt övertygade tal om den ifrågavarande »gästabudsresan» och alla dess härligheter och sannolikt även med några som vi skulle säga suggererande och hypnotiserande manipulationer — som för ingen del voro äldre tider okända — försatt den unga Marit i den trance, hon berättar om. Detaljerna äro i mycket så ovanliga men i sig själva så sannolika, att hon icke gärna kan ha utan vidare hittat på dem.

Av synnerligt intresse är också den kloka och mänskliga behandling av saken, som gamle Herr Björn vid tiden för Kristian IV:s recess visade sig mäktig. Det föreligger inga skäl att betvivla Marits uppgift. Den äldre tiden har otvivelaktigt med sitt mindre utvecklade rättsväsen och sin föga utvecklade lagstiftning farit mindre hårt fram än man nu höll på att göra. Så religiöst, som man betraktade hela saken, hade det också i de stora processernas år varit icke blott mänskligast utan också mest effektivt, om man behandlat saken i tid som gamle herr Björn i Marstrand, som säkert icke gjorde sig skyldig till en sådan nedrighet som att röja den bikt, han mottagit, och som strängt taget enligt dåtida åskådning icke heller sedan bort av domstol trädas för nära.

Vid det näst sista förhöret, som företogs den 3 aug., hade Marit intet mera att bekänna, men tillstod »efter långt betänkande», att hon förgjort Peder Olsson — vilket knappast varit hennes avsikt. »Wijdhere sadhe hon sigh denne gången icke kunne bekiänna förmedelst hennes hierta war så hårt som een steen, och dher före badh rätten, at dhe wille giöra böön för henne till i morgen, at hon då kunde komme till een goodh sanheetz bekännelse».

Det är en i all sin enkelhet och hjälplösa tafatthet gripande bekännelse. Säkerligen hade Marit som så många andra i ungdomlig obetänksamhet inlåtit sig på ett och annat av förveten konst. Men det vill också synas, som om hon sökt frigöra sig på det sätt, tidens religiösa åskådning bjöd. Det förefaller mig, som om hon redligt sagt allt vad hon visste. Nu stod allt stilla för henne. Hon var för lite invigd i den verkliga, onda och elaka trollpackans yrke för att kunna säga något mera. Åter uppkallad den 4:de, som hon önskat, kunde hon, trots all pressning, säga blott detta: »Jag vet nu intet mer att säija, än som tilförendhe är bekiänt». Det var också mer än nog. Hennes öde var avgjort.

Ännu är emellertid raden av kvinnor, som angåvos av den rasande Ragnill Jens Svenses, ofullständig. Den 7 juli hade hon angivit också Ingeborg Slakters och dennas dotter Malin Andersdotter. Den sistnämnda skulle i tre månader ha gått i satans skola hos Anna i Holte. Både mor och dotter hämtades genast och inställdes för rätten och förmanades att tillstå »på dhet dem icke skulle hende och wederfahres sådan spåt och wanära, som dee andre är öfvergånget». Båda nekade vid de upprepade förhören. Då rätten sporde Ingeborg, huru hon ville fria sig från Ragnills beskyllning, svarade hon, »at den korsfäste Jesus skulle wäll fria henne dher ifrån». Ragnill och hon hade varit ovänner.

Det följande förhöret ger en god bild av ställningen i staden under dessa dagar. Onda ord och rykten kastas ut. Ingen känner sig säker nere bland den lägre befolkning, där Anna i Holte och Ragnill Jens Svenses hade sitt umgänge, och snart skulle anklagelserna gå längre. Ingeborg Slakters syster Börta Storcks inkallades sålunda inför rätten och fick den något enfaldiga frågan, »om henne icke war witterligt, att hennes sösterdotter Malin hade gifuet sigh i lag med Anna i Holte, . . . at hon skulle lähre truldkunst». Börta betygade med högsta ed, att hon aldrig förr än dagen förut hört något sådant.

Nu ingrep emellertid Ragnill, »stood henne till mundz» och erinrade Börta om sitt besök hos henne åtta dagar före sin egen häktning, då Ragnill »gick in i stuen och

satte sigh i gruffuan och sporde Börte, om hon hade icke en pipa toback at gifua henne. Suarede Börta nej. I det samme gaf Börta up een stor suck. Då sporde Ragnele, huarföre hon suckadhe så? Sade Börta: Gud nåde oss! Iag hörer, at det går nu ord om Ingeborg med och [att] lille Malin hafuer och gått i schole uti 3 månader hoos Anna i Holte och lärt satans konster». Börta nödgades medge detta, vilket genast tages som ett bevis. Och i allmänhet är det så, att rättens vårdare i dessa mål utan vidare misstro eller prövning upptogo såsom bevisning eller allvarlig omständighet varje det minsta rykte, som sattes i gång av det obetänksamma skvallret och icke minst av gammalt ingrott personligt hat, som nu söker sig ett välkommet tillfälle att hämnas.

Den 9 juli togs unga Malin i nytt förhör, »men sade sig alldeles oskyldig». Herr Lars hade varit hos henne och förmanat henne att bekänna. »Då svaradhe hon honom, at dher som hon kunde något, då blef hon sweeken i en sömnp.» Detta var en farlig utsaga, vars innebörd torde vara den, att Malin, som naturligtvis hört talas om de hemlighetsfulla lustresorna och törhända utsatts för någon närmare »undervisning» av Anna i Holte, kommit i ett somnambult tillstånd, som hon icke kunde närmare göra sig reda för. Att hon misstänkte Anna i Holte för något synes framgå av det vittnesmål, som avgavs av hennes vaktare Jan Böcker. Denne vittnade, att hon sagt: »Om så ähr, iag är kommen i någon welingh¹, så är Anna i Holte skyldig dher uthi». Malin anser sig sålunda utsatt för en förtrollning. Det är samma betraktelse som hos Marit Byskrifvers. Detta bekräftas också av Malins uppgifter vid förhöret den 29 juli, då hon blev »examinerat, huadh hennes bedriffter» hade varit. »Då bekändhe hon, at dher hon om en natt lågh och soff, drömbde hon, at Anna i Holte kom til henne. Och som hon waknade, töcktes hon, att dhe war sammen på holmen neder under den store steenskandtzen, och dher sporde Anna henne, om hon wille lähre troldom. Suaradhe hon nej. Då sade Anna: Jo, jo, du kommer wäl till migh een annen gångh. Och

¹ Om betydelsen av detta ord, se sid. 99.

dermedh kom Malin på samme wijss hem i sin moors säng igen.»

Flickans berättelse bär alla spår av att vara sann. Man bör emellertid noga märka, att Malin icke s. a. s. avsiktligt företagit resan, såsom den verkliga häxan gjorde, utan att hon medtagits av Anna. Det är en härnere i Bohuslän sällsynt parallell till de hundrade, för att icke säga tusendetals fall i de stora nordsvenska trolldomsprocesserna, då både barn och äldre av trollpackorna fördes till Blåkulla, något som däruppe icke ansågs straffeligt, men väl ägnat att väcka medlidande.

Till nyss nämnda berättelse lade Malin den upplysningen, att Anna några dagar efter den sist omtalade händelsen kommit till henne under moderns bortvaro på en resa »och wille fly Malin en tråd, som war en knut på, och sadhe: Tagh denne och när du will löse den knuten opp, så får du huadh windh, du will hafua». Malin hade dock icke tagit emot tråden av den gamla trollpackan.

Rätten skulle på ett grymt sätt utnyttja flickans undrande utsago om vad hon synes ha misstänkt. Om någon positiv trolldomsutövning å hennes sida kan svårligen vara tal. Rätten dömde annorlunda och vände hennes frågande bekännelse som ett vapen mot henne själv: »Emädan bemälte Malin bådhe för retten så well som för kyrkioherden Hr Lars hafuer twiflet på sigh sielf» — ett makalöst uttryck för hennes brottslighet — »och sagdt, 'om hon kunde någet, då är hon blefuen sueken i en sömpn', så och 'om hon är kommen i någon welingh, då är Anna i Holte skyldig dher uthi. Ty hafuer retten funnet skäligt at hon i lijke måtto skall försökes på wattnet af mästermanden». Det var den 27 juli. Nästa dag prövades hon på wattnet jämte den gamla 80-åriga Malin. De »höllo sitt prof», (!) i det att de båda flöto »som gäss».

Åter inställd för rätten den 2 aug. har Malin trots vattenprovet intet mer att bekänna.

Modern, Ingeborg Slakters, hade samma dag av rätten ålagts »att lagh wergia sigh sielf tolfte, så frampt hon wille wara fri ifrån Ragneles beskyldningh, eller at försökes af mesterman den på wattnet». Nästa dag inlämnade Ingeborg »en skriff undher någre quinner nampn, som

lydher, at dhe intet weet Ingeborg Slachters någet at beskylla, men intet af det innehold, at dhe wehle gå dölgh med henne och suärija henne frij».

Detta testimonium var inför dåtida rätt icke nog. Ingeborg hörde till dem, som en gång med rätt eller orätt kommit i rykte. Hon representerar ett av dessa då för tiden vanliga fall, där intet kunde bevisas, men där man hade sina misstankar. Den som en gång blivit nämnd, blev sällan eller aldrig fri. Allraminst i en tid av sådan upphetsning, som nu behärskade det lilla Marstrand, där satan nu regerade väldeliga.

På Ragnill Jens Svenses långa lista stod också Ingri Jutes. Hur lättvindigt man gick tillväga, framgår därav, att Ragnill i misshugg förut beskyllt en annan och därför fick lämna förhöret den 7 juli för att själv följa vakten till Ingris hus, där hon »badh dem taga dhen quinna som boor derinne». Namnet synes icke ha varit henne fullt säkert. Ingri fördes ögonblickligen inför rätten »till mundz med Rängele», som »gaff hende fullkommelig sak», men måste medge, »at Ingri kunde något mindre» än hon själv. Ingri nekade men fasttogs för vidare bekännelse.

Nästa dag tog Ragnill dock tillbaka sin angivelse mot Ingri under förmälan, »at der kom een Gudz man till henne i fengselset, som hon lågh och soff och uthi sömpnen sadhe till henne: Liugh intet på den quinna i berget». Ingri vore fri. Detsamma sade Ragnill den 31 juli, men detta betydde intet. Då Ingri den 2 aug. fortfarande höll på sin oskuld, föreslog rätten henne att själv tolfte värja sig med elva ärliga oberyktade dannekvinnor, något som hon icke synes ha förmått.

Vi gå vidare. En kvinna, som visserligen ej nämndes först av Ragnill men näppeligen kunde undgå att drabbas av hennes nit, var Margreta Sven Snickers. Hon var nämligen syster till Anna i Holte. Den 7 juli drabbades hon också jämte sin dotter Kerstin Svendsdotter av Ragnills angivelse. Båda nekade. De hade aldrig lärt eller brukat trolldom. »Dher medh de begge fördes neder, under i fengselset at förwares». Rådhuset var alltså försett med fängelse i jordvåningen eller i källaren.

Först den 2 aug. kommo Margreta och Kerstin åter

före och mottogo den vanliga stränga förmaningen att bekänna. Margreta erbjöds vid sitt fortsatta nekande att liksom Ingri Jutes värja sig själv tolfte med elva ärliga och oberyktade kvinnors ed. Kerstin tillhölls att bekänna för att därmed undvika »den spått och skam», som övergått de andra i och med vattenprovet, men vidhöll sin oskuld.

Emellertid framkom nu ett vittnesmål, som visserligen icke gav bevis för någon trolldom i vanlig mening, men uppenbarade ett företag, som var ägnat att ställa Kerstin i en ganska ogynnsam dager. Historien är så betecknande för dåtida åskådning och livspraxis, att den bör in extenso meddelas. »Då blef henne», heter det om Kerstin, »af rådhmanden wellachtad Tormo Nielssen tilspordt, huad then gryta och yxe skulle betyda, som hon ladhe på dheres taak dhen tijdh hennes fadher lågh siuk. Dher till suaradhe hon, at eftersom hennes fadher hadhe legat uthi otte dagers tijdh och dragets med döden och kundhe huerken lefua eller döö, blef henne tillrådt af hennes grandquiner, nembligen Anna Mölners och Elin Anders Nörresens, at hon skulle taga een gryta och huelfua öfuer på taket lijka på dhen stedh, som hennes fadher lågh under eller och taga en torff och wänna omkring. Dhet skulle hjelpe.» Kerstin ville dock icke medge att detta var trolldom, någon sådan visste hon icke av. Rätten urgerar icke heller, att detta var trolldom, men ålägger henne att antingen »gå sin dölgh effter lagh», då hon skulle slippa, eller också utstå sitt prov på vattnet.

Den 3 aug. inkom Margreta för rätten med några kvinnor, som sade, »at de intet wiste henne något at beskylla, men at gå eedh med henne och suäria henne frij för trolldom, det wille de intet giöre». De båda kvinnor, som skulle ha rätt dottern att vända grytan på taket, nekade naturligtvis till detta. Margreta sade, »at slijkt war ingen trolldom, thy hon hade hört det ifrån barns been, at när någon ligger och drages hårdt och icke kan döö, då skall man wenna en torff på taget och huelfue een gryta der öfuer der som den siuke ligger, skall han strax sompna bort, huillket och skedde med hennes man strax dotteren sådant hadhe giort».

Då Margareta alltså icke kunde fria sig med tolv

kvinnors ed, dömdes hon att samma dag undergå vattenprovet, vilket hon också trenne gånger gjorde med det resultatet, att hon flöt. Åter inkallad för rätten, som nyss till sin missbelåtenhet hört Ragnill vidbliva sin tidigare återkallelse av anklagelsen mot Margreta, den hon »aldrig varit i umgängelse med», vidhöll denna, att hon var oskyldig. De kunde taga en oberyktad och försöka på vattnet, så kunde de få se, om denna sjönke mera än hon gjort. Rätten erinrade sarkastiskt, att hon denna dag stått och sett Karin Klockers flyta som en gås samt därvid sagt, att de icke skulle få den glädjen att se henne själv flyta! Margreta svarade: »Ja, icke heller hade jag achtat, at dhett så skulle gådt till». För övrigt var hon oskyldig.

Av den långa raden anklagade, som undergick en mera ingående rannsaking, återstår nu blott en, Karin Klockers, som först den 31 juli blev angiven. Rätten frågade nämligen då Marit Byskrifvers om Karin Klockers, varvid Marit sade, att denna »kunde lika så mycket som hon» och bekände, att de två gånger varit tillsammans på Björnängen, där de fått mat, varvid Malin Ruths satt överst, sedan Skottes Gunnela, därnäst Ragnill Jens Svenses och sist Karin.

Till detta nekade Karin nu såväl som den 2 aug., då Marit Byskrifvers förnyade sin berättelse. »Liug intet, men säg det, som sant är», — sade Karin, — »så frampt I will komma i Gudtz rijke.» — »Jagh haar bekent sanningen således, som iagh will gå till min död på suaredhe Marit.» Då Karin likväl hårt nekade, blevo de bägge nedförda i fängelset.

Nästa dag kom Karin åter före, nekade som förut, men mötte nu ett vittne, som avlade en högst märklig berättelse, så märklig, att det ges ytterst få om ens någon i de stora trolldomsprocessernas dagar, som fullt mäter sig med densamma. Karin nekade, som sagt är.

»Då», heter det dramatiskt, »framstodh Anders Larsson, som lærer skraddere handtwerk her i stadhen hoos Pedher Skradder, en dräng om sine 18 eller 19 åhr, wittnade och bekiände, at i fjohl uthi dymblewekan en morgon heelt tidigt, förr än dhett ringde til prädicichen, kiörde han någre swijn op åth öen. Och som han kom op wed scholen,

dher sågh han komme flygandhes norr ifrån lijka som en stor fogell, och ju nermer det kom honom, ju större blef dhet, och när dhet kom till Herr Larses hage, sågh han, at det war Karin Klockers, som kom flygandes, och grand-gifueligen kiende henne. Och t. o. m. sadhe, at hon hadhe de röde ermer och ett suart snörliff på sigh, som hon altijdh gåår medh. Och back effter henne syntes lijke som en stoer hästrumpa, och hon kom stående på sine been uthi sin fullkombne posteur¹, huar öfuer han blef heelt förferdat.»

»Huilket drengen henne uthi ögonen öfuertygadhe så at wara skedt och erböd sigh med en god samwettighedh sådant edeligen wele bekräfta.»

Så lyder denna även för dåtiden kraftiga skildring av en äkta häxfärd, här likwisst utan det gammalnordiska hamnskiftet.

Karin Klockers var emellertid nog styvsint att icke vilja erkänna denna flygbragd och sade, »at drengen liuger henne på», vilket åter i sin ordning nog var en sanning med modifikation. Hur med saken egentligen förhöll sig, kunde man då icke utreda, det behöver ju knappast sägas.

Karin Klockers måste emellertid — begripligt nog efter en sådan resa — meddela, att hon »inge quinner kunne få, som med henne welle gå dölgd». Hon dömdes därför att samma dag undergå vattenprovet. Det är nästan överflödigt att anteckna, att även Karin flöt vid sitt prov, liksom också, att hon icke desto mindre fasthöll, »at hon war gandske oskyldigh».

Härmed hava vi följt rannsakingen med alla, som under den första stora månadslånga rättegången i Marstrand i juli och augusti 1669 kommo för rätten.

Det återstår väl ännu ett par tre anklagade, men dessa förhöras blott i förbigående. Ragnele Thomeses angavs väl den 7 juli såsom »trolldjävul» av Ragnill Jens Svenses, men denna återtog nästa dag och sade, att hon var »gandske oskyldigh». Hon försvinner också ur akterna. Samtidigt angav Ragnill Kjell Arnesens hustru Ingeborg, som skulle ha lärt av sin egen döda mor, och den 10 juli utpekade hon Cidsela Per Ruthz såsom hemma i »trollkonst».

¹ Positur, ställning, hållning.

Ingeborg och Cidsela synas väl icke mera till i denna rannsaking, men de skulle icke undgå sitt öde.

Rannsakingen var så omsider till ända, och dom skulle nu fällas. Med den vikt, som tillades vattenprovet, kunde man nu vänta, att alla, som flutit, skulle få samma dom. Så blir emellertid icke fallet, huru starkt flytningen än talade för deras skuld. Ej blott, att de anklagade konsekvent nekat, bekännelserna av complices reducerades väsentligen till sitt värde, då Ragnill Jens Svenses den 27 juli kom till så pass besinning, att hon återtog sina anklagelser mot alla utom Malin Ruths och Marit Byskrifvers. Dessa voro skyldiga. Därpå ville hon gå till sin död.

Den 31 juli yttrade hon på rättens fråga, om de av henne angivna med visshet vore skyldiga eller icke, »at effter gammelt snack hadhe hon hördt dem weret i rychte, elliest wiste hon intet, om dhe war skyldig, uthan dhen in på landet i Solbergs sockn, — Helga i Halltorp, — som hon hadhe uthlagdt, sadhe hon war en fullkommen trolldiefuell så wäll som Malin Ruthz». Marit Byskrifvers nämner hon icke längre. I Marstrand återstod alltså blott Malin Ruthz av alla dem, hon så lättsinnigt angivit. Om Marit Byskrifvers hade dock rätten sin egen mening. Att Ragnill själv såsom den mest komprometterade och den enda, som egentligen bekänt, skulle fällas var en given sak.

Så kom det sig, att rådsturätten i sin slutliga dom uttalar sig blott om Ragnill, Malin och Marit.

Rådsturättens dom, som resummerar, vad man efter allt rannsakande ansåg bevisat och verkligt i dessa mörka mål, avsades, sedan rätten föregående dag kompletterats med tre ledamöter och handlingarna genomgåts, på Marstrands rådhus den 7 aug. 1669 och var av följande märkliga lydelse:

»Emädan såsom Rangnelle Jöns Svenses är af Anna i Holte först uthlagd och beskyldt för en arg trolldiefwul och zathans lem, och Rangnill sielf hafuer bekänt, at hon förmedelst Annas tillskyndelse hafuer kommet uthi morskap och omgenge med zathan och af honom tränne gånger fått penningar, sampt och warit brukt af honnom till hans värcktygh och redskap; item och sielf tilstår, at

zathan hafuer tappat blodh af henne och skrifuet hennes namn uthi sin bok etc.;

Marit Byskrifuers i lijka måto av Rangnill för truldom ähr utlagdt och effter egen bekenelse tillståhr at hafue tvänne gånger redet på zathan uthi et brunt lambs lijknelse till och från Biörn Engen och dher tillijka med Malin Rutz, Skotte Gunelle, Ragnelle Jöns Suenses och Karin Klockers warit zathans präster och låtit sig af honom trachtera och elliest länge warit berychtat at hafua warit orsaak till den långsamme siukdomb, som borgiaren Pedher Ollsen så lenge och ynkeligen hafuer dragetz medh, det hon och godwilligen hafuer bekent, med flere beskyldninger, som öfuer henne är inkombne och in actis finnes;

Sampt Malin Rutz, som deslikest både af Rangnill Jens Suenses, Marit Byskrifuers, så ock af Malin på Härödh, som uthi Mölesundh är fasttagen, fullkomligen ähr utlagdt för den argeste och principaliste truldiefuell och beskylt för at hafue kunet skapt sig uthi oskiälige creaturs liknelse sampt med sin truldomskonst skall kunna förtrolla fisken ifrån landet förmedelst de kopperhäster, hon hafuer warit med at nedsettia; item tillwijtes at hafua förrådt och ombracht sin egen mand Niells Rudt; jämbwäl och warit med uthi zatans gille på Biörn Engen och dher som en åldemoder för de andre förtrådt det frembeste rummet, med mycket annat ondt henne tillägges och i ransakningen finnes infördt, och des föruthan altidh warit för sådanne slemme gierninger berychtet, ehuru wähl hon sielff effter offta förgången flijtigh förmaningh och åthwarsell alz ingen bekenelse hafuer velet göre, icke heller kunnet gå sin dölgh effter lagh, som henne är förelagdt;

Ty profuer retten skälligt, at Rangnell Jens Suenses, Marit Byskrifuers och Malin Ruts böre alle tree, förmedelst sådanne sinne slemme gierninger och elake rychte, at straffes til lifuet, först effter Gudz lagh, Exod. cap. 22, v. 18; sedhen effter Christiani 4: ti Recess pag. 312, så well som effter Noriges lag, Manhelge balchens 2 cap., § 14, och dheres boesloth at wara förfallen under staden effter Manhelge balkens 4 cap. och Kongl. Maj:tz stadhen nådigst gifne resolution, doch all witterligh giæld der af först effter lagh at betales;

huilket alt den Höglofl. Kongl. Götha rikkes Hoffrätz ompröfuandhe underdåningen undersäges».

Så var den första akten i det drama, som spelats upp, tillända. Nästa akt skulle snart komma.

2. Förberedelser för ransakningar å andra orter.

Såsom redan antytts, skulle Ragnill genom sina an-givelser draga in ett flertal andra kvinnor, och vi övergå nu till dessa hennes beskyllningar, vilka hon i allmänhet säger sig vilja dö på.

De av Ragnill i Marstrand framkastade beskyllningarna mot personer å andra orter i Bohuslän medförde snart troll-domsrannsakningar på flera håll.

Oförtövat ingick nämligen anmälan från Marstrands magistrat till guvernören Harald Stake på Bohus, som i skrivelse av 9 juli 1669¹ meddelade, att han tyckte mycket väl vara, det man rannsakade i dessa mål, så att andra skyldiga kunde ertappas. Han lovade sitt bistånd att efterspana de skyldiga å landsbygden, blott deras namn an-gåves, så att inga oskyldiga drabbades. Malin i Viken hade redan dagen förut fängslats i Kungälv, där hon nu bodde.

Den 13 juli gav Stake borgmästaren i Uddevalla, be-fallningsmannen över Ohloset (= Orust) och Tjörn, Anders Larsson, order att, efter närmare namnuppgifter från de i Marstrand fasttagna trollkonorna, inom sitt fögderi låta efterspana, rannsaka och döma alla där till trolldom skyl-diga². På Anders Larssons snart ingångna berättelse om den bekännelse, som gjorts av trollkonan Malin på Herrön — utanför Tiörn — förordnade Stake den 26 juli om nog-grann rannsaking av häradshövdingen, dock med nödig försiktighet³. Två dagar senare remitterade Stake sex bönder, som bjödo borgen för den nu anklagade Jöns i Vrälän, nu Vräländ, i Långelanda på Orust⁴ till Anders Larsson för närmare besked⁵.

¹ GBLSA. Reg. 1669 ⁹/₇.

² GBLSA. Reg. 1669 ¹³/₇.

³ GBLSA. Reg. ²⁶/₇ 1669.

⁴ H o l m b e r g, a. a., II, s. 286.

⁵ GBLSA. Reg. ²⁸/₇ 1669.

I skrivelse av 1 augusti betygar Stake, efter ingången berättelse från magistraten i Marstrand, sitt nöje med dess nit och överlåter åt dess egen bekanta försiktighet att fortfarande samt utlovar, att den uti Solbergs by (av Romelanda socken) och Inlands härad anklagade innan kort skulle rannsakas¹. Med anledning därav, att dagligen nya fall tillkommo, inskärpte guvernören genom skrivelse av 14/8 till Anders Larsson nödvändigheten av en »försiktigh allfarsamheet», vilket dunkla uttryck något preciseras genom utlovande av landsgevaldigerns bistånd². Profossens hjälp hade redan förut erbjudits. I en skrivelse av samma dag hänskjuter Stake till Anders Larsson och häradshövdingen att pröva de friande attesterna för Jöns i Vräländ av dennes kyrkoherde³ och kapellanen i Myckleby. Stakes föreskrift här liksom i de tidigare skrivelserna om på en gång skärpa och försiktighet i förfarandet liksom de allmänna, svävande ordalagen förråda hans oklarhet om hur man i dessa ting egentligen borde förfara. Allt lägges av honom faktiskt på de underordnade myndigheterna.

Order hade emellertid givits om rannsakingar, och de stora häxprocesserna i Bohuslän voro redan i full gång.

3. Ransakningen i Kungälv⁴.

Såsom framgått av Stakes skrivelse, hade Malin i Viken⁵ redan då gripits i Kungälv. Den 9 juli 1669 började inför Kungälvs rådsturätt en rad av rannsakingar med Malin och andra, som snart anklagades av henne. Mot Malin

¹ GBLSA. Reg. 1/8 1669.

² GBLSA. Reg. 14/8 1669.

³ Anders Helgesson Bruhn † 1671. Holmberg, a. a., II, s. 288.

⁴ KRRD. 1669, fol. 115—120; GHRA. CB. 1669, s. 147—162.

⁵ Tydligt så nämnd efter sin födelseort, som näppeligen var någon av de avlägsna gårdarna Vik eller Viken i Skee, Tanum (torp), Tossene eller Klövedal, utan snarare den tämligen närbelägna byn Viken, 2—3 mil från Kungälv, i Björlanda socken på Hisingen, där Malin tyckes ha haft personliga förbindelser. Därför sannolikt icke härstammande heller från det Viken, som ligger på andra sidan Göta älv, ungefär mitt emot Kungälv. Modern hade ju också bränts i Kungälv, alltså på bohuslänska sidan.

i Viken gjordes genast gällande, att hennes moder blivit bränd såsom trollpacka i Marstrand, då Malin var 7 år gammal, alltså omkring 1597, och att Malin själv alltid varit beryktad. Denna ville dock intet bekänna utan önskade få gå hem och mjölka sina kor.

Den 13 juli rannsakades Malin åter och föredrogs ett brev från magistraten i Marstrand av 12 juli med under rättelse om Ragnills utsago, att Malin kunde komma fulla mjölkbyttor att dansa. En änka vittnade, att Malin på hennes mans yttersta för två år sedan kommit in samt därvid tagit fram ett ljus och sagt, att han skulle dö, innan det brunnit ut. Så skedde.

Det är, som om man läste den gammalnordiska historien om Norna Gest, som flerhundraårig kom till Olav Tryggveson. Då han låg i vaggan, hade tre valor kommit till hans hem, där det över hans vagga brann ett ljus. Den yngsta av dessa blev av någon anledning ond och spådde, att gossen ej skulle leva längre, än ljuset brann. Den äldsta släckte det då och gav det åt modern, som i sin tid bad sonen väl gömma det. Han gjorde det. Så begav det sig, att han, som sagan berättar, månghundraårig kom till Olav Tryggveson med ljuset kvar i sin harpa. Konungen fick höra gubbens historia och befallde honom att tända det. Den gamle gjorde så, och när ljuset var nedbrunnet, var hans långa liv släckt¹.

Den 14 juli var Malin åter för rätta, nekade fortfarande och begärde, då hon ej gitte sitta i fängelset, att bli prövad på vattnet, vartill hon ock dömdes. Hon flöt förstås. Vid förhöret den 19 nekade hon fortfarande, varför bödeln fick pina henne med tumskrugar, »så att man kunde see dagen igiönom hennes tomelfingrer». Trots denna ohyggliga tortyr bekände Malin intet. Hon är en av de starka naturerna.

Den 9 augusti kom Malin åter före. Fingrarna voro nu oskadade! Ett dåligt tecken! Malin förmanades i närvaro av kyrkoherden Peder Söfrensen Ström² och kapella-

¹ Norna Gest, i C. C. Rafn's Fornaldar Sögur, I, s. 311 ff. och Nordiske Kæmpe-Historier, I: 3, s. 97 ff.

² Se Holmberg, a. a., III, s. 177. S. var kyrkoherde i Kungälv sed. 1663, död 1677. Skarstedt, a. a., s. 498.

nen Söfren Persson till bekännelse. Fåfångt! Sedan Malin den 17 efter förmaning av prästerskapet dömts till den synnerligen svåra tortyren att hållas ständigt vaken, var hon redan den 18 villig att tillstå för kapellanen och stadsskrivaren i fängelset och bekände den 19 inför rätten på förmaning av kyrkoherden, att hon var en trollkona och hade »sitt compagnie» i Marstrand, hade lärt av sin syster och inskrivits i satans register och sedan gjort hans vilja. Det var allt i full överensstämmelse med det kända ritualet, varför man alltså kunde veta, att Malin talat sanning, ehuru hon snart sade, att hon »gjort det minsta ondt hon kunnat».

Även här kom nu den anklagade och sedan till bekännelse tvingade med nya angivelser. Malin förevitade nämneligen Kari Sköttes och Börta Sunnerborg. Också Karin, vars mor 1629 bränts för trolldom i Kungälv, vore en beryktad trollkona och hade varit med på resorna vid påsken. Sammalunda Börta, som länge varit beryktad och vars »bestemoder» ävenledes bränts för trolldom. Både Karin och Börta nekade bestämt. Av och till angav Malin en Giertru Simon Madsens samt Kari och Ella i Kareby, vilka båda senare sedermera vid konfrontationen den 25 aug. nekade och även fritogos av Malin såsom henne i själva verket okända.

4. Rannsakingen i Mollösund.

Den andra rannsaking, som ungefär samtidigt kom till stånd efter guvernörens order, hölls i fiskläget Mollösund på Orust den 19—21 augusti 1669 av häradshövdingen över Orust och Tjörn, Petter Draghman, i närvaro av befallningsmannen eller fogden Anders Larsson, två länsmän och nämnden¹.

Efter föregånget vattenprov genom »böfwelen» den 24 juli hade den förut beryktade Malin på Herrön, som vid provet fyra gånger flutit som en gås, bekänt och angivit flera personer såsom trolldoms-kunniga. Men såväl Malin som en av dessa, Karin på Gullholmen, hade sedan dött i fängelset, där man på angivelse av Mollösunds fiskare

¹ GHRA Crim. Bohuslän, 1669, s. 243—267.

insatt även Malins son Per Mattsson, som sades hava en pipa, den han »blåst wind med» och vållat storm för 13 år sedan.

De andra av Malin utpekade voro Börta Crämars och Per Larsson i Mollösund, medan Börta i sin tur utpekade Gertrud Corporals därsammastädes och Pers dotter Anna, vidare Elin i Bua, Börta Cornelius på Karingön samt Ragnela i Lysbo (nu Lossbo) på Lyr för att dock senare taga tillbaka om en och annan. Gertrud, Börta Cornelius och Ragnela hade angivits också av Malin.

Den 80-åriga Börta Crämars, som senare, utan tvivel riktigt, av Gertrud Corporals betecknas som »galen och afsinnigh», bekände nu den 19 på därom gjord fråga utan ringaste tvekan, att den onde i hennes tolfte till fjortonde år, således 1601—1604 kommit till henne i en mans liknelse och övertalat henne till att tjäna honom. Denna sommar hade hon jämte Malin på Herrön och Per Larsson, Per Mattsson och Gertrud Corporals samt Anna Fersdotter varit ombord — i djurgestalt¹ — på Tomas Anderssons fiskeskuta, som i Västersjön gick under med man och allt. Härvid stod Malin mitt på skutan och bröt av masten, Per Larsson stod vid rodret och styrde, Gertrud satt på rån. Men själv satt Börta Crämars bak på skutan — sålunda relativt oskyldig! Hon erkände vidare, att hon genom sitt blotta hotande ord påfört en kvinna från Rålanda (i Tegneby) dödlig sjukdom, som låtit hennes kropp ruttna och falla av bit för bit, samt vållat en man — Truls i Mellby² — benbrott och (26 augusti), att hon berövat sin egen son hans mandom, vilket ock styrktes av denne själv. Till satansmöte brukade de sammankomma på ett närliggande skär mitt emot Mollösund, och hade Jöns i Vråländ varit med och suttit främst vid »gästabudet», där man druckit öl ur träkannor. En annan mötesplats var en dal i Morlanda socken, en tredje »på berget vid vägen mellan Röd och Lysbo».

Vid förhöret den 20 augusti med gamle Per Larsson, som varit i Mollösund 60 år, nekade denne »högeligen»,

¹ Åter samma föreställning om häxans förmåga av hamnskifte som i den gammalisländska litteraturen.

² Sannolikt i Valla socken.

under hänvisning till sin långa oförvitliga vistelse i Mollösund. Per förhördes i sin kristendom av kyrkoherden i Morlanda, Lars Jönsson. Per redde sig rätt väl och hävdade sin oskuld fast och klart. »Wi äre alle syndare för Gudh», sade han vid maningen att erkänna sin grova trolldomskonst och synd på skutan. Antingen han flöte eller icke vid vattenprovet, vore han oskyldig. Han vittnades emellertid alltid ha varit en »motwillig och uppstudzig karl både emot öfwerheet och andre». Den han lovat ont, drabbades ock alltid därav. Så hade han fem år tidigare sagt, att en flicka ej skulle bli gift, och hon var fortfarande ogift. Grannar och andra män i Morlanda kunde icke med ed fria honom, då han nu, såsom skett, anklagats av två trollkonor. Därför blev han nu dömd att prövas på vattnet, underkastades provet den 20 augusti och flöt därvid som en gås tre gånger »i många kristna människors åsyn». Vid nytt prov den 21 augusti flöt han två gånger.

Den 20 augusti rannsakades även den av Malin på Herrön och sedan av Börta angivna 60-åriga änkan¹ Gertrud Corporals. Hon nekade och hävdade klart och skarpt sin oskuld: »Iagh weet icke af någon trolldom, ej heller kan iagh der med mera omgåås än det barn, som i går blef födt. Ej heller skall någon menniska framkomma i all den tijdh, iagh haar bodt i Möllesundh och migh anten det eller det onda öfwerbevijsa emot någon..., ty min korsfäste Jesus skall göra migh derföre frij.» Malin på Herrön hade alltid varit hennes ovän. Börta Crämars vore »icke till troendes» såsom galen och från sina sinnen och visste icke vad hon säger. Skulle en sådan stå till att tro? Man tog ingen hänsyn till dessa grava anmärkningar. Rätten ansåg, att hon icke kunde neka mot dessa två kvinnors vittnesbörd. Gertrud hotas nu med vattenprovet och svarar därtill: »Det iagh icke är skyldigh, det skall iagh aldrih taga på migh... Nu har I mig i Edra händer. Görer nu så medh migh, som I will answara migh för Guds stränga domb!»

Man frågade nu, om hon ville bekänna, ifall hon flöte och sålunda befundes skyldig. Gertrud svarade: »Jagh vill

¹ Se Prot. 25 okt. 1669 GHRA. CB. 1669.

icke troo, iagh flyter. Men det bedher iagh Eder, att I icke låten pijna migh för den tingh, iagh aldriogh kan eller skyl-digh är».

Härpå gav rätten till svar, att hon skulle väl handteras, om hon bekände. Skrämd av tanken på tortyren avgav Gertrud nu följande märkliga berättelse om vad hon, som det vill synas, riktigt betecknar som en dröm.

»Det bekänner iagh», säger hon, »som iagh låg och såff, så drömbde iagh een gångh, att iagh for på en grön engebacka och kom öfverst på ett högt berg, och nedan för det höga berget låg en djup siö. När iagh fick see den siön, blef iagh förfärad och kastade migh hastigt tillbakas omkull på berget, att iagh icke skulle falla neder i den-samme siö. Der medh wacknade iagh opp och gjorde Jesu kors för migh. Der medh förswand det och war så intet mera till.»

Gertrud förhördes nu i sin kristendom och förmanades att bekänna av kyrkoherden And. Jönsson i Morlanda, som erinrade henne om att hon för honom bekänt sin delaktighet i skutans ombringande. Gertrud nekade härtill. Då kyrkoherden lät förstå, att hon därmed gjorde honom till lögnare, sviker modet henne och ger hon något med sig. Hon hade ock drömt, som om Malin på Herrön bröt sönder ett trä mot sina knän. Kanske det var masten på skutan. Då Gertrud ej ville bekänna mera och förnekade sin närvaro på skutan, överlämnades hon åt bödeln att provas på vattnet, varvid hon i mångas åsyn flöt fyra gånger och »lättare än de andre».

Den 21 fördes Gertrud åter inför rätten, som frågar, om hon ej vill bekänna, »efftersom Gudh allzmechtigh hafwer giort tecken på henne i många christna människors åsyn». Gertrud bekände nu under ideliga utfrågningar, att hon för ett år sedan börjat lära hos Per Larssons hustru Kirstin, som satan infann sig hos i skepnad av en svart hund, bärande dem mat och öl. Förra året hade hon varit med om ett stort gästabud på den gröna platsen vid Stenkyrkan på Tjörn och suttit nederst. »Ty den fattige skall altijdh krypa under.» De flesta medanklagade hade varit där. Hon hade tyckt sig jämte Kirstin flyga fram öfver marken på hennes svarta dräng. Per Larsson for på den

lede. Börta Crämars hade flugit på en kvinna, Malin på Herrön på en bock. Inga »pigor» utan bara »kvinnor», alltså gifta, hade varit med, och de hade varit många som en stor krigsmakt! Några kvinnor buro fram maten och satte den på bordet. Den onde var också med. »Han satt och sågh på dem och badh dem giöra sig lustige. Där åto och drucko dee och hade både öhl och wijn nogh till bästa.» En trumslagare slog på trumman för dem, medan de dansade och drucko ur trästopen. Vid avskedet hade de tagit värden i hand och tillsagts att »wara honom huld och trogen och giöra alt ondt». Vid hemfärden hade hon tyckt, att det var en skärtorsdagsnatt. Sista påsken hade satan blivit vred på henne. Han brukade eljes komma till henne natte-tid och stanna intill midnatt.

Under året hade Gertrud på samma sätt deltagit i ett ståtligt bröllop på Marstrands skans, där Ingeborg Slakters vigdes vid satan av en man, som såg ut som en präst!

Om detta veritabla bondbröllop efter den tidens sed erfara vi följande: Brudgummen var »en vacker cavaller», och bruden beskrives som »en vacker piga». Anna i Holte och Malin Ruths voro brudkvinnor, och emellan dem gick bruden, som var klädd i svarta kläder och hade en guld-krona på huvudet. Där var kosteligt tillagadt, och hon tyckte, att gästbudet stod om natten. Emot morgonen skulle brudfolket följa brudgummen och bruden till sängs. Och lade sig först bruden i en kostelig säng, som var tillredd. Därefter lade sig brudgummen i sängen till bruden. Men när hon förnam, han kom i säng med henne, vart hon förfärad och vände sig ifrån honom, varvid brudgummen blev vred och bet »ett stort stycke ur hennes skuldror». På frågan om de varit lustiga på bröllopet, jakade Gertrud, ty där fattades varken mat eller vin. Vid resan till detta bröllop hade Gertrud tyckt sig fara »opp i luften öfver hafvet».

Gertruds bekännelse synes mig ha framtvingats av vattenprovet och göres för att äntligen tillfredsställa rätten. Svaren äro för allmänt hållna för att återgå till minne av ett verkligen genomlevat trance-tillstånd och bygga blott på allbekanta saker ur det allmänna pratet om dessa ting.

5. Stångenäs härad.

Den tredje rannsaking, som försiggick under sommaren, hölls på gården Hallen, nu Hallind¹ i Bro socken av Stångenäs härad den 27 augusti av häradshövdingen Gustaf Farther med allmogen av nämnda härad, i närvaro av befallningsmannen Gabriel Persson och en nämnd på 12 personer från Stångenäs och Sotenäs härader². Det är ett fall, som står utan direkt sammanhang med de sydliga processerna och utgör en övergång till de senare nordliga. Härvid förhördes hustrun till Ifver Rearsson i Staxäng av Bro socken, Elin Andersdotter, som var i rykte för trolldom och särskilt beskylld av Peder Henriksson i Lysekil. År 1663 hade denne beslagtagit en jakt för Ifver, som ej anmält den i tullen. Sedan hade Elin hotat honom »med skam» vid ett besök i Staxäng. När han kom ut på gården, kom en »vindkula» och kastade honom med hästen överända, sedan kom han ned genom isen på väg till Uddevalla. Jakten förgicks samma år utanför Marstrand genom ett hastigt väder, och allt vad han tog sig för det året lyckades illa. Elin nekade att ha lovat honom ont eller att ha gjort honom detta. Närvarande allmoge intygade emellertid, att Elin länge varit beryktad för trolldom. Somliga uppgåvo 16 år, somliga längre, andra kortare tid. Vidare hade Halvars hustru i Holma, Anna Olsdotter, nekat Elin mala för några år sen, och strax därefter blivit sjuk, varefter Jakob Klockare i Foss³ sytt en skrift på henne. Därav hade hon blivit bättre.

Elin dömdes fria sig genom laga ed av elva personer, själv tolfte. Ifver Rearsson kom in med elva män, vilka väl vittnade, att de ej kände, det Elin gjort något ont, men edligen fria henne kunde de icke, enär hon varit i uppenbart rykte för trolldom.

Elin nekade åter, sägande: »Min Gud, min Jesus, vet det». Rätten dömde henne nu att undergå det annorstädes vanliga vattenprovet, vid vars förrättande hon »uthi många

¹ Det sydligare, närmare Bro kyrka belägna Hällen torde icke vara identiskt med protokollets Hallen.

² RA. KJT., Bohusk., I, s. 29—33; jfr den 11 okt., *ibid.*, s. 9—19.

³ Prot. vid rannsagn. den 11 okt.

menniskiors åsyn flöt och simmede på vatnet som een fogel, ther doppar hufwudet nedh och låther then andre dehlen af kroppen tee sikh ofwan på watnet».

Varken i Kungälv eller i Stångenäs fälldes någon dom, sannolikt emedan rannsakingen av trolldomsväsendet under tiden ingått i ett nytt skede genom Kungl. Maj:ts åtgärder i anledning av detsamma.

II. Första bohüslänka trolldomskommissionen i september 1669.

Huru Kungl. Maj:t blivit om det bohüslänka trolldomsfallet underrättad, har icke kunnat utletas. Det förefaller mig, som om det icke skett officiellt. Den 7 augusti utfärdade emellertid förmyndarregeringen till Stake en skrivelse¹, undertecknad av Per Brahe, L. von der Linde, Gustaf Otto Stenbock, Sten Bielke och Johan Gabriel Stenbock, med befallning om en kommission i Bohuslän i anledning av det tillväxande trolldomsväsendet. Då detta kunde befaras så inrota sig hos det gemena folket, »att det med så mycket hårdare och fasligare medel måste utrotas», hade funnits för gott förordna om rannsaking å lämplig tid och ort genom en kommission av världsliga och andliga personer, och skulle i denna jämte Stake såsom ordförande insättas guvernören Per Sparre, presidenten Magnus Gripenklou och biskopen Zacharias Klingensterina, alla i Göteborg. Dessa ägde att med sig adjungera »andre förståndige prästmän, varjämte underlagmannen och två eller tre lagläsare skulle tillkallas». Och skulle kommissionen »söka grunden af detta onå väsendet att uppspana och så mycket görliget utan fängslande och hårda straff att afböja och bringa det usla förförda folket på rätta och sanne vägen till en evig salighet och ifrån den vidskepelige förargelsen afstyra, dock med all nit och allvar, att de måge se, det vi vår Kongl. styrelse lämpa och rätta så till våre undersåtars sjäalars evige som kroppars och ägodelars timmelige välfärd». Stode intet att uträtta utan lag och hårda straff, skulle underlagmannen jämte lagläsarna rannsaka och döma samt underställa målen Göta hovrätts prövning i vanlig ordning. Skulle några behöva fängslas, finge de

¹ Copia i GHRA. CB. 1669. — RA. RR. 7/8 1669, fol. 384.

icke lämnas »i enslighet», då »hin onde» kunde föra dem i än större faror.

Av samma dag som ovanstående brev äro skrivelserna av motsvarande innehåll till Sparre¹ och Klingenstierna².

Redan den 21 augusti har Stake den kungl. befallningen i handen och träffar nödiga anstalter för kommissionens sammanträdande i Kungälv den 20, på Orust den 22 och i Marstrand den 25 september, allt genom skrivelser till Sparre, Gripenklou, Klingenstierna och Larsson samt den 22 till borgmästare och råd i Kungälv och Marstrand³.

Den 20 september sammanträdde också den första bohusslänska trolldomskommissionen i Kungälv⁴ under presidium av Harald Stake. Bisittare voro utom Klingenstierna och Gripenklou — Sparre synes ha blivit förhindrad — underlagmannen Nils Thomesen Feman, teologie lektorn i Göteborg Nic. Ramsius, prosten i Älvsyssel, Anders Hartvigsson, häradshövdingen P. Draghman samt häradsmarke Erik Andersen och Rasmus Henrichssen, sålunda tillsammans tio personer. — I Kungälv närvaro därjämte av rådsturätten Dav. Maull, Jon Nilssen och Joh. Niebuhr samt stadsskrivaren Anders Svenssen. Denne förde det på en underlig blandning av danska och svenska förda protokollet.

Inför kommissionen fördes nu först Malin i Viken, som stod vid sin tidigare bekännelse och bad, att hon måtte bli benådad till svärdet. Till hennes förut framdragna försyndelser lades nu inför den höga kommissionen av en borgare det, att hon, då de yoro barn, hotat honom med »skam», varpå han ock strax blev sjuk. I Kareby hade Malin anklagat kvinnorna Elin och Karin. Fem med dessa namn hade inställts, men befanns det, att Malin icke kände någon av dessa, som därför genast fingo gå hem.

Den 21 vittnade Anna Andersdotter från Öxenäs, nu Öxnäs, i Säve på Hisingen, att hon som barnpiga jämte flera pigor samtidigt sett, huru Malin i Viken strax utanför staden vid en mjölkning lät mjölkbyttorna dansa, så att

¹ RA. RR. s. d., fol. 373. ² GDKA. Kgl. Brev 1638—1695.

³ GBLSR. 21 och 22 aug. 1669.

⁴ Prot. i GHRA; CB. 1669, s. 163 ff. — Orig. i KRRP. 1669, fol. 120—122.

den ena byttan slog emot den andra, medan pigorna stodo i en ring och sågo på. Malin vidgick väl, att hon kunde trolldom, ehuru hon ej lärt, men komma bytter att dansa kunde hon ej. På fråga av biskop Klingensterierna, om hon var döpt i satans namn och inskriven i satans register, svarade hon jakande.

Malin är en av de jämförelsevis få anklagade i de stora häxprocessernas dagar, som av tradition och allmän åskådning suggererats till en fast tro på verkligheten av möjligen försökta trolldomsföretag och av de hallucinationer och varjehanda hysteriska fenomen, som präglade hennes liksom många andras förstörda och sjukliga själsliv.

Karin Skiöttis, som av Malin i Viken beskyllts för att var påsk ha varit med om satans-möten, blev av biskop Klingensterierna fliteligen förmanad att bekänna, men sade sig blott ha brukat mjölkningen i malt för att hindra trollfolk taga nyttan av hennes kor. Hon hade ej heller gjort Simon Mattsson »forstyrret». Dennes hustru, som också anklagats av Malin i Viken, sade ock, att hon själv icke tillade någon sin mans sjukdom, utan trodde, att Gud lagt den på honom. När han gav tre marker till Grinneröds kyrka, blev han bättre¹.

Börta Sönnerrborg, som låg illa sjuk i sitt hem, förhördes av stadens kyrkoherde jämte ett par ämbetsbröder, några medlemmar av rådsturätten och en av häradshöfdingarna. En fattig man, Lars på Kollen, vittnade, att Börta en gång förra året, då han besökt henne och hennes man, som talat om hans fattigdom, rått honom låta upp om natten, när det »banker», ty då skulle det komma »en gråkollet som en gosse, som är en tomtebisse». Och »där den slipper in, där är god lycka».

Börta nekade både till detta och därtill att hon kunde trolldom.

Härmed var kommissionens undersökning i Kungälv avslutad.

Den 22 september fortsatte kommissionen sin undersökning i Rävsnäs länsmansgård i Valla socken på Tjörn,

¹ Denna kyrka har också långt senare varit offerkyrka. Holmberg, a. a., III, s. 53.

dit rannsakingen sannolikt av tidsskäl flyttats från Orust, där den varit avsedd att hållas med de i Mollösund anklagade. Även här synes undersökningen ha blivit högst summarisk. Börta Crämars son Håkan, som mist »sin mandom och lönligh lem» vittnade, att detta skett genom »een wijner siuka», alltså till följd av venerisk sjukdom. Landsgevaldigern undersökte honom å kommissionens befallning och fann honom bättre. Vidare vittnade en piga i Mollösund, att hon vid den tid, »som den gamla böfvelen, mäster Jonas», var i Mollösund för att »uppkräfva sin lön», hade hört pip som av smågrisar i den anklagade Per Larsons sjöbod. När hon stött upp dörren, hade hon funnit Pers hustru bak dörren med vänstra handen på ryggen. Men mitt på golvet stod en tunna. »Där såg hon uti sittandes som en gråkållet söd. Hans ögon var som eldlågor, och henne syntes, han blödde i nacken och sparkade lika som han ville åt henne.» Hon hade därpå korsat sig och gått.

Efter detta vittnesmål slöt, tydligen på grund av den bristande tiden, rannsakingen på Tjörn, och begav sig kommissionen enligt Stakes senare ingivna berättelse till Marstrand för att där fortsätta rannsakingen den 25 sept. Protokollet från kommissionens verksamhet i Marstrand har icke kunnat återfinnas.

Den 20 oktober avgav Stake i skrivelse¹ till Kungl. Maj:t för kommissionens arbete en redogörelse, som tyder på åtskilligt vidlyftigare rannsakingar i Marstrand än i Kungälv och å Tjörn. Denna redogörelse uppger nämligen, att alla å de besökta orterna anklagade blivit förhörda, inalles några och trettio och att man »på det allra nogaste, dock utan tortur och tvång» examinerat dem. Man hade ock »sökt att penetrera grunden» till detta väsen och nog-samt funnit, »att samma väsende ett satans verk är», varigenom dessa arma människor avfallit från Gud och, såsom några erkände, givit sig hin onde i våld och blivit »christnade i hans namn och inskrifne uti hans book». Därjämte hade somliga erkänt sig hava med hans hjälp skadat och bragt om livet åtskilliga både på land och vatten. Dock fanns bland dessa inga yngre personer, utom en 20-årig

¹ GBLSA. Reg. 20/10 1669.

piga från Marstrand, som låtit viga sig vid satan, »utan mest alle gamble och bedagade menniskior» av 50—70 års ålder och av dessa blott 3 män. De övriga voro alla länge beryktade kvinnor, vars föräldrar och förfäder merendels blivit brända för troldom. Särskilt anmärkes, att de i Marstrand anklagade och av rådsturätten till döden dömda inför kommissionen alldeles återkallade sina tidigare bekännelser och sedan icke kunnat förmås att bekänna någon viss gärning, utan blott helt allmänt medgivit, att de varit inficerade av troldom och upptecknade på satans register, därför ansett sig värda döden, men bett att bli förskonade från elden och benådade med svärdet. En del hade alldeles nekat och visat en sådan förhärdelse, att intet stått att uträtta. Målen hade därför remitterats till de ordinarie domstolarna enligt Kungl. Maj:ts givna befallning.

Det kan ej nekas, att kommissionens höga herrar togo det givna uppdraget ganska lättvindigt och lämnade åt lägre domare och de vanliga härads- och lagmanstingen att i fortsättningen reda ut dessa dunkla och obehagliga mål.

III. Fortsatta rannsakingar inför de ordinarie domstolarna hösten 1669 och midvintern 1670.

1. I Kungälv¹.

I Kungälv förhöordes i sitt hem den 22 september, dagen för kommissionens avresa, Börta Sunnerborg av stadsskrivaren Anders Svenssen. Börta bekände då, att hon vid midsommaren tre år tidigare börjat lära av Malin i Viken och då förnekat vår Herre och givit sig i satans tjänst, sedan hon av Malin vid olika tillfällen fått brännvin, öl och ost att förtära, varigenom hon fick en sådan kärlek till Malin och blev »så forvent, som hon aldrig varit det samme menniske». Malin lovade henne att få »nyttan från andra» och rikedom, liksom Simon Mattsson, hans hustru Gjertru och dotter, vilka genom denna konst blivit rika. Härtill skulle hon bruka salt och malt. Även Anna, Jens Krones hustru, kunde konsten. Det var väl ock för att riktigt lära sig denna, som Malin rått henne, att tre torsdagskvällar gå ut i sin trädgård, där satan skulle komma till henne. När man nu ville ha närmare besked om hur det tillgick, att taga nyttan från andra genom att bruka salt och malt, kunde Börta icke få fram orden, och »beklagade hon sig vara så förbunden i brystet, att hon icke kunne få ordet op, och i det samma gaf hon it slem latter op». Allt detta upprepade Börta om en stund i närvaro av sonen, Jakob Skomakare, kyrkoherden och flera rådmän samt Malin.

Samma dag rannsakade man på rådhuset Simon Mattsson, som angivits av Börta, nekade, men förklarades häktad. Hustrun Gjertru, som hade »utlagts», d. v. s. anklagats, redan av Malin i Viken, nekade likaledes.

¹ KRRD. 1669, fol. 122—145.

men ställdes under bevakning uti sitt eget hus. Dottern Sisela, gift med Tolle Svendsen, rannsakades och jämrade sig mycket samt bedyrade, trots kapellanen Söfren Perssons förmaning att bekänna, sin egen och föräldrarnas oskuld. Hon vore så fri, »som det barn, i natt födes». Även Sisela förklarades arresterad, men i sitt eget hus, alldenstund hon var i långt framskridet havandeskap. Jens Krone inställdes även att svara för sin hustru och måste ställa borgen för henne.

Bevakningen över Gjertru var icke strängare, än att hon — glömmande sin åttaåriga dotter — i en förtvivlan, som i väktarnas vittnesmål får en ypperlig skildring, redan under natten lyckades i blotta linnet smyga sig undan de båda väktarna och kasta sig i stora älven, där hon hittades död den 23. Den ene av väktarne bedyrade sedermera inför rätten vid sin själs salighet, att när hon for, var för hans ögon, som om ett vitt sken eller kläde i ett ögonblick på en manshöjd svävat bort i luften! Magistratens medlemmar tillkallades i natten, men kunde blott konstatera, att hon var borta. Väktarna sovo intet den natten, helst som den väl låsta dörren plötsligen flög upp under starkt dån¹. Man kan lätt tänka sig skräckstämningen. Den ena av Gjertrus båda pigor vittnade sedan, att hon under sin treåriga tjänst i huset aldrig märkt, att Gjertru umgåtts med någon trolldom eller vidskepelse. Så vitt jag förmår bedöma, var Gjertru oskyldig.

Den 12 oktober² hördes Kari Sköttis, som bedyrade, att hon ingen trolldom lärt eller kunde. Hon hade icke »satt satan tjänst», sedan hon fick vett och förstånd, men medger till hälften, att hennes mor gjort så med henne, när hon var barn, och när stadsskrivaren frågar, om han skall skriva, att hon vore fri från trolldom, tvekar hon och yttrar, att hon icke kan säga sig fri, efter alla skylla henne.

Den 18 oktober anställdes ny rannsaking på Kungälv's rådhus³ inför stadens rådsturätt utav underlagman-

¹ Prot. den 18 oktober. En av de bästa skildringarna av de med orätt anklagades ångest och lidande.

² KRRD. 1669, fol. 125 v.

³ Ibidm, fol. 126—134.

nen Nils Thomesen Feman, varvid först företogs förhör angående Gjertrus död. Vid betänkande av alla omständigheter kunde »intet annat slutas, än att Gjertru antingen genom hängifvande satan i våld eller eget hånstyrande i vattnet... själf sitt lif undkommit hafver». Rätten dömde därför, att hennes kropp skulle efter kap. 4 i Högm. balken av Sveriges landslag brännas och hennes egendom vara förbruten kronan, jämlikt Mandhelge-balken i Norges lag¹, eller hemfallen åt staden enligt dess privilegier.

Rannsakingen i Kungälv fortsattes av Feman den 21—23 okt.² och slöts först den 6 nov. Den präglas av ständiga konfronteringar och korsförhör med de anklagade, som ständigt göra beskyllningar mot varandra, varvid dessa upptagas såsom vittnesmål — i strid mot all vanlig rättspraxis. Malin i Viken återtog nu, trots alla föreställningar, även av kyrkoherden, bekännelserna om förgöringar, omkristning och inskrivning hos satan och skylld bekännelsen därom på huvudyra och sjukdom. »Hon läser och sjunger Guds ord som andra och har med satan intet att göra.»

Därefter inbars för rätten Börta Sunnerborg, som i hela underkroppen, allt sedan Malins häktande varit förlamad. Börta vidhöll, att Malin lärt henne denna djävulskap under tre på varandra följande torsdagskvällar, då hon första kvällen fått ost att äta, varmed avsetts att satan (såsom rätten mente) skulle fara in i henne, den andra brännvin och den tredje dels maltkorn att ge sina ovänners kor för att få nyttan av dem, dels bjuggkorn att så i deras åkrar för att skada växtligheten. Malin hade vidare läst före, då Börta gav sig den onde i våld: »Jag gifver mig den onde i våld etc.». Börta hade dock aldrig brukat maltet och kornet eller sett den onde. Malin nekade »hårt» till allt detta, liksom ock till att ha utlagt Simon Mattson eller Anna Jens Krones, såsom Börta åter på tillfrågan sade, och fick Malin därför sträng tillsägelse att bekänna.

¹ D. v. s. Kristian IV:s lag av 1604. Se Kong Christian den Fjerdes Norske Lovbog af 1604, udg. af Fr. Halager og Fr. Brandt, Christiania 1855, s. 44.

² Prot. i GHRA. CB. 1669, s. 107—122. Jfr KRRP. 1669, fol. 134—145.

Börta upprepade vidare, att Malin velat hava henne med till möte sistlidne påsk på Kareby hed. Hon hade då för sjukdom ej kunnat följa med, men Malin hade efter hemkomsten berättat för henne, att där varit många från både den ena och andra orten. Där stod en tunna full med silverskedar och stod väl till. Men själv hade Börta aldrig varit med och aldrig gjort någon ont vare sig med kornet och maltet eller något annat. Rätten hade emellertid sin mening om det där ostätandet och sporde Börta, »om hon icke tycker det wara illa gjordt, att hon gifwet sig ifrån Gud och satan i wåld och med den osten, Malin gaf henne, ätit satan uti sig, på det hon måtte lära at hafwa nyttan ifrån andra och jämväl så ovärdigt brukat sacramentet». Börta sade sig ångra detta, men yttrade, att hon aldrig brukat någon djävulskap till sin nästas skada. På ytterligare maning — även av sonen — att bekänna, sade hon sig ej förmå säga mera, om hon än ville aldrig så gärna, emedan hon vore »så bunden för sitt bröst, att hon intet kan få ett ord opp». Men finge hon komma hem i sitt hus, ville hon för sonen bekänna mera. Hon tillade blott, att Malin tillsagt henne att icke läsa efter, när prästen sjunger instiftelseorden för altaret, då folket går till Guds bord. När Börta på eftermiddagen åter togs i förhör, hade hon intet att säga. Hon hade icke gjort någon ont, och att hon blivit förförd, bleve henne väl förlåtet. Därmed bars hon ut.

Malin, som åter infördes, medgav väl, att hon givit sig satan i våld och inskrivits i hans bok, men nekade fortfarande, att hon var skyldig till trolldom. Utan att avse det, ger protokollet nu i själva verket en nog så tydlig förklaring av Malins sinnessillstånd. »Hade och Malin», heter det, »alltid sådanne sällsamme miner och åthäfwor på sig, besynnerligen när hon syntis, som hon något bekienne wille. Då war det, lika som någon hade stött på henne eller ryckt uthj kläderne på henne, så at hon icke allenast såg sig om der effter, utan maka sig och in till follket, som der hos stog, efwen som [om] hon något sedt, det henne förfärat hade»¹. För rätten betydde detta (liksom i medeltidens stora processer) tecken till djävulens

¹ Efter prot. i GHRA., Crim., Bohuslän, 1669.

personliga närvaro. För oss är det klart nog, att Malin hemsöktes av hallucinationer, där djävulen tvivelsutan syntes henne, vilket åter förklarar hennes medgivande av satansförbindelsen i och för sig men förnekande av alla slags maleficia.

Då Malin, som nu suttit i fängelse 14 à 15 veckor, icke villa låta förmå sig till vidare bekännelse, befallde rätten, enligt länets praxis i dylika ting och guvernörens uttryckliga order av den 3 oktober¹, bödeln att »bruka något tortur på Malin och sätta skrufvar och jern på fingrarne på henne, och ther medh försökia, om hon ändå icke någon sanferdig bekiennelse göra wille». Kapellanen Sören Persson anmodades — alldeles såsom praxis var i katolsk tid — närvara vid tortyren »och förmana Malin at tillstå sin bråt och bekienna, huad hon gjort satan för dienst, när, hvar och huruledis hon är döpt i hans namn och inskrifwen i hans book» m. m. Kaplanen gjorde det, men kom efter tortyrens verkställande tillbaka och meddelade, »dhet både kiöt och been i begge tommelfingrarne syntis, som dhet alldelis sunner skrufwat waritt», men att Malin det oaktat intet bekänt. Den utan bekännelse genomgångna tortyren skulle — i enlighet med den äldre tidens vanliga uppfattning — giva anledning till nya misstankar mot Malin för en förbindelse med satan.

Nästa dag inställdes Malin nämligen åter för rätten till konfrontation med de övriga och nytt förhör. »Och syntis Malins fingrar», heter det, »nu så hela ut, som the alldrig waritt i något tortur, ther om Malin blef tillspord, huru hon nu allaredo och effter een natts förlopp kunde wara blefwen så frisk igen, huar om mer än det förrige Malin

¹ Landshövding Stakes brev är in extenso återgivet i Femans prot. över rannsakingen på Orust den 25 okt. 1669 (i GHRA. CB. 1669, fol. 203 ff.) och inskräper nödvändigheten av den »nogaste» ransaking, »kunnandes och I», heter det mycket betecknande, »wedh thetta tillfället emot them hordnackadom, som eij medh godo och uthan tuångh till någon bekiennelse dragas kunna, immittera then process, som här i landzorten för thetta brukeligh waritt, att I thermedh sanningen så mycket better måtte obtinera kunna». Härmed voro tortyr och vattenprov tillförsäkrade sin kommande flitiga användning i de bohüslänkska trolldomsprocesserna.

² De stora häxprocesserna i Sverige

ingen besked göra wille.» Detta var enligt gammal tradition bevis nog för att det icke stod rätt till. Då Börta nu yttrade, det Malin brukade säga, »det hon gifwer satan thet ena benet och Gudh thet andra», svarade Malin, att hon »war ändå behållen». Ytterligare vittnade Börta, att Malins barn sagt för henne, »huru som de sedt den onda ther j huset hoos moor sin» såväl inne som ute. Åter ett vittnesbörd om den ärvda dispositionen hos somliga familjer för dessa sjukliga, visionära tillstånd.

Härmed voro förhören med Malin äntligen avslutade.

Karin Skiöttis, som anklagats av Malin och Börta, förevar redan den 21 oktober. Hon kunde väl icke säga, att hon vore »alldelis fri, men ingen hade hon gjordt ondt». Hon hade icke lärt av någon, aldrig varit med de andra (på resorna) och icke »gifvit sig ifrån Gud». Då man erinrade henne, att hon genom att bära bort sina pengar tydligen visat sig rädd — och följaktligen enligt den traditionella åskådningen därmed dömt sig såsom skyldig — gav hon det naturliga och enkla svaret, det hon »efter hennes mor blef bränd för trolldom, gick i stor rädsel, när Malin blef fasttagen». Av modern hade hon dock intet lärt.

Den 22 oktober meddelade stadsskrivaren Anders Svenssen, att Böra Sönerborg för sonen och honom bekänt, att Karin Skiöttis var »en arg trollkona». Förleden midsommar hade satan mitt på ljusa dagen kommit till Börta och sagt, att Karin förgjort Anders Smeds ko, den hon sedan botat. Hon hade också gjort, att Clemets ko ej kunde »taga sig kalf». Därtill hade hon förgjort två galtar för Engelbrekt Eriksson, så att de dogo. Härvid hade satan också frågat Börta, om icke även hon »wille bort och antingen göra något ondt eller taga nöttan ifrån andra och sambla sig rikedom». Om sin benägenhet härtill yttrade hon sig icke. Möjligen hade Börta känt sig frestad. »Men när Börta», heter det i protokollet, »blef warse, huru satan såg ut på benen, sade hon, att hon reddis för honom, gjorde kors på sig och gick in i sin stufwa och satte sig i spisen och drak een pipa toback». Till stadsskrivaren hade Börta sagt, att Malin i Viken och Kari Skiöttis vore »de värsta trolldjäflar, som kunde finnas i världen och deras stol beredd för dem i helvete, där som de icke

ville gå till bekvänelse». Sedermera bekräftade hon, att bekvänelsen för stadsskrivaren var sann och att hon ville framdeles bekräfta den med sin död. Hon tillade, att satan plögade dra spinnrocken åt Karin. Börta hade ock sagt sig vilja dö därpå, att Karin lärt Karin Hansdotter trolldom och att denna — tydligen en av stadens mera ansedda kvinnor — var rikare än någon kunde tro, och att satan snodde rocken åt henne, när hon spann.

Karin Skiöttis inkallades nu. Hon nekade till samtliga förgörningarna. Sakerna fingo sin naturliga förklaring. Hon hade icke lärt någon trolldom. Hennes mor lärde henne allenast att vid kalvning signa sina kor, så att juvret icke skulle »pussna» eller trollfolk taga nyttan ifrån dem. Till den ändan gav hon dem salt och malt samt grep om juvret och läste¹:

»Jag gifver min ko salt och malt
och mjölkar med tio fingrar,
tolf tungor och i tretton månader.
I namn Faders, Sons och Hellge Andis».

Då rätten frågar, »om then lässningen var så krafftig, att then kunde hjälpa så mycket, att ingen fick nöttan ifrån henne», svarar Karin: »Ja, de plägar så hålla't före». Trots den strängaste tillsägelse kunde Karin dock icke förklara, vad de 12 tungorna betydde. Att varken hon eller någon annan kunde förklara det, behöver väl icke sägas. Läsnigen är för övrigt starkt fördärvad. Vanligen heter det »tolf Guds änglar».

Den 23 oktober företogs nytt vittnesförhör angående beskyllningarna mot Karin för förgörningarna. Anders Smeds vittnade, att en ko blivit sjuk för honom för två år sedan, och att han icke kunde misstänka någon annan än Karin, emedan blott hon sett kon, då han ledde henne »till tjurs». Karin hade alltså med den onda blicken förgjort kon, och Anders lämnar vidare den märkliga, om trolldomstrons makt vittnande upplysningen, att han för undvikande av sådana troll lett kon åstad en söndag under måssan.

¹ Läsnigen här överförd i direkt form.

Anders vittnade också, att han förebrått Karin denna skada och hotat angiva henne, om kon doge. Karin hade då kommit »medh litet höö i sitt förklädhe och ladhe föör koon och sade, hon skulle gifwa henne een hållse-bete; talte och något för sigh sielf, som Anders intet wäl hörde och strök koon uthåt ryggen och sadhe: 'kon blifwer fuller godh', då också koon strax begynte äta af thet höö, hon ladhe för henne, och bettras sedan huar dagh». Karin nekade både till att ha förgjort och botat kon, ehuru det synes ha blivitt styrkt, att hon försökt det senare. Om förgörningen av Clemets kor, som icke ville trivas, och av Ingelbrekts galtar voro målsägarne icke vissa. Inga förmaningar kunde förmå Karin till bekännelse.

Härmed var underlagmannens synnerligen grundliga rannsaking för denna gång avslutad, men utsattes att fortsätta den 2 november.

När undersökningen sagda dag fortsattes¹, inställdes först åter Malin i Viken, som nu liksom förut tillstod, att hon »fallit ifrån Gud och till satan». När hon skulle afgiva bekännelsen om de närmare omständigheterna vid hennes dop i satans namn, sade hon, att det skedde kort före systemens död för 7 à 8 år tillbaka i hennes hus. Vid denna utsago såg Malin sig om som förut, »lika som någon hade rykt uthi henne och hade åtskillige sellsamme miner, så at rätten med capellanen Herr Sören måtte giöra bön till Gudh för henne, at Gudh wille drifwa satan ifrån henne och öppna hennes mun till een godh bekiennelse».

Man har ingen anledning att betvivla uppriktigheten i denna handling, ej heller det fruktansvärda allvaret och skräcken i medvetandet om satans personliga närvaro och makt över den arma Malin. Säkerligen bad Herr Sören den gången en av sina bästa böner. Det hela är en scen, som ofta upprepas i de stora processerna. Då rätten spørjer vidare om saken, säger Malin ena ögonblicket, att systemen döpte henne i satans namn, andra åter att Gud var hos dem. Malin tillrättavisades nu skarpt och sades, att Gud aldrig var tillstädes vid det dopet, samt hotades med tortyr, då hon sade sig slätt intet ville vidare bekänna. Ännu

¹ GHRA. CB. 1669, s. 122—146. Annat i KKR. 1669, fol. 145—162.

inför tortyrredskapen bedyrade hon, att hon intet ont gjort. »Satan döpte henne allenaste och kalladhe henne P a k.» Det förtretade henne, — rimligt nog efter det ändlösa förhörandet, — att hon ej redan gjort av med sig. Därmed togs Malin utan tortyr åter till förhör, men svarade, som rätten tyckte, »trotsigt och wrängt». I känsla av sin oförmåga att med hopfantiserade konkreta detaljer fylla ut det gamla vanliga, av alla kända schemat för den omhandlade avkristningsakten och med en nog så tydlig förtvivlan utbrister hon till sist: »Det wet satan, huadh iag skall säga?»¹ Sedan framhöll hon, att överheten lovat henne »slippa med svärdet», och att nådens dörr stod henne öppen, allt under förut nämnda »sällsamma miner och åtbörder».

Efter Malin hördes enskilt den lama Börta Sönnberg i sitt hem, men hade intet mera att bekänna.

Efter middagen infördes Karin Skiöttis och mottog de vanliga förmaningarna att bekänna. Genom de ständiga beskyllningarna allt mera osäker om sig själv och sina sinnens vittnesbörd, sade hon omsider, »dhet hon wet icke, om någon ond andhe varit hoos henne. Hon har wäl intet sedt honom, men effter hennes moder war een trullkona, menar folk, att hon också skall wara een trullkona». Det var nog så riktigt. Sitt signeri kunde hon icke finna vara någon synd. Det var också allmogens vanliga uppfattning.

Som Karin på förmiddagen av Malin beskyllts för att jämte henne och Börta påsken 1667 ha varit med på ett (satans) möte under rådmannen Joh. Niebuhrs »skur», där de blivit sedda av Christen Andersson, inkallades den senare att vittna.

Christen Anderssons nog så märkliga berättelse lydde, att han å angiven plats sagda påsknatt kl. 10—11 iakttagit »een stoor sammankomst af hundar och kattor och ther iblan een svart man så högh, at dhen stogh öfwer röstet på huset. War och ther iblan ett stort buller af biellor, och förr än han blef dhet warse, tycktis han, dhet kom farandis uthför berget lika som ett starkt wäder och een dön dheraf.

¹ Här anført i direkt form.

Men när han kom in i stufwan igen, slogh han op sitt fenster och blef dhet wäsendit än tå better warse. Ju lenger han sågh ther på, ju fler tycktis han the blefwo till tahlet. Och sedan han wäl uthi een half timmes tidh hadde besett thet, förswan dhet bort». Rådman Niebuhr vittnade, att Christen strax därefter omtalat saken för honom. Karin nekade emelertid — trots detta vittnesmål och trots Malins betygande av hennes därvaro — att ha deltagit i denna sammankomst!

Rannsakingen fortsatte den 3 nov. Börtas Sönners borg förhades och återupprepade sina tidigare utsagor, än halvt erkännande, än rent nekande. Hade gett sig i djävulens våld, men strax gjort kors för sig. Bad, att hon icke måtte plågas, förrän hon skulle dö.

Nu infördes åter Karin Skiöttis, som i några timmars tid av rätten och kaplanen fåfängt pressades att bekänna.

»Omsider beklagadhe Karin», som nu hetsats till det yttersta, »att hon war så mycket bånge för sitt bröst, som dhet och syntis, att hon skallf och röste sigh». I det samma bekände hon ock, att satan tjänat henne, men i nästa ögonblick kan hon intet närmare meddela därom. Då hon frågas, om satan enligt Börtas vittnesmål »hulpet henne att spinna», svarar hon med den hjälplösa förmodan, att »efter han halp henne annat, så halp han henne och det».

På e. m. togs — efter ett nytt resultatlöst förhör med Malin — denna fråga åter upp, då Karin nödgas gå så långt, att hon säger, det satan »kan fuller hafwa warit hoos henne, sedan hennes mor blef brändh» för 40 år sedan. Det var alltså 1629. »Men intet har hon sedt honom, uthan han har warit som een ande för henne.» Ytterligare förmanad att beskriva, huru satan sett ut, yttrade Karin åter, att hon icke sett honom, »men dhe lede korparna har alltidh så skriket och ropat hoos henne efter hennes blodh». Men då rätten frågar, om satan varit hos henne i korpliknelse, svarar hon åter, att hon icke sett honom. Han hade gått där och smugit. Tydliggen var hon oförmögen att avge något närmare besked. I protokollet är antecknat, att hon nu började ge »krokota ordh ifrån sigh», då man ej nöjde sig med hennes bekännelse, att hon förbundit sig med satan, utan ville veta detaljer.

Karin överantvordades därför åt bödeln och Börta ställdes bredvid för att sig till hälsosam skräck åse tortyren, under vilken kaplanen — åter alldeles som i den medeltida inkquisitionen — var närvarande och manade Karin att tillstå sanningen. Tortyren ledde dock blott till det resultatet, att hon »då mer än förr» undskyllde sig och måste göras lös.

Börta Sönerborgs förmåddes emellertid nu i sin skrämself, ledd av ideliga frågor, att duka upp en historia om deltagandet i mötet under Niebuhrs skur jämte Malin och Karin. »Och woro dher wäll några 100 uthi katte liknelse, men i menniskeligh gestalt war ingen mer än 'dhesse tre'.» Enligt Karins utsago hade det skett skär-torsdagskvällen 1668. Satan hade varit där, och hon hade tagit honom i hand och lovat vara honom »huld och trogen». Från skuren hade de farit till Kareby hed, där satan berett »ett kosteliget gestebudh» åt dem. »Dher war öhl och win och mat noch. Dher stogh marken¹ öfwer, och spelemän war dher och, wakra unga karlar, tre stycken, som spelte på giger, hwar åth och Börta sielf logh och sadhe: 'Dhe dansa, och hwar som mäst gat, bådhe Malin och dhe andre'. Satan war mitt i hoopen hoos dhem och dhe andre woro uthom kringh honom; och förmante han dhem att göra som han wille och hålla sigh till redz, till dhes han komme igen.»

På tillfrågan rättade nu Börta en tidigare uppgift om sitt dop. Icke satan, utan Malin hade döpt henne, men satan hade i en stor svart mans liknelse varit närvarande, när det skedde i Malins fähus på ljusa dagen för tre år sedan. Då skrevs hon ock in av satan i hans bok med blod ur hennes huvud. På fråga, om hon fick »någon tienste ande och huru danner dhen war», blev svaret, att hon »fick een svarter som een halfwuxen karl och dhen har sedhan mest varit hoos henne».

Till yttermera visso korsförhöres nu Malin i Viken om detta och bestyrker ånyo, att hon varit med under skuren. Men om gästabudet på Kareby hed vet hon intet, förrän Börtas berättelse meddelas henne. Då bestyrker hon, lätt suggererad som hon är, även

¹ Marknad.

detta. »Men at Börta ock fått een diäfwull, som henne tiena skulle, sadhe Malin icke så wäll kunna påminna sigh, ty hon är nu mycket gammal och glömsk!» Hon hade döpt Börta. På fråga, om de brukade smörja sig med någon salva, då de foro till mötet, sade Malin sig icke minnas detta, medan Börta beredvilligt meddelade, att hon av Malin fått smörja, som liknade smör. De smorde sig under fötterna och på benen.

Karin anhöll vid denna tidpunkt, att även hon måtte få komma in och bekänna efter de andra »gått till bekännelse». Men väl inkommen nekade hon att ha varit med under skuren. Malin och Börta, som höllo på att beskylla Karin och genom hennes närvaro liksom återförts till verkligheten, blevo förskräckta och djärvdes intet vidare bekänna. Malin ger nu en antydning om sitt olycksöde, då hon om Karin yttrar liksom för sig själv: »Ja, hon är wäll intet bästa qwinnan. När Sven i Staregården hadhe bröllop, blef hon — Malin — forstyrrat och galen, till dhes Grot Christopher måste uth på Hisingen effter een quinna, som giordhe henne godh igen». Sven var Karins man. Då rätten frågar, om hon tänkte, att Karin gjort henne det, svarar Malin nu resignerat: »Ja, Gudh wet dhett». Malin bragtes emellertid snart åter att tala och bekände då, att hennes döda syster Anna döpt henne liksom hon själv senare döpt Börta och att hon sedan inskrevs i satans bok med blod ur ett finger på vänstra handen. På den högra sidan hade satan ingen makt, emedan man med den högra handen gör Jesu kors för sig.

Den 4 november följde i anledning av Malins och Börtas sista uppgifter ånyo förhör med Karin Skiöttis. Denna medger nu omsider, att »hon war fuller skyldigh i trulldom, men wiste icke, om hon hadhe warit medh under Niebuhrs skur eller på heden». På tillsägelse att hon måste erinra sig detta, då det ej var länge sedan det skett, sade Karin, att hon var med både under skuren och på heden. Om satans närvaro hos henne kunde hon fortfarande blott säga, att hon inte sett honom. »Han har swefwat dher allenast för henne som een ande och hon har intet kunnat befalla honom något.»

Då Karin på förnyade frågor om detta och andra förut

omfrågade saker, såsom förgörningarne, varken kunde bekänna eller lämna närmare besked, underkastades hon ånyo tortyr i kapellanens närvaro, utan att dock kunna förmås till någon ytterligare bekännelse.

På rättens tillfrågan därom bekände nu Börtta Sönerborgs utan svårigheter, att hon på Kareby hed också sett den avlidna Gertru och hennes — förut nämnda — dotter Sisela. Denna uppkallas därför och förhöres högst allvarsamt med erinran om moderns öde. Sisela nekade naturligtvis »och» höllt mycket illa wedh sigh». Börtta försäkrade emellertid, att »hon war dher wist, hon dansa och drack bådhe öhl och win». Rätten var böjd att tro Börtta och vidtog förhör om Siselas deltagande med dem, som sedan kunde anses ha varit med. Karin nekade att ha sett dem, men jakade sedan vid påtryckning, för att genast åter neka deras närvaro och stanna vid att hon väl såg Gertru men icke Sisela. Malin hade förut icke heller sett Gertru och Sisela, men uppger efter påtryckning, att hon sett Gertru. Hon fortsätter dock även hon att neka Siselas närvaro, en utgång av vittnesmålet, som friade den stackars Sisela från vidare förhör och eventuell tortyr.

Den 5 november ingick slutligen den långa och upprörande rannsakingens sista dag. Karin Skiöttis inkallades, men kunde omöjligen fås till vidre bekännelse. Med Malin i Viken genomgicks åter hela den långa listan av anklagelser och tidigare utsagor med samma resultat som förut, blott att hon till sist medgav sig ha gått till nattvarden endast för att dölja sitt förbund med satan, ehuru hon nyss sagt, att hon gått »som een annor arm syndare». Hon bad Gud hjälpa sig, »hon wiste wäll, att redo war så mycket bekiendt, att hon fick lida dherföre». Börtta Sönerborgs hade heller intet att säga, utom det, att hon blott för att avvända misstankar gått till sakramentet. Lyckligtvis ansåg hon sig dock nu böra säga, att hon icke kunde taga på sitt samvete, — ett i dessa mål sällsynt ord, — att det var Sisela, hon sett på Kareby hed. Sedan Karin åter förehafte, nekat, att hon haft med satan att göra eller gjort något ont, samt hörts, särskilt om orsaken till att hon lämnat sina pengar till Per Radhe, var förhöret slut och ansåg sig rätten omsider böra skrida till målens avgörande.

Vid överläggningen härom fann rätten sig på grund av de anklagades förhärdelse icke hava utsikt att förmå dessa till ytterligare bekännelse, »kunne och för theras allderdom och skröpelighet skull oftare eij kastas under något tortur». Vidare hade rätten sig bekant, att varken Karins eller Malins moder eller den senares moster, — de två förstnämnda brända, den sistnämnda halshuggen för trolldom, — bekänt förr än på avrättsplatsen och även då »allena något», vadan detsamma vore att befara med dessa, synnerligast som både Karin och Malin varit i rykte för att alltifrån barndomen ha umgåtts med trolldom och djävulskap. Därtill betedde sig särskilt Karin så styv och hårdnackad, att det vore ögonskenligt, »dhet hon af ingen godher regeras eller på något sätt mer står till att beweeka», liksom ingen heller syntes med allvar ångra sig. Förty avslöts rannsakingen och beslöts att nästa dag »see rannsakingen igenom och öfwer dheras missgierningar sententiera».

Efter en längre sammanfattning av Malins, Börtas och Karins bekännelser och alla förevidade brott avsåde alltså rätten den 6 november sin dom, som enhälligt lydde, att dessa tre kvinnor, »borde för sådan theres trulldom och onda gierningar efter Gudz lagh, Exod. 22, v. 18, mista theras lifj och effter landsens sedh, lagh och recesser, i bähle opbrännas och theras godz, sedan all giäll guldin äro, wara förbrutet under staden effter thess undfångne privilegier».

Själva domen, i vilken man dock icke ansåg sig kunna taga hänsyn till förgörningarna, emedan målsägarna dels voro döda, dels avstodo från att yrka ansvar, utan blott till satansförbindelserna upplästes, och lydde sålunda:

»Såsom Malin i Wik bekienner, att hon hafwer fallet ifrån Gudh och till satan, låtet sikh döpa i diäfuelens namn och närwaro och kalla [sig] Pak, inskrifwa uthj satans register medh sitt egit blodh som satan sielf tagit uth af een finger på Malins wenstre handh, warit medh uthj åthskillige satans möthe, lärdt Börtas Sunnerborgz trulldom, såsom och gifwit henne att äta satan uthj sikh i ett stycke ost, sedan döpt Börtas i diäfuulens namn och egen närwaro medh mycken annan diäfwulskap, de hafft sig emellan; Malin också brukat sacramentet allenaste under

ett skien till gudhaktigheten och på thet eij någon måte märkia, dhet hon warit i förbundh med satan;

Börta Sunnerborgz friwilligen bekienner sigh hafwa weket ifrån Gudh och gifwet sig diäfwulen och dhen onda andan i våll, på dhet hon måtte kunna hafwa nöttan ifrån andra, Börta ochså till dhen ända opätet och förtärt dhen osten, som Malin gaf henne, at satan ther effter skulle fara uthj henne, låtet sigh och döpa i satans nampn och närwaro, såsom och taga blodh uth aff thess hufwudh och thermedh jnskrifwa sigh i satans register; samma gångh och så emot tagit een diäfwull, den henne tiena skulle, then hon och bekienner mäst alt seedan har warit hos henne. Jtem warit medh uthi satans möthe, ther, som hon ochså tilstår, handtagit satan, låfwat lefwa effter thes befallningh och wilja och seija dhe andre till, då de åter igen skulle mötas åt, såsom och brukat sacramentet under ett skien allenaste till gudachtigheten och på det eij någon märkia skulle, dhet hon medh satan i förbundh war.

Karin Skiöttis theslikast bekienner sigh wara een trullkåna och att satan hafwer tient henne, gådt för henne och, allt sedan hennes moder för 40 åhr sedan blef brändh, smugit ther hos henne, Karin och så tillstår sigh hafwa warit medh uthj the möthen och sammankomster, som satan medh sådanne sine lemmar hållit hafwer, medh mera som ransakningen jnehåller, och Karin dhels om sig sielf bekienner och dhels effter andra skiäll finnes skyldigh uthi.

Ty såsom Gudz lagh, Exod. 22 vers 18, befaller, at man icke skall låta een trullkåna lefwa, dömmis her medh Malin i Wik, Börta Sunnerborgz och Karin Skiöttis till döden och i bähle at opbrennas, och theras godz, sedan all lagligh giäll betalt är, at wara forbrutit under staden effter privilegierne, medh mindre Höga Öfwerheten her uthinnan någon förändringh giöra teckis».

2. På Orust.

Underlagman Nils Thomesen Femans undersökning på Orust med de anklagade från Mollösund företogs den 25 oktober och avslöts den 29¹. Närvarande var även härads-

¹ GHRA. CB. 1669, s. 203—242.

hövdingen över Orust och Tjörn, Peter Draghman eller Drachman, kronobefallningsmannen Anders Larsson, häradssdomaren på Inland, Rasmus Hindrichssen, samt 6 lagrätts- eller nämndemän från Orust. Vid slutet av den första dagens rannsaking tillsade rättens ordförande, att Tjörns nämnd skulle infinna sig, så att rätten kunde räkna tolv lagrättsmän.

Rannsakingen hölls i Träte, nu Trätte, av Långelanda¹ socken. Början gjordes med gamla änkan Gertrud Corporals, vilkens tidigare bekännelse föredrogs och av den anklagade besannades. Men rätten var icke tillfreds med denna till synes nog så grundliga bekännelse, utan ville nogare veta, »huaraf trulldom hade sitt ursprungh och huar uthi dhen änteligen bestogh» samt »huru hon har lärdt och när hon först lärde och om hon icke först och innan hon lärdhe hafwer måst gifwa sigh satan i wåll och kanskie ther till låta sigh döpa af honom och inskrifwa uthi hans register».

Under förhöret härom drives Gertrud genom rättens omedvetet suggestiva frågor att bejaka det ena efter det andra. Liksom förut sade hon sig ha lärt av Per Larssons hustru Kerstin i Mollösund. Satan hade kommit in uti en svart hunds liknelse en gång, då hon satt och spann. Här emot hade rätten intet att invända, men då Gertrud tillade, att hon blev rädd och gick på dörren, förehölls hon obilligt nog av rätten, »at hon icke kunne blifwa rädd för dhen, hon tiena skulle». Gertrud frågades nu, om icke Kerstin gav henne något in, när hon skulle lära trolldomskonsten. Utan att ana, vad härav kunde följa, svarar Gertrud, att hon, Kerstin, gav henne smör, bröd och kött. Rätten frågar då, med vilka ord hon det gjorde, och Gertrud svarar troskyldigt, att hon bad henne äta upp samma mat i Guds namn, så bleve hon vis.

Härmed är emellertid rätten föga nöjd och frågar, om icke Kerstin »badh henne äta i satans namn och medh dhet samma gifwa sigh satan i wåll». Därpå gjorde kyrkoherden Herr Lars i Morlanda² jämte rätten bön till Gud,

¹ I prot. L o m m e l a n d a.

² Såsom Mollösundsbornas själasörjare. Det var denne Lars Dahl, son till den dansk- och norskvänlige Jöns Dahl i Kareby, som 1679 flydde till Norge. H o l m b e r g, a. a., II, s. 326.

»att these arme förfördhe menniskiorne till een godh bekiennelse komma måtte, så dhe sine synder tillstå, ångra och saliga blifwa kunna».

Gertrud jakade nu till den gjorda frågan och tillstod, »att satan döpte henne sielf j diäfwulens namn» (1), och att hon inskrivits i en satans bok med röda bokstäver medelst blod från hennes vänstra arm, som dock vid omedelbart företagen besiktning icke visade något märke efter operationen. Hon hade icke fått något nytt namn. Satan »syntis för henne som een liten grå drängh». Själv skulle hon få allt, det hon begärde. På tillfrågan sade hon sig ock ha fått »een som een liten grå drängh», som skulle tjäna henne, vilken var hos henne som oftast om dagarna och alltid om nätterna. Hans namn var Lucifer eller »Bellsebubb», och när rätten ej var nöjd med dessa namn, som säkerligen tycktes väl förnämliga, sade hon, att namnet fallit henne ur minnet. På tillfrågan, om »samme djäfvul» umgicks med henne som en annan man, svarade Gertrud, att så skedde »undertiden två eller tre gånger om natten, dock icke hvar natt, utan så hvar annan eller hvar tredje natt». Dock nekade hon till att ha avlat barn tillsammans med honom. I övrigt hade han ej gjort henne någon annan tjänst, än att hon red på honom till sammankomsterna vid påsken. Den svåra frågan, varför just aftonen för Kristi lidandes och uppståndelses dag valdes för resorna, sade den arma Gertrud sig icke kunna besvara, men yttrar efter allvarlig förmaning, — säkert en erinran från dåtida predikan, — att det skedde dels för att försmäda Gud, dels för att avgiva redogörelse angående årets onda verksamhet för satan, till vars tjänst hon efter ytterligare påtryckning erkände, att Thomas Andersens skuta och manskap ombragts. Satan hade kort därefter kommit till henne på stranden vid Mollösund och frågat, om allt var klart, samt på Gertruds jakande svar antecknat det i sitt register!

Man ser här, huru konsekvent djävulens och hans trognas verk genomföres såsom en travestering av Guds och den kristna församlingens.

Vid rannsakingens fortsättning den 26 oktober kompletterades först nämnden, så att den med inträdet av tre

lagrättsmän från Tjörn och trenne andra »ärlige män», som först fingo avlägga sin domareed, nådde det föreskrivna antalet av tolv. Sedan upptogs den redan föregående dag väckta traditionella frågan om den salva, som Gertrud då erkände sig ha fått av satan i ett horn att smörja sig med i och för resorna. Ett misstänkt fat hade hämtats från Gertruds bostad, men befanns av rätten innehålla blott något smör. I en lärftsklut fann man dock bilagt något, som liknade talg. Enligt Gertruds utsago var det ock talg, som hon skrapat av j u l l j u s »att smörja på sår». Då rätten frågade, varför sådan talg skulle vara bättre än annan, kunde Gertrud blott svara, att hon icke visste det. »De hade så sagt för henne.» Sannare kunde hon icke svara.

Härpå frågades Gertrud, »om hon strax effter dhet hon gaf sikh satan i wäll, war så klook, at hon j satans nampn kunne uthrätta, huadh hon wille, eller om hon lärde någon tidh dherpå». Gertrud sade sig strax ha fått denna för-måga. »Och war», tillägger hon, säkert i överensstäm-melse med tidens allmänna uppfattning, »medh trulldom ingen annan kunst än gifwa sikh satan j wäll. När thet war skiedt, kunne man sedan j hans nampn, igenom och medh dhe onde tienste andar, dhe då få, giöra huadh man wille.»

Själw hade hon, emedan hon »intet warit medh trulldom länge befängdh», dock icke gjort mera ont, än det, att hon deltagit i den nämnda skutans ombringande. På tillfrågan meddelar Gertrud härom, att Malin på Herrön kom till henne och väckte förslaget, varefter deltagarna samlats på ett skär strax vid Thomas Anderssons sjöbod. Därifrån hade de farit iväg ut till skutan på havet, Malin som en korp, Per Larsson som en kråka, Börta Crämars som en skata, Per Mattsson, Malins son, som en ärla och Gertrud själw som en kaja. Anna Persdotters liknelse kom hon ej ihåg. Det var väl ej så lätt att hitta på fågelnamn till alla i en hast. »Och när de kommo på skutan, blefvo dhe alla menniskior igen och regeradhe, somblige segelet och somlige then andre redskapen. Malin bröt af masterne och Per Larsson togh i roret at styra.» De voro osynliga för manskapet, som hon hörde »ropa på Gudh om hielp», som tusen före och efter dem på samma farliga kust. Efter

skutans undergång foro de hem i samma gestalter, som de kommit dit. Om den verkliga orsaken till skutans förolyckande få vi en antydning, då Gertrud på rättens fråga sade sig tro, att Malin gjort det starka stormväderet, som då påkom, »ty hon var rätt utlärdd dher på». Att det varit helt enkelt ett vanligt stormväder, det kunde naturligtvis ingen tro, som saken nu stod.

När nämnden nu yttrade, att Per Mattsson vid sagda tillfälle icke var hemma, utan hade seglat ut på fiske med en annan och förty ej kunnat vara med, blev väl Gertrud något tveksam och sade, att hon »intet kunnat rättare se», än att Per Mattsson var med och »lopp dher på skutan i yran». Så vill hon omsider vidhålla sin uppgift och dö på sin gjorda berättelse. Rätten tog av nämndens viktiga observation ingen anledning att närmare granska de virriga och motsägande uppgifter, som även för dåtida uppfattning bort både här och i övriga fall väcka allvarliga tvivel på realiteten i det hela. Att Gertruds berättelse var ett uppkok på den vid förra rätten avgivna och brast i fullständighet och åskådlighet på samma punkter som denna, det är en psykologisk iakttagelse, som låg alltför högt för hela det dåtida betraktelsesättet.

Nu följde ännu en berättelse om satansmötena påskan 1668 på ången vid Stenkyrka och 1669 i Marstrands skans.

Huru Gertrud kommit dit? »Hon smorde sigh medh dhen smörjan, som satan hade gifvit henne i hornet och redh skrefs på dhen drängen, satan hade fådt åt henne.» Härpå frågade rätten, varför Gertrud gått till Guds bord, och om hon har kunnat förtära sakramentet. Gertrud erkände, att hon blott för skens skull och till undvikande av misstankar, — såsom traditionen från medeltiden föreskrev, — anammat sakramentet.

Härmed lämnades Gertrud tillsvidare. Blott sällan finner man i de stora processernas historia ett så obegränsat tillmötesgående av rättens minsta önskningsar.

Efter Gertrud rannsakades den gamla 80-åriga Börta Cremars i Mollösund, som nu uppgav, att hon lärt vid 14 års ålder, sålunda omkring 1603, av satan själv, som i en mans liknelse kom till henne på marken vid Mollösund och sedan varit hos henne. På tillfrågan erkände Börta,

att hon döpts av satan hos Erik i Röd uti Morlandadalen. Hon bad, att Gud ville upplåta hennes mun till bekännelse. »Då gjorde ock rätten, med kyrkoherden Herr Lars, bön för henne, att satan måtte vika ifrån henne och hon kunna bekänna sina synder.» Likväl kunde hon, trots flera timmars bearbetande, icke förmås att säga sig ångra sitt deltagande i skutans ombringande och sonens förgörande.

Inför detta krav reagerar ändock det lilla av förnuft och sanningsmedvetande, som fanns kvar hos den gamla. De blott inbillade ogärningarna kunde icke ångras. Att inbilla sig dylika ting, det gick för sig, men icke att ångra dem. Ej heller ville Börta bekänna något mera. Det var ock förbi med den stackars gamla. »Ty Börta syntis, som alt sans och förnuft hade varit henne betagit och kunde ingen besked vidare göra, utan satt, som hon allaredan halfdöd varit hade.» Alltså fördes hon ut.

Emellertid sände rätten efter någon stund kyrkoherden Lars Jönsson jämte några lagrättsmän att ytterligare förhöra Börta, helst hon inför rätten talat »utan allt förstånd» om sitt dop av satan. Hon sade nu för dessa och sedan inför rätten, att satan döpte henne i Eriks i Röd hus »och tog satan själf hufvan af hufvudet på henne, när han skulle döpa henne», och skrev sedan in henne med blod från hennes axel. Vidare gav han henne »en liten dräng, som alltid var hos henne». Slutligen har hon samma berättelse som Gertrud om skutans förolyckande, men kan lika litet som Gertrud säga, i vad hamn Per Mattsson och Anna Persdotter voro med. För sin skröplighets skull kunde Börta icke vidare höras eller ge besked om sig rörande dessa detaljer, som domstolen aldrig får nog av. Det är ett ständigt och outhärdligt frågande om ett och detsamma, där allt var sagt, som kunde sägas.

Nu kom turen till Per Larsson i Mollösund att ånyo rannsakas. Trots Gertruds förnyade vittnesmål, att han var med på den förolyckade skutan och styrde den på klippan, förnekade Per Mattsson sin delaktighet i dådet. De hade ljugit på honom, »och den som dömer honom, skall möta'n in för Guds stränga dom». Gertrud skyndade då att tillägga, det Per varit med även vid sammankomsterna i Stenkyrka och på Marstrands skansar och be-

klagade dessutom, att hon blivit förförd av Pers hustru. Per invände, att det måste ha varit »någon annan i hans liknelse». Ett märkligt vittnesbörd om den ännu starka tron på hamnskiftningen. Flera graverande omständigheter hopas dock efterhand mot Per Larsson. Häradshövdingen och befallningsmannen påminde, huru Per lupit omkring huset, där Malin på Herrön var, för att lyss efter vad hon skulle bekänna, »när bödelen var ihop med henne och plåga henne». Härmed hade han varit »så trå och trägen», att länsmannen och profossen måst driva bort honom. Vidare hade Per, såsom nämnd, fogde och häradshövding sannade, i många år varit beryktad, och det till den grad, att man »föga haft försyn att tala uppenbarligen, det Per var en trullkarl». Per förklarade, att han aldrig komme att bekänna något. »Att han flöt, när bödelen kasta honom i vattnet, det vållte, att han var så bunden i kors med händer och fötter»¹.

Den 27 oktober ställdes Per Larsson åter för rätta, men ville ej bekänna, trots det att både rätten och kyrkoherden »med största ifver» förmanade honom därtill. En timmes enskild förmaning av kyrkoherden förmådde lika litet uträtta något. Rätten rådslog därför om tortyrens tillgripande, och eftersom Per länge varit uppenbart beryktad för trolldom, för fem år sedan lovat en piga, att hon skulle bli ogift, vilket hon ock blivit tills datum, anklagats av tre trollpackor för delaktighet i deras möten, prövats på vattnet och flutit som en and samt umgåtts med trollfolk, såsom sin egen hustru, vilken lärt Gertrud, »och i sin konst så stark varit, att han kunnat piska satan», alltså resolverade rätten, att Per »skulle lefvereras bödelen att plågas af hans järn och jungfruger»².

Per blev så överlämnad åt bödeln, men med tillsägelse »att sätta allenast järnen på fingrarne på honom», varjämte kyrkoherden och några av nämnden skulle närvara, dels

¹ Bindningen gick, som förut nämnts, så till, att man korsvis band samman höger hand med vänster fot och vänster hand med höger fot, behöll ett längre stycke av repet vid knuten och sedan kastade ut offret i vattnet, ungefär som man kastar ut en kräfthåv.

² Det fruktansvärda tortyrinstrument, som kallades »jungfrun», saknades alltså icke.

för att mana honom till bekännelse, dels för att tillse, »att han icke så hårdt handterades, att någon ledamot skadad blefve». Så sades det ock i medeltiden. I praktiken drevs man av sig självt längre, så snart man blott börjat.

Hotet var emellertid nog för att förmå Per Larsson att rikligen bekänna allt vad rätten önskade. I allmänhet visa sig männen hastigare falla till föga inför tortyren. De ha bättre kännedom om vad tortyren egentligen är för något, bättre begrepp om allvaret och mindre hopp om hänsyn än kvinnorna, som antagligen på förhand litet eller intet begripit av saken. Det är med en tydlighet, som blott sällan är så klar som här, en bekännelse, som kommer från en man, som ser, att ingen undanflykt gives med mindre, än att rätten får höra vad den vill. Umgänget med de övriga anklagade, noggrann kännedom om allt det onda trolldomspratet, gör en i det hela överensstämmande bekännelse möjlig, här som i medeltiden. Och uppstår någon olikhet, är Per nu genast villig att jaka till rättens väl tillrättaläggande spörsmål. Med ett leende och den mest uppenbara drift med sina domare svarar han ja på de mest enfaldiga frågor, där rätten rörande ett satansmöte kräver besked på samma sätt som om ett bondbröllop i närmaste by. Inkvisitionsförhöret rör sig även i trolldomsfall som med de renaste realiteter, och det skall gärna medgivas, att det ändlösa utfrågandet i mycket kom därav, att man för bevisningens skull här som t. ex. i ett vanligt tjuvmål ansåg sig böra noga utforska alla »circumstancier» eller omständigheter. Det faller sig som den enklaste sak, att man om ett dylikt »gästabad», som de anklagades eufemistiska term även här lyder, skall kunna ge besked lika väl som om ett vanligt sådant.

Med en svada och ett ljugande, som är rent av beundransvärt, bekände nu Per, som utan tvivel länge varit beryktad för trolldom, och sannolikt övat och än mer skrutit över varjehanda konster, som hörde till tidens naturla magi och därutinnan torde ha haft ett och annat att bekänna, att han blott för två (1) år sedan lärt på en segelfärd norr ut hos en krogkvinna, Elsa i Hallind¹, »denna

¹ Hallin, knappast syftande på Hallind i Bro, där Elin och Ifver i Staxäng voro hemma och där den föregivna Elsa nog skulle

djäfvluskapen». Redan denna i dylika mål vanliga utvägen att skylla »lärdomen» på någon okänd ger Pers berättelse prägel av en fri dikt. Vid tillfället i fråga hade nu tillgått så, att kvinnan frågat, om han ville lära, så skulle han sedan kunna göra, vad han ville, varefter hon givit honom en kanna öl och bett honom dricka i satans namn. Han hade icke trott, att detta skulle betyda något. På golvet hade gått en svart katt, som han erkände sig ha fått och som sedan kommit till honom två gånger. På fråga »om han icke blef döpt af samma katt(!) eller om hustrun, som lärde honom, döpte honom», svarade Per först nekande, men sade sedan strax — på ny förmaning — att kvinnan döpte honom med vatten i satans namn, varefter han med blod, som han tog ur sin egen arm, skrevs in i en bok med röda bokstäver, bunden i svart band, allt medan dens svarta katten sprang omkring på golvet. Per tillfrågades än vidare, huru han lärde sig trolldomskonsten. Svaret blev, »att kvinnan sade några ord och fråga honom, om han ville lära, så skulle han sedan kunna göra hvad han ville, och gaf honom en kanna öl och bad honom dricka i satans namn, det han ock gjorde, men tänkte, det skulle intet hafva på sig, han mente intet därmed». Sedan reste han hem till Mollösund igen.

Han hade vidare ridit på katten till bröllopet uti Marstrands skans och skildrar, huru där tillgick. På rättens fråga, om Jöns i Vräländ var där, jakade Per leende och upplyste, att Jöns — efter vad det sades vid mötet — slagit »på en glastrumma med två räfwarumpor»(!). Då rätten finner sig böra fråga, »om det lät väl och om samma trumma hade högt ljud», svarade Per icke utan en viss humor i allt eländet och galenskapen: »Hon lät, hälvetis fnur, icke högt!» Det var ju ock rimligt nog med en sådan instrumental utrustning. Då Per tillfrågas, vad han gav bruden i brudskänk, »då log han däråt och sade, han gaf henne intet».

Rätten ville nu veta, huru prästen, som vigde brudfolket, såg ut. Svaret ger, — såsom man kan vänta, om

ha eftersökts, ej heller Hallind i Tanum, som ligger långt in i landet, utan sannolikast Hallind i Hogdal, ehuru icke heller denna gård ligger alldeles vid kusten eller ens vid allmän väg.

man erinrar sig, att den svenska prästräkten ännu icke införts i Bohuslän, — vid handen, att han var klädd som en dansk präst, »uti en svart kjortel och hade krusig krafve¹ på sig, hade ock brunt skägg». Han var som en medelstor man samt stod där »och predika(!) för dem». Det är alltså prästen, som stått modell till dessa fantasier, liksom barndopet, med namninskrivningen i kyrkoboken, stått som förebild till omdöpanDET eller avkristnandet o. s. v. Vad prästen sagt, kunde han dock icke säga, emedan han »gaf ingen akt der på». Brudgummen var R ä m m e n, d. v. s. den lede, bruden en ung piga i Marstrand. »Frågades, om dhe gingo till sängs.» Han sade: »Ja, der stog ock väl till, der vanka mat och dricka nock, och drucko de öl af glas och kannor!» Bruden smyckades av Malin Ruths, »och när trummeslagaren slog på trumman, dansade både bruden och brudgummen och gästerna med, som väl voro 100 personer och mäst qvinnor, 10 cirka 12 karlar allenast». Då fråga blev, om spelmännen fingo pengar, log Per och sade, att han såg ingen få det, »men presten», tillägger han maliciöst, »gåfvo de offer».

Det är väl nästan överflödigt att tillägga, var förebilden till detta bröllop är hämtad. Man får här så där tämligen reda på en del av då vanliga seder och bruk i församlingslivet.

När nu Gertrud kallades in för att höras rörande Pers uppgifter, konstaterade hon rörande bröllopet, att förre Marstrandsborgmästaren Nils Fredriks hustru, Malin Börjesdotter, varit den andra brudkvinnan, vartill Per välvilligt lade, att han ej mindes så grant, men han tyckte, »att det var rätt en sådan». Det var nog. Gertrud påminde även, att trumslagaren fått penningar. »Då sannade Per hennes ord och log åt henne och sade, att de förnämste som Malin Ruths och Malin Börjesdotter gåfvo honom penningar», tillfogande, att den sista också hade »bäst råd därtill.» Då nu Per och Gertrud förmanas att icke ljuga på någon, har Per så levat sig in i sin nödtvungna roll, att han strax försäkrar, det han »intet ljuger», och styrker sina utsagor därmed, att de ropade trumslagaren till sig och fingo honom peng-

¹ Pipkrage.

arna i handen. Detta förekom vederhäftigt. Så måste det ha gått till. Men om trumslagaren Jöns i Vräländ var där, visste han icke säkert, då han blott hört honom nämnas där, men icke sett honom. Man märker respekten för storbonden. »Rätten förehöll Per, at han måtte änteligen känna honom», då han eljes så väl kände omständigheterna vid denna sammankomst. Åter ett bevis på hur reellt allt fattas. Har man träffats i Blåkulla, som det skulle heta i det övriga Sverige, så måste man känna igen varandra, även om man eljes aldrig träffats. Varken Gertrud eller Per trodde sig dock kunna känna igen Jöns, om han inställdes för dem.

Nu inkallades Jöns i Vräländ och konfronterades med Per och Gertrud, vilka ock vidhöllo, att de väl hört »ropas på Jöns trummeslagare i Wräländ», men likväl icke visste om den inkomne var densamme, som slog på trumma, »dock tyckte de, att det är densamma». Nu togs Jöns i allvarsamt förhör. »Gjorde ock kyrkoherden, Herr Lars, mycket sin flit att förmå honom till bekännelse», men Jöns gav ett »flatlöje» åt sådant och sade sig intet akta »hvad sådant folk snackar honom efter».

Med detta något oväntade besked måste man släppa den förmente trumslagaren vid det högtidliga tillfället. Vräländ i Långelanda socken, ej långt från Trätte torde ha varit en stor och bördig gård¹ och Jöns en storbonde, såvitt ej alla tecken bedraga. Som sådan ansåg han sig säkert vara höjd över dylika misstankar och kunna skratta åt alltsamman. Jöns hade nog så rätt. Det var även i Bohuslän fattigmansaffärer, det gällde. Ibland de burgna och hos de högre klasserna drabbades blott kvinnor av misstankar. Emellertid kom icke heller Jöns så alldeles lätt undan, ty senare erfara vi, att han, sannolikt till följd av att anklagelsen, som vi skola se, senare upprepades, blivit inmanad i häkte, där han snart dog².

Förhöret koncentreras nu omkring den förut omtalade skutans ombringande. Flertalet medverkande hade redan bekänt. Men det återstod att få fast Per Larsson och hans dotter Anna. Det är Gertrud Corporals,

¹ Se Holmberg, a. a., II, s. 286.

² Se Stakes brev till kyrkoherden i Långelanda. GBLSA. Reg.

som nu inkallas och så småningom genom sina anklagelser och sitt nya påstående, att Anna för i en skatas liknelse, får driva Per Larsson att efter stark påtryckning medgiva, det Anna kom efter de övriga. Per Mattssons närvaro kunde han dock icke erkänna. För sin dotter bad han rätten »medla», vad ske kunde, efter hon blott varit med på skutan — »det Gud väl varder förlåtande» — och hade många små barn. Sig själv anser han tydligen fullkomligt förlorad.

Nu kom turen till Anna Persdotter, som efter sin egen faders eftergift naturligtvis icke ägde några som helst utsikter att fria sig och som i förtvivlan över sitt öde redan nära nog bragts från förståndet.

Anna nekade »med många förpliktelser». Den henne dömde, skulle svara henne inför Guds stränga dom. »Och gaf», heter det, »många onöttige och obeskedlige ord ifrån sig, ville och icke höra, hvad antingen rätten eller kyrkoherden talte henne till, utan skicka sig helt otidigt och som hon halfgalen varit, sägande, Gud skulle själf komma neder och svara för henne och skapa stenar, som skulle be-tyga hennes oskyldighet.» Den gamla hårda Gertrud höll dock fast vid sin beskyllning, men fadern sade, att han »visste icke rätt besked om henne», när Anna allt för mycket bullra och ropa på sin oskyldighet och om sina många små barn». Rätten beslöt, att Anna skulle ställas under bevakning i sitt kvarter, »så hon icke måtte få någon sömn eller mat i den natten, utan hållas fastande och vaken till morgondagen». Det var visserligen ett oblodigt men i själva verket ett av de ohyggligaste pinomedlen och ytterst verksamt i psykiskt hänseende. Det var ett medel, som icke skulle förfela att göra sin verkan på den redan upprörda, alldeles förstörda och av allt att döma för all trolldomsövning främmande unga kvinnan.

Vid nästa dags rannsaking förfäktar dock Anna alltfört trots rättens och kyrkoherdens allvarliga tilltal sin oskuld. Det brast intet i allvar. »Anna förmantes yttermera bekänna sin sanning och rädda sin själ, som uti satans garn och snaror mäktat hårdt syntes vara insnärt.» Fåfångt. Ut-förd till bödeln, intet annat vetande, än att hon skall torteras i närvaro av kyrkoherden, faller hon till föga och

begär blott »någon dilation» eller betänketid med bekännelsen.

Under tiden frampressas växelvis av den gamla fjolliga Gertrud och Annas far nya försäkringar och detaljer om hennes medverkan till skutans undergång. Även fadern säger nu, att hon var liksom Börta Cremars i en skatas liknelse, men vet om hennes medverkan blott att säga, det hon »gick af och till» eller stod bak stormasten på skutan. Hon hade för övrigt kommit något efter. Där var »icke stort att göra», säger han till svar på några frågor om vad Anna gjorde. Gubben väjer sitt barn, så gott han nu kan genom dessa uttryck, som avse att åtminstone förminska hennes skuld. Även Gertrud säger först, att hon lopp av och till, men tillägger efter ny påtryckning, att även Anna hjälpte till att kasta folket över bord. Ja, Anna hade kommit efter, emedan man ej utan hennes hjälp rådde med skutan, varför Malin i Viken hämtat henne. Sedan hade de kastat ombord hela besättningen, först skepparen, varvid Gertrud tog i benen och Anna halp till, och sedan drängarna. Gertrud tillade, »att detta folket ropa mycket på Gud och bad om hjälp, när de kommo i sjön och skutan gick under» — säkert det enda sanna i hela denna för-lisningshistoria. Man hade varit med om för många sådana olyckor för att icke veta, huru det måste ha varit i för-lisningens ögonblick.

Då Per Larsson nu tillfrågas, om denna Gertruds berättelse var sannfärdig, svarar han: »Det kan så vara, jag hade då väl annat att taga vara, än se så noga efter, huru tillgick». Därefter »frågades Per, om han rådde så allena med styret». Åter svarar han, den gamle fiskaren, självmedvetet och med fin dubbelmening, »att han har rått med så många i sine dagar». Och då rätten frågar, om han då handterat styret på samma sätt och kanske så styrde även den andra Tomes skuta, som förkom, svarar han kort, att det ej var hans mening, att han styrt så flera gånger.

På fråga om de ångrade detta dåd, börjar Gertrud gråta och bedja Gud vara sig nådig. Det gjorde henne hjärteligt ont, att så många goda folk genom hennes förvällande omkommit och lämnat efter sig 5 änkor och 11 faderlösa barn. Men Per, som har svårt att döda allt vett

och all logik, svarar undvikande, att »det förtryter honom allt hvad han gjort Gud emot i sine dagar, han var icke så stort vållande i deras död». Rätten tyckte, att han ställde sig »helt förhärdad». Per bad nu, att hans dotter måtte skonas, hon hade intet ont gjort — för att dock nästa ögonblick på tal om skutan medge, att »visst var det synd». Per yttrade på tillfrågan, om de omkomna varit hans ovänner, att de alla voro hans goda vänner. Varför då denna ogärning? Gertrud kommer genast med det enligt traditionen korrekta svaret, »att det är deras lust kunna skada Guds barn uti deras näring». Per, som börjar glömma tortyrredskapen och komma till sig igen, betyder nu, att han »intet ondt gjort» och »aldrig tjänt satan eller gifvit sig honom i våld». Då man nu läser upp hans tidigare bekännelse härom, svarar han, att när han »ingen mening» haft därmed, kunde det icke stort skada.

»Då», heter det, »tog kyrkoherden honom före och förmante honom avstå med sådana ord och ångra sina store synder och underviste honom, hvar uti och huruledis han syndat hafver.» Men Per lät sig, tillägges det nu, intet bekomma, »utan svarade han mycket förakteligen som en förhärdad och förtviflad människa, att rätten icke utan stor alteration måtte höra och se, huru hårdt den arme mannen uti satans klor fastnad var, särdeles i det att han fuller bekände, som förr är mäلت, det han både hafver låtit sig döpa i satans namn och inskrifva i hans bok och att han jämväl varit med att förkomma skutan, men tyckte sådant dock intet hafva på sig eller han därmed så illa syndat, att han förtjänt döden».

Då intet stod att uträtta med Per, blev han nu omsider utförd från rätten.

Anna Persdotter infördes nu åter och förehölls Gertruds nya uppgifter om Annas starka medverkan vid skutans undergång, som även finga gälla för faderns räkning, trots dennes sista gensagor. Anna nekar som förut trots hotet med tortyr och trots Gertruds bedyranden vid den nya konfronteringen. Rätten beslutar då efter skedd överläggning, att Anna, som beryktats som en trollkona av två sådana, av Börta Cremars och Gertrud, och sammanledes av fadern erkänts vara delaktig i förlisningen och vore

dessmera misstänklig, som både modern och fadern varit med trolldom besmittade, skulle levereras åt bödeln. »Är ock forma et processus juris huius provinciae att låta dem komma under tortur, som blifva af 2 circa 3 för trolldom utlagde och synnerligen när deras bekännelse synes hafva något skäl med sig.» Härtill syftade ock guvernörens instruktion, »som efter Kungl. Maj:ts nådiga ordres extra-derat är». Det sista var icke riktigt. Däremot vinnes här en mycket viktig upplysning om den danska rättstraditionen och dess praxis.

Så snart Anna i kyrkoherdens närvaro lämnats i bödelns händer för att torteras, sviktat hon åter och begär en timmes betänketid. När denna var ute, kallas hon in och avger nu liksom förut fadern den av rätten fordrade bekännelsen. Det var Gertrud, som förfört henne och »givit henne detta onda in uti varmt öl, smör och bröd», och bett henne äta det i satans namn. Till skutan hade hon flugit i en tärnas liknelse. Sannolikt fann hon det trevligare än att ha farit som en skata. Gertruds avvikande påstående, att det var i en skatas hamn, finner rätten icke anmärkningsvärt. Vidare upplyser Anna, att även Karin, hustru till skutans skeppare och ägare, varit med om att förstöra den. Gertrud inkallas, men nekar sig hava förfört Anna eller vid tillfället i fråga förvandlat henne till en tärna, utan vore Anna väl så klok som hon. Att Karin varit med, kunde Gertrud först icke minnas, men erinrar sig det så småningom och kan även förklara, varför Karin varit med och rent av förmått de andra till dådet: Hon och mannen kunde icke sänjas, emedan ingendera unnade den andres barn i tidigare äktenskap få ärva något. Detta var ju plausibelt nog. Emellertid måste Gertrud, som åhört Annas ord, omsider för egen del bekänna, att hon enligt Annas vittnesmål lärt henne förliden pingstdag, sedan hon förut fått lära något litet av sin moder. Vidare repeterades åter den vanliga historien om dopet, inskrivningen och tjänsteanden — i skepnad av »en liten svart hundunge», som förrättat dopet (!) o. s. v., o. s. v. Anna medgav allt, utom det, att hon till sin hjälp fått »någon djäfvul i hunds liknelse».

Man har nu hunnit fullständigt suggerera Anna såsom delaktig i alla dessa ohyggligheter, och hon uppträder nu — sannolikt i hemligt hopp om nåd — som den botfärdiga synderskan. Målet var vunnit. »När nu Anna», heter det, »tröstades af kyrkoherden emot denne synden och tillfrågades, om hon förtryter desse sine synder och onda gärningar, gjorde Anna sin trosbekännelse, att hon visserlig förmodade, Gud lärer förlåta henne sin öfverträdelse och taga henne till nåds. Hon ville ock gärna omvända sig och uti det öfriga af sin lifstid lefva, som ett Guds barn borde. Gjorde ock en innerlig bön till Gud om sine synders förlåtelse och sade sig gärna vilja — som publikanen gjorde — slå sig för sitt bröst och bedja Gud misskunna sig öfver henne och med Maria Magdalena falla Christum till fota och begråta sina synder — med flere botfärdige sententier af Guds ord.»

Man riskerar icke att taga fel, om man säger, det hela domstolen inför dessa ord kände en lättnad och visste sig ha vunnit en stor seger över den lede fienden, trots hans mångfaldiga konster och fruktansvärda makt över dessa människor. En brand var ryckt ur den eviga elden och en själ frälst, fast det nu kunde ske endast genom bålet elds-lågor. Någon nåd hade den arma ej att vänta.

Nu kunde svar vinnas även på några återstående frågor. Efter så fromma ord dugde det ej att neka längre. Nu bekände den botfärdiga, »att det fuller var sant, att hon fick en djäfvul, som skulle tjäna henne», men utan tvivel ligger det en troskyldig tanke på något förmildrande, då den arma tillfogar, att »han var föga större än som en mus». Så också då hon säger, att han ej varit hos henne efter färden till skutan, och då hon bedyrar, att hon aldrig varit med vid andra möten eller gjort något annat ont. Hur hon hjälpt Gertrud att kasta folket över bord, visste hon icke.

I förhörets sista stund framdrages ännu en sak, och jag måste, ehuru jag nu säkert följt tusentals för trolldom och satansförbindelser av detta slag anklagade i vårt land, säga, att det är den ohyggligaste i hela det svenska trolldomsväsendets historia. Anna hade i början av juli blivit förlöst med sitt sista barn, varvid Gertrud tydligen närvarit som jordemoder och därvid, sannolikt enligt gammalt bruk, tagit emot barnet vid födseln med orden: »Var välkommen!»

Detta har, som synes, i dessa tider av ohejdat trolldomsprat och lössläppta djävulsfantasier föranlett det ryktet, att Gertrud omedelbart efter födseln döpt barnet »i satans namn». Den stackars pinade modern förhöres nu härom och säger, då hon givetvis icke kunde erinra sig något just från detta ögonblick, att hon icke tror det och icke vet därav, men tillägger, i tydlig misstro till Gertruds karaktär: »Skulle så vara skedt, då vore det illa». Det var ett ord, som i en mindre förvildad tid borde ha varit nog för att fria henne från alla misstankar för trolldomssynd.

När nu Gertrud tages i förhör, förnekar hon väl, att hon döpt barnet »i fanens namn», men ger den intressanta upplysningen, att hon vid barnets första upptagande sade: »Var välkommen, Kerstin Sörens» och »sputa öl af sin mun och i barnets mun». Att »sputa i mun» var ett gammalt förfarande i löfjeriets enkla läkekonst¹. Men Kerstin Sörens var namnet på barnets mormor, som återigen var en trollkvinna och meningen ansågs alltså vara den, att den lilla skulle bli henne »lik i trulldom och djävulskonster», såsom det heter i rättens straffande ord över detta Gertruds handlingssätt, vilket rätten fann nog så rimligt, emedan »Gertrud själf tjänte satan och såg fördenskull hellre, att satans rike blef förmeradt än Guds rike». Gertrud erkände den onda avsikten. »Ja, det kan väl vara», sade hon slött vid rättens påtryckning och bad Gud förlåta sig denna synden. Till all lycka hade Gertrud ännu så mycken besinning och så mycket av samvete kvar, att hon nekade, när rätten gjorde den betänkliga frågan, »om Anna visste, det hon i sådan måtto emottog hennes barn och till den ände sade det skulle vara välkommet hit i världen, att det en satans lem blifva måtte». När Gertrud på denna punkt ånyo hotades med bödeln, om hon icke ville ut med hela sanningen om Annas förhållande vid barnets födelse, »nekade hon hårdt» och tillade, att hon ännu aldrig sett Anna vid något möte. Hade Gertrud låtit pressa sig till en eftergift i denna punkt, så hade Anna sannolikt tvingats att erkänna sin delaktighet — så gott som i födseln — av Gertruds förmodade ogärning.

¹ Se formulären i mina Svenska signelser och besvärjelser.

Det är ju tänkbart och icke i och för sig omöjligt, att Gertrud verkligen handlat i det bekända syftet, men sannolikt kan jag icke finna det, ty det är mycket möjligt, att hon blott i det ena som det andra följt gammal sed för att få liv i barnet. Det är också mycket möjligt, att Gertrud i och med nämmandet av mormoderns namn blott följt den urgamla namngivning, som undvek levande fränders och helst föräldrars namn, dels emedan lika namn kunde tänkas skada, dels emedan i barnet en av förfäderna ansågs leva upp.

Huru härmed än må förhålla sig, äro förhandlingarna i denna punkt lika ohyggliga och visa, huru ohejdat de lös-släppta djävulfantasierna härjade och smittade allt, allt i människolivet. Man kunde annars tycka, att man även i denna vanvettets tid bort ha så mycket minne av det verkliga livet och en kvinnas verkliga förmåga av att företaga en sådan handling omedelbart på födelseögonblicket, att denna ohyggliga misstanke kunnat åtminstone för moderns räkning undvikas. Men det är så: djävulstron har stått vårt liksom andra folk nog så dyrt.

Den 29 oktober följde ytterligare några korta förhör med samtliga anklagade, utan några nya uppgifter av värde för kännedomen om de rådande föreställningarna eller för rättsproceduren. Av Gertrud Corporals vill rätten veta, »huru de förgöra folk, creatur, mjölkning, fiske och huru de kunna hafva nyttan af dess nästas kveck och annat godt, huru de göra trollknutar och trollkulor, huru de ock bruka annat djävulskap». Gertrud meddelade, »att hon aldrig brukat det; och var rätt trolldom intet annat än falla ifrån Gud och gifva sig den onde i våld. När det var skedt, ut-rättar deras dräng, hvad de vilja». Detta torde ock, som förut sagts, vara ett gott uttryck för den rådande uppfattningen utom och inom »skräet». All gammal magi av olika, ofta mycket oskyldigt slag, t. o. m. nedärvd från den gamla förreformatoriska kyrkan, fick enligt denna åskådning egentligen sin kraft genom en förbindelse med djävulen.

Per Larsson inkallades och frågades, om han hade något mera att bekänna, men svarar, att skarn var allt vad han förut bekänt om sig och de andra och »talte helt förhärdadt, sägandes sig icke hafva mer ondt gjort, än han

väl kunde försvara hos Gud och gaf åtskillige flere försmädelige ord ifrån sig, så att för sådana hans slemma afhäfvor och ogudaktiga svar rätten med kyrkoherden blef förorsakad att göra bön till Gud för honom, att Gud ville fördrifva satan ifrån den arma förförda människan och med sin goda anda så beveka hans förhärdade hjärta, att han måtte kunna bekänna och ångra sina synder».

Utan allt tvivel var denna bön liksom de tidigare av det starka och kraftiga slaget, och liksom förut är det ingenting, varken hot eller bödel, som så kraftigt som prästens böner och de heliga orden beveker dessa människor att bekänna och bekänna vad som helst. Men det är blott ett ögonblick och blott på ytan och blott på prästens auktoritet. Den lutherske prästen spelar här alldeles samma roll som den katolske under 1400-talet och senare i den romerska kyrkan. Åskådningen var här densamma. Överlämnade åt sina egna och sina lika irrande domares fantasier förefalla dessa människor att vara rena hedningar och djävulsdyrkare; återförda till verkligheten och detta livet vid ljudet av de i kyrkan vanliga orden, komma de till sig själva och tala som kristna människor. Men de vakna därmed också till nytt medvetande om det överkliga i allt detta, som förhandlats. Så tillstod väl Per Larsson åter allt vad han förut bekänt, men utan sken av någon ånger, och det ehuru man förde honom till sinnes både det timliga och eviga straffet. Per sade nu intet därtill, utom det att »Gud förlåter honom väl», och så snäste han, trött på eländet, åt kyrkoherden. Därmed fördes han äntligen ut.

Sist infördes Anna Persdotter. Svagare än fadern, tillstod hon hela sin gjorda bekännelse och bad Gud vara sig nådig och att han ville hjälpa och trösta den, »som på vrånga vägar kommen varit». Ej nog härmed. »Hon ville ock gärna förlåta Gjertrud, som henne förfört hade, på det att Gud skulle förlåta henne och att höga öfverheten ville vara henne nådig för dess många små barns skull.»

Rannsakingen var slut och rätten skred till att avkunna sin dom, sedan de anklagades långa syndaregister blivit hopsummerade.

»Thesse fyra missdådaris onda och förskräkelige gierningar», heter det, »blefwo sedan wjdare j betenkiandhe tagne, och iämwäll öfwer them af rätten enhelleligen så resolverat och dömdt, att Jertru Corporahl, Börta Cremars, Per Larson och Anna Persdotter, huilka och alle äre helt arme och rätt uthfattige, bordhe effter Gudz Lagh Exodj. 22, v. 18 mista theras lif, och effter cap. 6 Högh-Måhl. Balk., Sveriges Rikes Landslag, i bähle lefwandis opbrännas, medh mindre höga öfwerheten thet nådigst förändra tächis.»

Sjelwa domen, som för de dödsdömda upplästes, hade denna lydelse:

»Allidenstundh Jertru Corporals, sielf hafwer bekiendt, dheth hon fallet i från Gudh och sin frälsare och gifwet sigh diäfwulen och then onda andan i wäll, af huilken och i samma namn Jertru och så bekienner sigh döpt och medh sitt eget blodh uthj satans register och book inskrifwen wara, sedan stedze intill dhes hon fängzlat bleff, haftt samma diäfwull och orena anda hoos sigh; bohlat medh dhen samma som medh een man, och jemwäll redit på honom till dhe möten som satan medh sådanne sine lemmar till Gudz namns försmädelse hållet hafwer; Jertru theslikast warit medh at vndkomma Thomas Andersons skuta och 7 menniskior, som woro på samma skuta, huarigenom ähre wårdne fäm änkior och 11 faderlösa barn. Item Jertru brukat the högwärdige [sacramenter] under ett skien till gudaktigheten, och allenaste at kunna öfwerskiuhla dheth förbundh, hon medh satan giordt hafwer, såsom och lärdt Anna Persdotter trulldom och att gifwa sigh satan i wälldh, döpa af samma anda i diäfwulens namn och jnskrifwa i thes book; Jertru också, då Anna Persdotters sista barn föddes och hon optogh dheth ifrån moders quedit, sagdt samma foster till dhen ända wara hit i werlden wällkommit, att dheth een satans lem blifwa måtte.

Börta Cremars sammaledis bekiendt och tillstådt, dhett hon för 60 åhr tillbakars, hafwer fallet ifrån Gudh och till satan, then och sielf henne dhen tiden thenne diäfwullskapen och trulldom lert hafwer; sedan också sielf döpt Börta och medh Börtas eget blodh i sin book och re-

gister inskrifwet; Börta jemnväll bekiendt sigh hafwa warit medh at undkomma Thoman Anderssons skuta och dhe folkh, som woro på samma skuta; såsom och förgiort een quinna, Barbro Rålanns benämndh, brutet benet af Trulls i Mellbo och bort tagitt ifrån sin egen son dhes hemblige lem och elliest alltidh warit medh uthi diäfwulens möte och sammankomster.

Pär Larson på lika sätt effter egen bekiennelse fallet ifrån Gudh och till diäfwulen, låtet sigh döpa i satans namn och med sitt egitt blodh inskrifwa i satans book, warit medh att undkomma Thomes Andersons skuta såsom och ridit på satan till dhes möten och sammankomster.

Anna Persdotter theslikast bekienner sigh hafwa lert trulldom af Jertru Corporals och ther medh fallet ifrån Gudh och gifwet sigh dhen onda andan i wäll, låtet sigh döpa af diäfwulen sielf och inskrifwa medh sitt eget blodh i satans register såsom och warit medh att undkomma Thomas Andersons skuta, medh flere laster och synder, som thesse föröfwat hafwa.

Ty dömmes her medh Jertru Corporals, Börta Cremars, Per Larsson och Anna Persdotter effter Gudz och wersligh lagh at döo och j bähle lefwandis opbrännas, medh mindre the niuta höga öfwerhetens nåde».

Det var underlagmannen själv, Nils Thomesen Feman, som fällde och underskrev även denna dom.

Så var denna ruskiga rannsaking, däri man hos domarne och deras andliga rådgivare icke spårar en enda tillstyrmelse till tvivel på alla dessa gräsligheter ur vantrons och inbillningens värld, väsentligen avslutad. Av alla de hundradetals rannsakingar, jag genomgått, känner jag ingen, som är så präglad som denna av en alltigenom oförändrad medeltida uppfattning och praxis efter 1400-talets påvligt auktoriserade processförfarande.

3. I Stångenäs härad.

Vi gå nu till de rannsakingar, som höllas av underlagmannen Nils Thomesen Feman den 11 och 12 oktober 1669 och sedermera den 29—31 januari 1670 med Elin och Ifver i Staxäng.

Den första av dessa rannsakingar hölls i det Bro närbelägna Quistrombro, nu Kvistrum, Foss socken, i närvaro av svenske häradshövdingen Gust. Farther, befallningsmannen Gabr. Persson samt nämnderna från Stängenäs, Tunge och Sotenäs härader¹.

Undersökningen gällde här blott den förut rannsakade Elin i Staxäng av Bro socken och hennes man Ifver samt rör sålunda ett alltjämt ganska isolerat fall. Man söker nu först ytterligare komma till klarhet om de förut omtalade förgörningarna, varvid framkom, att Elin vid det omtalade kvarnbesöket i Holma (i Brastad) sökt taga Halfvar om halsen, vilket högeligen förbittrat hans hustru Anna, som strax förbjöd mannen att vidare mala åt Elin. I detsamma hade Anna blivit sjuk, emedan hon blev så häftigt vred, så som både hon själv och Ifver mente. Anna liksom Halfvar nekade, att Elin hotat henne, men Anna hade dock blivit »så bånge och svårmodig, att hon ingen ro hade», och ännu icke vore denna sjukdom kvitt. Efter 8 dagar hade Anna, som misstänkte Elin, begett sig till denna att söka hjälp. Elin förklarade sig då oskyldig och Anna hade sagt sig ej heller kunna lägga henne något till last. Ifver hade sagt: »Bloden har förändrats i dig, när du blef vred» och rått henne att söka den nu avlidne Jakob Klockare i Foss. Så skedde. Av honom fick Annas man tre sedlar — d. v. s. med besvärjelser påskrivna pappersslappar — av vilka två syddes fast i särken, en under var armhåla och den tredje mellan skuldrorna. De buros i tre dagar, varefter de kastades på elden. Efter en månad förnyades konsultationen och erhöles tre nya sedlar, med vilka förfors på samma sätt. Likaså en tredje gång efter ännu en månad. Efter den tiden tycktes det bli någon bättring.

Strandsittaren Peder Henriksson i Lysekil förnyade sina anklagelser, nämligen att när han som strandridare utfordrat en konfiskerad kista och en jakt i Staxäng, Elin 1663 hotat honom med skam och att han strax på väg därifrån vid Vrågebäck av en väderkula kastats av hästen i en dypöl. Samma år den 1 mars ånyo hotad av Elin, red

¹ RA. KJT. Bohuslän, I, s. 9 ff.

han strax å isen vid Mållön ned och förlorade sin häst, och detta ehuru han red samma väg, som fru Margareta Hvitfeldt kort förut oskadd passerat med fyra hästar. Och när han fick jakten, förgicks denna för honom under första resan.

Till dessa gamla anklagelser kom nu en tillvitelse, som är ägnad att belysa de rådande vidskepliga föreställningarna även inom den tidens högre samhällslager. Elin anklagades nämligen för att ha lånat sin medverkan åt jungfru Anna Fircks (här Ferix), dotter till överste Fircks å Aby¹, för att omintetgöra trolovningen och det tillämnade äktenskapet mellan henne och ryttmästaren Ahlfeldt² genom att på trolldomsväg ingiva denne leda emot henne. Det var omkring år 1659. Nu gällde det för rätten att komma under fund med denna delikata affär, varför man sände länsmannen Bengt Månsson till Elisabeth Jönsdotter i Uddevalla, »som då var bemälte öfverstes dotters Anna Firschs piga, att inhämta härom någon vidare kunskap». Elisabeth var emellertid försiktig och svarade, att om länsmannen härom examinerade länsmannen Anders Carlsson, Berent i Rö, Per Lifskytt och Per Skotte, »torde väl något blifva uppenbart, emedan det den tiden icke så lönligt hölls». Länsmannen Anders Carlsson vittnade nu inför rätten, hurusom Berents hustru vid pass 1659 sagt, att jungfru Fircks i nämnda syfte anlitat Elin, som skulle göra av med honom, men att denna sagt sig »intet kunna råda med honom, efter han är född på en söndag».

Christen Hansson från Gravarna i Askums socken vittnade, att hans hustru något förrän landet kom under Sverige av Elin köpt mjöl, som förvarats i en tunna i kammaren. Några dagar senare hade Christen en morgon, när han inträdde i kammaren fått se »som en svart hund» komma upp ur tunnan och spårlöst försvinna mot väggen. Mjålet hade för övrigt varit odrygt. Elin inkallades nu och

¹ Trudt Johan Fircks, överste för ett i Bohuslän förlagt danskt regemente, sedan generalmajor. Aby i Tossene socken väster om fjärden med samma namn var ett större gods, som 1664 förvärvades av Margareta Hvitfeldt. Holmberg, a. a., II, s. 127 f.

² Huruvida denne Ahlfeldt kan hava tillhört den förnämna danska släkten Ahlfeldt eller icke, har jag icke varit i tillfälle att undersöka.

förmanades att bekänna »och detta väl i några timmars tid», men nekade till allt, också därtill, att hon flutit vid vattenprovet, »däremot dock nämnden med hela tingsallmogen vittnade, att Elin flöt som en gås på vattnet». Förhöret fortsatte den 12 okt. Per Skotte vittnade då, att han gått med bud till Elin från jungfru Anna i det omförmälda ärendet, och att denna sedan sagt, det Elin lovat, »att hon med godt manér skulle blifva af med Ahlfelten». Jungfrun var mycket glad däröver. Likaså vittnade Per Eriksson Lifskytt, att han trenne resor hämtat Elin åt Anna Fircks, hennes föräldrar ovetande, varvid Elin dock aldrig vågat sig fram på Åby, utan stannat i vedgården eller annorstädes, där jungfru Anna talat med henne.

Då Elin trots dessa vittnesmål nekade, underkastades hon i närvaro av landsgevaldigern och fyra nämndemän tortyr av bödeln medelst »skrufvar på fingrarna». Då Elin likväl intet bekände, utan bedyrade sin oskuld, sattes hon i förvar och uppsköts rannsakingen.

Den 29 januari ställdes Elin åter för rätta¹ inför underlagmannen i Herresta gästgivaregård inom socknen med samma namn strax väster om Uddevalla, nu i närvaro av häradshövding Draghman samt nämnden från Lane, Tunge, Stångenäs och Sotenäs skeppslag och härader, tillsammans dock blott sex lagrättsmän.

Elin förmanades nu att bekänna, vad hon i Kvistrum efter förra rannsakingen bekänt för underlagmannen och Herr Jöns i Uddevalla, men dukar upp en lång historia om huru Ifver för jungfru Annas räkning rest till en spåkvinna i Dalsland m. m. och sedan jämte Elin till Ingrid Glasmästars i Marstrand, som Ifver bestämt förnekade, sägande, att hans hustru for med osanning. Jungfru Anna hade blott velat bli koppad av Ingrid. Icke förty togs Ifver i förvar av gevaldigern. Då Elin nu ansågs ha medgivit, det hon låtit bruka sig såsom verktyg för att omintetgöra det förutnämnda äktenskapet, »hvilket utan igenom djäfvulens konst och trolldom på sådant sätt ej ske kunde», så resolverade rätten, att Elin skulle till vidare bekännelse med tvång oblikeras av bödeln. Av protokollet är ej klart, om hon

¹ RA. KJT., Bohuslän, I, s. 20 ff.

även nu underkastades tortyr eller om det stannade vid kyrkoherdens flitiga förmaningar. Bekände gjorde hon i varje fall icke.

Den 31 jan., då ytterligare nio lagrättsmän infunnit sig, fortsattes rannsakingen med Elin, som då tillstod, att hon av Ingri Glasmästars i Marstrand fått en »sittрона», avsedd för jungfru Anna, som skulle sy in den i sitt örngått för att därmed väcka leda hos ryttmästaren. Elin erkände sig ha sökt Ingri, visste icke så grant, att hon var en trollkona, men väl att hon var »en grym kvinna» och kunde signa. Hos Anna i Holte hade hon köpt mäsck, kände alltså även henne. Citronen hade hon lämnat jungfru Anna. Elisabet Jönsdotter i Uddevalla vittnade ock nu, att hon av Anna Fircks skickats till Elin. Vidare hade Anna Fircks för Elisabet omtalat, »det Elin varit hos en kvinna här söder, som vist henne uti en vasskjättel, huru Ahlfelten skulle stått hos henne, jungfrun, uti grå kläder och vänt henne ryggen till och då varit led åt henne». Slutligen hade Elisabet en gång följt jungfru Anna att möta Ifver, som då fått pengar av henne och sagt, att den »visdom» hustrun hade, den hade hon av honom. Jungfrun hade emellertid sagt, det Elin uppgivit sig icke få makt att alldeles göra av med Ahlfelt, emedan han var söndagsbarn.

Trots detta och föregående vittnesmål nekade Elin hårdnackat till allt, ville icke bekänna något mera och lät icke heller se »den ringaste åthäfvu till någon ånger». Hon bad blott, då hon utfördes, »att hon fick föda sitt foster hit till världen, det hon sade sig vara hafvande med, at det med henne ej opbrännas måtte». Hon var alltså fullt medveten om, vad slutet skulle bli.

Rätten beslöt nu efter överläggning, att Elin ånyo skulle med tvång till bekännelse hållas, varför skarprättaren blev inkallad »och förmanad, göra det med någon större alfvar, än förr var skett». Detta efterkoms även, trots havandeskapet. Alltså blevo »händerna på Elin uti handklofvar på ryggen läste och hon sedan med ett streck der uti under taket i huset upphissad». Och blev Elin »medan hon så der hängde» åter »flitigt af prästerna förmanad till bekännelse, men ville likväl ingenting mer tillstå». Trots denna ohyggliga tortyr, medelst upphängning

i de bakbundna händerna, säges det om Elin, att hon »gaf sig icke heller stort där vid, utan omsider bad bödelen släppa sig neder, så ville hon gifva honom en köss». Det är en själs- och kroppsstyrka i denna hårdföra kvinna, som är fast otrolig.

Härmed måste Elin åter tagas lös. Rätten resolverade, att hon skulle sättas i fortsatt förvar till framtida bekännelse och att vad hon redan bekänt, vilket i recessens 2:dra bok, 28 cap., 2:dra punkt, med livsstraff syntes hotat, skulle kommuniceras hovrätten.

IV. Göta hovrätts domar hösten 1669.

Med den rannsaking, som nu skildrats, voro vid ingången av februari 1670 samtliga undersökningar omsider t. v. avslutade av underrätterna såväl i Marstrand och Kungälv som i Stångenäs härad och på Orust. Nu återstod blott Göta hovrätts prövning och slutliga domar i målen.

Rannsakingarna hade dragit lång tid. Redan den 9 november hade hovrätten förfrågat sig hos Stake om deras verkställande¹. Denne meddelar i skrivelse av 16 november, att rannsakingarna dragit ut på tiden, emedan de först anklagade på sistone återtagit sina tidigare bekännelser och angivelser, men uttalar sin visshet, att även dessa liksom deras längre tillbaka avrättade mödrar och andra skola bekänna på rätteplatsen, när de se sig stå inför det stränga straff, som de hoppas bli förskonade från. De torde då ock utpeka flera. Jämte den långt förut insända Marstrandsrannsakingen översände han nu tvenne nya. Dessa utgjordes givetvis av underlagmannens Orust- och Kungälvsrannsakingar, som avslutats den 29 oktober och 6 november.

Redan den 26 november är hovrätten färdig med flera av dessa rannsakingar och avkunnar sina domar². De jurister, som handlade dessa mål, voro jämte riks- och hovrättsrådet Tord Bonde följande medlemmar av hovrätten, nämligen: Gabr. Gyllengrip, Johan Örnevinge, Thor Bonde, Nils Lindegren, Joh. Stierna, Er. Drysenius, Gust. Queckfeldt, Ol. Gammal, Nic. Sparman, Paul Rudbeck och Mich. Wisius.

¹ Stakes nedannämnda skrivelse av den 16/11 1669. CB. 1669 i GHRA.

² GHRA. CB. 1669 26/11, s. 11 ff.

Såsom vi erinra oss, hade rådsturätten i Marstrand dömt trenne kvinnor, nämligen Ragnill Jöns Svenses, Marit Byskrifvers och Malin Ruths till döden. Efter en för övrigt ganska illa avfattad rekapitulation av vad under rannsakingen förekommit beträffande såväl övriga anklagade som särskilt dessa tre, en rekapitulation, som icke förräder det ringaste tvivel på realiteten av de gjorda utsagorna, resolverar hovrätten, att Malin Ruths skall »än vidare underställas en skarp examen och tvång, med allvarsammaste förmaning om sanningens fullkomliga bekän-nelse»¹. De båda andra, alltså Ragnill och Marit, »borde fuller undergå det straffet att lefvande brännas» å bålet. »Men såsom dätt ähr befruktandes, att vnder een slijk swår execution dhe lätteligh kunna råka uthi desperation och förtuiflan, och således fulkombligh stadna vnder zathans wäldhe, altså till att förwara dheras siälar och ewigha wälf-ferd, iempthe dhett att af een så strängh execution, icke dhe flere, som kunna uthi ett sådantt missdödeligitt för-hållandhe wara skyldighe, måtte förskräckas, och alltså hel-ler lefwa vnder slicht zathans regementhe, doldhe in uthi dödztundhen, hwarföre förskonas dhe där medh att dhe först halshuggas och sedhan i bähle brännas, dock dhen vndantagandes, som sigh hårdnachadt ställer uthi sine syn-ders kiänslö in uthi dödhen och altså ingen förhopning ähr om däs ewigha salighet, uthi hwilkett fall, dhen då skall lefwandes brännas.»

Exekutorialet till Stake underskrevs och utgick den 7 december².

Den 26 november avsades den slutliga domen också över de i Mollösund på Orust anklagade och dömda, nämligen Börta Crämars, Gertrud Corporals samt Per Larsson och hans dotter Anna³.

I hovrättens ej minst genom sin starka koncentration nog så märkliga rekapitulation av de anklagades förbrytel-ser heter det, att dessa fyra »omsijder bekendt, att dhe hafwa gifwet sigh diefwulen i våldh, låthet sigh af honom

¹ Ibidm s. 27 ff.

² I mnskr. n o v. Dylika om ovanlig brådska vittnande skrivfel betr. månaden förekomma ock eljes i dessa akter.

³ GHRA. CB. 1669, s. 21 ff.

döpas i hans namn och medh sitt eget blodh inskrivas uthi hans boock, bekomet och då straxt dieflar, som dhem sedan opwachtat, tillstått sigh och alla fyra, nembl. föruthan henne Malin, som döder är, fluget i förleden sommar uth på Vestersjön uthij foglars liknelser, och ombracht Thomas Andersons fiskeskutha medh 7 menniskor dher oppå, sedan dhe först varit på ett skär samkade tillhopa.

Börtha serdhels bekendt sigh lagdt Rolams Barbro 4 åhr på sängh, att hon omsijder rutnade lehm ifrån lehm; bruthet behnet af Truls j Melby; afhendt sin sohn Håckon hans hemlige lehm och redhett till sathans möthen på sin tiensteandha.

Gertrud Corporals: bohlat medh fahnen, som hon hafwer haftt altijdh hoos sigh uthj grå pojckz liknelse, redhet på dhen samma till sathans conventum, brukat dhe högwördige sacramenten till en gudachtighetz skeehn: sampt brackt Anna Persdotter att falla ifrån Gudh till diefwulen, gifwandes henne dhen samma in uthi öhl, smör och bröd, och sidst budhett Annas barn, då dhett föddes, vara vehlkomet i verlden at blifwa en sathans lemm.

Per Larsson dheslikest redhet till diefwulens möthen på sin tiensteanda, och der, som honom har tyckz, äthet och drucket. Men Anna, som först j förledhen pingestijdh dhetta skall lärdt, synes mest af dhesse omsijder ångrat sine synder, varit icke heller med uthj något möthe widare än på Skandtsen, som omberethes».

Över dessa fyra fälles, sedan deras missgärningar sålunda behörigen sammanfattats och lagmansrättens dödsdom relaterats, följande »resolutio» eller dom:

»Såsom dhesse arme förförde människors grofweste ilgerninger, så uthj föregående relation, som serdheles vedh sluthet af bifogade lagmans-ransakningen noga extraherade, och dher korteligen författade finnas, synes onödigt dhem her vijdare oprepa, huarmedelst dhe såsom ifrån Gudh sin skapare, frälsare och salighgiörare affällige, och sigh sielfwe diefwulen medh kroppar och siälur hafwa offrat, manciperat och förbundet, etiam extrema suppliciorum quae humana unquam excogitare posset industria vehl förtient, och således fuller lefwandhes opbrännas bordhe; Dock som man lefwer uthj dhen godha förhopningen, att dhen

högste Gudh dhem ytterligare till nåder optagandes och på salighetens väggh förändes vardher, vore något betenckeligit (dhem) slijckt straff, långsam tortur och pijna (som någon desperation och siäle våda dhem af diefwulens jn-gifuande ytterst tilskynda torde) att underkasta, dragandes således förnembliqast reflexion på dheras salighetz ehrhållande, som och att dhe dheslijckast måge undfå sitt vehlförtiente straff, och af piorum consortio, till all förargelses och ondhe exempels betagande her tieneligen afsondrade blifwa».

»Och såsom, Gudh bättre, dhenne smittosamme diefwulskapen förnimmes dher uthj orthen serdheles sikh mycket inrijtat och tilltaget, vore till att befahre, att dhe öfrige uthj anseende och befahren af en sådan swähr pijna, sikh till ingen bekennele uthlåtha skulle, uthan heller framherdeligen uthj sine synder till en ewigh fördömelse afgå;

Dy hafwer Kongl. Rätten rådheligast prüfuat, att låtha dhesse: Börtha Kremars, Gertrud Corporals, Per Larson och Anna Persdotter, så frampt dhe effter flijtigh, stadigh och alfvarsam förmaningh af presterskapet för sådane sine begångne grofweste synder en rätt ånger och stadigh troo och förtröstningh in på Christj död, förtienst och stoora barmhertighet, förmedelst dhe höghwördige sacramentens vndfångande, låtha merckeligen påskijna, då först på sådan hendelse halshuggas och sedan i bähle brännas.»

»Men dher någon af dnesse skulle icke såsom en rätt ångerfull syndhare sikh villa skicka till dödhen, och således lembna om sikh en säker förhopningh, att blifwa Gudhz barn, oppå dhen samme skole executionen anställas effter lagmans-domben, således att dhen samme lefwandhes i bähle opbrännes. Och ville executoren flijtigt bevaka, att medh dhesse executioner ernsteligen och medh dhenne Kongl. rättens resolution eenligen tilgåhr.»

Exekutorialet underskrevs och avgick den 7 december¹. Beträffande Börta Crämars hade Stake den 26 nov. meddelat, att hon redan avlidit, varför hovrätten tillägger, att hennes kropp skulle i bähle uppbrännas.

¹ GHRA., CB., 1669, sid. 11 ff. I mnskr. genom felskrivning november i stället för december.

Den 1 december¹ avsades domen över de i Kungälv anklagade och livdömda — alltså Malin i Viken, Borta Sönnnerborg och Karin Skiöttis. Även dessa dömas på grund av sina förut relaterade brott att »först halshuggas och sedan i bähle brännas, dock dhen undantagandes, hos huilko ingen both och bättring är att förvänta, uthan framherdig in uthi dödhen sig hårdnackadt ställer, så uthi syndzens kiänslo som det högvördige sacramentets mottagande». Densamma skall »lef wandes i bäle opbrännas».

Exekutorialet till Stake utgick den 7 december liksom de två föregående.

Så hade inom 1669 års slut samtliga, som av underätterna dömts, fått sin slutdom att levande brännas, där icke ånger och bekännelse komme till.

Hovrätten, som tydligen med ytterlig hast avkunnat dessa drakoniska domar, synes icke hava erfärit några betänkligheter. Redan den 29 november 1669 och sedermera den 15 januari 1670 avfärdade den brev till Kungl. Maj:t² med berättelse om trolldomsväsendets utveckling i Bohuslän och förmälan, att den funne rådligt att, »förrän de, som allarede dömde äro, till exekution gå, anställa en ny rannsaking». Såsom ju redan av hovrättens fällda domar framgår, kunde icke denna rannsaking ha till syfte att företaga en ytterligare prövning av de dömdas sak, utan, såsom vi skola se, avsåg den att utnyttja de redan livdömda såsom angivare.

I sitt svar av 17 februari 1670³ godkänner Kungl. Maj:t detta förslag om en ny rannsaking och anbefaller hovrätten att utse en ny kommission att verkställa den.

Viktigare än detta var, att Kungl. Maj:t, med tyst gillande av hovrättens refererade dödsdomar, likväl med densamma fann »skäligt, at dee allarede skyldig dömbde icke lefwandes brännas, uthan först halshuggas och sedan låta dem å bähle brännas».

¹ GHRA., CB., 1669, s. 11. Även här genom felskrivning november i stället för december.

² Har ej kunnat i Riksarkivet återfinnas. Innehållet refererat efter Kungl. Maj:ts nedannämnda svar.

³ GHRA. Kungl. brev och resolutioner i civila mål m. m. 1660—1670.

Denna princip blev sedermera, så vitt jag kunnat finna, regel under de följande årens många avrättningar för trolldom i Sverige, utan att särskild ånger och bekännelse behövde tillkomma, såsom Göta hovrätt ursprungligen torde hava avsett.

Det är svårt att överdriva betydelsen av denna mildring av lagen i själavårdens och den outtalade mänsklighetens namn. Åtminstone för den, som i de gamla handlingarna följt dessa hundratals livdömda under de stora processernas år och sett dem, stundom i hela skaror, utpinade, hetsade, förtvivilade, omtöcknade, stappla fram för att avlivas, är det en lättnad att veta, att de dock sluppo att brännas levande.

Genom Göta hovrätts nu angivna åtgärd och Kungl. Maj:ts gillande beslut om en ny trolldomskommission i Bohuslän skulle de redan dömdas exekution komma att uppskjutas, tills den nya kommissionen trätt i verksamhet. Men tillika skulle trolldomsprocesserna i detta landskap genom detta äkta medeltida förfaringssätt, som använde de dödsdömda för att pressa fram angivelser mot andra misstänkta, nå en omfattning, som de eljes icke skulle hava fått.

V. Den andra bohuslänska trolldomskommissionen och de första avrättningarna i april 1670.

Göta hovrätts förordnande¹ om den nya kommissorialrätten var daterat den 1 mars 1670 och ställt till presidenten i Göteborg Magn. Gripenklou såsom dess praeses. Bisittare blevo presidenten Lars Roman i Marstrand, häradshövdingen Anders Ollonberg, v. lagmannen Nils Thomesen Feman, häradshövd. Pet. Draghman samt rådmännen i Göteborg Erik Sektelius och Joh. Petreus.

Kommissionens redan antydda uppgift preciseras vidare därefter, att dess rannsaking skulle försiggå före de dödsdömdes exekution och ske »således, att de måge blifva brukade för medel och verktyg till de fleres uppröjande och de misstänktes fullkommelige tillbindande». Därjämte erhöi kommissorialrätten fullmakt att, där några icke ville låta sig med foglighet bringas till botfärdig bekännelse, men likväl syntes evident brottsliga, då jämte andra prover — d. v. s. vattenprovet — på vederbörligt sätt »extorquera» fram sanningen, vadan tortyren sålunda åter skulle användas. Detta förordnande faller alltså på Göta hovrätts, ej på regeringens ansvar, och skulle knappast ha givits i Stockholm. Sannolikt har man skridit därtill av hänsyn till Bohusläns privilegier att åtnjuta sin gamla dansk-norska rätt och dess rättssedvänjor.

Den andra bohuslänska trolldomskommissionen sammanträdde den 21 april 1670 på rådhuset i Kungälv², då man, efter kommissionens konstituerande, i de tidigare rannsakingshandlingarna noga sammanletade de 25—30 per-

¹ Meddelat i kommissionens nedan anförda protokoll.

² Dess prot. i RA. KJT. B. II, s. 129—142.

soner, dels redan rannsakade och dömda, dels av dessa nyanklagade — ett stort fält för den blivande inkvisitoriska verksamheten.

Den 22 april börjades förhöret med de dödsdömda, som alla förts till Kungälv. Av dessa hade nu icke blott Börta Sunnerborgs och Börta Crämars utan också Karin Skiöttis avlidit. Alltså infördes för rätten Per Larsson, hans dotter Anna Persdotter, Gertrud Corporals, Ragnela Jöns Svenes, Marit Byskrifvers och Malin i Viken samt tillsades, att de skulle bereda sig att dö nästkommande vecka och därför ångra sina synder samt »det bekänna, som de veta sant vara om dem, som de tillförende hafva för trolldoms-synden beryktat, och opröja dem, de ännu veta vara därmed behäftade och icke opropade äre».

Samtliga förklarade sig intet ha att säga och bortfördes därför var och en till sitt rum. Prästerna anmodas därpå »att dem besöka, trösta och till sanningens bekännelse förmana». På e. m. meddelade dessa, att deras fångar icke ville bekänna, ja, »att en del vilja aldeles revocera hvad de tillförende bekänt hafva». En del sade sig ock »tycka, som de hade drömt¹, hvad de tillförende hafva bekänt, gjort och sagt både om sig själfva och andra». Blott Gertrud Corporals hade slutligen sagt, att hon var med på skutan, då den förgjordes.

På grund av denna berättelse »om deras förhärdelse och halsstarrighet» resolverade kommissorialrätten, att executionen skulle börja med Per Larsson, hans dotter Anna och Gertrud Corporals den 25 april, »på det de måtte förnimma härmed vara allvar och såväl desse som de öfrige trenne skulle kunna därigenom bringas till sanningens bekännelse och de beryktades öfvertygande». Man hade sålunda med väl beräknad rigorism och hänsynslöshet valt att först avrätta tvenne av dem, som även enligt de avkunnade domarnas egen formulering bort betraktas såsom de minst skyldiga, nämligen Per Larsson och isynnerhet

¹ Ett icke sällan förekommande svar i de nordsvenska processerna av de mera reflekterande och utan tvivel i många fall att betrakta såsom det för tillfället bästa möjliga sätt att beskriva de egendomliga sinnestillstånd, vilka stundom förelågo och tolkades såsom verkliga häxfärder.

hans dotter, vilken näppeligen, för såvitt jag med erfarenhet av förhållandena i dessa mål kan se, i något hänseende sysslat med trolldom. Beslutet delgavs Stake, som naturligtvis gillade det.

Följande dag, den 23 april, infördes de dödsdömda till ett sista förhör om andras trolldomsverk.

Gertrud Corporals frågas, hur hon kunde bevisa sin förra bekännelse om åtskilliga personer, såsom att Ingeborg Slaktars dotter Malin varit brud på satansbröllopet i Marstrands skans. Gertrud sade nu »sig hafva så tyckts» och att det »skall henne såsom uti en dröm vara förekommet». Denna bättre insikt dränktes emellertid genast genom uppläsningen av hennes tidigare bekännelser, som hon sålunda om än med tvekan och med nya restriktioner tvingas att återgå till. Naturligtvis förekom icke protokollsbegäran, och hade dessa stackare, som saknade varje försvar, varje medlidande, varje rådgivare, intet begrepp om det önskvärda i att få del av rannsakingarna för närmare begrundan och bemötande. Malin, Nils Fredrikssens, kunde hon icke beskylla. Då hon »sputat öl» i munnen på Anna Persdotters nyfödda barn, hade hon intet ondt ment därmed, »emedan andre kvinnor, de där äro hos barneföderskor, pläga sputa någon tår i munnen, då de äre födde». Detta ägde säkerligen sin riktighet.

Per Larsson nekade bestämt till att något som helst veta om Jöns i Vräländ, Malin Nils Fredrikssens eller andras närvaro vid satansbröllopet. Han visste icke av någon trolldom, och hans tidigare bekännelse hade avtvingats honom genom tortyr. Men rätten antecknar, att han »således vid intet af sin otvungne förr gjort bekännelse stå ville».

Ragnill Jöns Svenses förmanades fliteligen till sanningens bekännande om dem, hon anklagat, »men nekade och revocerade allt, det hon tillförende sagt, säjandes sig allt hafva sagt efter ett gammalt snack, som hon om de beryktade personerna hört». Det var lika sant, som det var sagt.

Samma resultat fick förhöret med Marit Byskrivers med hänsyn till de av henne beryktade. Hon hade ingen angivit. Av protokollen övertygad om motsatsen

inskränker hon sina anklagelser därtill, att hon hört en piga berätta sig ha sett Karin Klockars en gång »uppe i berget bittida om skärtorsdagsmorgonen, då hon var utgången att hämta skärvatten».

När fråga blev, »huru hon de personer till trolldom binda kunde, som hon tillförende derföre uppropat hafver», svarade även Malin i Viken, trots all påtryckning, på samma sätt och sade »sigh på ingen hafva bekänt, viljandes rent av förneka och revocera allt, det hon tillförende bekänt hafver, fast mindre någre flere uppropa».

Kommissorialrätten, som till följd av denna »stora halsstarrighet» förmärkte »sig intet kunna något fruktsamt utträtta till kommissionens intentions fullbordan», resolve- rade därföör, att Ragnill, Marit och Malin skulle avrättas först nästföljande onsdag för att om möjligt »af de andres aflifvande och prästernas flitige förmaningar» bevekas till sanningens bekännande.

Icke bättre blev resultatet av förhöret med den gamla 80-åriga Malin Ruths i Marstrand, vilken enligt Göta hovrätts resolution »under skarp examen och förhör ställdes och blev punktevis och omständligen tillfrågad om allt, det på henne bekänt är». Men även Malin »svarade till allt, att hon är oskyldig och tror intet, att någon hafver klagat på henne, emedan hon hafver gjordt hundrade människor god och ingen ondt». Rätten erinrar nu om hennes vattenprov. »Men hon ville sig därmed undskylla, att hon blef på vattnet flytandes, emedan hon är en fet kvinna, och skulle allt folket i staden på samma sättet flyta på vattnet, där de till sådant prof ställdes.»

Då den gamla alltså icke ville bekänna, resolverades, att sanningen enligt hovrättens order skulle »extorqveras» av henne. »Fördenskull blefvo henne strax af skarprättaren skrufvar på fingrarna och armarna satte, men ehuru hårdt(?) han åtskrufvade, ropade hon likväl inständigt, att hon är Guds barn, kan intet bekänna eller ljuga på sig själf.» En förundransvärd själsstyrka hos en mer än 80-årig kvinna.

Då ingen bekännelse vanns, beslöt rätten, att Malin skulle under eftermiddagen i närvaro av några präster, såväl genom deras förmaning som skarprättarens tvång, tillhållas att bekänna. Så skedde ock. Av kyrkoherden Per

Söfrensson blef hon ånyo förmanad. »Hon blef ock» — heter det kort och gott — »på tillbörligit sätt hotad och tvingad till sanningens bekännelse, dock sådant allt förgäfvets.» Den gamla hade allså två gånger torterats utan att kunna avtvingas någon bekännelse.

Nu återstod för kommissionen med avseende på de sålunda förhörda dödsdömda personerna blott att delgiva prästerskapet deras tidigare anklagelser mot andra för ytterligare utfrågning och pressning »så väl på rådhuset, förrän de utfördes, som sedan de voro på rätteplatsen komne». Och skulle deras eventuella bekännelser då noga upptecknas av sorenskrivaren Erik Anderson på Hisingen och stadsskrivaren i Kungälv Anders Svenssen.

Den 25 april följde i Kungälv den första avrättningen under de stora bohüsländska häxprocesserna¹.

På avrättsplatsen förnyades frågorna. Per Larsson dömda sett på satansbröllopet i Marstrands skans och på den ombragta skutan. Per Larsson nekade bestämt att ha sett någon eller veta om något trolldomsväsen. Gertrud Corporals svarade, att »henne tycktes i en dröm», att de förut av henne angivna varit med, men hon kände icke igen Ingeborg Slaktars, utan hade blott hört av de andra vid bröllopet, att hon var där. Även hade det »i en dröm» förefallit henne, att Malin Börjesdotter var med på bröllopet. På rätteplatsen skulle hon säga sanningen.

På avrättsplatsen förnyades frågorna. Per Larsson betygade, att han intet visste om någon. Han visste intet om Malin Ruths gärningar, intet om Ingeborg Slaktars, kände ej Jöns i Vräländ och »svor vid Gud», att han intet hade att beskylla Malin Börjesdotter för, och själv hade han icke varit på något satansbröllop.

Därmed avrättades han utan vidare. Gertrud, den minst omdömesgilla, sviktade något för egen del inför döden vid åsynen av Per Larssons halshuggning och sade, att hon varit på satansbröllopet och även att Ingeborg Slaktars dotter Malin var brud där samt att Anna i Holte och Malin Ruths voro brudkvinnor. Om Jöns i Vräländ ville hon ej yttra sig. Såväl Malin Börjesdotter som Per Matts-

¹ Berättelsen om exekutionen i RA. KJT. B. II, s. 117.

son och även Anna Persdotter fritog hon nu. »Men när hon hade lagt sitt hufvud öfver stocken, ropade hon: 'Herr Lars, I skall möta mig för Guds stränga dom, som mig till detta hafver ledt'.» Det blev den armas sista ord, och väl månne de länge ha ringt i inkvisitorns öron.

Anna Persdotter, som grymt nog togs sist, sade, att hon ljugit på sig själv, och gick därpå till sin död, som knappast kan betraktas annat än som en skamfläck för dåtidens svenska rättskipning.

I allmänhet kan det sägas, att dessa stackars människor, vad nu en och annan av dem kan hava förbrutit, inför döden, den ene mer, den andre mindre, känna sitt ansvar för de andra och söka, så långt de förmå, gottgöra sina förhastade anklagelser.

Efter halshuggningen följde likens uppbrännande å bålen, som givetvis redan stodo färdiga inför offrens ögon. Jag bör tillägga, att även bränningen efter halshuggningen betraktades med en obeskriflig fasa, svår att nu klargöra. Att icke komma i vigd jord och med andra kristna avbida uppståndelsen och i sällskap med nära och kära till något stöd och gott vittnesbörd framgå för domen, det var i den tiden något förfärande, nästan värre än döden. Det var den eviga fördömsen på förhand avsågd, om över huvud taget kroppens totala förstörande kunde lämna rum för hoppet om en uppståndelse.

Sedan detta ohyggliga drama väl var över, sammanträdde kommissionen åter på rådhuset¹. Och som Gertrud i dödsstunden förmåttts att vidhålla sin eljes återkallade angivelse, att Ingeborg Slaktars dotter Malin Andersdotter »låtit sig vigas tillhopa med satan uti Marstrands skans», togs nu Malin Andersdotter i förhör och förmanades allvarligen att utan dröjsmål och tidens förhållande bekänna sanningen. Då Malin bedyrade sin fullkomliga oskuld, föredrogs hennes bekännelse den 29 juni 1669 av innehåll, att hon i sömnen drömt, det Anna i Holte kommit till heme och att de sedan i Marstrand varit tillhopa »på holmen nedanför den store stenskansan» o. s. v. Malin svarade nu,

¹ Forts. av kommissionens förhandlingar efter dess förut anf. protokoll.

»att hon då tyckte så». Hon hade aldrig lärt någon trolldom. Även tråden med en knut uppå, »som Anna henne gifva ville», blir kommissionen anledning nog till en ny anklagelse, som av Malin åter tillbakavisas med en erinran därom, att hon icke mottagit utan avvisat den.

Kommissionen förehöll henne då, huru hon likväl flöt på vattnet, »och ehuru väl hon ville sticka sig under vattnet och hålla sig med händerna fast i bottengräset, kom hon likväl uppflytandes igen och hade en hop gräs i handen». Malin sade sig icke minnas detta. Då slutligen anfördes, att Gertrud gått i döden på sin bekännelse om henne, vågade Malin likväl säga, att Gertrud, som hon icke kände¹, måste hava ljugit, »emedan hon vet sig för allt sådant fri vara».

Prästerskapet tillsades nu att taga Malin upp i kyrkan och »göra sin flit» för att förmå henne till bekännelse. Fångt. »Icke kunde man heller», heter det, »för hennes sjukdom och stora svaghet skull låta henne igenom skarp-rättaren torquera, emedan hon syntes sådant intet kunna tåla». Malins sak hemställdes därför till hovrätten.

Som Gertrud på avrättsplatsen även sagt, att den gamla Malin Ruths var den ena brudkvinnan på satansbröllopet i Marstrandsskansen, kallades den gamla åter före och »blef först en skarp examen underställd och sedan med bödelns tortur och tvång hotader». Men hon »aktade allt sådant intet, utan svarade till allt, man frågade henne, att hon är ett Guds barn». Därför hänsköts slutligen även hennes sak till hovrätten, »emedan man henne för sin stora ålder och skröplighet skull icke kunde mera och oftare pina låta».

Nu återstod blott att giva prästerskapet skriftlig del av de angivelser, som gjorts av Malin i Viken, Ragnill Jöns Svenses och Marit Byskrifvers för ytterligare utfrågning å avrättningsdagen av de dödsdömda, som ännu icke avrättats. Liksom förut föranstaltades om noggrann uppteckning av de eventuella bekännelserna genom därtill förordnade notarier.

Nästa dag, den 27 april, följde den andra avrätt-

¹ Något som Gertruds bekännelse på avrättsplatsen också ger vid handen.

ningen. Av berättelsen om denna¹ framgår, att även Malin i Viken, Ragnill och Marit återkallade sina tidigare gjorda bekännelser.

Malin i Viken frikallade nu åter alldeles Elin och Karin i Kareby. Om Simon Mattsson och hans dotter Sisela visste hon ej, huruvida de voro fria eller ej. Dock hade dessa aldrig varit med i hennes sällskap, men väl de avlidna Gertru Simons, Karin Skiöttis och Börta Sönnerborg. Lars Hanssens dotter Karin hade ej heller varit med, men om hon var fri, visste hon icke. Anna Cronis frigjorde hon alldeles. Vad hon åter bekänt om sig själv, »det vedstod hon och anammade sakramentet». Vid rätteplatsen bad hon »alla människor, som hon kunde hafva syndat emot, om förlåteise och hendödde derpå». För att undgå bålet efter halshuggningen och genom sakramentet få saligheten uppgav den gamla alltså till sist sitt motstånd, värjde så många hon kunde, men bekände sig själv skyldig.

Ragnill nekade i alla punkter, Malin Ruths hade hon »utlagt efter gammalt snack» och själv var hon »alldeles fri för trolldom».

Sammalunda Marit. Om Karin Klockers visste hon intet utom vad hon berättat efter den förut nämnda pigan. Sist klagade hon över Per Hansson, som ljugit på henne inför rätten i Marstrand, så att hon nu måste »lida denna skammelige död». Hennes historia var, helst om man erinrar sig hennes flickårs förhoppningar, verkligen tragisk.

De sista orden avlägga ett värtaligt vittnesbörd om en annan sida av de känslor, som rörde sig hos de olyckliga. Det är den hos allmogen djupt rotade ärekänslan, som här kränkes till det yttersta. Icke blott döden, utan en vanärande död! För Marit, som dock varit gift med en ämbetsman, låg denna bittra känsla kanske än närmare.

Så hade de sex första offren i Bohuslän fallit för bilan och bålet utom dem, som i förtvivlan tagit sitt liv eller dött av tortyrens följder eller av ångest inför anklagelserna och det oundvikliga öde, som av dessa nästan alltid följde.

Resultatet av kommissionens pressande slutförhör med de dödsdömda till andras röjande hade emellertid, tack vare

¹ RA. KJT. B. II, s. 121.

deras besinning och, trots all förvillelse, bevarade sedliga halt blivit över hövan klent. Det är påtagligt, att dessa stackars okunniga varelser under den långa väntan på döden tänkt åtskilligt över de ting de anlagats för och att de i allmänhet kommit till klarhet om sin och de av dem utpekades oskuld. De beteckna de förmenta satansmötena m. m. såsom något, det där passerat i drömmen, och de komma därmed utan tvivel verkligheten rätt nära, ehuru de — rimligt nog — icke förmå fullt reda ut dessa svarta saker. Imponerande är att se det allvar, varmed de inför dödens närhet trots både andlig och kroppslig tortyr söka genom anlagelsernas återkallande eller försvagande fria dem, som ännu icke voro oåterkalleligen förlorade. Det var karaktär hos detta härdiga kustfolk redan i den tiden.

Naturligtvis får ej å andra sidan förbises, att domarna voro i god tro och genom hovrättens dom hade händerna bundna. Men även i dessa tider kan man märka ett större eller mindre kritiskt sinne. Även då väjde mången domare för en avrättning i fall som dessa, där den anklagade ännu inför stupstock och bål bedyrade sin oskuld. Helt naturligt. Ty man sade sig, att inför en säker död tjänade det till intet att neka längre. Tillika kunde ju saligheten vinnas genom bekännelse. Här tog man efter medeltida förebild de dömdas hävdande av sin oskuld ännu inför döden såsom ett ytterligare tecken till satansförbund och förhärdelse.

För kommissionen blev detta nekande en misräkning, såsom framgår av vad efter den andra avrättningen såges vid protokollets avslutande. Emedan kommissionen förmärkt, att de avrättade alldeles »befriat» några personer, som de förut beskyllt, samt att en del befunnos »så motvilliga, förhärdade och halsstarrige, att de slätt intet vilja tillstå af allt det de tillförende om en eller annan bekänt hafva, fast mindre några flera uppropa och uppenbara, såg rätten sig icke kunna något vidare uti denna kommissionen uträtta, ehuru väl man hade tänkt, att de af dödsens fruktan skulle sig hafva låtit till sanningens bekännelse beveka». Därför hade man ock låtit till Kungälv hämta nästan alla, som av de döda eller avrättade eller fångna trollpac-

korna blivit beskyllda, på det »att de skulle straxt hafva kunnat ett tillbörligt förhör underställas» och av de andra »öfvertygas». Ehuru dessa sålunda icke voro lagbundna och dömda eller några indicier till brottslighet funnes, hölles de icke dess mindre ännu »uti häktelse, borgen, vakt och vård». Av dessa skäl hemställdes nu till hovrätten, huru vidare med dessa anklagade förfaras skulle.

Härmed var den andra bohüslänkska trolldomskommissionens verksamhet avslutad.

I skrivelse till Göta hovrätt, daterad Bohus den 28 april, avgav kommissionens preses, Magn. Gripenklou, berättelse¹ om kommissionens verksamhet, i nyss anförda ordalag beklagande, att kommissionen till följd av de avrättades återkallelser och förhärdade nekande icke förmått uträtta, vad den avsett för trolldomsväsendets utrotande i länet.

I ett par fall ledde de avrättades återkallelse av tidigare anklagelser till frisägelsebrev av den mera upplysta Marstrandsrätten. Den 27 juni utfärdade nämligen rådsturättens president, Lars Roman, som ju ock deltagit i den sista kommissionen, frisägelsebrev för Ingri Jutes. Den 29 samma månad utfärdades ett sådant också för Ingeborg Slaktars dotter, Malin Andersdotter, och Sven Snickars dotter, Kerstin Svensdotter².

Med de första rannsakingarna av de vanliga domstolarna, sedan av en utomordentlig kommission, med Göta hovrätts första dödsdomar och deras exekverande efter föregången ny undersökning av en kommission hade härmed det första skedet av de stora bohüslänkska processerna i april 1670 avslutats.

Snart var ridån färdig att gå upp för nästa akt i sorgedramat.

¹ RA. KJT. B. II, s. 145.

² Båda fribreven i RA. KJT. B. II.

Andra skedet.

Sommaren 1670—midvintern 1672.

VI. Förberedande rannsakingar sommaren 1670—sommaren 1671.

1. Förberedelser.

Väl hade den andra kommissionens syfte icke kunnat genomföras, för så vitt de många anklagade icke kunde åtkommas. Saken skulle dock icke komma att nedläggas. I själva verket skulle de redan verkställda blodsdömmarna komma att betyda blott en blygsam begynnelse till vad komma skulle. Talet om trolldomen hade satts i rörelse såsom väl aldrig tillförne, beskyllningar kastades fram än här, än där. Gamla rykten upplivades, länge glömda olyckor drogos, såsom vi redan sett exempel på, åter fram och synades i det nya trolldomsljuset. Vidare funnos ju en hel del, som redan stått för rätta, ehuru de icke blivit fällda. Om många av dessa skulle talet ej tystna, förrän myndigheterna åter tvungos att röra på sig. Yttermera återstod ännu slutrannsakingen med den hårdsinna Elin i Staxäng, som törhända mer än någon av de andra tämligen enkla löfjerskor, vi lärt känna, representerar den genuina gammaldags trollpackan.

Ur dessa förutsättningar och särskilt ur den fortsatta rannsakingen med Elin och Ifver i Staxäng skulle sakta men säkert växa fram en lång rad av nya processer.

Hur vida trolldomstalet nu gick i de bohuslänska orterna, ser man därav, att en trolldomsrannsaking¹, som dock icke synes ha fått någon allvarigare påföljd, den 4 juli 1670 hölls av häradshövdingen Gust. Farther i Hogdals socken av Vätte härad, alltså i länets nordligaste del.

¹ RA. KJT. III, s. 35.

Här anklagade Olof Tronsson i Högstad av Skee socken sin styvmoder, Marit Anundsdotter, för att 8 år tidigare i vredesmod ha lovat honom, »att han skulle fara en faners färd»¹, varjämte hans syster, tydligen enligt hans mening i ond avsikt, »gav honom smör och bröd». Litet därefter blev han sjuk och »liksom rasandes». Sammaledes hade styvmoderns tjänstepiga lovat honom och hans hustru ont, varefter hustrun också strax blev illa sjuk. Båda de anklagade erkände, att de i sin häftighet så sagt, men nekade att de hade gjort något ont. Sannolikt till följd av den svenske härads hövdingens föreställningar var det väl, som Olof inför rätten gjorde avbön hos föräldrarna, sägande sig ha »handlat av förstånd och ett svagt hufvud», en bekännelse, som dessvärre sällan eller aldrig eljes förekom i dessa rättegångar. Härmed hade, utan tvivel genom Farthers förståndiga ingripande, tills vidare satts en damm för trolldomsbrandens uppflammande i det allra nordligaste Bohuslän.

I mellersta Bohuslän inleddes emellertid just vid samma tid den 6 juli i Uddevalla en rättegång, som i sin tid skulle giva något bättre resultat². Här hade nämligen Karin Joens av en grannkvinna, Märta Håkansdotter, tre gånger kallats »trolldjäfvul» efter träta och slagsmål dem emellan. Strax därpå hade en ko och en lammunge illa sjuknat för Märta. Tidigare hade Karin genom att ställa sina mjölkbyttor bland hennes förstört hennes mjölk för en lång tid. En gammal kvinna, Börta Pedersdotter, vittnade, att Karin förgjort hennes brygd, som var av samma malt som Karins, genom att taga en bytta av dess lag, samt att hon — såsom en främmande kvinna sagt henne — tagit lyckan från henne genom ett horn, som hon nedsatt å Börtas tomt. Elli Postwells hade kallat Karin en trollkvinna, för det hon förbannat jorden, varvid hon sträckt sina händer i vädret och sagt: »O, Gud förbanne både jorden, grödan och alla dem, som äta af samma gröda»³. Ellis åberopade vittne,

¹ Ett i äldre tid vanligt uttryck också i övre Sverige.

² RA. KJT. B. II, s. 91.

³ Se denna också i övre Sverige förekommande förbannelse i min samling: Svenska signaler och besvärjelser, dämonistisk magi.

tullnären Anders Bengtsson, nekade dock till att ha hört någon dylik förbannelse av Karin.

Denna ålades nu att ställa borgen för sin person och åklagerskorna att bättre styrka sina uppgifter.

Sedan senhösten 1669 hade Elin och Ifver i Staxäng fått vara ifred och efter borgens ställande varit på fri fot. Andra trolldomsrannsakingar hade, säkerligen mer än underlagmannen Nils Thomesen Feman kärt var, tagit hans tid, varjämte ju en mångfald andra saker än dessa mörka trolldomsfall måste handläggas. Emellertid fann underlagmannen av ett eller annat skäl, att Staxängsaffären om-sider måste redas upp, ehuru han saknade en efter executionen given höga överhetens föreskrift om hur i dessa ting borde förfaras. Med erinran härom och jämväl om den alltför långa tidsutdräkten, ifall målet skulle uppskjutas till nästa ordinarie lagmansting, var det, som Feman om-sider den 24 september 1670 från Bohus riktade en förfrågan om lämpligt förfarande till Göta hovrätt, med för-målan om vad med Elin och Ifver företagits samt över-sändande av de båda tidigare rannsakingarna¹.

2. Rannsaking med Elin och Ifver i Staxäng och deras dödsdom.

Hovrättens svar är icke in extenso känt, men måste hava innehållit ett förständigande att ytterligare rannsaka med Ifver och Elin², alldenstund Feman, under hänvisning till hovrättens brev, med föreskriven lagrättsnämnd av Inlands, Nordre och Södre härad företager en ny rannsaking med Elin och Ifver helt nära Kungälv i Tega av Ytterby socken i Inlands härad den 25 november 1670³.

Vid den första och andra dagens rannsaking nekade både Elin och Ifver till varje befattning med trolldom och erinrade domaren om Guds stränga straff över oförrätten emot dem. Den 27 var söndag och då gjordes det bön för de förförda. Den 28 fortsattes förhöret, och tillstod

¹ RA. KJT. B. I, s. 5 ff.

² Jfr Hovr:s slutl. dom ¹⁵/₂ 1671 och Stakes brev till hovr. den 9 dec. 1670, RA. KJT. II, s. 161 f.

³ RA. KJT. Bohuslän, I, s. 35 ff.

Elin nu omsider »utan synnerlig tvång», att hon lärt trolldom av Ingri Glasmästars i Marstrand, när hon gick Anna Fircks ärenden till henne. Elin skildrar därpå satansförbundets ingående i noga överensstämmelse med de i det föregående relaterade berättelserna därom. Sålunda hade Ingri givit henne ett stycke av ett »pomeransäpple», som hon tog och åt upp i satans namn under tre på varandra följande torsdagsaftnar, varvid satan infann sig, först vid ankomsten »som en svart hund med röda ögon», sedan »som en liten grå dräng», vilken inskrev henne i sitt register med blod ur hennes vänstra lillfinger. Döpt hade hon ej blivit, men av satan fått namnet Elin Jungfru. Tjänsteanden såg också ut »som en grå gosse» och hette »Fanen». Sedan den tiden hade hon varje skärtorsdag och påskdag varit på möte stundom på Blåkullen¹, »ett mycket högt berg, beläget på en holme i sjön, icke långt från fasta landet, vid pass en mil nedan² för Marstrand», stundom annorstädes, mest i Marstrands skans, och hade hon härvid ridit på ett »brödträ». När rätten, som antagligen förutsatte hamnskifte enligt gammalnordisk åskådning, märkligt nog spörjer, »huru hon därpå kunde komma fort, emedan det var ett dödt trä, som sig själf intet röra kunde, sade hon, att den, som hade gjort det åt henne, han kunde ock väl så laga, att hon därmed kom fort. Så ofta hon skulle till möten, kom satan själf efter henne och hade samma brödträ med sig».

»Yttermera bekände ock Elin, att när satan kommer till henne, så plägar han ock bola med henne, när och huruledes han vill.» Dock visste mannen intet härav eller av hennes konst, »ty när hon skulle draga på möte, gjorde hon honom drucken och tog sedan en vedklubba och lade i sängen hos honom, den han intet kunde känna ifrån sin hustru». Då rätten i ett sällsynt anfall av tvivelsjuka förehöll Elin, »att sådant var otroligt och icke möjligt, att hon med en vedklubba kunde förnöja sin man, likasom hon själf varit tillstädes», svarade Elin nog så fyndigt: »Den lusten

¹ Obs.! Namnformen: Blåkullen icke Blåkulla. Jfr sid. 33.

² Felaktigt. Den åsyftade ön var den i nordost om Marstrand i Hakefjorden liggande Brattön med berget Blåkullen eller Blån. Se Holmberg, a. a., III, s. 95, 104.

blef honom väl betagen, ty när han hade lagt sig och var somnad, strök hon honom öfver näsan med den salvan, som satan hade gifvit henne, så att han intet vakna, innan hon kom igen». Rätten synes fortfarande ha hyst tvivel och manade Elin att bekänna sanningen, erinrande om Ifvers tidigare bevitnade ord, att Elin lärt av honom. Elin bekände då slutligen, att även Ifver lärt av Ingri Glasmästars, som givit dem »hvar sin halfpart af ett pommerans, hvilket de åto upp och gáfvo sig satan i våld», varefter satan med blod av Ifvers vänstra långfinger skrivit in honom. Han hade då fått namnet Ifver Dansare och medföljt på mötena, där satan suttit på en stol »som en blågrå gosse», vilken de måst »kiösa baak». Vidare erkände Elin, att hon gjorde ut den väderkulan, som stötte strandridaren Per Henriksson av hästen, vilket hon först sade ha gått så till, »att hon löste upp en knut», men sedan tillskrev tjänsteanden. Jakten och hästen hade hon dock icke gjort något åt. Slutligen vidgick Elin även, att hon blott för att avända misstankar gått till nattvarden.

Kom rätten så till den viktiga frågan om övriga deltagare i dessa satansmöten. Då Elin nu sökte komma undan med att nämna redan dömda och avrättade, erinrade rätten, »att man intet mer frågar efter dem», utan efter dem, som ännu levde. Elin nämner nu icke mindre än 7 andra personer, nämligen Karin Klockars och Malin, Nils Fredrikssons hustru i Marstrand, vidare sitt syskonbarn Karin Joens i Uddevalla, Rangela sunnan för bron, av satan kallad »Stoltenbrock», ytterligare Ingri Jon Håkanssons, av satan nämnd Ingri Jungfru, slutligen Karin Olufs på Gullholmen och en kvinna på Råön, vars namn hon ej kände.

Efter denna utförliga bekännelse av Elin inkallades Ifver, som när han erfor hustruns bekännelse, insåg det lönlösa i att längre neka och därför, så gott minnet av dessa säkerligen allmänna historier tillät, nära nog ända in i detalj erkände allt vad hustrun berättat om honom. Att blodet enligt Ifvers ord togs ur hans högra långfinger var en obetydlighet, som ingen fäste sig vid. Han tillägger, att hans tjänsteande »såg ut som en brun kalf och kallade sig Per Häckento»(?). Till mötena i Marstrands skans bru-

kade han rida på en grissla. De hade där haft spelemän, »små grå gossar, som han sade blåste på basuner». Satan satt mitt ibland sina gäster »och böd dem vara lustige och glade, dock såg han mycket illa ut och allra värst emot det de skulle skiljas åt». Han kände inga nu levande deltagare utom Malin Ruths och Per Mattsson.

Den 29:de fortsattes förhöret och tvangs Ifver att genom hot med tortyr angiva förut icke nämnda eller kända »trollfolk», som varit med vid mötena och som ovillkorligen måste vara honom bekanta. Ifver nämnde då utom Per Mattsson och Jöns i Vräländ den äldre Per Holländars änka och Börta Cornelis, båda på Käringsön, samt Catharina Bengts i Marstrand. Elin bekräftade i sin förbittring allt och sade kort, »att de voro alla lika goda».

Elin lade denna dag till sin förra bekännelse, naturligtvis efter särskild påtryckning, »att satan hade aflat trenne foster med henne. De tvenne hade intet lif och föga någon skapnad, men det tredje hade lif och såg ut som en groda, hvilket han ock tog själf igen». Det är den vanliga i övre Sverige ofta förekommande historien, vilken ytterst vilar på den forntida, förkristna tron på möjligheten av sexuella förbindelser mellan människor och dämoner¹. I medeltiden inträder djävulen i dämonernas ställe. Även Luther trodde på frukt av dylika. Den psykiska sidan av saken kräver sitt eget kapitel. Hos Elin är allt detta, så vitt jag kan se, bara prat. Elin förnekade, att mannen visste om detta, och när Ifver efter denna vederstyggliga bekännelse tillfrågades, om han visste något om detta, och tillika åtspordes, »om icke kanske äfven han hade bolat med sin tjänsteande», nekade han »högeligen» till bägge-dera samt tillägger med en naturlig avsky, att det var illa nog ändå.

Elin bekände nu ännu ett par förgörningar. För fyra år sedan hade hon jämte satan ridit på sitt brödträ ut till Sotehuvud, där hon nedsatte »några hankar af hårsa- (häst-)hår, som han gjort och gaf henne, hvarvid Elin i

¹ Om förbindelser hos oss mellan män och sjörå eller skogsrå se min undersökning: *Ur fädernas tros- och tankevärd.* Eibelforskaren 1907. Jfr ovan sid. 30.

satans namn bjöd sillen blifva från landet». Så hade den också sedan dess gjort på den orten.

Till sist berättade Elin, att Ingrid Glasmästars vid hennes besök i Marstrand uti sin kammare låtit henne se »en hel hop små, som där dansa och spela för dem, till anseende som små röda barn».

Rannsakningen slöts med att Ifver, liksom förut hustrun, medgav, att de av hyckleri gått till kyrkan och sakramentet för att icke misstänkas.

Domen, som efter så fruktansvärda bekännelser om djävulsförbindelser av en art, som eljes föga förekommit i de bohuslänska storprocesserna och sannolikt till stor del berodde på domarens tillväxande förtrogenhet med tradition och kanske även med lärd sådan, kunde bli blott en och erhöll denna pregnant lydelse:

»Emedan Ifver och hans hustru Elin bekienna sigh hafwa lärdt trulldom af Ingrid Glasmesters i Marstrand, ther the hwardera oppätit i satans namn ett hallft pomerantz äple och gifwet sigh ther medh satan j wäldh, låtit sigh medh theras egit blodh inskrifwa vthj satans book och af satan namn gifwa, tagit och hwardera emot een diefwull, then theras tienste ande wara skulle, och medh skrymterj begådt sacramenten och giordt theras gudstienst; Elin thesslikast bohlat medh satan och födt någre foster, som han afladtt medh henne, såsom och förgiordt sillefisket. Ty dömes af lagmansrätten Ifver och Elin för sådan begången största syndh och wedherstyggelicheet effter Gudz och werzligh lagh ifrån lifwet och at böra hallshuggas och theras kroppar i bähle opbrännas».

Hovrättens dom¹, som föll den 15 februari 1671, kunde naturligtvis icke heller bli mer än en, nämligen döden. Men till följd av Kungl. Maj:ts reskript av den 14 febr. 1670 dömdes de dock icke att levande brännas, utan att »först halshuggas och sedan brännas».

Med exekutionen skulle dock uppskjutas, tills man hunnit med dem konfrontera de personer, som av dem anklagats för trolldom, »hvar öfver Kongl. rätten pröfvat nödigt en särdeles inquisition anställa låta». Exekutorialet underskrefs den 6 mars.

¹ RA. KJT. B. III, s. 29—31.

3. Rannsaking i Uddevalla.

Samtidigt med översändande av rannsakingen och domen över Elin och Ifver avlät underlagmannen den 30 nov. 1670 till Göta hovrätt en skrivelse¹, i vilken han ock, i anledning av de gjorda nya angivelserna jämväl mot »folk, som en del hålles vara förnämligt», begär hovrättens besked, huru av respektive underrätter med de angivna bör procederas. Dessa hade från underlagmannen ofördröjligen fått uppgifter å de nyangivna för att kunna försäkra sig om dem². Den 9 december riktade också Stake samma anhållan till hovrätten om förhållningsorder för underrätterna, särskilt den ej alltför nitiska rådsturätten i Marstrand. Redan den 18 december samma år kunde Stake i en nog så amper skrivelse till borgmästare och råd i Marstrand³ meddela hovrättens tydliga av Femans skrivelse föranledda befallning av den 9 december⁴ till honom, »att låta de nyligen igen uppropade af trollfolken gripas och för rätten ställas». Stake erinrar särskilt om brevets order att handla. De i staden varande skulle man strax göra sig väl försäkrad om. Tydligt skiner ock igenom, att rätten icke finge taga hänsyn till några personer. Elin och Ifver skulle, om så behövdes, fortskaffas till Marstrand. Samma dag avgick brev av lika innehåll till borgmästare och råd i Uddevalla⁵, som den 3 januari 1671 erhöilo ny påminnelse⁶.

I Uddevalla följer ock nu den första rannsakingen i anledning av de nya angivelser, som Elin och Ifver gjort.

Såsom vi erinra oss, hade Elin i Staxäng under sista rannsakingen med henne och mannen angivit sitt syskonbarn Karin Joens, som alltså anklagades från ännu ett håll. Efter order från guvernören förhades Karin åter inför stadens rådsturätt den 3 januari 1671⁷.

¹ RA. KJT. B. II, s. 149 ff.

² Ett sådant »extrakt» i RA. KJT. B. II, s. 149 ff.

³ *Ib*dm., s. 174 f.

⁴ Jfr Stakes skrivelse till hovr. av $\frac{9}{2}$ 71, GBLSR. s. d.

⁵ GLA. Enligt GBLSR. 1671 $\frac{9}{1}$.

⁶ *Ib*dm.

⁷ Prot. i RA. KJT. B. II, s. 79 ff.

Karin nekade till allt, och detta ehuru hon av rätten beslogs med att genast — trots det att ingen i staden visste därom — ha till stadstjänaren, som hämtade henne, sagt: »Detta har Elin i Staxäng vållat mig». Därtill hade hon visat sig i förväg veta av även stadstjänarens ärende och ankomst, ehuru hon var borta, då han kom. Detta allt, som även ett mindre klyftigt huvud än Karin kunde ha räknat ut, var enligt dåtida mening intet naturligt vetande. Karin ålades nu att fria sig såväl från de tidigare som de nya anklagelserna och förklara sitt märkliga vetande. Över natten skulle hon sättas i förvar i byfogdens hus, få »litet mat och dryck», men icke tillåtas sova. Alltså samma tortyr, som vi förut mött.

Den 4 kom Karin åter före, nekade som förut, erbjöds lagligen värja sig med ed, själv tolfte, men sade sig ingen människa få, »som skulle vilja gå lag med henne». Trots det strängaste hot måste förhöret omsider avbrytas. Karin lämnades nu åt kyrkoherden och förmanades av denne allvarligen till bekännelse. När detta icke half, sattes hon åter in hos byfogden »med ringa mat och dryck» och förbjöds att sova. Samma historia upprepades och samma förfarande beslöts även nästa dag, då rätten med löfte om förbön hos överheten sökte förmå henne att bekänna och Karin å sin sida erbjöd sig undergå vattenprovet för att bevisa sin oskuld. Hon vore oskyldig, antingen hon flöt eller ej, och hade aldrig lärt trolldom eller haft med satan eller hans konster att göra.

Samma nekande presterade Karin även den 7 januari. Men denna dag framkommo flera allvarsamma anklagelser för åtskilliga förgörningar och vållade olyckor. För Fredrik Klausson, som en gång huggit benet av ett svin för Karin och därför av denna i vredesmod hotades att »få skam» därför och dyrt betala det, hade till följd härav 3 à 4 månader senare hans gård brunnit ned, varjämte han sade sig av samma skäl ha råkat ut för många andra olyckor. Karin medgav, att hon trätat på honom, men hon hade ingen skuld i hans hemsökelse.

Lars Philipsson klagade, att Karin, när hon en gång fått sätta in en kalv hos honom, befanns hava i ett bås nedsatt ett glas med en beckliknande materia uti. Detta

hade han tagit tillvara och väl gömt, men befanns det dock strax, trots husfolkets närvaro, på outrannsakligt sätt vara borta. Sedan kunde aldrig någon kalv leva för honom öfver 8 dagar. På en dag hade han mist två hästar, en annan gång dogo 28 får för honom på en natt. Vidare hade han en gång haft »en skön häst på sitt stall med en ny lädergrimma på, som icke kunde avkrängas». Hans gård hade varit låst. Men om morgonen, när han kom i stallet, »var grimman af hästen och [denne] hade en hop med tråd, upprifven af en strumpa, om halsen på sig och stod så våt, som den var kommen af sjön». Andra dagen hade slagits några och tjugo hål på ryggen, vadan hästen blev fördärvad. Slutligen hade Lars tre år tidigare fått ett slag och fallit på vägen samt legat en lång stund, innan han kom till sig. Han fick då en skada i sitt lår, som icke kunde helas på ett år, och antingen månen tog till eller av, höll detta onda i sig. Allt detta ansåg Lars, — ifall det var av någon ond människa, — härröra från Karin. Han och hans hustru kunde icke nog beklaga de »många svagheter och olyckor», dem påkommit, alltsedan Karins kalv inhystes i gården.

Karin nekade som förut till allt och ställde Lars till ansvar inför Gud. Då rättens hot med tortyr icke heller hjälpte och Karin begärde, att Elin i Staxäng skulle stå henne till svars, beslöt rätten att hos guvernören anhålla om Elins och Ifvers inställelse den 3 februari samt att sedan, därest Karin icke genom deras vittnesmål kunde förstås till bekännelse, enligt hovrättens order döma henne till sådan »pinsel, som Elin i Staxäng och de förra trollfolken är vederfaret».

Den 3 februari konfronterades också Karin, efter nya lika fruktlösa förmaningar och hotelser med tortyr att bekänna, med Elin, som påstod, att hon sett Karin först i Marstrands skans för 6 år sedan och därpå under julen samt sedermera varje år under jul och påsk. Karin nekade härtill och yttrade till Elin: »Gud nåde dig, så du ljuger på mig». Då rätten nu åter hotar Karin med tortyr, blev hennes svar: »Görer, som I vill, dömer mig och tager mitt lif så af mig. Jag vill gärna dö». Och då rätten nu tog upp hennes tidigare tillbud om vattenprovet och hennes

yttrande, att hon skulle bekänna, därest hon flöte, svarade Karin åter: »Låter flöta mig, flyter jag, så vet jag, jag är skyldig». Strax tillade hon dock såsom förut: »Jag vet, jag flyter intet». Även om hon flöte, skulle hon icke bekänna.

Följande dag togs Karin åter före, men ehuru hon fliteligen förmanades att bekänna såväl av underlagmannen Feman, vilken alltså nu var närvarande, som av kyrkoherden och rätten, bedyrade hon sin oskuld, men säger nu samtidigt, att hon »ville bekänna sig vara skyldig, förr än hon ville låta sig pinas». Tillika gav hon rätten den högeligen betecknande frågan, vad hon skulle bekänna, för att den skulle vara nöjd. Någon satanskonst kunde hon dock icke. Trolldom är tydligen för henne detsamma som satansförbund, medan hon liksom de flesta ansåg signeriet och löfjeriet, som hon säkerligen övat och kanske ville bekänna, såsom något helt annat. När hon föres ut till bödeln, upprepar hon sin villighet att bekänna och införes igen för rätten. Men även nu kommer hon åter med det motsägelsefulla, men ur hennes sviktande mod och själskrafter och egna tanke om sina oskyldigare konstler begripliga yttrandet, att hon »ingen trolldom kunde», men »gärna ville bekänna sig skyldig, om hon kunde slippa bödelens pina». Bad så, att man ville höra upp med henne, tills de andra av Elin och Ifver angivna bleve tagna, samt att man skulle låta »flöta» henne på vattnet, så finge man se, att hon var oskyldig.

På grund av de många beskyllningarna mot Karin resolverade emellertid underlagmannen och rätten, »att mestermannen måtte något bruka sitt tortur», varpå Karin överlämnades till denne. »Och som mestermannen», heter det, »hade hårdt¹ haft Kari Joens under pinsel någon stund, ficks likväl ingen vidare bekännelse, utan hon sade sig vara oskyldig». Detta var den 4 febr.

Den 7 februari fortsattes rannsakingen, varvid Elin förnyar sin tidigare anklagelse mot Karin, som nu fullkom-

¹ I allmänhet är det regel, att rannsaktionsprotokoll i äldre tider aldrig överdriva graden av använd tortyr. Även där den är upprörande grym, undviker man att säga det. Därför är ett uttryckligt angivande som här av dess hårdhet ett tecken till, att den varit ytterst svår.

ligt förvirrad på en gång jakar och nekar med dessa ord: »Ja, så får jag bekänna mig skyldig med, efter hon säger mig på, men jag kan då aldrig den konsten, och aldrig var jag i Marstrands skans med dem». Därpå fördes Karin bort och befalldes mästermannen »ransaka efter, om icke fanns något tecken på hennes kropp», som satan givit henne till märke. Här är alltså frågan om det stigma diaboli, som man under medeltiden lade stor vikt vid såsom bevisningsmedel. Lagmannen blir allt mer förtrogen med detta slags affärer.

Till sist infördes Ingri Jon Håkansons, som också av Elin angivits såsom närvarande vid gästabuden. Men trots »flitig bön till Gud samt flitig förmaning till Ingri» att bekänna, så nekade hon »hårdeligen och alldeles» härtill. Hon »visste af ingen satans konst och hade icke någonsin varit »af satan förförd till trolldom». Elin kände hon icke.

Vad den stackars Elins utsagor nu voro värda, det framgår indirekt men med förfärande tydlighet av protokollet. Denna åtminstone jämförelsevis unga kvinna, som mindre än ett år tidigare ägt sådan styrka, att hon kunnat skämta med bödeln under den svåra tortyr, som utgjordes av upphängning i bakbundna armar, var nu av densamma och vinterns hårda fängelse och vanvård bragt därhän, att hon knappast kunde tala, så att man förstod, vad hon menade. »Frågadis Elin, om hon kände Ingri Joen Håkansons. Då sade hon: 'Ja, nu är de to'. Och efter hon kunde litet få tale¹, kunde man förstå hennes mening var, att Ingri var den andra, hon beskyllt hade.» När rätten frågar, vem den andra var, som hon beskyllde, »då pekade hon med handen på Ingri och sade: 'Den är det, jag såg där'».

Ingri kunde emellertid icke förmås att bekänna och blev därför omsider av rätten »tillrådd», att eftersom hon icke förr varit i rykte för trolldomskonst, gå hem till sitt hus, tills något vidare kunde förfaras. Över Karin fälldes ingen dom.

¹ Jfr tredje komm:s rannsaking i Kungälv 17/8 1671. Karin säger där, att hon intet talte med Elin på Uddevalla rådhus, »ty Elin talte så säkta, att hon det intet kunde höra».

4. Rannsaking i Marstrand.

Så var rannsakandet efter nya trolldomsbrott och djävulsförbindelser åter i full gång inom länet, särskilt till följd av de angivelser, man till mångas olycka lyckats avpressa Elin och Ifver, också mot personer högre upp i samhället. Men här blev man omsider mera betänksam.

Väl hade hovrätten förordnat, att de angivna skulle gripas och förhöras ofördröjligen, såsom vi sett av guvernörens skrivelse den 18 december till magistraten i Marstrand.

Härav blev emellertid intet. Guvernörens brev kom fram till Marstrand först på julafton. Borgmästare och råd funno tiden mindre lämplig för ögonblicklig häktning¹. Det gällde ju också nu icke blott den obetydliga Karin Klockars, utan även salig förre borgmästaren Nils Fredrikssons efterleverska Malin Börjesdotter samt Gunnar Letz hustru Catharina Bengtsdotter. Men den förra var modern till stadens unge men myndige kyrkoadjunkt Magister Fredrik Nilsson Bagge, vilkens kritiska skrift av 1669 vi redan lärt känna.

I denna brydsamma belägenhet blev iakttagandet av alla tänkbara juridiska formaliteter den sökta räddningen. Först sedan helgen förflutit, skriver rätten den 30 december till guvernören² med förmälan, att intet kunde åtgöras, förrän man av själva den ännu icke kommunicerade rannsakingen blivit närmare informerad uti saken samt Ifver och Elin inställts till konfrontation. Man anhölle nu hos guvernören om bådadera. »Emellertid», heter det vidare med en något överraskande vändning, »hava vi Karin Klockars, som näppeligen mera lærer blifva fri erkänd, fängsla låtit. De öfrige blifva till tillstundande inquisition otilltalte och oantastade, eftersom vi icke oss fördrista uppå ett löst angifvande, förrän de hafva stått till vedermål och varit confronterade af dem, som dem uppropat hafva, uti någon ting emot dem förgripa, helst deras lefverne, goda namn och rykte allt här till ingen apparance kan gifva oss

¹ Nedan angivna skrivelse från president och råd i Marstrand.

² RA. KJT. B. II, s. 173.

till den ringaste misstanke.» Om deras personliga tillstådes blivande hade man likvisst försäkrat sig.

I sitt svar av den 3 januari 1671¹ har guvernören intet att anmärka på rättens förfarande. Medges bör ju också, att det var vida svårare att antasta fullkomligt oförvitliga personer av samhällets främsta än sådana, som voro mer eller mindre väl kända eller beryktade för att kunna något mer än andra. Protokollet angående rannsakingen med Ifver och Elin skulle komma. Han ansåge dock rådsamt att taga Karin Klockars i förhör och efter omständigheterna söka »af henne någon bekännelse att extorquera». Det kunde kanske då bliva obehöfligt att inställa Ifver och Elin. Dessutom stode ju dessa människor icke längre vid sina bekännelser. Därför vore bäst att förmå Karin eller Malin Ruths, vilka borde känna de angivnas brottslighet, att bekänna och därpå, medan de stodo vid sin bekännelse, med dem konfrontera de i Marstrand anklagade. I övrigt hade rådsturätten att följa hovrättens brev. Guvernören ser sig alltså icke kunna fria de övriga anklagade från rannsaking på övligt sätt.

I skrivelse av den 4 februari 1671² underrättade rådsturätten i Marstrand, att den rannsakat Karin Klockars, men förgäves »brukat alle görlige medel» att förmå henne till bekännelse, utan protesterade hon på det högsta över den oförrätt, henne vederfores. Huruvida hon vid konfrontationen med Ifver och Elin med anlitande jämväl av »tvång och tortur» kunde komma till annan bekännelse, det komme tiden att utvisa. »Med Malin Ruths», heter det vidare mycket upplysande, »kunna vi intet vidare oss befatta förmedelst hennes ålderdoms stora svaghet och skröplighet. Eljest hafva vi till följd af Kongl. hofrätts ordres vid exekutionen adhiberat på henne både tvång, torturer och andre medel, capable att uttrycka sanningen, då hon någorlunda var vid sitt förstånd och kunde höra och svara. Men nu är hon orörlig, alldeles döf, litet eller intet ser och fullkomligt uti barndom fallen, så att hos henne intet står hvarken på ett eller annat sätt att uträtta».

¹ RA. KJT. B. II, s. 175.

² RA. KJT. B. II, s. 177.

Beträffande de förnämligare personer, som anklagats av Ifver och Elin, yttrar rätten tankar av ett så sunt och klart förstånd, att hela detta elände skulle ha förebyggts, om de fått göra sig gällande även med hänsyn till dem av de anklagade, som ägde ett sämre rykte, men beträffande vilka anklagelserna ju icke förty i verkligheten oftast voro lika orimliga. Man finner här, att de anklagades sak i själva verket är på förhand avgjord, när de tillhöra det lägre folket eller allmogen, även där de voro lika oskyldiga.

»Hvad de öfriga vidkommer», heter det alltså, »som här i Marstrand utropade äre, så förblifva vi vid vår förre enfaldiga mening. Och utan expresse ordres samt deras närvaro, som dem uppropat hafva och confrontera skulle, fördrista vi icke i det ringaste emot dem att förfara, stödjande härutinnan vår enfaldighet på lag, laga stadgar och domarereglerne, som expresse förbjuder af lösgrundat misstanke eller på infame personers tilläfventyrs — såsom vid exekutionen noggsamt spordes — tvungne bekännelse och angifvande att antasta dem, som lefva och alltid lefvat uti god reputation och rykte. Ej heller kunna vi af ransakningen, som i dessa dagar oss blef öfverskickad, penetrera någon likmätighet eller apparence, som oss ifrån merbemälte vår enfaldiga mening persuadera kan.»

Detta var allt mycket riktigt. Men den skillnad, som Marstrands rådsturätt icke desto mindre gjort med hänsyn till förfarandet mot anklagade av olika stånd, var alltför uppenbar för att icke väcka betänkligheter hos rättens vårdare utanför det lilla samhället. I skrivelse från Bohus till hovrätten av den 9 februari 1671¹ fäste underlagmannen Feman dess uppmärksamhet vid rådsturättens sist anförda brev till guvernören och yttrar, att ett slikt förfarande »torde förorsaka någre misstankar utaf sig». Därjämte erinrar han, att Nils Fredrikssons änka »alldeles utan någon tvungen bekännelse» angivits av Gertrud Corporals redan inför den första kommissionen och sammalunda sedermera vid underlagmannens rannsaking. Catharina Bengts

¹ RA. KJT. II, s. 163.

hade lika tvångslöst och först den 28 november angivits av Elin och Ifver, mer än ett halft år efter den åsyftade exekutionen och dess påstådda tvångsmål. Härtill bör emellertid anmärkas, att Elins och Ifvers alla bekännelser voro resultatet av ett tvång, som för framtiden nedbröt deras motstånd. Feman, som för övrigt tydligen är alltför vidskeplig för att icke tro på vad som helst, inlåter sig icke närmare på Marstrandsrättens hänvisning till svensk lag, dess tradition och anda.

Samtidigt utbad underlagmannen sig order, huru förhållas skulle med liken efter dem, som, angivna av två eller tre personer, rannsakats, men icke bekänt eller dömts och nu avlidit i arresten — om dessa »såsom ärligt folk må begravas i kyrkogården eller om annorledes med dem förhållas skall», samt om deras sekvestrerade efterlämnade gods skulle tillfalla arvingarna eller icke.

Samma dag, den 9 februari, avlät även Stake till hovrätten redogörelse¹ för vidtagna åtgärder och särskilt för Marstrands rådhusrätts förfarande och anhöll i anledning därav om närmare förhållningsorder av hovrätten till magistraten i Marstrand, »där efter den sedan måtte detta verket handtera kunna och förmedelst något förebärande ej längre uppskjuta».

Hovrättens svar är mig icke in extenso bekant. Vad först beträffar förfarandet med avlidna, icke dömda men anklagades kvarlevor, framgår av guvernörens skrivelse den 6 april 1671² till kyrkoherden i Långelanda — det var Anders Helgeson³ — med anledning av Jöns i Vräländs frånfälle, att hovrätten givit det svaret, att där ingen egen bekännelse tillkommit, »deras döde kroppar fuller måtte komma i kyrkogården, så vida de utan församlingens förargelse där till bringas kunna», varom man nu i följd av biskopens frånfälle hade att korrespondera med prosten eller konsistoriet. Vad dessa i detta ärende svarat, har, då inga uppgifter härom bevarats, icke kunnat utrönas. Beträffande anhållan av Jöns' anhöriga om begravning på

¹ GBLSR. 1671 ⁹/₂.

² GBLSR. ⁶/₄ 1671, s. 182.

³ Holmberg, a. a. III, s. 168.

vanligt sätt hänvisar guvernören dessa att därom höra församlingen samt prosten eller konsistoriet och förfara i enlighet med dessas yttrande. Emellertid framgår av guvernörens senare skrivelse i saken den 12 maj till befallningsmannen Anders Larsson, att prästerskapet medgifvit begravning i kyrkogården och att den sedan utan församlingens motsägelse ägt rum¹. Därmed var ock klart, att hans efterlämnade gods tillföll arvingarna. Samtidigt voro, såsom guvernören erinrar, dessa frågor in genere för framtiden avgjorda.

Vad angår frågan om förfarandet med de i Marstrand anklagade av förnämligare stånd, synes hovrättens besked hava dröjt åtskilligt, till icke ringa svårigheter för den lilla stadens dömande myndighet, som dagligen blev överlupen med böner och besvär av de anklagades närmaste. Sålunda har bevarats en skrivelse vid denna tid från kyrkoherden Bagge², som häri med kraft hävdar moderns rätt och yttrar följande, som också har sitt stora språkliga intresse:

»Såsom min k. moder Malj, sal. Niels Friedricsons effterlatte enche, wedh den lögnachtige aandens betiente och dyrchere till heeder, erligt naffn och rychte falskeligen er bleffuen belögen, så att mange andre letferdige tungor haffuer der wedh faat materie till att sladdre om och er dog alligewell aff den rettferdige dommeren och den sände hierterandsageren beskytted och handhafft. Så formoder ieg, att den höyeredede magistraten, som her udj, formedelst rettwiisen och sin egen respect, iche liidet intressera bör, drager för sorgh, att hun och hennis familie iche allenast till heeder och reputation in integrum maa bliffua restituerat, mens endoch för widare chimf aldeelis befriiat, såsom hun och ieg paa hendis wegnar for dett, som alleredo sheet er, mehr end nochsam aarsage haffuer udj alle woris liffsdager qvam solennissime att protestera jn för den alwiidende Gudh och den höge ofrighed offuer dem, som till alt sådant stifttare wehret haffuer. Her paa forwente jeg saa meget willigere och hugneligere satisfac-

¹ GBLSR. 12/5 1671.

² RA. KJT. B. II, s. 179 ff.

tion, som dette mit deciderium paa sandhed och rettfærdighed grundet er».

Så funno president, borgmästare och råd i Marstrand sig föranlåtna att den 7 maj 1671 rikta en ny vädjan i ärendet till hovrätten ¹, med samma skäl för rannsakningens uppskjutande som i den förra framställningen. Vidare urgeras med eftertryck, att Elin och Ifver — trots hovrättens ordres — ännu icke inställts, den fängslade Karin Klockars »kostar staden i längden en odräglig penning», samt att rätten hade »dageligt öfverlopp» av Nils Fredriksons barn och arvingar. Dessa besvärade sig icke blott över »att deras moder förmedelst någre ovänners otillbörliga hat och afund, som ock sist vid exekutionen i Kongelf nogsamt pröfvades, är oförskyldt kommen uti ett ondt och slemt rykte, utan ock att hon, som sig godvilligen i detta som andra fall underkastar lag och rätt, på intet sätt njuter den samma till godo, nämligen hvarken blifver lagligen konfronterad och öfvertygad eller absolverad och befriad, icke desto mindre allt framgent af lättfärdige tungor [blifver] märkeligen eftersatt, prejudicerad och skymfad». De begärde därför, att saken måtte komma till ett slut. Rätten kunde icke underlåta att förmåla om detta förlopp och utbedja sig hovrättens order och högvisaste betänkande med det snaraste, »på det vi», heter det, »dem rättlitande måge i det närmaste ställa till frids och veta uti en så farlig sak att taga vår mensur och rättelse».

De många skrivelserna från de dömande myndigheterna i Bohuslän och de svårigheter, som utan tvivel förelågo för dessa, föranledde hovrätten att nu ofördröjligen äntligen gå i författning om en ny kommission för rannsakning i det bohuslänska, åter betänkligen vidgade trolldomsväsendet. Antagligen fann den också Marstrandsrätten alltför litet nitisk.

Den 3 juni avlät guvernören från Bohus till vederbörande fogdar i länet skrivelser av innehåll, att en ny rannsakning skulle enligt hovrättens förordning anställas med »de öfverblifna för trolldom beryktade» i länet. Och skulle den efter hovrättens order börja i Kungälv den 16 juni,

¹ RA. KJT. B. II, s. 155 ff.

varför vederbörande hade att till denna tid därstädes inställa de anklagade från Uddevalla, Orust och Tjörn, och likaså Ifver och Elin i Staxäng¹.

Allt var färdigt för den tredje trolldomskommissionen, vars arbete skulle bli mest omfattande och komma att gå i äkta medeltidsstil.

¹ Stake till borgm. i Uddevalla och fogden över Orust och Tjörn Anders Larsson samt fogden Gabriel Persson. GLA. GBLSR. den $\frac{3}{8}$ 1671.

VII. Tredje bohuslänska trolldomskommissionen i juni och juli 1671¹.

I den av Göta hovrätt förordnade nya kommissionen var flertalet medlemmar redan förtroget med trolldoms-
väsendet. Jämte preses, häradshövdingen Christoffer Grijp
(Gyllengrip)², sutto nämligen i densamma underlagmannen
Feman samt häradshövdingarna Farther, Draghman, samt
häradsdomaren Rasm. Henrichsson och borgmästaren i
Uddevalla, Anders Larsson.

1. Rannsakingen i Kungälv.

Kommissorialrättens förhandlingar började den 16 juni
i Kungälv, dit de anklagade från landsbygden blivit in-
förda.

1. Först förekallas Elin i Staxäng, som erinras
om sin dödsdom och ännu en gång tillhålles att bekänna
egna och andras trolldomssynder, men nu, för övrigt så
sinnesslö, att hon ej kan erinra sig rannsakingen i Udde-
valla, återkallar allt vad hon bekänt såväl om sig själv
som om andra.

2. Sammalunda återkallade Ifver sin bekännelse i
alla delar. Den hade blivit honom avtvungen, han hade
icke kunnat annat göra för sin hustrus skull.

Den 20 juni inkallades Ifver och Elin åter inför rätten
och spordes, om de icke ville bliva vid sin tidigare bekän-

¹ Protokollet i RA. KJT. Bohuslän II (69 foliosidor).

² Född 1617, häradshövding i Vadsbo, Västergötlands nord-
ligaste härad, 1653, i Kinne härad vid Väneren 1658, bodde 1672
på Måryd i Bällestads socken, Vadsbo (RA. Biogr. G. 11 b), död
1695. (Anrep, II, s. 88.) Hans val har väl betingats dels därav, att
brodern Gabriel var assessor i hovrätten, dels därav, att han hade
sin tjänst i det närbelägna Västergötland.

nelse till trolldomssynden, men trots alla förmaningar återkallade de, vad de förut bekänt. I vilket tillstånd de nu befinna sig, framgår tydligt nog av det omedelbart följande, där det heter: »Ty vardt fördenskull godt funnet, alldenstund de vid detta tillstånd intet kunde, efter kungl. hofrättens befallning, med dem, de utlagt hafva, föras till någon konfrontation, det man med dem till exekution skynda måtte». Man kan förstå, vilka lidanden de haft att genomgå.

Sedan domen förelästs för dem, allvarliga förmaningar givits, »att de icke ville ställa deras salighet i perikel och offra den grymme satan både kropp och själ», samt prästerna ytterligare förmanat dem, bestämdes efter samråd med guvernören, att de skulle avrättas den 22 juni. Denna dag »skedde exekutionen på Ifver och Elin i Staxäng, då de framhärdeligen in i änden förnekade till allt det som de tillförende sagt och bekänt hade, sade sig på alla ljugit hafva och allt revocerade».

Av kyrkoherde Bagges senare skrivelse till Göta hovrätt och riksdrotset i sin moders sak¹ få vi den tvivelsutan riktiga uppgiften, att Elin vid sin avrättning »sagt det aller mest at gravera hendis samwete, att hon hafde belöget» hans moder och Catharina Bengts, »hvarfor hun och på retterplatzen offentlig frågade närwärende prester, om de meente, at hun derfor kunne bliffua saligh».

Denna episod är en av de få ljusa punkterna i detta drama av synd och villor. Det kännes som en lättnad, att denna stackars kvinna, som sannolikt felat i åtskilligt, men mänskligt att döma fått betala det tiotusenfalt, i sina sista ögonblick, trots den grymma och förbittrande behandlingen, kunnat besinna sig och sansa sig så mycket, att hon sökte, så gott hon nu kunde, rätta vad som tryckte henne mest. Hennes sista bekymmer gällde dock till sist själens salighet, och det låter oss hoppas, att denna själsbefriande tanke sysselsatte även andra av hennes olycks-kamrater, trots de knappa underrättelser, vi skola finna om deras sista timmar.

¹ RA. KJT. Bohuslän, II, s. 107.

För sina domare framstod Elin och hennes man naturligtvis såsom förhärdade. De hade till sina andra förbrytelser också återkallat sina angivelser. Detta skulle dock icke hindra det stora verket. Förhören fortsatte.

3. Per Mattsson i Mollösund, såsom vi erinra oss son till Malin på Herrön och anklagad för bruk av en vindpipa, förklarade vid första förhöret den 17 juni, att hela detta tal kommit därav, att han under en segling i vindstilla i närvaro av några barn fyllt sin tobakspipa, »dunkat den uti» och sagt, att de finge väl vind. Därpå hade det, såsom ofta hände på dagarna, blåst upp, varvid barnen började skylla honom för att ha åstadkommit vinden med pipan. Till denna berättelse lade Per enligt rättsens mening »många och osannfärdiga ord». Per yttrade, att han var »alldeles oskyldig och hade Jesum Christum i sitt hjärta».

Rätten förhöll sig dock tvivlande och resolverade, att Per, »som hade brukat en trollpipa, hvarmed han hade blåst väder och segelvind», skulle, ehuru han emot Draghmans protokoll av 9 oktober 1669 nekade till denna sak, underkastas det vattenprov, varom han då själv anhållit. Omedelbart företaget utföll detta så, att »Peder Mattsson först sammanbunden och sedan lösgifven flöt, hufvudet upp och fötterna neder, och kunde icke sjunka». Och huru länge Karin Joens, som samtidigt prövades, och Per voro i vattnet, »isynerhet Peder Mattson, som med all flit sökte att komma under vattnet, hafvandes hufvudet alltjämt under, så länge han bunden var, fingo de dock intet vatten uti sig».

För ytterligare bevisning var det nödvändigt att inkalla de ännu levande personer, som varit med på båten, »då Per Mattsson gjorde vind». Bud gick till Mollösund, och den 23 juni inställdes vittnen därifrån inför kommissionen för att avgiva sina berättelser, vilka blevo nog så graverande för Per.

Första vittnet var en gammal man, Mickel Larsson, som berättade, att de vid tillfället i fråga varit på hemväg från fiske och att »det var mest stilla». När han då sade till barnen, att de skulle ro, sade Per: »Vi få väl vind» och blåste sedan i »en liten grön tobakspipa», var-

vid vädret begynte blott »något litet blåsa». När barnen därför ånyo tillsades att ro, »bläste Per Mattsson andra gången, och vinden var starkare, men icke så stark, som de den behöfde». Men nu blåste han tredje gången, »och de fingo vind nog». När barnen ville taga pipan från Per, som icke syntes »dricka något tobak», kastade han pipan i sjön.

Asmundsons hustru Anna, som ock varit med vid sagda tillfälle för något över 12 år sedan och då varit halvvuxen, hade ett vittnesmål av samma innehåll: »Mickel bad dem ro. Peder sade: Vi få väl vind! Bläste så i en tobakspipa, så kom det litet väder. Andra gången bad Mickel dem ro, då blåste Per andra gången i pipan och kom så tämmelig väder. Tredje gången Per blåste, så kom ett stort väder och sunnan vind, att de kommo fort och vattnet stod på essingen», d. v. s. relingen.

Figan Helga Mattsdotter, likaledes från Mollösund, vittnade även hon efter avlagd ed, att hon väl var med å båten, men var ett barn och att det därför var för henne »som en dröm», att Mickel bad dem ro. Per hade blåst i en pipa, då det kom någon liten vind, och sedan 2 eller 3 gånger, då de fingo »starkt väder». Ingen eld fanns å båten, »och ingen drack der någon tobak den gången».

Inför dessa utsagor, som antagligen voro före vittnesmålen grundligen genomgångna och jämförda under allt trolldomstalet, föll Per äntligen till föga. Han medgav nu, att han icke »druckit tobak». Pipan hade modern, Malin på Herrön, lagt uti hans »lomme» med de orden: »Du äst liten, min son, när du ej orkar ro, kan du blåsa i den, så får du väl vind». Emellertid kastade han bort pipan. Men »när han om aftonen skulle gå ut, var där före honom så många svarta som sanden på golfvet». Han korsade för sig och gick in igen. När han ett par timmar senare gick ut, var en tilja uppriven i förstugan, »och der stod en svart man, som tog honom och slog honom mot tiljan, att ena benet bröts af». Tydligen var detta till hämnd för att han kastat bort pipan. Han hade ock efter pipans bortkastande i båten blivt galen och var galen i många veckor. Börta Wäfvares vittnade emellertid, att Per förr sagt sig ha brutit benet genom ett fall från en häst ute i marken, och vi-

dare, att Per varit galen, innan han blåste i pipan. Hon berättade nämligen, att Per en gång kom springande ned för berget, lade sig i en säng, sprang upp igen, kastade en kvicksilverpåse i fönstret och ropade: »Min moder är en trollpacka, hon vill lära mig stryka kvicksilfvret på min dörg»¹. Likaså intygade Anna Olsdotter, att Per varit galen, innan han blåste i pipan.

Så mycket torde av det sagda vara klart, att denne Per Mattsson var rätt starkt ärftligt belastad och, kanske också till följd av grubbel över moderns konster och elaka rykte, råkat i varjehanda grubblerier samt tidvis varit sinnessjuk.

4. Bland de inställda var även Karin Joens, som togs i förhör redan den 17. Även hon nekade till allt, varför rätten beslöt, att hon »såsom en högst misstänkt trollkona» och långt tillbaka publice anklagad för trolldom, skulle prövas på vattnet. Karin påstod fortfarande, att hon icke skulle flyta, och pockade själv på provet. Men när detta strax företogs och Karin kastades på vattnet, så »flöt hon som en gås till alla människors förundran».

Den 19 ställdes Karin åter inför rätten, som förehöll henne, »huruledes Gud hade gjort tecken på henne med vattenprovet, att hon så lätt som en gås flutit hade». Då Karin ändå nekade som förut, överlämnades hon åt bödeln. Rätten styrktes i detta beslut av det vittnesmål, som stadstjänaren i Uddevalla avlade. Denne berättade nämligen, att han — sannolikt vid avfärden till Kungälv med Karin — »till hennes omkostnad hade tagit 5 mark silfvermynt utur hennes kista . . ., dem Karin intet såg, när han uttog, efter att hon drog då rena underkläder på lifvet, hvilket tempo han observerade, men strax der effter visste hon säga honom, huru och när han samma penningar uttog». Åter hade Karin alltså visat prov på ett vetande, som föreföll misstänkt! Stadstjänaren tyckes eljes ha slamrat en smula med kistlocket eller penningepungen.

Karin underkastades alltså tortyr den följande dagen. Den 21 meddelas nämligen i protokollet, att Karin »nu ett dygn varit under tortyr uppslagen och

¹ Fiskrev.

hållts vakande». I detta tillstånd ställdes hon åter inför rätten, som för henne upprepade särskilt Lars Philipsons och Märta Håkansdotters anklagelser, »de där henne fullkommelig trolldom tillagt hafva», men vilka hon »icke förmått på något sätt ifrån sig lägga». Ville hon nu icke bekänna, skulle hon undergå en värre tortyr, ty denna skulle icke upphöra, förrän hon kommit till bekännelse, emedan hon vore »fullkomligt brottslig».

Då Karin det oaktat nekade, »antvordades hon åter i böfvelens händer», och sedan rannsakingen på c. m. åter börjat, begärde omsider den arma Karin, »att hon måtte höras och slippa torturen», så ville hon bekänna. Vad Karin nu hade att förmäla, var dock av ganska oskyldig natur och näppeligen annat, än vad flertalet oförvitliga människor den tiden mer eller mindre brukade. Malin i Glimmingen skulle emellertid ha lärt henne, »huru hon skulle vakta sitt för andra». För detta ändamål »skulle hon ingen låta få af sin mjölk», och vidare skulle hon »låta gifva sina kalvar något af den första mjölken, kon mjölkade, efter det hon burit hade». På det att inga kalvar skulle dö för henne, »skulle hon taga det slemmet, som sitter kring och bak öronen, och gifva honom det in i första råmjölken». Slutligen meddelar hon ett par läsningar, som hon brukade, den ena dagligen, när hon körde sina kor i vall, den andra vid kärning.

Den förra av dessa läsningar lydde sålunda ¹:

»I Herrens nampn
 körer iagh mitt qweck och kräck i hampn.
 Jungfru Maria dyra
 skall mine creatur styra
 från stock och stehn,
 från man, från meen,
 från ulfwetandh
 och biörnerampn
 och allt dhett ondt,
 som skada kan.

¹ Jfr dessa och liknande i min samling: Svenska signelser och besvärjelser.

Min qweck och creatur
 igen om qwälle
 medh vår Herres wälle!
 Hwar i sin båås
 och sät så före vår Herres låås.
 I 3 nampn:
 Faderns, Sons [och then Helige Andes. Amen]».

Och gör så kors över.

Vid kärning läste hon detta:

»I 3 nampn
 kiernar iagh min flött i smör:
 smör af öster,
 smör af wäster,
 smör af norr
 och smör af söör
 och smör af alla mina owänner!
 I 3 nampn:
 Faders, Sons och then Helige Andes».

Naturligtvis var detta olovliga läsningar, så isynnerhet den sista, som tydligen hörde samman med tron på konsten att »taga nyttan» från andra, men livssak kunde knappt av så allmänt brukade och som oskyldiga ansedda läsningar komma, och givet var, att Karin icke gärna kunde betrakta dessas brukande som riktig trolldom eller satanskonst.

Rätten var givetvis icke nöjd med detta magra resultat av vattenprov och hård tortyr, att ej tala om alla gjorda förmaningar, utan ville veta, »huruledes det hade tillgått, när hon har gifvit sig satan i våld». Karin förnekade sig ha något sådant att bekänna och måste så till slut föras ut.

Rannsakingen hade samtidigt redan omfattat flera andra av de angivna.

5. Den förut i Uddevalla rannsakade Ingri Jon Håkansson's inkallades den 22 juni och förmanades under erinran om Elins angivelse att bekänna, men »förnekade högeligen den trolldomslast henne tillvites», sägande, att

Elin Ijugit på henne. Att döma av förhörets summariska beskaffenhet torde hennes brottslighet, trots Elins utsago, icke ha förefallit domstolen dess mera påtaglig, helst hon icke varit allmänt beryktad. Det är emellertid rätt sällsynt, att någon anklagad släppes i Bohuslän.

6. Börta Petter Holländares på Käringsön, som »utlagts» av Glanan (Gertrud Corporals) och Ifver i Staxäng, inställdes den 19 till förhör, men nekade hårdeligen till deras anklagelser och sade sig aldrig hava varit på något satansmöte. Vattenprovet var hon villig undergå, blott hon »icke af bödelen blefve handterad». Samma svar och samma begäran den 22 vid förnyat förhör.

7. Allvarsammare blev rannsakingen med Börta Cornelius, som för många år sedan flyttat från Marstrand till Käringsön. När hon den 19 juni införes och tillfrågas, »om hon ville bekänna sig kunna någon trolldom eller hafva varit med på något satansmöte», nekade hon alldeles härtill, men begärde, »att hon icke måtte flötas på vattnet».

Den 22 kom Börta Cornelius åter för rätten och förhölls, att Malin på Herrön utlagt henne och sagt, att hon »kunnat trolldomskonst ifrån ungdomen». Vid fortsatt nekande och anhållan att ej bli »flötad» anförde härads-hövding Draghman den högst betänkliga omständigheten, att Börta Cornelius vid hans ankomst till Käringsön för att fasttaga henne visat sig, innan de meddelat sitt ärende, känna det. Hon hade då sagt: »Äre I komne hit att taga mig? Kanske det icke är jag? Det tör vara min grannkvinna, Börta Peter Holländares, hon heter ock Börta». Det var ju ett ganska märkligt övernaturligt vetande! Den 23 kom avgörandet. Anklagad av Malin på Herrön, Ifver och Elin, dömdes Börta Cornelius vid fortsatt nekande att försökas på vattnet, »hvilket», heter det, »sedan skedde klockan elfva om dagen och hon då befunnen flyta, som en trollkona bunden, och när hon blef lösgifven, flöt hon äfven väl, stod ock ända i vattnet, hufvudet opp och fötterna ned, fick intet vatten i sig, ej heller hennes hufvud under vattnet».

Provet utgång kom Börta Cornelius att samma dag »utan något tvång och pina» avlägga sin bekännelse, som

icke förefaller vara speciellt bohuslänsk. Saten hade kommit till henne som en man »och lade sig på henne och ville hava sin vilja med henne». Men när hon korsade sig, vek han. Denna gång syntes han som en dräng med en värja, och då fick han fullkomlig vilja med henne. Likaså andra gången ett halvt år senare. Den tredje gången kom han ock i mansliknelse som en »fullkommen karl» men var »något kallvulen, där han for fram, och låg han inte hos henne som en annan människa, efter han var så kallvulen». Hans namn var »Kong Rolis»¹. Hon hade för många år tillbaka vid flyttningen från Marstrand lärt av Malin på Herrön, som härvid gav henne »vin och mjöd» att dricka och bad henne tjäna saten, som skulle fly henne, vad hon behövde och låta henne sälja nog av sin brygd, den Malin lärde henne göra. Härjämte hade saten döpt henne samt med blod från hennes vänstra arm, på vilken hon visade två ärr, skrivit in henne i en stor svart bok. Vidare hade hon jämte Malin på Herrön, Börta Crämars och Gertrud Corporals varit »på möte» och »på gästabud» dels vid Näsön, dels vid Hellervik, varvid saten »flytt henne en bock att rida på till mötet».

8. En annan av de kvinnor, som utlagts av Malin på Herrön, var Ragnela i Lysbro på den från Herrön ej synnerligen avlägsna ön Lyr i havsbandet mellan Tjörn och Orust. Denna Ragnela, som togs i förhör den 20, »hade ett starkt rykte på sig om trolldom» och tillhölls därför med flitig förmaning att bekänna sanningen om det trolldomsväsen, hon av Börta Crämars utlagts för. Ragnela sade sig dock ingen trollkonst veta av eller ha varit med på något möte, men medgav, att hon, ehuru icke i ond avsikt, »varit med Börta Crämars på Berget», i en »hemlig konferens» och dömdes därför att undergå vattenprovet.

Den 21 juni företogs detta prov, då Ragnela, ehuru bunden, flöt »som en gås», men protesterade och sade, »att hon hade intet flutit, där hon hade varit lös, hvarföre vardt hon lösgifven till händer och fötter, då hon likväl flöt till alla åskådandes förundran — kunde ock icke, huru länge hon i vattnet var, något vatten som kristna människor indricka».

¹ Namnet sannolikt en reminiscens från Rolandssången.

Vid det strax därpå följande förhöret, dels inför prästerna, dels inför rätten förnekade Ragnela dock alltjämt, att hon var skyldig. Men efter Ifvers och Elins avrättning nästa dag föll Ragnela till föga. Man hade ock haft bön i kyrkan för de förhärdade, »att de måtte omvända sig», och man kunde så omsider »ögonskenligen förmärka, att den högste Gud rörde deras hjärtan». Ragnela blev den första, som den 22 efter exekutionen på Ifver och Elin »fast alldeles otvungen» gick till bekännelse. Denna lydte som följer:

En gång för 12 eller 14 år sedan gick hon att fiska, »och då kom till henne en svart hund [och] bad henne gifva sig sitt minsta finger på vänstra handen», vilket hon ock lovade honom. »Och henne tycktes, vid han gick med henne, kratsade han henne på samma finger och följde henne så ned till stranden.» Sedan hade hon alltid god lycka att fiska. När rätten nu frågade henne, vad hunden hette, blev svaret: »Det var ett stycke af Rämman, och hvad skulle han annat heta än Rämman?» Till yttermera visso svor Ragnela inför rätten vid Gud, att detta så i sanning var, men mera ville hon icke bekänna utan sade: »När jag kommer på min dödsstund, skall jag nog bekänna».

Sedan Ragnela åter förehafts den 22 och sagt, att hon själv med en kniv tillfogat sig märket å lillfingret och att den svarta hunden varit hos henne 2 eller 3 gånger, men sedan begärt uppskov till nästa dag, hördes hon åter den 23. Hon tillade nu, »att satan hafver umgåtts med henne 5 eller 6 års tid, gick ut och in i hennes hus som en hund, desslikes legat i hennes bod som en hund på halmen och hon har spisat honom. Han var mest hos henne, när hennes man intet var hemma». Satan hade i skepnad av en hund också tagit henne med sig på den så kallade Blebacken vid Marstrand, där man plägade bleka väv och lärft. Den enda, som var med, var gamla Märta Hans Ebbesens. De hade fått mat och öl. Vid påsktiden hade satan tagit henne med till heden vid Stenkyrka på Tjörn och givit henne en eldraka eller ett trä att rida på. Där voro flera, som dansade och sprungo omkring. Satan förde henne hem igen. Hon kände ingen av deltagarna.

9. Den sista av de nyanklagade var Helga i Pilane, nu Pilanda, i Klövedals socken på Tjörn. Även Helga, som började förhöras den 20 juni, hade angivits av Malin på Herrön, och trenne personer hade vid en tidigare rannsaking av häradshövding Draghman efter avlagd ed betygt, att Malin på sin dödsbädd, där de närvarit, sagt, att hon talat sant om alla, som hon bekänt på. Följaktligen vore alla, sålunda även Helga, som hon ock nämnde, skyldiga. Helga nekade väl, men då rätten erinrade sig, att alla av Malin beskyllda befunnits brottsliga och flutit på vattnet och att Helga därtill »hade ett ondt rykte, särdeles af sin fru och herrskap, som henne högeligen misstänkte, resolverades, att Helga skulle försökas på vattnet. Så skedde den 21 samtidigt med Ragnelas prov, varvid även Helga flöt »som en gås». Sedan Ifver och Elin den 22 avrättats, bekände även Helga, ehuru först efter trägen och flitig förmaning. Helga berättar nu om förförelsen genom Börta Crämars, som bett henne följa med »ett stycke söder om landet», om en ridtur till Stenkyrka hed på, såsom hon tyckte, en fölunge, vidare om mötesomständigheterna och det efter särskild tillfrågan relaterade satansförbundet genom förtärande av en dryck m. m. Men detta erbjuder intet nytt av betydelse, utan följer det av alla i dessa trakter kända schema, vi förut funnit. Den 23 hade Helga vid nytt förhör intet att tillägga. Frammjölkad av domaren genom ideliga nya frågor såsom vägledning verkar Helgas bekännelse synnerligen konstgjord och färglös, ett dåligt uppkok på den nu allom kända läxan om mötet vid Stenkyrkan på Tjörn och bröllopet på Marstrands skans. Det synes mig mycket tvivelaktigt, att Helga verkligen upplevat Blåkullaresans trancetillstånd.

Då kommissiorialrätten nu ansåg sig icke kunna något mera uträtta i Kungälv med de anklagade, förrän rannsakingen försiggått i Marstrand, beslöts den 23 juni, att den skulle med de i Kungälv ranssakade bege sig till Marstrand, där kommissionens verksamhet också börjar den 26 juni på därvarande rådhus.

2. Rannsakingen i Marstrand.

1. Den första, som här underkastades förhör var Karin Klockars, som emellertid fortfarande bedyrade sin oskuld, trots tidigare vittnesmål.

Rätten erinrade om det genomgångna vattenprovet. Att hon flutit vid detta, berodde emellertid enligt Karins mening därpå, »att hon höll sin ande och bet munnen ihop». Rätten åter höll före, att hon icke vid ett så långt vattenbad kunnat hålla anden och förmanade Karin, ehuru fåfängt, att göra en sannfärdig bekännelse, »efter hon af vittnen så väl som vattenprovet var öfvertygad». Till följd härav överlämnades Karin till mästermannen att torteras. Huru därvid förfors eller vad resultat därav kom, förmåles icke. — Den 28 var skraddardrängen Anders Larsson inkallad för rätten och upprepade då sin förra berättelse om Karins flygande från skansen en skärtorsdagsmorgon och tillade blott, »att han hörde dån och susande i vädret, när hon kom».

Den 29 gjorde kyrkoherden Herr Lars Paschasius i Marstrand ett viktigt meddelande. Han berättade nämligen, »huruledes tvänne hans döttrar med en annan piga sett på ett tak, där de stodo på gatan, en katt komma vältandes utför taket. Och då han kom till gatan, försvann han, och Karin Klockars stod i stället». Sålunda åter hamnskifte. Till yttermera visso meddelade kyrkoherdens måg Mäster Fr. Bagge, »att hans hustru var den ena, som där stod. Och var gatan trång och liten, där ingen människa var på den stunden och stället. Och det kom uppå taket såsom några ihopvecklade räfverumpor trillandes utföre, och då det kom till gatan, vardt det Karin Klockars, hvilken tillförende där intet var». Sålunda kunde icke ens den unge Mäster Fredrik Bagge alldeles frigöra sig från tron på dylikt lappri.

Den 3 juli hade man slutligen lyckats spåra upp ett nytt vittne mot Karin, nämligen pigan Börta Jonsdotter, som berättade, att när hon i dagningen en skärtorsdagsmorgon gått efter »skärvatten», mötte Karin Klockars henne och »for om henne; dock tycktes hon, att Karin gick, men mycket fort och hastigt upp åt berget och hon såg mycket

styggt ut i ögonen». Strax som hon talt om det för sin matmoder, hade hon blivit sjuk för 5 veckor. Börta stackare grät i sin rädsla, när hon omtalade detta. Karin hördes, men nekade till allt.

2. Redan den 26 förhöordes Ingeborg Slaktars, som av rådsturätten dömts till vattenprov, då hon ej kunnat lagligen värja sig. Ingeborg nekade »hårdeligen» och ville alls intet bekänna någon trolldomslast vare sig om andra eller sig själv. Ej heller visste hon, vart dottern Malin Andersdotter — satans brud — tagit vägen, sedan hon av gamle Anders på Vallerön och hans hustru fördes till Vallerön. Det hjälpte ej, att rätten förhöll sig tvivlande, »emedan man väl kunde tänka, hon kunde icke vara ifrån sin måg(!) och dotter på deras bröllop, ty svärmodern» — anmärker rätten med en viss galghumor, — »måste ändteligen vara med». Ingeborg förnekade dock, att hon varit med på detta celebra och mångomtalade bröllop.

Den 3 juli höra vi åter talas om Ingeborg. Vaktmästaren Lorentz gav då tillkänna, »hvad groft satans spökeri, som var hos Ingeborg Slaktars i hennes fängelse, så att han sist fruktade, att satan skulle bryta halsen af henne». Det var föregående natt detta hänt. Av de då närvarande avgav Adam Hansson ett vittnesmål, som ger en god föreställning om den förskräckelse, som i verkligheten rådde omkring de anklagade.

När vaktmästaren Lorentz och Matts Skräddare voro hos honom, hade vakten kommit och sagt: »Jag tänker, att fanen bryter halsen af Ingeborg Slaktars, ty det bullrar så». De gingo då till Ingeborgs fängelse. »När de ditkommo, hörde de, att det bullrade och slamrade så i vrårna hit och dit, lika som man skulle såga af ett stycke järn eller en järnstång och som en hade ramlat med en hop kopparpengar. Ljus hade de itändt och vaktmästaren stod hos henne, förmante henne och läste för henne. Och då de vände igen af läsningen och Guds ord och när de ville fråga henne om sitt lefverne, tog det så hårdt att bullra igen, så att honom tycktes bullret kom öfver hufvudet på honom, och de tvenne män, i dörren stodo, kunde intet höra för bullret, hvad som taltes. Han frågade henne, hvad det var, som larmade. Hon sade: Jag vet det intet.»

Väktaren Clemet Clemetson vittnade desslikes, att han på torget fått höra bullret »i kalkboden, där Ingeborg Slaktars stod fångslig och uppslagen». När han kommit in, hördes bullret, »likasom man hade slagit ut en påse med kopparpenningar, och det gnisslade med tänderna. Då begynte han att i Herrans Jesu namn förmana satan att vika, och då tystnade det. Men så snart han vände igen att afmanna satan med Guds ord, hördes det åter igen, dock icke där Ingeborg stod». I rummet fanns hos Ingeborg ingen utom hennes lilla dotterson Johan. Alltså ett barn till enda vakt och vård hos den gamla, som antingen upphängts i tortyrredskap av något slag eller också, såsom Kerstin Svendsdotter, fick stå »uppslagen» på något sätt i handklovar.

Ingeborg fördes nu efter denna för henne nog så gra-verande händelse åter inför rätten och förehölls, »hurusom satan hade larmat i kalkboden hos henne». Men hon ville »alldeles intet» bekänna, utan sade, att »så länge hon hade en bloddroppe i sig och om hennes hjärta var skuret i stycken, så skulle hon icke bekänna».

3. Ingrid Jutes förhördes ock den 26 juni. Hon hade av Glanan (Gertrud Corporals) angivits för trolldom, men svarade, att detta skett av hat, emedan hon en gång vägrat Glanan få plantor. Då rätten föredrog Marit By-skrifvers ord, att Ingrid skulle bekänna, därest hon kastades i vattnet, svarade hon: »Det må de göra». Nästa dag gjorde man det ock, då mästermannen korsband henne. Den 29 befalldes mästermannen »något litet att försöka med torturen på Ingrid Jutes, då han satte en skruf på hennes vänstra arm», vilket gjorde, att hon »efter föga tortur» var villig att avlägga bekännelse. Denna var av det innehåll, att satan under namn av Rafiel¹ och i gestalt av »en svart man med klor» ett par gånger kommit till henne först med en hel, sedan med en halv riksdaler, »ty hon

¹ Änglanamn. Antagligen = Rafael, också bekant ur Tobias bok. Sådana judiska änglanamn redan genom hellenismen införda i den antika magien. Se mitt arbete Nordisk Magi, I, sid. 60 ff. Förefinnas jämväl i Nordens verbala magi. Se mina Incantationes suecanae eller Svenska signelser och besvärjelser.

trängde till penningar». Å vänstra foten visade hon ett märke, där satan tagit blod av henne. Hon skulle tjäna satan, och han skulle därför löna henne och ge henne vad hon ville hava, men hon hade dock ej fått mera än detta. Jämte Ingri Dinnes hade hon i dymmelveckan två gånger deltagit uti ett satans möte på Brattön och Blåkullen, varvid Ingri Dinnes ridit på en get, hon själv på ett grått får. Fyra gånger hade satan varit hos henne, därav en gång kommit på gatan, men hade allt stannat vid hans penningegåvor. Dock hade han även lärt henne »kärna smör i bäcken, det hon ock gjorde och fick så väl smör». Han »tillböd henne väl vilja hafva sin vilja med henne, men fick icke låf», ehuru han en gång legat när henne. Kyrkogång hade han icke velat veta av.

4. Cidsela Per Ruths, som också förehades den 26 juni, nekade bestämt och yttrade, att Glanan varit drucken vid sin bekännelse på rådhuset. Den 27 beslöt emellertid rätten, att Cidsela skulle prövas på vattnet. Skälen voro, att hon 1) utlagts av Glanan, vars alla angivelser befunnits riktiga, 2) länge varit i rykte för trolldom, 3) vid de andra trollkonornas »flötning» 1669 till följd av sitt onda samvete låtit sin piga låsa in sig uti en kista, tills den akten var förbi, samt 4) vore svägerska till Malin Ruths och umgåtts med henne. Den 3 juli inkallades Cidsela åter, men nekade fortfarande.

5. Kerstin Svensdotter, också rannsakad den 26 juni, förnekade, att modern lärt henne någon trolldom. Då man föreläste protokollet om moderns tidigare bekännelse av innehåll, att hennes dotter icke vore bättre än hon, svarade Kerstin, att hon vore tillfreds därmed, om hennes man finge »flöta» henne. Hon ville alltså undvika skammen att flötas av bödeln.

Rätten beslöt nu att företaga vattenprov såväl med Kerstin som med »satans svärmoder», Ingeborg Slaktars och Ingri Jutes, då starka misstankar mot dem funnos och de förut antingen dömts till vattenprov eller nu, som Ingri, självvilligt erbjudit sig att undergå detsamma. Den 27 juni klockan 10—11 företogs också provet i mycket folks åsyn. Det blev, såsom av följande beskrivning framgår, ett ganska märkligt prov. »Och såsom mästermannen»,

heter det, »var i verket att korsbinda Ingeborg Slaktars och Kerstin Svendsdotter samt Ingri Jutes sutto neder på bryggan, då reste Kerstin sig hastigt och gjorde ett otroligt språng, väl 6 kvarter i höjden, öfver tvänne båtfästen, som öfverst i höga bryggan fäste voro, vid pass 5 alnar ut i vattnet. Och ehuruval hon hade intet band om sig, kunde hon intet komma hufvudet eller bålen under vattnet, der hon blef liggandes, till dess böfvelen kom löpandes omkring på stora bryggan och sprang i en annan båt och drog henne upp. Sedan flötte han henne tillika med de andre två, hvilka alla höllo profvet och flöto, så lösa som bundna.»

Den 29 var Kerstin omsider villig att bekänna. »Förutan något tvång eller tortur» berättade hon nu, att hennes mor två år tidigare lärt henne i hemmet, hvarvid hon gav henne en tråd med några knutar, av vilka hon upplöste en. Satan var närvarande »som en svart man» och sade, att han skulle vara hos henne, medan åter hon själv lovade tjäna honom »allt utför ut i helvetes». Vad satan härvid lovat henne, ville hon icke säga. Vidare bekände Kerstin, att Malin Nils Fredrikssons, Mäster Fr. Bagges mor, Cidse Tønnes och Margareta Tormod Nilssons för två år sedan tre gånger varit med om satansmöten på Koön, där de dansade alla fyra. Själv hade Kerstin njutit den gunsten att dansa ensam med satan, som hade kallat dem sina barn. Härpå ville hon gå till sin död.

Samtliga dessa kvinnor inkallades och konfronterades med Kerstin, men nekade högeligen till hennes nu upprepade utsagor. Mäster Fredrik Bagge sökte också förgäves »examinera» Kerstin, som tydligen gripits av en stark förbittring och föresatt sig, att de förnämligare icke skulle komma undan.

Vid förnyat förhör den 1 juli förklarade Kerstin, att hon stod vid sin förra bekännelse och bad, att bödeln icke måtte plåga henne, »sitt lif ville hon väl mista». När hon gick till döden, skulle hon bekänna sanningen. Förmanad att nu göra det och ej ljuga på dem, hon angivit, säger hon i samma andetag, att de äro skyldiga och oskyldiga. Den tanke, som behärskar henne och som hon oupphörligt ger uttryck åt, det är den, att skall hon dö, så skola ock

de av henne anklagade dö och isynnerhet skulle Tormod Nilssons hustru det. »Skall jag gå till döden, skall Tormods hustru gå med.» Anledningen var egentligen den, att Tormod, när Kerstin anklagats av Glanan, yttrat: »När I tagen modern, så tagen dottern med!»

Då kyrkoherden Herr Lars nu meddelade, att Kerstin för honom dagen förut återtagit sina anklagelser och sagt sig ha gjort dem av fruktan för pinan, erkände Kerstin även detta, men tillade, att skulle hon dö, skola ock de andra dö med henne, »antingen de äro skyldiga eller oskyldiga». Då rätten föreställde henne, att hon förtjänt att dö, svarade hon åter: »Skall jag dö för trolldom, skola de dö för trolldom, och blifver jag fri, skola de blifva fri». Därmed lät rätten föra ut henne. Senare på dagen kom hon okallad inspringande mitt under förhöret och ropade detsamma, sägande, att hon var »både villrådlig och tvivelrådlig». Därmed sprang hon ut, tydligen alldeles virrig till sinnet. Sällan eller aldrig uttalas i de stora häxprocesserna så öppet och klart de tankar och motiv, vilka i verkligheten behärska de angivande, som redan se sitt öde beseglade och i inre förbittring då besluta, att de icke skola gå sin olyckliga väg ensamma. Man spårar här också i anklagelserna mot högre ställda kvinnor det lägre folkets förbittring över processerna. Det går så även i övre Sverige. Men icke ens Kerstins tydligen av rent hämndebegär föranledda utsagor föranledda rätten att tvivla på dylika anklagelsers riktighet.

Av Mäster Fredrik Bagges senare skrivelse till Göta hovrätt och riksdrotset¹ framgår, att domstolen på ett mer än vanligt oförsvarligt sätt pressat fram de angivelser den önskade, ej minst av Kerstin, som formligen hetsades av dessa domare. Bagge meddelar, att en av de anklagade — det synes ha varit antingen Karin Klockars eller snarare Ingeborg Slaktars — torterats så svårt, att hon kort därefter dog. Båda dessa torterades och båda voro döda, när Göta hovrätts domar föllo i november. Bagges ord bekräfta, att det är rädslan för tortyren, som tvingat Kerstin

¹ Odaterad skrivelse i RA. KJT. Bohuslän, II, s. 107.

att genom de önskade anklagelserna mot andra fria sig från tortyren. I många vittnens närvaro hade Kerstin sedan — sannolikt vid prästernas förhör med henne — angivit trenne skäl för anklagelsen mot Bagges moder. Det första var hoppet att undgå tortyren, det andra var, att hon förut angivits av andra och att hennes egen anklagelse därför kunde verka sannolik. Det tredje var en förment fordran på 7 riksdaler från hennes mans sida. Visserligen voro domarne i gemen under de stora trolldomsprocesserna nog så godtrogna och i allmänhet benägna att obetingat tro på varje än så vanvettig anklagelse, och på förhand övertygade om de anklagades skuld, men priset i fördomsfullhet och kritiklöshet tages dock, såvitt jag kan se av Bohusläns tredje trolldomskommission. Här saknas varje spår till kritik, det är rena fördummelsen och vidskepseln.

Kyrkoherden Lars' förhör med Kerstin befanns emellertid böra provas till sitt värde, alldenstund han i sitt första äktenskap var gift med en syster till Tormods första hustru och vidare befryndad med Malin Nils Fredrikssons, vilkens son Mäster Fredrik Bagge var gift med en dotter till Herr Lars, vadan alltså prästerskapet icke kunde anses opartiskt i dessa särskilda mål. Kommissorialrätten hade icke heller anmodat Herr Lars att gå till Kerstin. Kyrkoherden företedde emellertid presidenten Lars Romans båda den 27 och 29 juni 1670 för Ingri Jutes samt för Ingeborg Slaktars och Kerstin Sven Snickars dotter utfärdade frisedlar, i vilka dessa enligt rättens mening förklarades vara alldeles friade. Mot denna frisägelse protesterade underlagmannen Feman med förmälan, att de i själva verket remitterats till hovrätten. Den 3 juli förekallad inför kommissorialrätten, förklarade Roman, att han i frisedlarna icke sagt, att kommissionen frikänt ifrågavarande kvinnor, utan blott att de blivit »frigjorda» av de i Kungälv avrättade. Roman underkastades samtidigt förhör jämväl om Malin Andersdotters (Ingeborg Slaktars dotters) rymning, men ville ej erkänna sig hava brustit i bevakningen. Det hade varit svårt att hålla dem fängslade, och genom lösgivning hade han trott sig göra dem säkrare. Detta fick gälla, vad det kunde, men klart nog är, att Roman, såsom mera upplyst, betraktat saken något annorlunda än kollegerna och sett ge-

nom fingrarna. Men man kan tänka sig Femans och kollegernas förargelse över »satansbrudens» undkomst.

Den 3 juli inkom Märta Fredrik Nilsson Bagges och framförde Tormod Nilssons begäran om vittnens hörande angående vad Kerstin sagt, innan hon kom inför rätten. Efter avlagd ed vittnade nu Henrik Bagare, Jakob Tullskrifvare, Karin Sören Anundsdotter och Petter Krukmakare, att Kerstin sagt, det hon skulle ljuga på andra, efter de ljugit på henne.

6. Likaledes den 27 juni hade för rätten inställts Ingeborg, Kjell Arnesons hustru, som av Glanan (Gert-rud Corporals) beskyllts för att ha lärt trolldom av sin moder, den så kallade Glasboran, som också lärt Elin och Ifver. Ingeborg svarade härtill, att hennes mor blott kunde hjälpa folk med en tråd för mo-soten samt koppa, men om hon kunde trollo, visste hon icke. Elin och Ifver i Staxäng hade alltid gästat i hennes hus. Såsom utlagd av Glanan, vars utpekade offer alltid tills datum befunnits skyldiga, dömdes Ingeborg att prövas på vattnet.

Den 28 juni underkastades både Ingeborg och den nyssnämnda Cidsela Per Ruths vattenprovet vid klockan 11 f. m. De utkastades av mästermannen, »dock icke korsbundne, uthan allenast särken med band rundt om ned-bunden¹, och sedan löse, ledige och oklippte samt orakade och osvedda»². Och dock blevo ävendessa »flytandes på vattnet som länge träbeläten halfva timmarna, både stupe såväl som på ryggen, till alla åskådarnas högsta förundring. Och ehuru väl mästermannen sköt och tryckte Ingeborg Kjell Arnessons långt under vattnet, så var hon dock så snart oppe igen, som han fick opp åran, flytandes lika som tillförne».

Ater inställd den 3 juli nekar Ingeborg även då.

¹ Samma förfarande i Småland 1618 med en vida berömd trollkvinna, som mycket riktigt beklagade sig över denna metod såsom underlättande flytningen.

² Här förekommande uttryck avse det från medeltiden ärvda förfaringssättet med häxor för att betaga djävulen alla möjligheter att gömma sig i något och häxan att hava på sig några gömda hemliga medel till räddning.

7. Sammalunda nekade (den 27 juni) Greta Matsdotter, som också angivits av Glanan, sig vara skyldig, och begärde bli förskonad från dylikt förhör, helst hon aldrig varit tilltalad för något sådant.

8. Malin i Römna, som anklagats av Ragnela på Lyr, efter andras utsagor, nekade (den 27 juni) alldeles och hänvisades till häradsrätten.

9. Helga i Halltorp av Solberga socken förhördes den 27 juni, men ehuru Rasmus Henriksson förmälte, »att Helgas kyrkoherde hade sagt sig väl töra sätta sitt lif i vad, att Helga var trollkona», så kunde denna icke bevekas till någon bekännelse. Den 1 juli infann sig Helgas man och anhöll hos rätten, att han, efter hustrun var »utlagd för en trollkona», skulle själv få »svämma» henne. Rätten medgav detta. »Men där hon flöt, skulle bödelern taga emot henne, det bonden samtyckte», heter det. Det var ett försök av mannen att rädda sin hustru från bödelns vanärande beröring.

10. Den 27 juni hade man infört också den gamla Malin Ruths, som förmanades att bekänna, »helst hon nu var så gammal och gick på grafvens brädd, var ock tillförne dömd till döden». Då allt detta var förgäves, konfronterades hon med Helga i Pilanda, »som sade henne fullkomligen i ögonen rum, ställde och flere omständigheter, der de hade varit till sammans på satans möte, isynnerhet hvar hon satt till bords med de förnämsta på samma möte». Och då Malin nekade som förut till allt detta, bekräftade Helga sitt vittnesmål »med stor ed». Malin stod, barn på nytt som hon var, svarslös men bekände likväl icke.

11. Efter den 28 juni skedd undersökning av de experimentella vattenproven inkallade rätten Mäster Fr. Bagges moder, Malin, Nils Fredrikssons änka, som förehölls, att hon av Gertrud Corporals, Per Larsson och Elin i Staxäng angivits för trolldom och närvaro på ett satansmöte på skansen i Marstrand såsom brudkvinna åt Ingeborg Slaktars dotter m. m. Dessa anklagelser hade redan något tidigare av Malins söner, Johan och Fredrik Bagge, bemötts i en till kommissionen ingiven skrivelse¹, däri de erinra dels

¹ Odaterad. I RA. KJT. Bohuslän, II, s. 75.

därom, att Gertrud Corporals inför döden återtagit sin anklagelse, dels därom, att Elin i Staxäng icke konfronterats med deras moder, ehuru denna allt intill exekutionen stannat i Kungälv, då presidenten Gripenklou dimitterat henne med de orden: Actore non probante, reus absolvitur. De anhöllo, att modern måtte konfronteras med sina anklagare. Malin gjorde nu åter detta gällande. »Henne blef deremot förhållet, att likväl de, som af ofvanskrifne trollfolk varit uppropade och utlagde, hafva hållit sitt prof på vattnet och en stor del godvilligt bekänt sig.» Enligt domstolens av traditionen stödda mening voro dessa sålunda att betrakta såsom särdeles tillförlitliga vittnen i dessa mörka ting, som blott de invigda kände. Malin beklagade nu, att hon icke vid den förra rannsakingen blivit konfronterad med sina anklagare, och ålades så av rätten att se till, huru hon ville sig skäligen befria från anklagelserna.

I sin förut omförmälda skrivelse till Göta hovrätt framhåller Mäster Fr. Bagge, att Gertrud Corporals aldrig angivit hans moder »för trolldom», utan blott på av Draghman — likvisst utan anledning gjord fråga om henne, »refererat, huru hun uthi en dröm tycktis sigh at haffua seet hende» bland andra bekanta hustrur på ett konvent. Bagges moder hade emellertid citerats till Kungälv, men icke heller där hade Gertrud vid sin avrättning haft något ont att skylla henne för. Likaså hade Per Larsson på avrättsplatsen svurit högt och offentligt inför alla, att han icke visste något ont emot henne. Sålunda friad hade Bagges mor dock för att möta eventuella beskyllningar med konfrontation stannat i Kungälv, tills samtliga blivit avrättade. Ingen hade haft något att anklaga henne för.

Mycket riktigt framhåller Bagge vidare, att den en gång framkastade anklagelsen givit Elin i Staxäng anledning att nämna hans mor, som dock icke fick tillfälle att konfronteras med henne. Hurusom Elin vid avrättningen enligt Bagges brev fullständigt fritagit henne och djupt ångrat sin angivelse, hava vi redan sett (sid. 201). Naturligtvis kunde detta icke vara vederbörande domare alldeles obekant.

Bagge antyder i sitt brev till hovrätten också, att de

kvinnor, som angivit hans mor, blott voro verktyg åt en man, som berömde sig av att han än mer skulle betala hans mor och hennes barn för det, som hennes mor och deras far gjort honom. Huruvida Bagge härmed åsyftar härads-hövdingen Draghman, som tidigare varit borgmästare i Marstrand men ådömts böter och avsatts 1666, då Nils Krook nämndes till borgmästare¹, har jag icke varit i tillfälle att undersöka. Vem det nu må ha varit, så är Bagges uppgift blott ett exempel till många andra på huru ofta man i de stora trolldomsprocessernas dagar genom anklagelse för trolldom sökte personlig hämnd. Så gjorde borgmästaren i Gävle genom sin anklagelse mot hustrun till stadens kyrkoherde. Hon dödsdömdes också.

12. Samma dag som fru Malin förekallades även Catharina Bengts och förehölls Ifvers och Elins beskyllningar, vilka hon, liksom förut Malin, tillbakavisade och förklarade dem bero på hat och avund i anledning av ett svinköp av Ifver, vilket måste gå tillbaka. Även Katarina beklagade, att hon icke konfronterats med sina åklagare.

13. Till följd av Ingri Jutes beskyllningar blev även Ingri Dinnes den 29 inkallad och konfronterad med sin angiverska, som naturligtvis »övertygade henne i ögonen, att hon varit med henne på satans möte på Brattön och där druckit ut en potta öl och vin». Ingri Dinnes nekade. Den 1 juli kom hennes dotter, Olof Ifversons hustru, och anhöll att själv få underkasta modern vattenprovet. Detta beviljades, sannolikt liksom ifråga om Helga i Halltorp på villkor, att bödeln skulle taga henne, om hon flöte. Ingri Dinnes dotter sade ock själv, »att därest hon flöte, ville hon intet befatta sig med henne».

Det sista är ett av de ohyggligaste dragen i dessa tidens stora processer. Så stark är vidskepelsen, så stark fruktan och avskyn för det förmenta djävulsförbundet, att den övernaturliga bevisningen ofta dödar alla mänskliga känslor även mot de närmaste.

14. Den 29 juni förhördes åter Börta Cornelius från Kärिंगön och bekände nu frivilligt, att hon några resor varit på satansmöte, där Jöns i Vräländ »slog

¹ RR. 1666 9/7, fol. 608. Jfr Holmberg, a. a., III, s. 218.

på en glastrumma med två räfverumpor». Upprepade gånger försäkrar hon, att Börta Petter Holländares »var lika god som hon och varit med på åtskilliga satans möten» i Hellervik. På fråga, om där var många, svarade hon: »Världen är full af sådant folk». Det tycktes henne, att det var »en fanners konst» och gick »all världen öfver». »Och är under», tillade hon, »att Gud tillstodjer satan sådan makt.» Börta Cornelius representerar nog i dessa sina ut-sagor den mera kritiska allmogens tankar om saken.

15. När Börta Peder Holländares inkallats att svara på anklagelsen, sade hon till Börta Cornelius: »Jag är en ärlig kvinna, men du äst en trollkvinna». Härtill svarade Börta Cornelius med en ny anklagelse, i det hon sade sig ha hört, att Börta Peter Holländares bästemoder, »när varmt väder var, tog ett äggskal och seglade däri på dammen», som låg framför hennes hus!!

Rätten fann ock den 1 juli Börta Peder Holländares misstänkt nog för att underkastas det vattenprov, dottern efter begäran skulle få företaga. Samtidigt fick även Halfvar i Halltorp utkasta sin hustru Helga, varjämte Ingri Dinnes skulle få kastas ut av sin dotter. Alltså kastades alla tre ut, »dock icke korsbundne». De voro ock »orakade och osvedde». De blevo dock alla strax flytande, vadan deras fränder i sin förskräckelse »strax släppte repet, lefvererade det åt bödeln, slogo ihop händerna och lupo därifrån. Men de utkastade kvinnorna flöto som sjöfoglar eller bräder på vattnet, antingen de lades på bröstet eller ryggen. Lade ock bödeln en stor täljknif på Börta Holländares af orsak, att talet gick: om de fingo stål på sig, skulle de sjunka¹. Men hon flöt lika fort».

Uppkommen och inställd för rätten nekar Börta fortfarande, ehuru man förehöll henne, det hon »väl kunde se, att Gud hade låtit ske tecken på henne, där hon flöt som ett trä på vattnet».

¹ Här alltså den vanliga tron på stålets makt mot trolldom och djävulskap, ett arv från den urgamla tid, när järnet först kom och genom sin hårdhet och mångsidiga användning med förundran be-traktades såsom i besittning av högre krafter.

Efter provet inkallades Ingri Dinnes och förmanades nu med framgång att bekänna. Hon berättade härvid, »att hon hafver lika såsom drömt, det hon hade varit i en grön hage», där två kattor, den ena hennes egen, den andra Ingeborg Kjell Arnesons, revos. Det var mellan sistliden påsk och pingst. Desslikes hade hon varit med Ingri Jutes vid Tolleby på Tjörn »på några liar och backar». Men då hon uppgav, att hon rott dit, ansåg rätten, att hon icke ville ut med sanningen. Därför »gafs hon bödeln i händer, något litet att torqueras».

Då hon skulle utföras, inkom borgaren Hans Bengtsson och anklagade henne för att efter övad misshandel med blodvite ha hämnats på honom med sjukdom så, att han måst ligga som en »eländig människa» i 18 veckors tid. Ingri nekade, att ha vållat detta onda, som i detta fall tyckes ha varit mer än väl förskyllt.

Den 3 juli befanns Ingri slutligen, sannolikt efter genomgången tortyr, villig att bekänna: Hon hade 10 år tidigare lärt av Ingeborg Glasmästars, som då gav henne smör och bröd att äta i satans namn, varvid hon fick se en svart katta, som sedan alltid följde henne ut och in. På högra armen funnos små ärr, där katten bitit för att få ut blod. Hon tillade ock, att de, när de giva sig i satans våld, få en djävul till tjänare, som uträttar, vad de befalla honom. Hon erkände, att hon ridit baklänges på en get — när Ingri Jutes red på fåret — till mötet på Tjörn, där Kerstin Svensdotter ock var med, likaså på Björnängen. De hade dock rott från Marstrand till de kommo i land på Tjörn vid Aröd¹. Satan hade kommit till henne än som en räv, än som en raggig svart hund. »Han lovade henne skola få både kläder och föda.» Hon hade på ett års tid icke haft någon ro. Satan hade ock avrått henne från att gå i kyrkan, där hennes öron för övrigt blevo så »dumma», att hon intet hörde.

Den 3 juli var även Helga i Halltorp, som omedelbart efter vattenprovet fortfarande nekat, villig att bekänna, sedan man förehållit henne, att hon, »om hon ömvänder sig, beder Gud om nåd, så att hon icke ljuger på sig eller

¹ Då Anröd. Ligger på sydvästra delen av ön, rätt nära Marstrand.

andra, utan gör en sannfärdig bekännelse, så kan hon komma till en evig salighet». Helga sade nu, att hon för 4 eller 5 år sedan lärt av Torborg i Halltorp. En gång hade då satan »som en svart hund» kommit till henne i gården 8 dagar före påsk, tagit blod av hennes högra ben, där hon visade ärren, och lovat, »att hon skulle hava båtnad däraf och ingen skada», ty »han skulle väl hjälpa henne, om hon ville blifva under honom och tjäna honom». Hon skulle få gagn av andras mjölk. »Det var hvita kattor, som skaffa henne mjölk, hvilken de ock hämtade av prästens, Herr Frans (Hansson Wandal)¹ i Solbergs kor.» Detta var just, vad Ragnill Jens Svenses i Marstrand den 27 juli 1669 yttrat om Helga, som hon beskyllde för att hava »tagit nyttan ifrån alle dhe kiör, dher omkring ähre». Själv ägde hon blott två kor, men fick av dem lika mycket smör som andra av sexton. »Till sådant at förrätte, bruker hon någre troll, huilke ähre i liknelser som små huite harar. De samme satte sigh under kiörene och dijer dem och sedhen gifues de miölken ifrån sigh igen och till henne.» Sin bekännelse, att hon förgjort fem kalvar för kyrkoherden, tog hon dock nu tillbaka, emedan hon gjort den »för bödelens pina och tvång skull». Däremot bekände hon, att hon vid en påsk varit med på satansmöte överst på Blå kullen på Brattön, dit hon liksom de andra ridit på en sopraka. Såsom deltagare i dessa möten angav Helga änkan Börta i Ödsmål, Hans' Börta i Solberg och Gunnar i Vinnerstorp (Vinningstorp), alla i Solberga socken och Ödsmål strax innanför Brattön.

Börta Peder Holländares inställdes ock till nytt förhör den 3 juli, men nekade fortfarande. Rätten fann då nödigt att fråga Börta om den märkvärdiga lukt, som vid tvåtiden på natten uppstått i hennes rum för några dagar sedan, då jämväl fyra svarta katter kommit inspringande, när dörren öppnades. Gevaldigerns tjänare Ingervall, som legat på vakt i rummet och intygade riktigheten härav, »blef förfärad och bad pigan se efter, hvart dessa katter togo vägen... Och Ingervall fick ondt, stiger opp, kunde med största möda få byxorna på sig, går så ut i förstugu-

¹ Holmberg, a. a., III, s. 110.

dörren och sätter sig en timma och hade mycket ondt». Han hade alltsedan varit illa till pass. Hans kamrat hade bevittnat det skeddä.

Då Börta nu icke ville bekänna, huru härmed förhöll sig, »ställdes hon i böfvelens händer något att pinas».

Per Mattsson infördes till nytt förhör först den 3 juli. Även nu förnekar han sig kunna någon trolldom, men synes söka en viss räddning genom att påstå, det hans moder och Per Larssons hustru i Mollösund alltid velat lära honom trolldom, men att han avböjt det, vilket för större trovärdighets skull utbroderades i den kända stilen. Sålunda berättar Per, att »ett helt ting med kvinnfolk», nämligen »Per i Elingsröd hustru Karin, Börta Pers¹ i Mollösund m. fl. kommo och bankade på hans moders dörr och kratsade på dörren, voro som andra hundar [och] togo hans moder med sig om påsketid». När modern for, red hon på en käpp genom dörren »som en annan ande», bort över berget. Karin red på en fisk, Börta på en raka. Vid hemkomsten fick han pipan av modern. På fråga, vart de foro, svarade Per, att de foro väl »som de plägade till faners». Han var inte med. Vidare berättade han, att modern en gång gav honom vört att dricka i fanens namn, »så skulle han alltid få vind, när han blåste i pipan», då ock hos henne »var Rämman som en svart kalv. Och hans moder talte alltid med honom», men icke Rämman själv. Den kalven kallade modern för sin husbonde.

Sedan Per fått en stunds betänkande, skrider han vidare i sin bekännelse och kan därvid icke undgå att oförvarandes själv bli en deltagare i de hemliga mötena. Per anförde nu först, att Börta Väfvans i Mollösund var så god som han och av sin mor hade fått lära »att få gunst hos höga och låga» samt att hon givit Börta Peder Holländares en fjärding makrill för att icke förra året bli angiven av henne. Sedan berättade Per vidare, att denna Börta Väfvans en gång för tre år sedan tog honom med till ett möte strax utanför Göteborg, »där de exercera soldaterna». Han hade på mötet sett även en hustru Cilika Brandes i Göteborg. Vid ett besök i Göteborg förra året för att sälja

¹ Denna Börta Pers är en annan än Börta Peder Holländares.

fisk hade han känt igen henne! Såsom honom tycktes, red hon en svart häst från sitt hus i Göteborg, där de höllo och hämtade henne. Själv hade han ridit på en käpp. Men det förelåg en förmildrande omständighet: Cilika hade genast frågat, vad Per var för en, och Börta svarat, att han strax skulle bort igen. Det gick även så. »När de kommo till mötet, ville de andra intet hafva honom hos sig, utan körde honom bort. Börta smorde käppen. Därpå red han hem tillbakas igen på en half timma.» Synnerligen länge hade han sålunda icke deltagit, och om själva mötet hade han icke varit med. Men antagligen fann den höga domstolen allt detta nog så betänkligt.

Härmed var den stora rannsakingen i Marstrand, den största i Bohuslän, avslutad den 3 juli. Det enda, kommissionen ytterligare företog, var att den 5 juli före avresan till Kungälv avkunna sin dom över Karin Klockars.

Motiveringen för domen var av detta innehåll: Karin hade utlagts av Marit Byskrifvers, Elin i Staxäng och Helga i Pilanda; av gammalt varit i ont rykte för trollkonst, flutit vid vattenprovet och ej förmått lagligen värja sig. Vidare var hon, såsom det heter, »med edeligt vittne öfvertygad att hafva kommit flygandes i vädret som en fågel en skärtorsdagsmorgon, förr än solen gick upp¹, då hon ock slog neder, där som karlen stod, som vittnat hafver». Yttermera hade pigan Börta Jonsdotter »edeligen vittnat [sig] hafva sett henne mycket faselig fara fort omkring sig om skärtorsdagsmorgon och där upp åt bergen på Marstrands ö». Såsom man ser, innebär den sista punkten en betydande skärpning av flickans vittnesmål, sådant det förut återgivits i protokollet. Här som eljes litas till minnet. Slutligen hade Karin icke förmått värja sig med kvinnors ed efter lagen.

»Hvarföre resolverade kommissioralrätten för dessa föreskrifne skäl, att Karin Klockars är en trollpacka och bör efter Guds och mänsklig lag straffas till lifvet.»

¹ Jfr VGL:s ord: tha alt var jam rift, nat och dag her.

3. Fortsatt rannsaking i Kungälv.

Efter avslutat arbete i Marstrand begav sig kommissionen åter till Kungälv, där rannsakingen fortsattes den 6 juli. De sista angivelserna hade åter ökat de anklagades antal.

1. Den första, som infördes till förhör, var den av Börta Sönnerborgs angivna unga Cidsela Mattsdotter, som emellertid »med modiga tårar» förmenade, att denna beskyllning skett av hat och avund, varjämte hon erinrade därom, att Börta återkallat sin angivelse och icke kunnat taga den på sitt samvete. Rätten nödgades medgiva detta. Ty kunde man »efter icke starkare skäl» förelågo, icke vidare procedera med henne, och med lättnad finner man, att de bohusslänska domarne för en gång finna bevisningen otillräcklig och ställa den anklagade på framtiden.

2. Såsom vi erinra oss, hade Helga i Halltorp anklagat sin sockenbo Gunnar i Vinningstorp. Denne inkallades nu, varvid Helga, sedan Gunnar omsider efter låtsad dövhet bekvämat sig att höra, »honom i munnen betygade, hvar och när han hade varit med henne på Blåkulle n». Sista gången var den förlidna påsken, och »hade han sin käpp i handen, såsom han nu står där». Hon ville dö därpå, att Gunnar, som länge varit beryktad för trolldom, var skyldig. Gunnar, som erinrade, att Helgas mor var beryktad och brunnit inne, nekade och åberopade sig på sina grannar Carl i Vinningstorp och Hans i Döttersröd. Carl inkallades, men bad Gud bevara sig för att svärja honom fri, ty ehuru han icke visste något med honom, hade han redan som barn hört honom beryktas för trolldom. Hans i Döttersröd visste heller icke något ont med Gunnar, men vittnade, att han för två år sedan, när Helga först »uppropades», var i rykte, ehuru han icke blev uppropad. Gunnar erbjöd sig nu gå vattenprovet, vilket ock rätten senare på dagen fann nödvändigt. Nästa dag, den 7 juli, hördes kyrkoherden Frans Valdan i Solberga, om han visste eller hade hört, att Gunnar kunde trolldom eller varit trumslagare på satans möten. Kyrko-

herden sade sig det intet kunna visst veta, men han hade hört sådant rykte om honom. Häradshövdingen Rasmus Henriksson betygade detsamma.

Samtidigt meddelade Herr Frans, att han i Solberga på några år mistat 22 kor, omkring 4 eller 5 om året. Om aftonen mjölkade korna mjölk, men om morgnarna stundem blod, men under Helgas 2-åriga fångenskap hade ingen olycka drabbat hans kor.

Klockan 11 underkastades den gamle Gunnar vattenprovet »och flöt Gunnar som en trollkar». Icke korsbunden, sökte han få huvudet under vattnet, men förgäves, ej heller fick han något vatten uti sig. På eftermiddagen åter för rätten och tillhållen att bekänna, nekar han, lovar slutligen till hälften att bekänna för kyrkoherden, ber att få gå ut och lägga sig, vilket han ock får. Ett par timmar därefter var han död. Sannolikt har han icke tålt vattenprovet, eller ock har han genom något gift gått rättvisan i förväg. Hans sak var mycket sjuk, helst han misstänktes för att ha undanröjt sina två hustrur.

3. Efter Gunnar kom under första dagen turen till Börta i Solberg, som högeligen undskyllde sig. Helga i Halltorp fann sig ock föranlåten att taga tillbaka sin beskyllning såväl mot henne som mot Börta i Ödsmål.

4. Ett mera ingående förhör företogs samma dag med Börta Väfvafs, som anlagats av Per Mattsson. Denne ville och kunde fortfarande icke för egen del göra någon ytterligare bekännelse ens om de resor, han deltagit uti. Däremot var han väl underrättad om Börta Väfvafs försyndelser. Han sade henne nu, trots det att hon »alldeles» nekade, att de klockan 7 om aftonen »reste till satansmöte åt Göteborg», att hon bett honom följa med, varit inne hos kamraterna i Göteborg o. s. v.

5. Börta Pers från Mollösund, som nu inkallades, erkände, att hon givit Börta Väfvafs en makrillfjårding och att hon nu på vägen till Kungälv bett henne tiga därmed. Vid konfrontationen sade Börta Väfvafs, att Malin på Herrön hade lagt ut också Börta Pers och sagt, att hon »gick alltid ut om kvällen» och att det alltid var »en som följde henne in». Per Mattsson intygade, att Börta Pers var med dem, »som togo hans moder med sig och redo öfver berget,

hvarvid Börta red på en sopraka». Då Börta Pers det oaktat icke ville bekänna, dömdes hon att undergå vattenprovet.

Nästa dag, den 7 juli, klockan 11, kastades Börta Pers också ut samtidigt med Gunnar. »Börta Pers var först korsbunden, sedan lösgifven, flöt underligen, kunde intet få hufvudet neder, ehuru hon därpå arbetade». Efter provet togs Börta åter i förhör, och då hon fortfarande icke ville erkänna, »vardt det bödelen tillåtet att något sätta skrufvar på henne». Då sade hon strax, att hon ville bekänna.

Åter inkommen för rätten, sade hon, att hon lärt av Malin på Herrön, två år före hennes död. På sin egen rödhjälmade kalv hade hon jämte Malin midsommartiden ridit bort att mjölka på »Hellervigs marken eller ängen» (Hällerviksstrand). De mjölkade där 7 eller 8 kor och fingo en hel så full, den de förde hem på kalven, som emellertid dog strax därpå. Malin hade vidare givit henne honung att äta »i den stygges namn», och hade satan kallat sig Engel och lovat henne hjälp, då hon gav sig honom i våld. »Hvart hon sedan for, for satan alltid med henne som en hund.» På satansmöte hade hon dock ej varit och ej gjort något ont. Den 8 förklarade Börta, att hon icke hade något mera att bekänna men fritog vid sin själs salighet Börta Väfvars.

6. Av Per Mattsson hade även hustrun Karin Andersdotter i Ellingsröd av Klövedals socken angivits. Vid konfrontationen inför rätten sade Per henne »i ögonen», att hon var med dem, som togo hans moder med sig, och betygade, att Karin kommit dit ridande på en torsk eller gråsej och for på den öfver berget. Karin nekade till detta och hänvisades av kommissorialrätten för vidare rannsaking till vederbörande häradsting och ordinarie domare.

7. Ingeborg, Ambjörns hustru i Fröjdendal på Orust, hade av Glanan (Gertrud Corporals) utlagts för trolldom, men nekade bestämt och ansåg, att förväxling förelåg med en likanämnd kvinna, som förr bott på Rågårdsvik (Skaftön) men nu på Morlanda gods, varföre även denna Ingeborg hänvisades till ordinarie domare.

8. Karin Joens förhördes till sist av borgmästaren Anders Larsson, men nekade fortfarande.

Den 8 juli var omsider den långa rannsakingen, sedan Börta Pers helt kort blivit hörd, äntligen slut, och kommissionen övergick till att fälla sina domar.

Dessa blevo stränga nog. Icke mindre än 10 av de anklagade dömdes att »mista lifvet och i båle brännas». Dessa 10 voro Per Mattsson i Mollösund, Karin Joens i Uddevalla, Ragnilla på Lyr, Helga i Pilanda, Börta Cornelius på Karingön, Ingri Jutes, Ingri Dinnes och Kerstin Svensdotter i Marstrand, Helga i Halltorp och Börta Pers i Mollösund.

I kommissorialrättens »rationes pro sententia» upptages regelbundet såsom fällande skäl först angivelse av andra beryktade eller för trolldom överbevisade och straffade, därefter genomgången vattenprov med ty åtföljande flytning samt slutligen egna bekännelser¹, vilka naturligtvis alltid betecknas såsom frivilliga. Där så är möjligt, anföres även vittnesmål av andra om deras begångna trolldomsgärningar.

Då dessa av vederbörande domstol själv gjorda, noga preciserade sammanfattningar av vad de anklagade enligt dåtida åskådning också bland tidens upplysta och bildade män verkligen kunde anses överbevisade om såsom faktiskt begångna förbrytelser, må här några prov på dessa ytterligare följa.

Beträffande Per Mattsson anföres, att han »är öfvertygad med tre edliga vittnen att hafva för 15 eller 16 år sedan brukat trolldom med en pipa, där uti han förmedelst satans konst hafver 3 gånger blåst vind». Vidare »bekänner han sig hafva ridit på en käpp från Mollösund och till Göteborg 8 mils väg till satans möte på 1/2 timmes tid och sedan lika snart hem igen».

Ragnilla på Lyr »hafver bekänt sig haft satan hos sig i sina hus, liggandes på halm 5 eller 6 års tid, som ock eljes har umgåtts med henne i hennes mans frånvaro, deraf hon har haft bättre lycka att fiska än som hennes grannar. Item bekänt, att denne hennes djäfvul, Rämman, har fört henne med sig på satans möte, dit hon har ridit på en eldraka, som hon har af honom bekommit».

¹ Karin Joens hade dock icke bekänt.

Huru primitiva anspråken än voro på frivilligheten i bekännelsen och huru gärna man än nöjde sig med de minsta medgivanden från de anklagades sida, kunde dock ett konsekvent nekande, trots utsagor av complices, vattenprov och rykte m. m. och frånvaron av varje bekännelse medföra tvekan hos domstolen att tillämpa dödsstraffet, ehuru den anklagade subjektive sett ansågs skyldig av rättsens ledamöter. Detta gör, att kommissiorätten, med angivande likvisst av »rationes», i fyra fall hänskjuter domen till hovrätten. De fyra, som hänvisades dit, voro Börta Peder Holländares, Ingeborg Slaktars, Cidsela Per Ruths och Ingeborg Kjell Arnesons.

Ingri Jon Håkansons i Uddevalla dömdes att, om hon gitte, enligt norsk lag »gå lag och döld med 12 ärlige dannekvinnor». Av övriga anklagade frikänns Greta Mattsdotter såsom oberyktad och ej direkt utlagd.

Några av de anklagade, som förut varit oberyktade, ansåg rätten sig icke kunna till ansvar ställa utan lämnade dem åt Gud och tiden, emedan angivelserna gått av hat, återkallats, visat sig opålitliga eller ej gjorts direkt av någon förvunnen. Till denna grupp höra dessa fem: Greta Mattsdotter, Catharina Bengts, Cidse Tönnes, Margareta Tormods samt Cidse Simonsdotter. Beträffande den sista påpekas särskilt, att hon »med modiga tårar» beklagat sin olycka, medan man eljes under hela rannsakingen »icke har kunnat erfara någon trollkvinna fälla någon tår antingen under tortyr eller eljes». Också i denna anmärkning går det medeltida betraktelsesättet igen. Dock kunde även tårar betyda en synnerlig grad av föreställning.

Svårare ställde sig saken enligt kommissionens mening för Mäster Fr. Bagges mor, Malin Nils Fredrikssons, emedan hon angivits av flera complices. Vål hade en del återkallat sina angivelser, men dessa revokationer hade i andra fall visat sig vara falska. Men å andra sidan hade Malin icke blivit konfronterad med de avrättade angivarna, förut varit oberyktad och Kerstin Svendsdotters utsagor befunnits alldeles otillförlitliga. Ty kunde rätten »i denna mörka sak» intet vidare göra, utan underställde den hovrättens betänkande. I själva verket var nog mörkret icke så synnerligen tjockt.

Den gamla Malin Ruths, som förut dömts av hovrätten och nu övertygats av Helga i Pilanda, ställdes ånyo under dess betänkande.

Härmed var den tredje bohuslänska troldomskommisionens arbete avslutat. Den 16 juli avgav Gripp en kort berättelse¹ till hovrätten jämte protokollet och akterna.

¹ RA. KJT. B. II, s. 105 f.

VIII. Rannsakingar i norra Bohuslän hösten 1671¹.

1. Rannsaking i Kvistrum september 1671.

En given följd av den skarpa framfarten med föregivet och verkligt trolldomsväsen i södra Bohuslän blev, att rykten om angivelser kommo i farten även på andra håll inom landskapet. Vi hava veterligen inga samtida brev eller andra vittnesbörd bevarade, som kunna berätta härom, men ett och annat i de bevarade processakterna talar dock om den förskräckelse, som utbrett sig, och säkerligen kan man icke lätteligen överdriva de starka intryck, som det skedda, synnerligast efter de första avrättningarna och den sista kommissionens många dödsdomar, gjorde på befolkningen. Processernas spridning även till andra och avlägsna trakter var därför oundviklig.

Redan förut hade processerna i Uddevalla nalkats det gamla Viken eller det norra Bohuslän på andra sidan Gullmarsfjorden. Genom målet med Elin och Ifver i Staxäng av Bro socken och Stångenäs härad hade de kommit inom gränsen, och den 4 juli 1670 hölls, såsom vi sett, en kort rannsaking längst i norr, nämligen i Hogdals socken, där den klagande parten i brev av den 21 juli 1671 inkom med nya svåra anklagelser mot den elaka styvmodern för förgörningar². Avgörande blev, att Stake ålade fogden att söka efter skyldiga.

Nu börja processerna under år 1671 på allvar i norra Bohuslän för att där liksom i södra delen av landskapet skörda många offer. De trakter, som nu beröras, äro Krokstads (samt Hede och Sande) socknar, utgörande Sör-

¹ Prot. i RA. KJT. B. II (45 sidor in fol.).

² RA. KJT. B. III, s 33.

bygdens härad, och vidare Tanums socken av Tanums härad samt Hogdals, Näsinge och Skee av Vätte härad.

De stora processerna i norra Bohusläns avskilda trakter röja om möjligt en ännu ålderdomligare och mera oberörd trolldomstro än i södra Bohuslän. Både den ursprungliga hedendomen och den medeltida häxtron te sig här på ett förunderligt äkta sätt. Berättelserna av de slutligen genom vattenprov och tortyr till bekännelse tvingade kvinnorna äro stundom av ett ohyggligt innehåll. I vad mån alla dessa verkligen försökt sig på dessa förmenta djävulförbindelser eller varit i de tillstånd, som vi här ha att förutsätta hos en och annan, är svårt att avgöra. Föreställningarna och viljan till dylikt funnos säkert, och detta faktum är från historisk synpunkt det viktigaste. Särskilt stark framträder här föreställningen om trolldomen såsom ett satansförbund och en genomförd karikatyr av kyrkans tro och gudstjänst och särskilt av dopet och nattvarden. Det vilar en rent av gammalnordisk och medeltida anda över dessa bekännelser. Det är de sista resterna av hedendomens strid en gång med kristendomen för sina gamla gudar, som här i enlighet med den medeltida traditionen karikerats och identifierats med djävulen. Och de lutherska kristna förfara här i kraft av lag och än mer i kraft av oskrivna traditioner alldeles som medeltidens katoliker. Ingenstädes är det medeltida arvet så starkt som här.

Den första av dessa stora rannsakingar hålles den 6 september ff. 1671 av Feman på det gamla tingstället¹ för Sotenäs, Stångenäs, Tunge och Sörbygdens härader, Kvistrum eller, som det då skrevs, Quistrombro. Närvarande voro häradshövdingen G. Farther, fogden G. Persson och nämnden för Tunge och Sörbygd.

De anklagade voro från Lövrje, Hällesäter, Håjum, Bodilsröd, Hässlebräcka, Sandåker, Bråröd i Krokstad socken samt Kitteröd, Jörloff, Tittås (torp under Rogsta), Lindalen (torp under Håve i Skee socken).

Rannsakingen i Kvistrum började den 6 september med hustrun Kerstin i Lövrje², som under somma-

¹ Se Holmberg, a. a., II, s. 171.

² I prot. förlagt till Hede socken. Att identifiera de gamla

ren av Gabr. Persson häktats, emedan Lars Olofsson i Hällesäter anklagat henne för att ha lovat hans hustru Dordi ont, varpå denna »är strax sjuk och död blefven». Kerstin hade nämligen blivit förbittrad däröver, att Lars skulle hava Lövrige och hon gå från gård och grund. Därför sade hon att »en skulle mista lifvet derföre och de andra passlig trifvas». Några dagar därefter hade Kerstin låtit undfalla sig ett nytt hot. »I detsamma blev Dordi sjuk, så hon måste gå hem igen, och när hon kom uti huset, var hon så svag, att hon icke orkade opp i sängen, utan lade sig på en kista, till dess folket kom och halv henne i sängen». Efter fem dagar var hon död. Kyrkoherden Didrik Achenius' styvdotter — Anna Andersdotter Vingård — och tjänstefolk vittnade följande dag om Dordis svåra sjukdom. Hon hade efter döden håll under armen i högra sidan med en stark svullnad, varur »materia» kom. Det är blott sällan, man får så god upplysning om den sjukdom, som på ett helt naturligt sätt medfört döden, ehuru man trodde på trolldom i följd av sammanträffandet med någons hot eller konster.

Kerstin var emellertid utan allt tvivel ett elakt stycke. När någon vid ett tillfälle, då Lars och hennes man Halfvar arbetade på en gärdesgård, kom och yttrade: »Gud välsigne Edert arbetel!», så utbrast Kerstin: »Signe dem fanen!» Därtill »bad hon sin man taga yxan och komma Lars döden med». Och när Lars bad henne tiga med de orden och sade, att lag och rätt vore dem god nog, svarar Kerstin, att »hon gifver lag och rätt fanen i helvete». Man sökte ingen lag eller rätt, men en skulle mista livet.

Befallningsmannen Gabr. Persson yttrade nu: »Kerstin har intet godt rykte om sig. Hon misstänkes ock att hafva förgjort kyrkoherden salig Herr Anders [Vingård] i Krokstad¹, som tillförne och ungefär 22 år sedan (sålunda omkr. 1649), stod efter torpet Löfrie och trätte med Kerstin därom».

namnen, som mestadels meddelas utan uppgift om socken eller annat, har visat sig möjligt i de flesta fall.

¹ Kyrkoherde här redan 1629. Dödsåret ovisst. Skarstedt antar 1647, a. a., s. 526.

Nämnden av Sörbygden berättade, »att bemälte Herr Anders sökte efter att få samma hemman och blef vid den tiden sjuk och strax död, så han ej heller öfver några få dagar låg vid sängen, men om det skedde genom Kristins vållande, är Gud bekant»¹.

Häradshövding Farther berättade, att Kerstin umgicks med folket i Bodilsröd, som icke heller hölls för att vara det bästa. Fogden Gabr. Persson meddelade den 7, att Kerstin ägde en misstänkt kunskap om saker och ting. När hennes man Halfvar föregående vår kom till honom med ett brev från guvernören, bestämde han sig för att fasttaga Kerstin och kvarhöll därför Halfvar halvannan dag och for så jämte Halfvar till Sörbygden. Vid Ryr, nära Sannesjön i Sanne socken, sände han Halfvar i förväg att tillsäga länsmannen Anders Olsson att stanna hemma. Men när fogden kom dit, befanns Halfvar ha gått

¹ Ett par mansåldrar efter de stora trolldomsprocessernas dagar skildras Herr Anders Wingårds konflikt efter folktraditionen av prosten och kyrkoherden i Tanum Joh. Oedman i hans kända verk: *Chorographia Bahusiensis* eller *Bohus-Läns Beskrifning*, Sthlm 1746, s. 311 f. Han berättar där — redan med feluppgift i fråga om ett namn — på tidens oefterhärmliga språk följande:

»Thenna Herr Anders Wingård mötte en påskamorgon, tå han skulle resa till Hede kyrka, 2:ne trullkonor ridande, then ena på prästens bästa plog-oxe, then andra på en warg (jfr sid. 18). Then förra hette Elin i Löfrij, then senare Börta (i verkligheten Ingeborg) i Bottels- eller Bodolfsröd (= Bodilsröd). Prästen wände på sin häst ock såg effter these underlige ryttere, men i thetsamma kringwärfdes af en särdeles orcan ock wäderwirlwel, dock kom han lyckeligen til Hede kyrcka ock förrättade wäl i början gudstjensten. Men tå han i predikan kom at tala om Christi upståndelse ifrån the döda ock kallade Guds barns resa med Christo en salighets resa til himmelen, men satans barns resa med diefwulen en resa til helwetet, säger han: »I dag mötte mig 2:ne qwinnor, som jag wäl kände, ock woro mina grannhustrur, then ena red på min plog-oxe, then andra på en warg». Ock fast prästen intet nämde theras namn, kom i thet samma han thetta talat, ett sådant hiskeligt wäder igenom kyrcko-dörren, at stofft och sand blåste hela kyrckan full och kringrände prästen i predikestolen så beklageligt, at han blef mållös ock måste bäras ned af predikestolen och köras hem, hwar effter han på 3:dje dagen afsomnade. Bägge these misstänckte hustrur woro wäl i kyrckan, oaktadt prästen sedt them samma påskedags-morgon på förr omrörde sätt i Haijums skogen».

en annan väg, varför fogden genast red genom skogarna till Bodilsröd, dit han ankom vid midnattstid och fann både Halfvar och Kerstin färdiga att gå vidare upp till skogarnas torp. Kerstin visade sig alltså underkunnig om fogdens avsikt, ehuru han strängt hemlighållit denna. Fogden mente därför nu inför rätten, att »det var ingen goder, som hade kungjort henne om hans ditkomst». Så djupt låg dock icke saken i förevarande fall. Säkerligen hade Kerstin rätt, då hon till fogden sade, att hennes lille son, som tjänte i Hällesäter, kommit och sagt, »att fogden var å väga att söka efter henne». Studiet av gårdarnas läge och terrängen säger en snart, att detta var möjligt. För övrigt skulle ju mannen ha varit utan allt förstånd, om han icke kunnat begripa, att fogdens resa och hela förhållande var en allvarsam sak för hans hus. Kerstin erkände också själv, att hon var misstänkt, då hon tillade, att folket i bygden grunkat därom. Den stackars gossen har under sådana förhållanden genast fattat situationen och sökt rädda modern genom att taga sig fram genaste vägen över skog och mark.

Tillfölje så av de tidigare misstankarna för kyrkoherde Vingårds förgörande som Lars Olofssons bestämt vidhållna anklagelser och nu relaterade graverande vittnesmål beslöt rätten, att Kerstin skulle provas på vattnet, dock icke av bödeln, utan av sin egen man. »Detta», heter det, »blef ock strax efterkommet och flöt Kerstin som en fågel på vattnet». Kerstin togs nu strax åter i förhör och förehölls, huru hon nu »jämväl flutit på vattnet och visat prof af en trullkona, med förmaning att bekänna, om hon har förgjort Dordi, i hvars sjukdom och död det mäktat likt synes henne vara vållande». Omsider låter nu Kerstin undfalla sig de orden: »Ja, det må då så vara». Sedan berättade hon, att Ingeborg i Bodilsröd och hon kommit överens om att förgöra Dordi. »Och tog Ingeborg tre slags fjäder och tre slags hår och en liten gul pinne och satte neder i marken strax utanför gården, säjandes: Låt nu komma, hvilken som vill, han skall icke hafva stor lycka!»

Den 8 september ställdes Kerstin åter inför rätten och förmanades att »göra någon omständligare berättelse om sitt onda lefverne och låta veta, af hvem hon har lärt

sådan djäfvulskap, hvilken hon plägar umgås med och om hon varit på några möten, som satan plägade hålla med sådana sina lemmar». Kerstin är nu villig att bekänna, men skyndar att indraga ett flertal kvinnor från grannskapet och trakten i sina försyndelser.

En av de platser, där satansmötena i dessa trakter höllos, var Sandåkers-mon i Krokstad. Kerstin bekände nu, att hon en gång följt Ingeborg i Bodilsröd dit, varvid hon själv gick, medan Ingeborg »red på en djäfvul som en grå hund med en lång rumpa». Vid framkomsten hade Ingeborg yttrat: »Det blifver väl icke stort denne gången att förrätta, ty Ingri i Sandåker är borta med hornet». Hon hade dock kunnat skönja Märta i Hässlebräcka och Märta i Bråröd. När de drucko varandra till ur masurstop, sade de icke »God tår!» eller »Gud sinner!» utan de använde dessa ord:

»Nu dricker jag af min stop,
fanen skall gifva mig allt
hvad jag har behof»¹.

»Där skymta ock rätt som en blacketer hund för dem och det var likasom de hade flutit i måneskin.» Denna lilla, skenbart obetydliga, utsaga skiljer sig från det vanliga schemat och tyder sannolikt på en minnesbild från ett verkligt upplevat somnambult tillstånd, som tolkats såsom häxfärd.

Rätten övergick nu till frågan om kyrkoherden Anders Vingårds förgöring. Kerstin nekade, att hon var skyldig till denna, men berättade, att Ingeborg i Bodilsröd verkställt den på samma sätt som beträffande Dordi, blott att »det, som sattes ut för prästen, sattes i stenbron, där han skulle rida fram»². Rätten sade nu Kerstin, att Ingeborg

¹ Se liknande formler från nordliga Sverige i mina *Incantationes suecanae* (Dämonistisk magi).

² På Oedmans tid har denna historia redan hunnit flyttas över på Vingårds närmaste efterträdare, Didrich Achenius. Oedmans berättelse lyder så:

»Tå salig Herr Didrich Achen skulle fara til Sanne kyrcka at förrätta gudstiensten, blef prästens häst på vägen wid Löfri bäck, ther then ena trullpackan bodde, så hufwudyr, at hon lopp så länge

omöjligan skulle ha vågat röja sin djävulskap för henne, om hon icke själv varit lika god. Hon skulle därför säga, av vem hon lärt trolldom. Kerstin yttrade då, att hon lärt av Ingeborg uti en liten stuga på Bodilsröd. »Där gick en liten svarter hos dem som en raggig engelsk dogg.» Ingeborg hade tagit en ölskål och bett henne dricka hunden till ¹. Det är, hade hon sagt, intet ont däri, »ty hon gifver honom både ost och smör och mer godt med». »Då drack Kerstin och höllt sedan skålen för hunden och lät honom dricka med.» Likaväl ville Kerstin icke medgiva, att hon då inlåtit sig i förbund med satan. Men hon medgav, att hon sedermera några resor sett hunden ligga där under sängarna.

Karin på Orredalen vittnade nu, att Kerstin under sin fängelsetid på Hajum bett henne gå till Bodilsröd och säga Ingeborg, att man ämnade taga även Karin i Elnebacka och Anna i Synneröd, båda i Hede. Elin Rasmusdotter i Hajum vittnade, att Kerstin under fångenskapen i hennes hus hade bett henne gå upp till Bodilsröd och säga Ingeborg, »att de torde också komma och taga henne», vartill Elin dock svarat, att »hon t ö r s i c k e t a l a s å d a n a o r d å t s å s m u k t o c h f ö r m ö g e t f o l k , s o m d e i B o d e l s r ö d ä r o ». — En omedveten bitter ironi över hela detta rannsakande, som notoriskt gick ut över samhällets lägsta och fattigaste.

Vittnesförhöret fortsattes nu. Ingeborg i Bodilsröd hördes, men visste intet och sade, att Kerstin var vänd ifrån den rätta tron. Olof Smed från Bergeröd ² i Sanne, ej långt från Bodilsröd, som sades ha sett trollfolk på Sandåkersmon, vittnade, att när han midsommaren 1669 kom ridande från Hede till sitt hem och kom ungefär mitt på Sandåkers mo, »då hinde han tvenne kvinnfolk, som gingo. Och när de blefvo honom varse, stucko de sig af vägen.

omkring, tils han stupade med prästen i bäcken. Om icke Gud hade beskärmat prästen ock hans gamla klockare Sven Rasmusson varit honom til hielp, hade prästen drunknat ock satt lijfwet til i samma bäck. (A. a., s. 312.)

¹ Jfr den under 1500- och 1600-talet ännu vanliga seden att dricka Guds skål.

² I protokollet Bergerö utan lokalisering.

Då ropa han och sporde, hvarföre de icke gå vägen och hvad de voro för slag, men fick intet svar af dem. När han då andra resan frågade, hvar de hade varit, svara de, att de hade varit i Sandåker i vaka och ville gå åt hagarne. Och sågo de ut, som de hade haft grå kläden om hufvudet. Voro ej heller, som Olof sade, så utklädde, som de i någon midsommarsvaka varit hade. Men hvilka de voro, visste han intet. Han höll ock, när han kom litet längre fram, och vänta på dem, menande, att de skulle komma efter, men blef dem sedan intet varse». Härom hörd svarade Kerstin, att hon intet blev honom varse; om han sett henne, visste hon icke, och då hon förmanas att säga sant, svarar hon, att »man skulle ock höra och göra hvad sant är». Hon förklarar nu både sig och Ingeborg aldeles oskyldiga för att slutligen vid hot om skarpare medel förbanna sig på att både hon själv och de andra voro skyldiga. Vid konfrontationen med Ingeborg, Märta i Hässlebräcka, Märta i Bråröd och Ingrid i Sandåker söker hon gent emot dessa vidhålla sina förra anklagelser, vilka dock av dessa bestridas.

Då rätten hotade med vattenprov, ville Märta i Hässlebräcka slå vad med underlagman Feman, att hon skulle sjunka. Detsamma mente Märta i Bråröd, att hon skulle göra. Ingeborg i Bodilsröd åter ville icke undergå provet, förrän mannen kom och själv kunde kasta ut henne i vatten. Enligt rättens beslut blevo dock alla tre genast av vakten, alltså icke av bödeln, utkastade, sannolikt i Kvistrumsälven, »och flöto alla tre som gäss».

Vid strax förnyad konfrontation med Kerstin återupprepede denna sina beskyllningar, varvid dock samtliga lika enständigt nekade, trots vattenprovets resultat och trots det att »Kerstin sade sig intet hafva ljugit och önska, att satan måtte föra henne lefvandes opp genom taket», om hon ljöge (på Märta i Bråröd). Ingeborg i Bodilsröd »önskade, att Gud skulle förbanna all världen, om hon varit med Kerstin på mon eller förgjort Dordi». Ingrid i Sandåker förnekade, att hon varit med och blåst i horn på Sandåkers mon.

2. Rannsaking i Hede, Tanum, september 1671.

När förhöret framskridit till denna punkt, måste lagmansrättens rannsaking avbrytas i Kvistrum för att å utsatt tid kunna fortsätta i landskapets nordligaste socknar. Och då även de därstädes anklagade senare föras till Kvistrum och få sin dom där, följer närmast att taga kännedom om den förberedande rannsakingen även längst i norr.

Rannsakingen, som började den 14 sept. och hölls på Hede tingsställe av Tanums socken, leddes även här av Feman i närvaro av häradshövding Gust. Farther och fogden Ratke Seth samt nämnderna från Tanums och Vätte härader.

De socknar, som här beröras, äro huvudsakligen Skee och Näsinge, i någon mån även Hogdal och Tanum. I Skee finna vi anklagade från Kitteröd, Jörloff, Högstad (Massleberg), Håve, Hustyft samt torpen Tittås under Rogsta och Lindalen under Håve. Vidare från Högstad och Ytten (Yttane) i Näsinge samt Vagnarberget i Hogdal¹.

Upprinnelsen till de omfattande målen i Skee och angränsande trakter var den förut nämnda rannsakingen av Farther i Hogdal i juli 1670, varvid Olof Tronson i Högstad av Skee socken anklagade sin styvmoder Marit Anundsdotter för det hon förgjort honom, men såsom vi sett, återtog och förlikte sig med henne och fadern. Denna förlikning blev icke länge bestående, ty nu förnyar Olof sin anklagelse, att styvmodern gjort honom »galen och vill» samt att hennes piga Gunnill Toresdotter lovat hans hustru Ingrid Bengtsdotter »en fanners färd», vilket medfört samma påföljd för denna. Vidare angav Olof, som sannolikt icke var riktigt klok, att styvmodern Marit gjort även svågern Rear Bengtsson »osinnig för ett hattebyte» med hennes son Olof Larsson, varöver Olof Tronsson beklagat sig hos guvernören Stake, som ock resolverat, att rannsaking skulle ske.

Olof Tronsson meddelade vidare, att han fått bot hos en gammal avliden tiggarkvinna Tru vid Vagnar-

¹ Namn och belägenhet bereda också här svårigheter även med de bästa kartor.

berget¹, vilken enligt nämndens utsago »hade rykte för det, som intet stort dugde, därför hon ock hade själf det ordspråket om sig, [att] hon ville besöka sina landbönder, välförståendes dem, som voro rädda för henne eller hon kunde hafva uträttat något åt». På fråga, huru den gamla botat honom, svarade Olof, att »hon band en tvinnad blågarnstråd om lifvet på honom; der efter blef han god, och för hennes omak gaf han henne sex öre silfvermynt», ett vackert honorar på den tiden.

Tvenne kvinnor, Anna i Bålrö (Bodelsrö?) och Ingeborg i Eigst, som hört, att Gunnel lovade hans hustru ont och vittnade därom vid häradstinget i juli 1670, blevo strax sjuka och hade fördenskull icke vågat infinna sig vid denna rannsaking. Tillfälligtvis få vi här veta ett skäl till att så få vittnen förekomma i dessa processer. Man vågade icke. Att det för övrigt var svårt att få vittnen till sådana inbillade saker som häxresor och gästbud hos satan, det ligger i sakens natur. Här kunde blott de deltagande vittna.

Olof berättade vidare, att gamla Trus dotter, Börta i Vagnarberget, vid ett besök botat hans hustru Ingrid genom en »klening» av smör och mjöl på bröd, varpå hon strött något pulver av ett par små stenar, en vit och en brun, vilka hon förvarat i en blågarnsklut under kläderna. Av denna klening åt hon själf och gav sedan Ingrid att äta därav, för att hon skulle bli bra, tills Börta kom igen. Ingrid bekände, »att hon tog emot kleningen af Börta och åt därpå och bättrades sedan hvar dag där efter». Börta i Vagnarberget erkände allt, utom att hon skrapat något av några stenar i kleningen. Tydligen förstod hon det miss-tänkta i detta.

Olof Tronsson inlåter sig nu vidare på anklagelsen mot Gunnil Toresdotter och berättade sålunda, »att sedan Gunill om onsdagen hade lofvat hans hustru en fanners färd, kom emot mörkningen därefter följande fredagen, då hustrun hans, Ingrid, gick upp i svalen, rätt som en hade stött neder under henne med en stör i golfvet och pustat därvid; i hvilket ögonblick Ingrid också genast blef så sjuk,

¹ Sannolikt identiskt med Vagnarfjället, längst ut vid havet i västra Hogdal.

att hon måste gå till sängs, innan hon kunde få kläderna af sig». Olof Tronsson påstod vidare, att även Gunnils moder, Runnug på Tittås, vore i ont rykte, något som bekräftades av Skee församlings kyrkoherde, Mäster Olof Berg, som ock berättade, att Gunnil, sedan detta ryktet börjat spridas, »kom till honom och bjöd honom ett halft års tjänst, där han ville gifva henne pass-sedel, hvarmed hon kunde komma säkert sin kos».

Rätten övergick nu till Rear Bengtssons förgöring. Hans fader Bengt i Fjälla vittnade, att Rear »var rätt galen och visste ingenting till sig, så de uti tre veckors tid måste binda honom». Han meddelade vidare, att Rear efter hemkomsten från ett barnsöl hos svågern Olof Tronsson i Högstad vid S:t Hans tid 1669 »blef så fånig och klagade, att om nätterna kommo så många till honom, hvilka han tyckte ville göra af med honom, därförde också måste taga honom neder utaf nattstufvan, där han förut låg, och hafva honom inne i huset hos sig». Men icke heller här fick han ro mer än förut, så att de »måste låta brinna ljus öfver honom». Rear hade då misstänkt Marit. Sedan hade han med faderns hjälp sökt bot hos en kunnig kvinna, Runnug, i Bergs socken och Akershus län i Norge, sedan han förut sökt en annan i Sannesund därstädes samt Marit Larssa i Ytten (Yttane). Den sistnämnda hade förut botat Bengt för ryggvärk genom att smörja honom med brännvin och nu Rear genom att giva honom brännvin att dricka. Huru Runnug gjort, visste fader Bengt ej, emedan han vänt, när de fått gården i sikte.

Vid det nu följande förhöret med de anklagade erkände väl Marit, att hon i hastigt sinne lovat Olof en faners färd, men nekade, att hon gjort honom något ont. Sammaledes Gunnil. Lagrättsmännen Jakob i Rellen och Anund i Eigst meddelade, »att folket talar, som vore icke heller Gunnils moder Runnug så slätt» och att man var rädd för henne. Olof Tronsson å sin sida fasthöll, att ingen annan än Marit och Gunnil vållat det onda, varför han ock kallat dem »trolldjäflar». Börta, — vars mor också varit beryktad, — ansågs ha botat sjukdom på sådant sätt, som trolldom likt är». Då Marit, Gunnil och Börta fortfarande icke ville bekänna, beslöt rätten med hänsyn till

vad som förebragts, att de skulle undergå vattenprovet. Dock skulle de icke utkastas av bödeln, utan Marit och Börta av sina män och Gunnil av sina vaktare. »När profvet då skedde», heter det, »flöto dessa alla tre på vattnet som långhalmkärfvar.»

Vid det strax efter provet fortsatta förhöret inkallades först Gunnil, som tyckes vara den »blödigaste», men varken hon eller de andra båda kunde förmås att bekänna.

Den 15 september upptogs förhöret igen, även nu först med Gunnil, som nu så småningom snärjes in och, utan att rätt veta det, bekände mer än nog för att mista sitt liv. Till en början nekar hon och säger, att hon ingenting kan. Men tillika ger hon den henne själv snärjande uppgiften, att hon visste, det Marit i Jörloff var en trollkvinna. Medan Gunnil tjänade hos Gertrud i Kitteröd, hade nämligen Marit kommit dit för att låna salt, vilket hon dock icke fick. Med kännedom om Marits sinnelag och följande folktrons allmänna försiktighetsregler hade nu Gertrud, såsom Gunnil berättar, när Marit gick, befallt flickan att följa efter Marit och »se till, att hon icke toge något af dynggehögen bort med sig» — naturligtvis i befarat trolldomsändamål. Gunnil lydde, men kunde icke hindra Marit att taga något med sig.

Gunnil yttrade vidare, »att när Anunds i Eigst kvinna med mera folk rodde ifrån Hallen och blef borta på sjön, var också Marit i Jörloff med på båten och kom fuller i vattnet med de andra, men kunde dock intet sjunka». Fogden R. Seth och nämnden betygade detsamma efter övriga räddades berättelse.

Enligt Gunnils utsago hade Gertrud i Kitteröd vidare om sin egen mor, Marit i Ytten, sagt, att denna, blott hon finge se hennes smör, kunde betaga henne nyttan därav. När Gunnil en gång kärnade och det ej blev smör så hastigt, som Gertrud ville, blev denna ond och sade, att om Gunnil icke kunde »tjarneläxan»¹, vore hon henne icke tjänlig. Därmed hade Gertrud tagit tre skedar »flöt» ur kärnan och tillsagt Gunnil att gå ned i kölnan, där de torkade malt,

¹ D. v. s. den vid smörkärning brukliga besvärjelsen. Se mina Svenska signaler och besvärjelser.

kasta grädden i elden och därvid säga, att så snart den vore uppbränd, skulle den som förgjort mjölken komma fram. Samtidigt fick hon befallning att läsa Fader vår, men utan att nämna orden »förlåt oss våra synder». När Gunnil icke ville göra detta, blev Gertrud ond och slog själv grädden i elden. Om aftonen kom emellertid Marit i Jörloff till Kitteröd och talade med Gertrud vid kölnan. — Den stackars Gunnil befanns nu av rätten icke kunna läsa Fader vår. Hon ursäktade sig därmed, att hon, där hon tjänat, »intet fått lof att gå i kyrkan eller till klockaren och lära läsa». Att Gunnil, även om hon kunnat Fader vår aldrig så väl, löpte fara, att komma av sig inför den höga rätten betänkte icke rätten och förstod hon icke själv. Blott få personer skulle än i dag kunna offentligen läsa sitt Fader vår.

När Gunnil, som genom berättelsen om alla dessa i det dåtida allmogelivet blott alltför vanliga ting förrått sig veta ganska mycket, nu vidare tillfrågades, av vem hon lärt trolldom, »sade hon sig intet kunna sådant». »Hon såg allenast några hvita hundar och harar, när hon sändes ärenden till Marit i Jörloff.» Något annat visste hon icke av, men det var dock så mycket, att hon icke vågat gå ärenden dit sent om kvällarna. Detta var en ytterst riskabel sak, och »omsider» bekänner nu Gunnil, att Marit i Jörloff lärt henne trolldom en torsdag två år tidigare. Marit hade då vid middagstiden — en mycket osannolik tid — mött Gunnil vid några släta hallar mellan Jörloff och Massleberg »och hade som en hvit hund med sig», om vilken Marit sagt, att han icke skulle göra henne något ont. Dock bet han henne i låret, så att hon ännu hade ont därav. »Detta besågs strax af rätten, och syntes ofvan för hennes knä på högra låret ett litet ärr, dock icke så att Gunnil skulle synas hafva någon vank däraf.» Rätten lät sig emellertid icke frestas av denna tämligen påtagliga dikt till någon syndig klentro, utan får småningom fram den önskade bekännelsen om ingånget satansförbund med dop, blodinskrivning, sakrament m. m. Satan hade synts henne »som en grym man och bröt upp munnen på henne och stoppa ost uti henne och bad henne äta i satans namn». Själv hade hon i dopet fått namnet Katarina och tjänste-

anden, som liknade en man, hette Lorentz¹. Denne hade ock »några resor bolat med henne, och en gång födde hon ett foster, som en liten hundunge(?), det han hade aflat med henne, och det tog satan bort med sig igen». Då Gunnil spordes, »om hon syntes hafvande af samma foster», nekade hon härtill och sade, att »det kunde intet stort synas».

Platsen för satansmötena här uppe i dessa trakter var det mäktiga Löveråsfjället på nordostgränsen mot Norge. Gunnil hade dock varit med där blott en enda gång, nämligen skärtorsdagen 1669, »och dit red hon på en sopa, som satan själf hade därtill smort åt henne». Säsom deltagare i mötet nämnde Gunnil vidare Marit i Jörloff, Inga i Lindalen, Gertrud i Kitteröd, Märta i Vagnarberget och Marit i Högsta.

Yttermera bekände Gunnil, att Marit i Jörloff även lärt henne att »göra folk ondt». För detta ändamål skulle hon »taga tre bitar af en brödlef och lägga osaltat smör därpå och om en torsdags aften gifva den, hon var vred uppå. Vilde densamma icke taga emot det och äta det upp, skulle hon lägga't i vägen för honom, så skulle han dock vederfaras ondt». På analogt sätt kunde i andra fall förfaras. När hon förgjorde Olof Tronsons hustru Ingrid, gick så till, att »hon tog en klut och lade tre nypor kyrkojord och tre bjuvgkorn däruti och kasta det sedan uti deras gamla svala för Ingrid». Till detta förfaringssätt hade Inga i Lindalen rått henne.

Nu inkallades Börta vid Vagnarberget och konfronterades med Gunnil, som ånyo betygade, att hon sett Börta vid mötet på Löveråsberget. Börta nekade hårt, och sedan hon länge förgäves förmanats med godo att bekänna, blev hon hotad med tortyr, »därest hon icke ville bekänna sina synder och onda lefverne, blef ock något klämd på armarna med handklofvarna». Detta var nog för att förmå Börta avlägga den traditionella bekännelsen om förbindelse med satan.

Nu som alltid »mjölkades» denna genom en rad av

¹ Dylika kristna namn brukades icke för sådant ändamål. Tydligt var Gunnil icke underkunnig om så mycket utom de vanliga förgörningsmedlen.

frågor fram. Det är denna metod, som jämte traditionens allmänt kända huvuddrag skapar en märkvärdig överensstämmelse även här uppe i de olika berättelser, som sålunda tvingas fram. För 6 år sedan hade satan »som en grå dräng» kommit till hennes stugudörr och tagit henne med till Löveråsberget, dit hon red grensle »på samma djävul», på vilken hon ock for hem igen. Där såg hon Gunnil, Gert-rud i Kitteröd, Runnug på Tittås, Marit i Ytten, Marit Trons i Högsta och Inga på Lindalen. Där »åt, drack; dansa och sprang hon med de andra», och »satan dansa själf och blåste i horn för dem». Han »nöp henne ock i näsan och tog där blod ut», varmed han skrev in henne i sin bok. »Uti ett glaskärl hade satan vatten, därmed han döpte henne i sitt namn och kallade henne Märta, men hennes tjänsteande hette Paul.» Smör och bröd fick hon ock av satan, och åt upp det i hans namn. Han lovade henne också, »att hon skulle blifva klok både på läkedomar och annat». Två gånger om året, nämligen påsk och mid-sommar, hade hon deltagit i dessa möten på Löveråsber-get. Hennes man visste dock intet av allt detta, »ty när hon drog bort, lade hon handen på honom och kom ho-nom en dvala uppå, så han intet kunde vakna, förr än hon kom hem igen». Med denna bekännelse hade Börta vid Vagnarberget avgjort sin dom.

Nu kom turen till Gunnils matmoder, Trons i Högstad hustru Marit Anundsdotter. Under konfrontationen först med Gunnil, som, belysande nog för den gamla hus-bondemyndighetens makt, icke ville konfronteras med sin matmoder, och sedan med den vacklande Börta, nekade Marit som förut, varför rätten »omsider änteligen nödgades låta något räfsa på henne». När icke heller denna tortyr, trots löfte, ledde till önskad bekännelse och när icke heller förmaning av prosten och rätten halp, nödgades rätten fördenskull »låta Marit komma under något skar-pare tvång». Nu bekvämade sig även Marit till bekän-nelse, och följer historien om en 3-årig förbindelse med satan, vilken kommit till henne som en svart hund. Därpå följer som vanligt förbund, dop, inskrivning, ätning i sa-tans namn. Ej heller saknades resor på en sopa till Löverås-berget. I mannens säng lade hon därvid litet ull under sin

bortovaro, att han ej skulle vakna. Hon erkände sig ock hava förgjort styvsonen Olof med något, som såg ut som en sorts frö, uti en smörgås. Därav blev han galen. Fröna hade hon fått av Inga i Lindalen. Protokollet ger om Marit den viktiga upplysningen, att hon under förhöret »hade mycket sällsamma åthäfvor och som oftast såg sig om, lika som någon kallat till henne, eller ryckt uti henne, lyfte och drog kläderna om sig och var helt sällsam». Vi ha förut sett nog av dylikt för att förstå, vad det betyder.

Marit fördes så ut, men efter någon stund beklagar hon sig för vakten över att satan förfört henne och säger, att hon nu gärna ville bekänna sina synder och omvända sig. Åter före kallad bekänner hon, »huru satan hade förmanat henne, när hon fördes hit till tinget, att hon ingalunda skulle bekänna sina synder, sägandes sig inte vilja vara af med henne».

Om satans första ankomst till henne lämnar hon nu en upplysning, som stod i samklang med dåtida predikan, men som är alldeles enastående, ty satans första ankomst brukade, där den subjektive på allvar menades ha upplevats, merendels tillgå på annat sätt. Hon berättar nämligen, att hon en gång bannades och trätte på sitt folk för boskapens skull, svor och önska sig den onde i våld, och i detsamma, sade Marit, »kom ock satan till henne». Allt sedan hade han ock varit hos henne. Det enda kloka i allt detta är den gamlas beklagande, »att både vett och förstånd varit henne emellertid betaget». Men detta var en uppgift, som ingen fäste den ringaste uppmärksamhet vid. Så mycket mer värderades, att hon nu öppet erkände, att hon ätit ett stycke ost i satans namn, döpts av honom och fått namnet Karin.

Rannsakingen kom nu närmast att gälla Marit Arnesdotter¹, hustru till Lars i Ytten. Först efter konfrontation med Bengt i Fjälla och hans son Rear erkände hon sig ha givit den senare något in för att bota honom, men hon ville ingalunda säga, vad hon haft i flaskan. På tillfrågan erkände Marit, att hon brukade hjälpa folk för

¹ Hennes egen dotter var Gertrud.

»morsoten»¹ och signa för vred². Nu inkallades Börta vid Vagnarberget till konfrontation med Marit. Men »ändock Börta bestod henne fullkomligen i ögonen, att hon varit med henne på Löfveråsberget», så nekade dock Marit. Så även när Marit Anundsdotter (Trons) betygade hennes närvaro därstädes.

När Marit i Ytten icke heller den 16 september ville bekänna allt vad rätten krävde, beslöt denna att på grund av de många graverande utsagorna om Marit och hennes tillstånd signeri m. m. »pröfva» henne. Ty »resolverade rätten, att Marit som de andra måtte probaras på vattnet, hvilket ock strax efterkoms uti hela rättens och många andras påsyn. Och ändock Marit icke flöt alldeles så högt öfver vattnet, som Börta vid Vagnarberget och Marit Trons gjorde, så flöt hon dock så lätt, att hufvudet och hälarne syntes öfver vattnet och ibland halfva ryggen». Omedelbart tagen i nytt förhör, nekade dock Marit, tills rätten förklarade sig skola sätta handklovarna på henne. Då tillstod Marit omsider, att hon ridit till Löveråsberget »på en grå hare». Detta förekom rätten en smula otroligt. Men då den i sitt eljes sällsynta tvivel ville veta, »huru ett så litet kreatur kunde bära henne, log hon och sade: »Det går väl fort, när så när kommer. Det är den fule själf, som far i väder och vind och öfver alla skogstoppar med dem». Sedan bekände Marit jämväl, att hon givit sig satan i våld och därför av honom fått löfte om »ett och annat godt». Men när rätten frågade, vad gott hon då njutit av honom, blev svaret: »Rätt intet! Det är väl de, som hafva fått det, fast han ljög för henne . . . De, [som] s a t a n tjänar, hafva nog och fullt opp, men de, som tjäna h o n o m, hafva intet till bästa, ty han drager ifrån dem allt det de få». Som man ser, är satan för Marit ett tomt namn och just ingenting annat än tomten, som än är till gagn, än till ogagn.

»Vidare», heter det, »sade Marit, att satan plägar mest hvar torsdag³ komma till henne och ändock han ibland

¹ Se mina Incantationes.

² Se Incantationes.

³ Alltså på Thors gamla helgdag. Säkert ingen tillfällighet i traditionen, ty denna helgdag firades ej sällan ännu under 1600-talet. Om dess firande i Bohuslän förmåler Ödman.

ser ut som en grå hund, plägar han dock, sade Marit, predika för henne som en präst och lägga ut, hvad godt de skola få, som vilja följa honom efter. Sade ock, att de trollfolk, som äro allt för arga, kunna intet få neder det bröd och vin, som de anamma uti nattvarden och vid Herrans bord, utan måste sputa det ut igen. Men att hon skulle hafva någon gång så gjort, ville hon inte tillstå. Än sade Marit, att Runnug i Tittås var icke den bästa 'och vinka på hufvudet'.»

Under förhörets gång hade i bekännelserna inflikats angivelser för delaktighet i de bekända resorna och gästabuden mot Inga i Lindalen, Marit i Jörloff, Gertrud i Kitteröd och Runnug i Tittås. Dessa inkallas nu till sist och förhöras under konfrontation med sina ivriga anklagares upprepade och nu preciserade angivelser.

Vad Marit i Jörloff och Runnug angick, betygade nämnden, att de hade ett ont rykte om sig, och fogden R. Seth berättade efter avlidne häradskrivaren Bertill Hansson i Jörloff, att det omkring Marits i Jörloffs hus, som oftast »syntes som några hvita katter eller harar springa». Ingen av dessa fyra kvinnor kunde dock förmås att bekänna, varför rätten på grund av deras rykte för trolldom och medskyldigas vittnesbörd beslöt att låta dem bestå vattenprovet. Beträffande Gertrud lyder motiveringens andra punkt sålunda: »2:do är Gertruds moder, Marit i Yttane, en trullkona. Och som förfarenheten medgifver, söka gärna sådana satans lemmar — som de ock sin Gud, satan, det lofva måst — att förföra, hans rike och hop till förmeran, så många de därtill förmå och draga kunna. Och emedan sådant allra bäst kan ske med deras egna barn, ty är ock Gertrud i dess större misstankar».

Detta är ett sällsynt koncentrerat och klart uttryck för den äkta medeltidstron på att man trodde sig ha att göra med verkliga djävulsdyrkare, med en satans kyrka, där man karikerade allt i Guds kyrka.

När nu provet strax företogs, »flöto dessa alla fyra rätt som gäss på vattnet». Men trots detta nya skäl mot dem vägrade de dock alla fortfarande att bekänna sig skyldiga.

Härmed var rannsakingen i Hede avslutad med de

nordligaste socknarnas anklagade. De fyra sist rannsakade hänvisades för vidare förhör till den omedelbart förestående nya rannsakningen i Kvistrum.

De fyra, som bekänt, nämligen Gunnil Thoresdotter, Börta vid Vagnarberget, Marit Anundsdotter (Trons) och Marit Arnesdotter i Ytten, dömdes alla till döden.

Domen med föregående motivering lyder i all sin kärva korthet, med sammanfattning av vad de ånsågos verkligen ha begått, sålunda:

»Och alldenstund (1) Gunnill bekänner sig vara med sitt eget blod inskrifven i satans bok, döpt af satan och hafva emottagit en tjänsteande, som ock bolat och aflat ett foster med henne, förgjort Olof Tronssons hustru och på en sopa, den satan själf smort och tillredt åt henne, farit till dess möte och sammankomst; (2) Börta vid Vagnareberget ridit till och från satans möte på en djäfvul, där ätit, druckit och med flere dansat tillsammans med satan; låtit sig inskrifva i satans register och bok, döpa af satan själf i dess namn, emottagit en djäfvul till sin tjänsteande och jämväl uppätit i satans namn ett smör och bröd; (3) Marit Trons bekänner sig hafva förgjort sin styfson Olof Tronsson, att han däraf är blifven osinnig, ridit till satans möte på en sopa, låtit sig döpa af satan och i satans namn uppätit ett stycke ost och låfvat sig vilja följa honom efter; (4) Marit Larsa desslikes bekänner sig hafva ridit till satans möte på en grå hare, den hon sade vara satan själf, gifvit sig satan i våld och alltid umgåtts med honom, ty dömdes dessa fyra att halshuggas och i båle uppbrännas».

Dessa fyra dödsdomar blevo alltså det omedelbara resultatet av rannsakningen längst i norr.

3. Fortsatt rannsakning i Kvistrum.

Den 18 september återupptogs i Kvistrum rannsakningen såväl med de anklagade från Vätte som från Sörbygden.

Vi kunna nu fatta oss kort beträffande den summariska rannsakning, som följde och fick till resultat 7 nya dödsdomar.

Redan första dagen blev rätten färdig med de fyra nyssnämnda från Vätte härad ditförda, nämligen Marit i Jörloff, Gertrud i Kitteröd, Inga i Lindalen och Runnug i Tittås. Då de alla till en början nekade, så »nödgedes» rätten »låta procedera med dem som de andre», vadan man alltså ånyo tillgrep tortyren.

1. Gertrud i Kitteröd togs först. Lagrättsmännen Jon i Pilegården och Anders i Kolstorp, som närvaro, »när Gertrud slogs upp», kunde sedan för rätten betyga, »att munnen vreds långt på sned på henne, när hon syntes vilja bekänna och kunde [hon] därefter icke få upp ett ord». Den arma kvinnan, som tydligen svårt skadats och för plågorna icke förmådde tala, hade för den dåtida uppfattningen med denna »vridning» ytterligare förrått sitt förbund med satan, som nu hindrade henne tala. Det enda Gertrud bekände, när hon åter kom inför rätten, var några för övrigt sällsynta läsningar för ormsting, rev och vred m. m.¹

Efter någon stund bekände dock Gertrud, att hon jämte de förut namngivna förliden tredjedag påsk på en stång, som hon fått av satan, ridit till Löveråsberget. Satan hade kommit in till henne i stugan, när mannen lagt sig, och bett henne följa sig, »och lekte så länge för henne, att hon omsider måtte låfva sig vilja följa'n. Der med satte hon sig på stången och for till vägs med honom»... Vid framkomsten fann hon de förut nämnda deltagarna. »På berget, där denna sammankomsten skedde, lekte och dansa de så vackert», heter det i minne av allmogens lekar och dans, »och satan blåste på en pipa för dem. Sedan for hon så dädan som dit». På fråga, om hon då ock givit sig satan i våld, svarade Gertrud ja. Hon hade givit honom »sitt jaminne». Dock hade hon »än icke alldeles slagit sig ifrån Gud, som hon dock hade hug till att göra, ty hon har icke varit så länge uti denna tjänsten».

2. Runnug i Tittås åter hade av tortyren skrämmts att strax avlägga en i sanning ohygglig bekännelse. Satan hade förut så förbjudit henne att bekänna, att hon icke kunnat det. »Sedan sade hon», heter det, »att satan kom

¹ Se *Incantationes suecanae*.

till henne för pass två år sedan om natten, efter hon hade lagt sig, och sedan han hälsat henne, lade han sig i sängen hos henne och dref sin otukt med henne, där efter hon ock fuller aflade ett foster, men hurudant det var, kunde hon icke veta, ty så snart det var födt, kom det sin kos, och som hon menar tog satan det bort. Sedan har han ock som oftast varit hos henne, bolat med henne och haft henne hit och dit med sig åt skogen och bergen.» Stundom hade han gått för henne som en hund och stundom som en man. »Har ock förtröstat henne, att uti helvete var ingen plåga, utan bättre där, än hos den Store Mannen¹. Därföre har hon icke heller kunnat besöka kyrkan eller med någon frukt höra Guds ord, utan då hon tänkte sig dit, var det, likasom någon skufvit henne tillbaka. Och då hon gick till sacramentet, måtte hon svälja några resor, innan hon kunde få brödet och vinet neder, ty det var, som en hade hållit henne för strupen, och allra mest, när hon gick med satans foster. Och emot de höge fäster såsom jul-, påsk- och pingstdagstid som oftast har han ock varit hos henne och fört henne till möte med sig, under tiden på en sopa och ibland på en sopolina, som hon hade smort och beredt därtill med någon smörja, satan gaf henne. Och sedan for hon som en fågel öfver skogstopparna.» Mötet hölls på Näsingeåsen, där hon funnit Börta i Vagnarberget, Marit i Högstad och Marit i Ytten »och en ganska stor hop, till anseende då, såsom hon tyckte, som skator. Och satan dansa ibland dem och gaf dem något vin att dricka».

Allt detta var mer än nog för att fälla. Det är svårt att avgöra, i vad mån Runnug själv verkligen varit i det tillstånd, som gavs denna traditionella tolkning eller ej, churu det nog vill förefalla upplevt och mer än vanligt upplysande i psykologiskt hänseende rörande dessa magiska tillstånd och hela betraktelsen hos dessa människor däruppe i de avlägsna vilda bygderna. Det betyder emellertid icke så mycket, om Runnug själv genomlevat allt detta. Mera betyder, att hennes ohyggliga berättelse utan tvivel då och då ägde sin motsvarighet. Den säger oss, huru

¹ D. v. s. Gud.

dessa tiders verkliga häxa levde och kände, och huru svårt hon hade att finna sig tillrätta med kristen tro och kyrka. Det hela är som en gengångarbild från kristendomens äldsta kamp med hedendomen i Norden. Det är, i ohygglig förmälning med den kristna djävulstron, som applicerats på den fornnordiska mytiska världens gudar och andra väsen, de sista, till folklivets djup nedträngda resterna av den urgamla hedendomen. Det är en glimt här och där av dess fester, men starkast lever dess vardagspraxis i kampen för tillvaron mot all slags sjukdom och olycka. Här är bra litet förändrat från den förkristna tidens liv. Här i dessa avskilda, ödsliga och vilda bergstrakter hade forntron tydligen också kunnat bevara sig renare och mera primitiv än söderut i landskapet. Att nu allt detta stundom förmälde sig med varjehanda själslig sjukdom, det utesluter icke traditionens betydelse.

Den 19 september förehades åter 3. Marit i Jörloff och 4. Inga i Lindalen till förhör. Men då de ännu, trots kyrkoherden Herr Lars' förmaning, icke ville avlägga någon bekännelse, blev följden, att de »lefterverades så åter under torturet igen». Nu bekände båda enligt det i de nordliga trakterna vanliga schemat, om än nog så torftigt. Några svars ordalydelse ådagalägga den grovhet, som förefanns. En man, som kom sunnan efter, reste norr ut och låg i Marits stuga om natten, lärde henne signa för morsot och gav henne något i ett horn, som hon skulle smörja sin sopa med, när hon ville till möte. Detta är alltför tydligt en ren dikt. Signeri och dylika resor hängde icke alls samman. Läsningarna hade hon säkert lärt på mycket närmare håll, men inför rätta uppgives både här och annorstädes, tidigare och senare, när man måste, rätten till behag, hitta på något, att man lärt av vagabonder. Marit nekade, att hon »satt satan tjänst». Vål hade han bett henne, men hon hade intet svarat. Dock hade hon fått 2 daler av honom. På möte hade hon varit blott 3 gånger, varvid hon ridit på en sopa. När rätten frågade, var hornet nu var, sade Marit: »Det är länge fanen i våld», och när den sporde, om satan var med på mötet, blev det säkert som riktigt betraktade svaret: »Ja, hvar är, där icke han är?»

Inga i Lindalen avgav en bekännelse, som är av

synnerligt intresse, emedan i denna dåtidens allmänsvenska namn på platsen för satansmötena, Blåkulla, första och enda gången nämnes i de bohusslänska processerna. Inga berättade nämligen, att det påsktiden 1669 kommit en vandrande finne¹, Andris, till henne »och gaf henne något i sin mun». Härvid bad han henne »gifva sig från Gud i himmelen och till satan, så skulle hon få mycket godt». Så lockade han henne att giva sig satan i våld. Sedan foro de till vägs på var sin sopa nol² åt Blåkulla, och där, heter det vidare, »mötte satan dem och gaf dem dricka». Dock hade Inga varit blott tvenne resor på möte, och båda gångerna hade finnen följt henne. Men att hon varit i råd med Marit Trons och Gunnil att förgöra Olofs Tronson och hans hustru, ville hon slätt icke bekänna, ej heller, vilka som voro med på mötet, utan var »mycket förhärdad».

Såväl den ena som den andra av de fyra kvinnorna från Vättehäradet hade nu bekänt mer än nog för att dömas till livets förlust. Rätten dömdo ock Runnugi i Tittås, Gertrud i Kitteröd, Marit i Jörloff och Inga i Lindalen att halshuggas och sedan i båle brännas.

Under dagarna för rannsakingen med de nu dömda hade lagmansrätten desslikes fortsatt förhöret med de anklagade från Krokstads och Hede församlingar i Sörbygden, vilka under rannsakingen i de nordligare socknarna suttit i fängsligt förvar.

Redan vid förhöret den 18 september hade Märta i Hässlebräcka, Ingrid i Sandåker och Ingeborg i Bodilsröd åter konfronterats med den förut till bekännelse bragta Kerstin i Lövrje, som åter bedyrade, att dessa voro medskyldiga och deltagit i mötet på Sandåkersmon. Men alla tre nekade alltjämt att bekänna, vadan rätten »ändteligen nödgades resolvera, att de med tvång därtill hållas måtte». Dock, även detta var förgäves. Ej heller kunde kyrkoherden Claus Nilsson, som förmanade Ingrid, något uträtta.

¹ Antagligen en ren dikt.

² Alltså lever även här den gammalnordiska betraktelse, vilken liksom i Nord-Sverige låter Blåkulla, helvetet, eller i allmänhet det ondas hemvist ligga längst i norr. Se förut sid. 24.

Den 19 september fortsattes förhöret. Ingrid i Sandåker bekände då, att hon ridit på sin käpp till Sandåkers mo och där blåst i ett horn m. m. Bekännelsen blev synnerligen torftig.

Samma bekännelse om delaktighet i mötet på Sandåkersmon avgav även Märta i Bråröd. Men då rätten ansåg, att Märta och Ingrid »icke ville rätt ut med sanningen och bekänna, af hvilken och när de hafva lärt, befalltes de bödelen än en gång till något skarpare tortyr».

Under denna lovade Ingrid i Sandåker tillstå sina missgärningar och sade sig ha lärt av Gunnars Karin i Sandåker. »Men», heter det, »när hon kom opp igen, låddes hon, som hon intet talt därom. Utförd och senare åter på egen begäran intagen för rätten, bekänner hon, att Gunnars Karin i Sandåker förfört henne och att hon ridit på ett »gråben», alltså en varg. Härmed var rätten dock icke nöjd. Men »sedan hon än en gång var torquerat», alltså för tredje gången, kom äntligen en vag och torftig bekännelse om satansförbund, blodskrift och dop m. m. efter rättens önskan. Hon »tillstod ock, att hon, Märta i Hässlebräcka och Märta i Bråre hade nyttan af mjölket ifrån hela Högsätters socken på Dal».

Märta i Bråröd kunde nu berätta, »att satan kom till henne i Bråröd som en liten blå karl och gaf henne 10 daler, för det hon skulle gifva sig honom i våld», vartill hon ock slutligen gav sitt »ja-minne», och blev sedan, som hon tyckte, inskriven i en svart bok med röda blad. Hon fick ock lära sig »huru hon skulle hafva nyttan ifrån andra och särdeles af sina grannars mjölke, men huruledes, ville hon intet säga».

Kerstin i Lövrje, som nu anklagade även Karin i Elnebacka, nekade nu, men hade redan vid den förra rannsakningen bekänt.

Följden av dessa bekännelser kunde bli blott en. Även Kerstin i Lövrje, Märta i Bråröd och Ingrid i Sandåker dömdes den 19 september att halsuggas och å båle brännas.

Slutresultatet av rannsakningarna i september 1671 med anklagade i Vätte och Sörbygdens härader blev alltså icke mindre än 11 nya dödsdomar.

De övriga anklagade från Sörbygden voro Ingeborg i Bodilsröd och Märta i Hässlebräcka. Även dessa nekade och underkastades därför åter tortyr den 19 september, utan att likväl kunna förmås till bekännelse.

Rätten måste därför låta med dem bero och avsluta rannsakingen, helst guvernören Stake, som ock närvarit, önskade företaga sin återresa. Ingeborg i Bodilsröd och Märta i Hässlebräcka skulle därför hållas »i god förvaring» till hovrättens »vidare resolution». Karin i Elnebacka och Gunnars Karin i Sandåker, vilka under den sista rannsakingen av Kerstin i Lövrie angivits såsom deltagare i mötet på Sandåkersmon, skulle »tagas i borgen eller förvar till vidare förhör och utslag». Därmed var givet, att eländet ännu icke nått sin avslutning, utan skulle fortsätta i nya rannsakingar.

IX. Göta hovrätts domar och avrättningarna i norra Bohuslän januari 1672¹.

Samtliga domar, som av lagmansrätten vid dess i kapitel VIII skildrade rannsaking avkunnats i september 1671, underställdes i vanlig ordning Göta hovrätts prövning. Denna, som tvivelsutan kände den av vederbörande i de nordsvenska trolldomsprocesserna nu tillämpade principen att snarast möjligt avgöra dylika mål, lät icke länge vänta på sig. Den 15 och 18 november 1671 var hovrätten färdig med sina domar, vilka, som var att vänta, medförde stadfästelse å lagmansrättens samtliga dödsdomar och lydde, att de förut angivna 11 dödsdömda kvinnorna skulle »utan uppskof halshuggas och i båle brännas».

Om Ingeborg i Bodilsröd och Märta i Hässlebräcka yttrar hovrätten, att ehuru de nekat till de övrigas svåra, av hovrätten noga summerade angivelser, »så graverar dem likväl sådant icke ringa att vara med trolldom inficerade». Dessa båda skulle därför av prästerskapet biktas i fängelset och konfronteras med de dödsdömda, intet annat vetande, än att jämväl de skolå dö, ehuru de icke skola utföras med de andra, som skola avrättas². Skulle Ingeborg och Märta då bekänna, att de »med satan gjort förbund och trolldom öfvat, skola de äfven som de andra då justificeras och i båle brännas, hvar ock icke skall då allas deras bekännelse grannelig blifva upptecknad och den sedan till Kongl. Rättens vidare betänkande införskickas». Under tiden skulle båda i fängelse förvaras. Med Karin i Elnebacka och Gunnars Karin i Sandåker skulle förfaras efter lagmansrättens beslut.

¹ RA. KJT. III, s. 21 ff.

² Alltså samma förfarande, som Svea hovrätt praktiserade i sin dom i den första stora processen i Dalarna.

Exekutorialet underskrevs och avgick den 30 november 1671 från Jönköping. Bland namnen under domen märkes nu Gustaf Posse.

De fällda dödsdomarna exekverades med all den skyndsamt, som av tidens kommunikationer medgavs för nödiga anstalters vidtagande. Den 7 januari 1672 avgingo från Stake order rörande anstalterna för avrättningarna till överste Drakenberg och fogden Persson¹.

Tack vare hovrättens föreskrift om insändande av berättelser om exekutionerna äga vi om dessa närmare uppgifter,² något, som blott sällan är fallet beträffande de nordsvenska exekutionerna.

Den 17 januari 1672 försiggick avrättningen av de 8 i Norrviken ovillkorligen dödsdömda på gården Vik i södra Skee. Här hade fångarna förts var för sig »uti särdeles hus och våning». Av kyrkoherden i Näsing, Christen Christofferson, och kaplanen i Skee, Peder Tolle-son, blevo de »flitigt besökte och med Guds ord tröstade». Det visade sig nu såsom i de flesta fall under de stora häxprocesserna med deras framtvingade bekännelser, att »ingen af dem ville stå vid den bekännelse, som de för rätten gjort hade». Den enda, som omsider kunde förmås till bekännelse, men först på avrättningsdagens morgon före utförandet, var Marit Larsa i Ytten, som bekände, att hon ridit till satans möte, men tillade, »att hon därför icke varit från Gud affällig»³. Därpå begärde hon sakramentet, vilket hon ock erhö. Vid bikten och kommunionen »förhöll hon sig gudeligen och gick roligen och stilla till sin död». Hon blev först avrättad.

De övriga 7, som voro Gertrud i Kitteröd, Runnug i Tittås, Marit i Jörloff, Börta vid Vagnarberget, Marit Trons, Inga i Lindalen och Gunnill Thoresdotter, återkallade allt

¹ GBLSR. 7/1 1672.

² Relation huruledhes executionen skedde och afgeck medh trollqvinorna i Norr och Sönder Wijkerne, dhen 17 och 22 januari 1672. GHRA. CB. 1672, s. 57 ff.

³ Detta bör icke så förstås, att hon skulle ha ansett ett förbund med satan kunna ske utan avfall. Det betyder blott, att hon mot sin vilja kommit i det tillstånd, där det undermedvetna själslivets, av det vakna medvetandets hithörande föreställningar bestämda fantasibilder, som bevarades i minnet, togos för verklighet.

vad de förut bekänt och »ville ej heller akta prästerna eller sig låta röra af Guds ord». Särskilt den unga Gunnil, som bekänt umgänge med satan, sade, att hon »ljugit på sig själf» och ropade ännu på vägen från gården till avrättsplatsen liksom de andra, att hon var oskyldig. Rättens handhavare gjorde dock allt vad i deras förmåga stod för att bringa dem till bekännelse och därmed till ett saligt avsked från denna världen. »Man lät», heter det, »ett litet stycke från exekutionsplatsen bödelen möta fångarna och binda för deras ögon. Sedan på själfva platsen, när Marit Larses afrättad blef, lät man åter taga klädet från deras ögon, menandes, att de skulle därpå någorlunda bevekas. Dock kunde det intet hjälpa, utan de fast mera trotsige och ondsinnige gingo hvar efter annan till sin död.» Ett i sanning upprörande skådespel.

Exekutionen i Sörbygden följde den 22 januari i Krokstad¹, dit den senare traditionen förlägger trenne trollpackors avrättning till det så kallade Galgeberget vid Restad², där nu trenne kvinnor avrättades. Även här förvarades fångarna var för sig och besökas, »tröstas» och förmanas av prästerskapet, nämligen kyrkoherden i Krokstad Didrik Achenius³ och kyrkoherden i Foss Claus Nilsson och dennes komminister⁴. Här upprepas dock samma historia som i Vik. Blott Kerstin i Lövrje stod vid sin förra bekännelse. Dock visste hon icke några flera medskyldiga och kunde ej med visshet betyga, att Gunnars Karin och Karin i Elnebacka varit med på sammankomsten på Sandåkers mon. Hon konfronterades med Ingeborg i Bodilsröd, »och då hon henne i ögonen sade det sant vara, som hon om Ingeborg tillförende berättat, gav Ingeborg henne en slem mun och onde ord, sägande, att Kerstin ville ljuga lifvet af henne». Även Ingrid i Sandåker och Märta i Bråröd »förnekade allt, det de för rätten hade be-

¹ Så enligt rannsaktionsprotokollet ²²/₁ ff. 1672. GLA. Domböcker, Bohuslän, Sönnervikens fögderis härader 1660—81: Sörbögdens Häradtz Protocoll och Domböck pro Annis 1671 och 1672.

² Se Holmberg, a. a., II, s. 201.

³ Jfr ibdm II, s. 208. Enligt Skarstedt, a. a., s. 526, var A. kyrkoherde här 1669—95.

⁴ Jfr Holmberg, a. a., II, s. 194. Skarstedt, a. a., s. 310.

känt och sade sig vara oskyldiga, framhärdade allt med sådant tal in till döden och aktade intet prästernas ord och förmaning». »Men Kerstin ställde sig alldeles gudelig till sin död, anammade på sin gjorda bekännelse Herrans högvördige sacramente och tog ett godt afsked.»

Ingeborg i Bodilsröd och Märta i Hässlebräcka, som i fall av slutlig bekännelse om satansförbund dömts att halshuggas och brännas, förmanas allvarligen, intet annat vetande, än att även de skulle dö och att deras såväl som de andras bål var tillrett, men läto icke ens detta »gå sig till hjärtat». Märta kunde blott »signa litet», men visste ej av någon trolldom. »Ingeborg förhöll sig alldeles trotsig och motvillig. När prästerna kommo in till henne, gaf hon onde ord och sade, att de skulle en gång svara, om de togo hennes oskyldige blod. Vad Kerstin hade sagt om henne, är alltsammans osannfärdigt. Och när Kerstin och hon konfronterades, ifrades hon så öfver det Kerstin sade och ville säga henne, — och likaså, när prästerna eller de andra talte henne till, — att ingen kunde få ett ord för henne.»

Ingeborg i Bodilsröd och Märta i Hässlebräcka skulle så genom sitt konsekventa nekande rädda livet och återfördes, såsom hovrätten i ty fall föreskrivit, i fängsligt förvar, till dess hovrättens besked i anledning av deras nekande ingått.

Då man alltså, trots alla ärliga ansträngningar, intet kunde uträtta med dessa tre, fortsatte exekutionen. »Ty blefvo Kerstin i Löfrie, Ingrid i Sandåker och Märta i Brå-röd utförda och justifierade» enligt hovrättens dom.

Alltså hade 11 personer nu avrättats i norra Bohuslän.

X. Göta hovrätts domar och avrättningarna i södra Bohuslän midvintern 1672.

Som kommissorialrätten, vilkens verksamhet skildrats i kapitel VII, icke hade fullmakt att fälla slutliga domar och desamma omedelbarligen exekvera, måste samtliga domar underställas Göta hovrätt.

Redan den 10 och 11 november 1671, alltså några dagar före förra kapitlets av hovrätten fällda domar, var hovrätten färdig med sina domar också i de vidlyftiga målen från tredje trolldomskommissionens verksamhet.

Med upprepande och någon komplettering efter rannsaktionsprotokollen av kommissorialrättens rationes, — som alltså i ingen mån av hovrätten ogillas, — och med stadfästande av kommissorialrättens dom, dömer hovrätten följande 10 att mista livet, nämligen: 1) Per Mattsson, 2) Rangela i Lysbo på Lyr, 3) Helga i Pilanda, 4) Börta Cornelius, 5) Ingrid Jutes, 6) Ingri Dinnes, 7) Kerstin Sven Snickars, 8) Helga i Halltorp, 9) Börta Pers samt slutligen 10) Malin Ruths. Av dessa dömdes till svärd och bål alla utom Helga i Halltorp och Börta Pers, vilka, emedan de betygat sig ångra sin trolldomssynd, skulle »förskonas för elden och allenast halshuggas och å rättareplatsen nedergrävas».

Trenne erhöilo villkorlig dödsdom. Det var Börta Pedér Holländares, Cidsela Per Ruths och Ingeborg Kjell Arnesons. Dessa skulle nämligen blott i fall av bekännelse avrättas, men då halshuggas och brännas. Härvid skulle så tillgå: Börta skulle utföras till avrättsplatsen vid de andras justifierande (intet annat vetande, än att även hon

¹ Dessa domar finnas i RA. KJT. B. III, s. 1—18.

skulle avrättas) för att av de andra på deras yttersta övertygas och förmås till bekännelse. Framkomme då inga nya skäl, skulle hon »förvisas landet och hafva förverkat sin bodslott efter recessen». »Men bekänner hon sig», heter det vidare, »uti trolldom vara skyldig, skall hon justificeras och brännas.» Det är samma förfarande som Svea hovrätt iakttog i Dalarnas första trolldomsprocess, och det är väl antagligt, att Göta hovrätts medlemmar fått kännedom om detta dess förfarande.

Cidsela Per Ruths skulle icke utföras, men av prästerskapet biktas i fängelset, intet annat vetande, än att hon skulle dö. Bekände hon intet, skulle hon givas fri och ledig. Bekände hon något, skulle hon fängslig hållas och hovrätten underrättas. Bekänner hon sig ha »gjort med satan förbund och trolldom öfvat», skall hon med de andra avrättas och brännas. Samma dom erhöll Ingeborg Kjell Arnesons.

Karin Klockars och Ingeborgs Slaktars hade under tiden avlidit.

Karin Joens i Uddevalla, som av kommissioralrätten dömts till döden, friades till livet, »eftersom hon till allt stadigt hafver nekat; ej heller med några skäl henne [är] öfverbevist att [hafva] ingått med satan något förbund; varit skräckeligen¹ torquerad och pinter af bödelen, dock icke bekant på sig någon trolldom, utan allenast fast vidskeplige läxer och konst». Det fanns därför tryggast att i anledning av domareglerna fria Karin från livsstrafet. Men skulle hon »för sina föröfvade grofva misshandlingar af åtskillig vidskepelse och begången hordomslast skarpt kåkstrykas och förvisas landet evärdeligen». Detta »skarpt» skulle i verkligheten bli lika med dödsdom, blott mycket förfärligare.

Alldeles frikända och »till sin förra heder conserve-
rade» blevo 1) kyrkoherden Bagges moder Malin Börjesdotter Nils Fredriksons, 2) Greta Mattsdotter, 3) Catarina

¹ Det är ganska märkligt, att själva hovrätten finner tortyren svår. Möjligt är, att den på personlig väg, t. ex. genom meddelande från kommissionens ordförande till brodern i hovrätten, fått närmare detaljer.

Bengts, 4) Margareta Tormods, 5) Cidse Tönnes, 6) Cidse Simonsdotter och 7) Ingrid Jon Håkansons, varjämte 8) Sisela Mattsdotter i Kungälv friades, tills Gud täcktes något om henne uppenbara.

Vad Malin Börjesdotter angår, är av intresse att se, huru angivelserna mot henne underkännas, med anförande av art. 18 av Christian III:s recess, som förbjöd, »att någon trollkona må gifvas vitsord», varjämte det särskilt säges, att ingen kunnat tillvita henne några maleficia eller övertygta henne därom. Huruvida sonens förut omförmälda skrivelse haft något att betyda för hovrättens domslut är icke lätt att säga. Men visst borde man ha tagit något intryck av sonens bön att äntligen få ett avgörande i saken och befrielse från alla lögnaktiga tungors förtal, som varat nu på tredje året och låtit familjens alla medlemmar lida »större hjärtesorg, smärta och bedröfvelse än någon människa kan tänka, som själf icke varit biten af lögnaktiga tungor».

När man läser denne sons värtaliga försvar för sin mor, känner man huru fruktansvärt blottställda människor av allmogen i äldre tid ofta voro inför domstolarna, därför att intet biträde med försvar gavs ens i de svåraste mål, och, såsom förut anmärkts, var det blott ämbetsmannen, såsom här Bagge, möjligt att göra något. De för trolldom anklagade voro så gott som rättslösa.

Marit i Rönne, Karin Andersdotter i Elingsröd och Ingeborg Skomakares remitterades såsom förut av kommissorialrätten till ordinarie forum att där förhöras. Härmed hade hovrätten sagt sitt ord om samtliga 27 i kommissionens rannsaking anklagade.

Hovrätten hade alltså i flera hänseenden dömt mildare än kommissorialrätten. Av synnerlig betydelse var, att en hel del anklagade blevo helt och fullt frikända. Men någon förnuftig prövning höjer sig hovrätten icke heller här till. Bland domens undertecknare märkes Henr. Georg v. Falkenberg.

Med de dömda skulle rättvisan emellertid, så snart förhållandena det medgav, ha sin gång.

Den 16 januari 1672 delgav Stake fogden över Orust och Tjörn, Anders Larsson, befallning att infinna sig för

vidare förhållningsregler om exekutionen¹, vilken, såsom vi senare erfar, skulle äga rum den 27 januari² på Tjörn, där även de dödsdömda i Marstrand skulle avrättas, varom länsman under tiden skulle förfara¹. Samma dag gav Stake borgmästare och råd i Uddevalla order att exekvera domen över Karin Joens därstädes³.

I Marstrand hade borgmästaren Sven Andersson, tydligen för att undgå att taga befattning med avrättningen, rest bort⁴. Presidenten Roman, som hela tiden, nära förbunden med Bagge och delande hans uppfattning, gjort vad han kunnat för att hellre fria än fälla, tog avsked⁵ från sitt ämbete, uppenbarligen för att befrias från plikten att medverka vid avrättningarna. Den 19 befalldes i skrivelse till magistraten under sådana förhållanden rådmännen Christer Nilsson och Rutger Schiller i Marstrand att infinna sig hos landshövdingen för närmare besked om exekutionen, som de skulle verkställa på dem, som voro från Marstrand. Fångarna skulle äga att bikta sig för dem av prästerna de själva ville, och dessa finge icke vägra, utan skulle »med största nit och allvar deras ämbeten förrätta och sig därvid som trogna själasörjare visa». Den 23 avgick förständigande till prosten över Tjörn⁶ — det var Andreas Hartvigsson — av innehåll, att han skulle vidtaga sådana anstalter, att de dömda »trollfolken» vid avrättningen den 27 på Tjörn »må blifva af prästerskapet, som han då tillstädes kalla ville, betjänade således, att de förmanas till en stadig och sannskyldig bekännelse om deras grofva synder och onda väsende och att de jämväl, som sine synder in i döden tillstå och ångra, af det heliga sakramentet må delaktige blifva».

Avrättningen på Tjörn⁷ försiggick den 27 januari 1672. I handlingarna gives ingen antydning om den plats på Tjörn, där sluttagedien utspelades. Men traditionen förmäler,

¹ Reg. 16/1 72.

² Reg. 23/1 72. Till Prosten (över Oloset och Tjörn).

³ Reg. 16/1 72.

⁴ Reg. 16/1 72, Stakes skrivelse till magistraten i Marstrand.

⁵ Reg. 16/1 72. Samma skrivelse.

⁶ Reg. s. d.

⁷ Exekutionsberättelsen finnes i GHRA. Crim. Bohusl. 1672, s. 53 ff. Den är avgiven av fogden Anders Larsson. Reg. s. d.

att åtskilliga personer av båda könen under Karl XI:s tid blivt brända för Blåkullafärder på berget Sötången vid Myggenäs i Valla socken, alltså på öns nordöstligaste del¹. Att denna rätt avlägsna plats valdes, torde ha berett därpå, att den låg bäst till för fogden och borgmästaren Anders Larsson i Uddevalla. Närvarande vid avrättningen voro av prästerskapet utom prosten Hartvigsson på Tjörn (Stenkyrka)² kyrkoherden Matts Jonsson i Tegneby på Orust³ samt två kaplaner, Herr Jöns på Tjörn och Herr Vincentz, den senare väl identisk med den Vincents Knutsson, som 1672 blev kyrkoherde i Myckleby på Orust. Deras ansträngningar blevo emellertid fruktlösa. Ingen erkände sig skyldig. Inför döden återkallade de alla sina tidigare bekännelser, »ehvad flit både prästerskapet samt häradshövdingen och jag — skrifver fogden Anders Larsson — där vid använde». Icke förty blefvo enligt hofrättens dom följande 8 personer avrättade, nämligen 1) Per Mattsson, 2) Ragnill på Lyr, 3) Helga i Pilanda, 4) Börta Cornelius, 5) Ingrid Jutes, 6) Kerstin Sven Snickars, 7) Börta Pers och 8) Malin Ruths.

Av allt att döma blev det, som vanligt också i övre Sverige, mycket upprörande avrättningsscener. Per Mattson »sade sig vara alldeles oskyldig och ropte högt och bad, man icke skulle låta dem vederfaras något ondt, som han hade beskyllt för trolldom, och sade, de vore oskyldiga». Själv ville han dock dö. Och som han gick till bålet, »beskyllde han Börtha Wäfvans i Mollösund, att hon kom honom i den vänden om den pipa, han var beskyld för att göra väder med. Och när han kom på bålet⁴, sjöng han en vers af en psalm och gick så till sin död».

Ragnill ropade som Per Mattson och sade sig vara oskyldig. Desslikes »ropte hon, att häradshövdingen Peter

¹ Holmberg, a. a., III, s. 29. Vad grund som kan finnas för den av Holmberg darsammastädes anförda traditionen, att en del Tjörnboar i följd av trolldomsprocesserna utvandrat till Halland, har jag icke kunnat utröna.

² Se Skarstedt, a. a., s. 861.

³ Jfr Holmberg, a. a., II, s. 307.

⁴ Detta är icke så att förstå, att han brändes levande, utan synes man ha gått så tillväga, att de dödsdömda finga bestiga bålet för att halshuggas på detsamma.

Drachman skulle möta henne för Guds stränga dom innan påsken».

Kerstin Sven Snickares ropade ock, att hon var oskyldig och sade, att »Tormo Nilsson i Marstrand skulle innan påsken möta henne för Guds stränga dom eller helvetets port, för han först angaf henne för trolldom».

Om Helga i Pilanda, Börta Cornelius, Ingri Jutes, Börta Pers och Malin Ruths, som också nekade och sade sig vara oskyldiga, berättas intet särskilt från deras avrättning.

De villkorligt dödsdömda voro Börta Peder Holändares, Cidsel Per Ruths och Ingeborg Kjell Arnesons. Av dessa befanns Börta i det tillstånd, att hon icke nu förmådde gå efter rannsakingen i Marstrand och för övrigt icke vid sitt förstånd, varför Börta, som nekade, skonades och återfördes i fängelse tills vidare besked.

Vidare har Anders Larssons summariska exekutionsberättelse, uppsatt i största hast, icke att förmäla.

Av Stakes senare korta berättelse till hovrätten den 4 mars 1672¹ framgår emellertid, att Börta, som utfördes på rätteplatsen, även där nekade att vara skyldig till trolldom, varför hon sedermera enligt hovrättens dom förvisades ur landet. Hennes egendom var ock förbruten. Exekutionsberättelsen förmäler emellertid, att av denna fanns kvar blott hennes gård på Käringön och litet kläder i en säng av föga värde. »Men för ett år eller två», heter det, »hade hon haft god förmåga, men hvart det nu var hänvänt vete Gud, om icke hennes barn det skulle till sig tagit.»

Vad angår Cidsel och Ingeborg, framgår av Stakes nyssnämnda berättelse, att dessa båda »ville alls intet bekänna» och därför frigåvos enligt hovrättens förordnande i ty fall.

Ingri Dinnes, Karin Joens och Helga i Halltorp återstå att nämna.

Ingri Dinnes omtalas icke mera och torde hon därför ha avlidit före exekutionen.

Karin Joens undergick sitt straff i Uddevalla den

¹ Reg. s. d.

31 januari 1672, då hon på stadens torg blev av bödeln kåkstruken och förd utom staden såsom landsförvist. Förut fruktansvärt torterad, underkastades den arma icke desto mindre nu en så grym misshandel, att den faktiskt blev en avrättning och det i synnerligen upprörande form. Fogden Anders Larsson tillägger nämligen i sin exekutionsberättelse¹, att det berättades, det hon på vägen från stocken blivit död. Trots hovrättens utslag hade man sålunda lyckats under laga former undanröja den förmenta trollpackan. Att hon haft en del dock mycket vanliga »kurer» och »konster» för sig, ägde nog sin riktighet, likaså, att hon ej var av bästa slaget. Men brott och straff stå här i allt annat än rimlig proportion. Hennes lidandeshistoria är en av de mörkaste och mest upprörande i de svenska häxprocesserna.

I sin nyss omförmälda skrivelse till hovrätten meddelar Stake, att blott tvenne anammade sakramentet och att isynnerhet den ena av dessa haft ånger över sina stora synder. Det sista syftar säkert på Helga i Halltorp, som förut visat sig ångerfull och om vilkens snara avrättning Stake gav Sten Persson befallning den 2 mars². Då berättelse härom skulle ingivas följande torsdag, torde exekutionen strax ha verkställts och skett någon av de första dagarna i mars 1672³.

Helgas avrättning blev den sista under Bohusläns stora häxprocesser.

¹ GHRA. CB. 1672. Skrivelse till Stake.

² Reg. s. d.

³ Var Helga i Halltorp stod sitt straff, framgår icke av handlingarna, men det kan ju vara möjligt, att det skett vid Kåkenäs i Norums socken. Denna gård skall enligt Holmberg, a. a., III. s. 91, ha sitt namn efter avrättningar för trolldom i slutet av 1600-talet. Det synes emellertid ganska osannolikt, att namnet är av så sent datum och k å k har, så vitt jag sett, icke haft betydelse av bål. För övrigt hade ju både på det ena och andra stället häxor blivit brända tidigare.

XI. Rannsakingarnas avslutning, resultat och allmänna betydelse.

Omedelbart efter exekutionen vid tingstället Krokstad hölls av häradshövding Farther den 22 januari 1672 e. o. tingsrannsaking därstädes med de senast angivna, Karin Gunnars i Sandåker och Karin Månses i Elnebacka¹.

Ehuru rätten nu, icke fullt sannfärdigt, förehöll Gunnars, att Kerstin i Lövrje före sin död sagt, att hon varit med på Sandåkers mon, nekade Karin alldeles därtill. Det onda, hon hade att bekänna, var några — för övrigt katolska eller katolicerade — läsningar mot trolldom, vred, tossebett och tandvärk².

Även Karin Månses i Elnebacka förklarade sig oskyldig med mycken bestämdhet. De kunde pröva henne på vattnet. Rätten skred dock ej därtill, utan inskränkte sig till att hota med att låta bödeln handtera dem som de andra. »De svarade, det må bödelen göra, de kunna intet bekänna.» Därmed slöts rannsakingen.

Först den 23 november 1672 föll hovrättens dom över Ingeborg i Bodilsröd, Märta i Hässlebräcka, Gunnars Karin i Sandåker och Karin i Elnebacka.

Hovrätten fann, att de »intet hafva kunnat bringas till bekännelse, att de skola [hafva] varit i följe med de andre trullpackor uti satans möte etc.», och att »allenast tvänne af dessa tillstått sig något kunna signa». Vidare framhålles att »de ingen å ett eller annat sätt hafva skadat». Yttermera hava de, säges det, »en rum tid varit fånglige».

»Hvarföre förskonas de», heter det slutligen, »för denne gången därmed, att de alle fyra stå uppenbar skrift och

¹ Prot. i orig. i GLA. Dombkr. Sunnervikens Fögderis härader 1660—1681. Avskrift (ngt olika) i GHRA. CB. 1672.

² Se *Incantationes suecanae*.

sedan af prästerskapet allvarligen blifva förmante sig här efter taga till vara, så för signeri som andre slike odygder, så kärt dem kan vara, att därför undvika tillbörlig poen och straff.»

Det är påfallande, huru mildt hovrätten dömde i dessa fall, där brottsligheten dock torde ha varit lika stor eller lika liten som i flertalet andra. Men det var antagligen så, att även denna hovrätts ledamöter, liksom Sveahovrättens och regeringen, började bli betänksamma. Metoden hade lett till sådana konsekvenser, att den började avskräcka och tvinga även de minst kritiska till eftertanke.

Det var ju heller icke få offer, som nu skördats i Bohuslän. Icke mindre än 29 avrättningar hade försiggått (med Karin Joens ihjälspöande). Det var, som vi sett, 6 (kvin-
nor) i Kungälv den 25 och 27 april 1670, 2 i Kungälv den 22 juni (Elin och Ifver i Staxäng), vilka alla tillhöra offren för processernas första skede. Under det andra skedet avrättades i norra Bohuslän 8 den 17 januari 1672 på Vik i Skee samt 3 den 22 januari i Krokstad. Den 27 januari 8 på Tjörn, därav en man, varpå den 31 januari Karin Joens i Uddevalla stod sitt straff med dödlig utgång. Sålunda avrättades icke mindre än 21 personer i Bohuslän under januari månad 1672. I början av mars följde slutligen såsom sista offer Helga i Halltorp.

Såsom vi sett, hade ännu flera dödsdömts, antingen ovillkorligt, men avlidit före exekutionerna, eller villkorligt och skonats till följd av sitt nekande. Andra hade själva gått sina domare i förväg. De verkliga offren blevo alltså omkring 40 personer. Ännu flera hade anklagats, genomgått vattenprov och torterats, och åter andra hade sluppit undan med lindrigare förhör. I sin helhet ha mer än ett 50-tal familjer och hundratals personer kännbart berörts. Men härom upplysa akterna föga. Det är en sak, som dock rätt väl låter tänka sig, och utan tvivel grepo dessa processer, som beivrade förbrytelser, för vilka blotta anklagelsen var en stor skam, socialt sett, nog så djupt i samhällets liv. Kyrkoherden Bagges försvarsskrivelser för sin moder vittna om det lidande, som kom över var och en som med rätt eller orätt anklagades för något i denna väg. Men det var icke alla, som kunde eller vågade vända sig

till underrätter och själva hovrätten med dylika besvär. Allmogens kvinnor och män voro här utan försvar utlämnade åt kyrkans och statens ämbetsmän.

Huru många familjers liv under dessa år ödelades blott i Bohuslän, det är en sak, som undandrar sig varje beräkning, men det var icke så väl, att olyckan var begränsad ens till det stora antalet avlivade. De stora häxprocesserna hos oss voro även i socialt hänseende synnerligen fördärliga för de landskap, som hemsöktes. Prästerskapets roll är ungefär densamma som i de nordsvenska processerna, kanske väl så starkt framträdande, för så vitt prästen här alldeles som i senmedeltiden biträder rätten vid bekännelsernas frampressande dels i tingssalen, dels vid tortyren, som han sålunda på visst sätt övervakar, antagligen också för att tillse, att den ej gick längre än nödigt var.

De, som bära största ansvaret för de bohuslänska processerna, äro landshövding Stake och underlagmannen Feman. Av den förre, som tydligen såsom jurist var en tämligen enkel herre, kan ingenting begäras. Han har heller ingen mening om någonting, utan vältrar genom sina svävande föreskrifter angående modus procedendi ansvaret över på underrätterna. Dessa få reda sig bäst de kunna och hemfalla, ovana som de äro vid dessa saker och okunniga om varje upplyst tanke i dessa ting, merendels utan vidare åt det traditionella förfarandet.

Största ansvaret faller på Feman, såsom den störste rannsakaren i Bohuslän. Han blev dess Torquemada, liksom Nerbelius blev Norrlands. Denne domare företer en blind tro på dessa ting och handlar därefter. Han kunde ju också känna sig försvarad, när även kommissionernas ordförande och ledamöter, biskop Klingenstierna ej undantagen, samt hovrättens ledamöter visa sig lika fasta i den gamla tron. Men om Feman och hans häradshövdingar visat något mera av vanligt sunt förstånd och mindre följt sitt medeltida trolldomsschema, som nästan tyckes vara taget ur någon bok om »Häxhammaren», så hade helt visst offren kunnat bli färre.

Nu var det en lycka, att landskapet låg tämligen isolerat både från Dal och Västergötland. Riksförbindelsen var ännu icke så gammal. Hade denna varit starkare, så

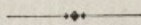
hade det även i södra Sverige kunnat komma till en jätterörelse sådan som den, vilken samtidigt från Dalarna och Härjedalen spred sig över hela Nord-Sverige.

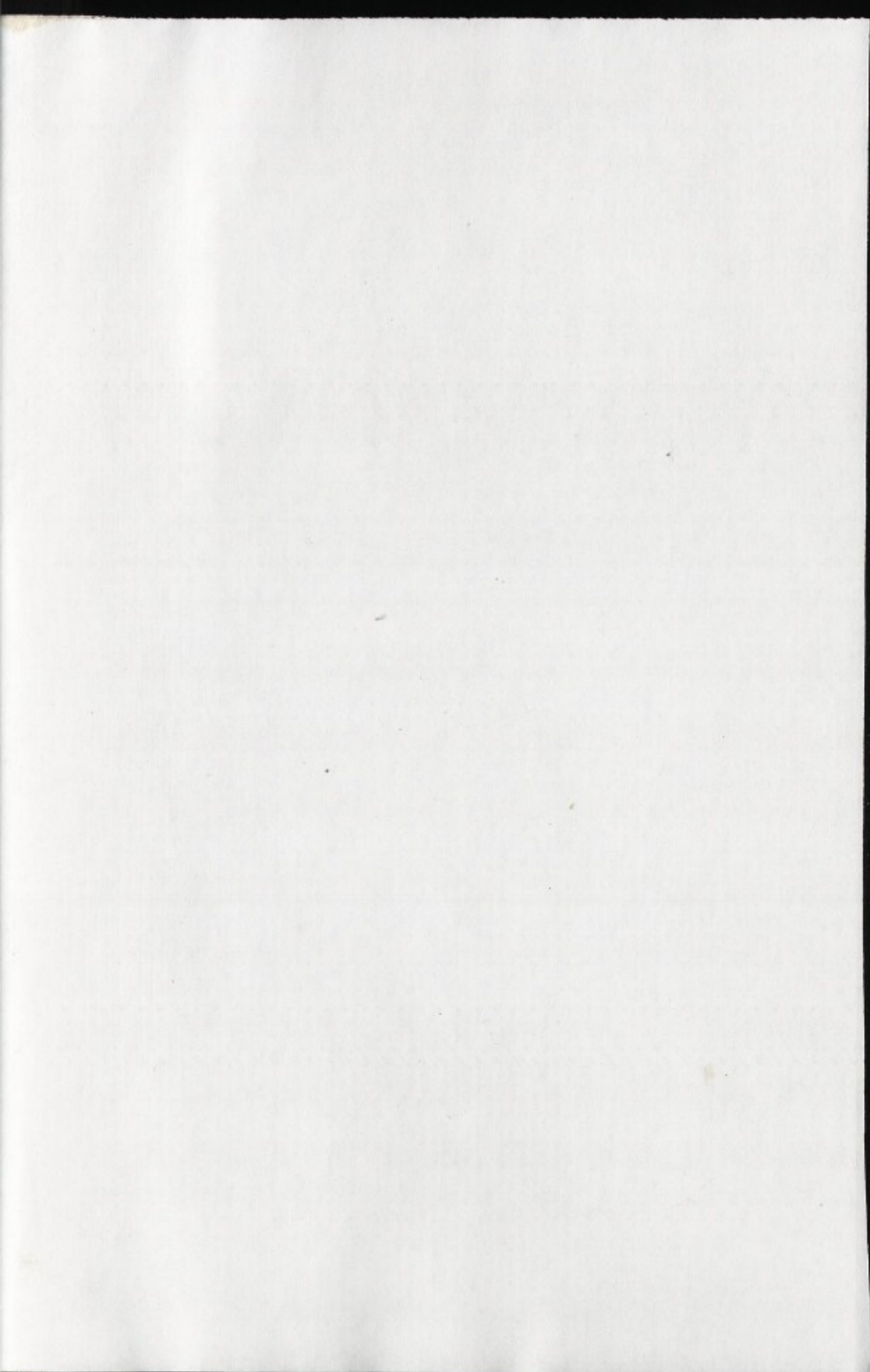
Betingelserna för en sådan utveckling funnos nämligen lika väl i andra sydliga landskap som i Bohuslän. Det enda, som hade behövts, var att man satt processapparaten i gång med nödig skärpa i något enskilt fall, såsom man gjorde såväl i Bohuslän som i Dalarna.

Efter vad i inledningen erinrats och sedan i undersökningen gång efter annan anmärkts rörande de givna beaktelsernas innebörd, behöver ingenting sägas om denna. Deras psykiska belysning skall senare, såsom jag hoppas, bli ännu klarare i sammanhang med de stora nordsvenska processerna.

Det är klart nog, att dessa processer giva oss ett rikt material för kännedomen om huru mycket av hednisk tro och praxis ännu rådde i allmogens liv. Likaså finna vi vittnesbörd om den gamla katolska åskådningens fortlevande i bruk och föreställningar. I allmänhet är senmedeltidens klassiska häxbegrepp här med sällsynt styrka och klarhet bevarat. Vi lägga också märke till det viktiga faktum, att det ännu icke, såsom 50—60 år senare, gavs någon egentlig kulturell skillnad mellan de högre samhällsklasserna och allmogen, även om praxis i ting som dessa är ojämförligt starkare hos den senare.

Det är från dessa synpunkter, där det är fråga om att vetenskapligt undersöka det verkliga tillståndet och den verkliga åskådningen och totaluppfattningen mot den gammalprotestantiska tidens slut, som dessa processer och dessa akter ha sitt stora historiska värde.

18190

Pris kr. 7: 50

**Uppsala 1918
Appelbergs Boktryckeri
Aktiebolag**

L' :L. RHOLM

De stora

äxorna och

i Sverige

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1

nl3am.

3rusla

18190

De st

Första delen

Inledning. Bohuslän

Uppsala
J. A. Lindblads Förlag

18190

18190

